

KRE-DIt 2022/2

V. évfolyam

2022/2-es lapszám



Széchenyi István *Hitel* című munkájában megfogalmazta a következő gondolatokat: „Az ész erő, s így az ész boldogság. [...] A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma: [...] Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat sat. tesz a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja.” A KRE-DIt szerkesztősége Széchenyi intelmeit megfogadva hiszi és vallja, hogy munkájával kötelessége a nemzet boldogulását szolgálni, folyóiratát ennek szellemében szerkeszti.

Tartalom

Szerkesztők

Csanádi Viktor

Jeki Gabriella

dr. Lukácsi Dániel Csaba

Pető-Veres Kata

Segesdi Gergő

Timári Krisztián Attila

Tóth-Gyóllai Dániel

Lektorok

Dr. habil. Bertalan Péter Tamás

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba

Dr. Farkas György Tamás

Dr. László Emőke

Dr. Rapali Vivien

Prof. Dr. Szávai Ferenc

KRE-DIt 2022/2 tartalom

Tartalom

Szeretettel köszöntjük Olvasóinkat a KRE-DIt, a KRE-DOK online tudományos folyóiratának összességében tizedik, 2022-ben pedig második rendes számában! Jelen lapszám munkáiba lektorként bekapcsolódott szerkesztőségünk két korábbi tagja, Dr. Farkas György Tamás, illetve Dr. Rapali Vivien. A szerkesztőség körében pedig új tagként köszönhetjük Timári Krisztián Attilát.

A lapszámban megjelent írások mellett Tisztelt olvasóink figyelmébe ajánljuk továbbá az ősz folyamán megjelent Újkor – Új Kor? Kontinuitás és periódusok, ismétlődő történelmi mintázatok és egyedi fordulópontok a társadalom-, gazdaság- és hadtörténelem szemszögéből című történelemtudományi különszámunkat is!

Hittudományi tanulmányok

1. Tóth-Gyóllai Dániel: Kérdőív lekipásztori kompetenciákról, szolgálati területekről

Jogtudományi tanulmányok

1. Cservák Csaba: A történeti alkotmányosság és a főispáni tisztség
2. Cservák Csaba: Az Alkotmánybíróság igazságszolgáltatási szerepéről
3. Farkas György Tamás: A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó rendelkezései szövetségi és tartományi szinten
4. Juhász Imre: Fiume példátlan fejlődése és ennek jogi háttere Giovanni de Ciotta polgármestersége idején
5. Lajos Edina: A vallásszabadság és kereszténység európai megítéléséről, különös tekintettel a görög sajátosságokra
6. Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs
7. Mercz Mónika: Alkotmányos identitás a tagállamokban – és az EU-ban?
8. Ronga Adrienn: A halálbüntetés napjaink büntetőjogi szankciórendszerében való alkalmazása

nemzetközi kitekintésben

9. Schmidt László: A hatályos magyar civilisztikai és kánonjogi jogszabályok összehasonlítása, az új Egyháztörvény és az ehhez kapcsolódó egyes alkotmánybíróági és EJEK döntések bemutatása

Történelemtudományi tanulmányok

1. Balogh Atilla: Harc a lángok ellen – A Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium tűzrendészeti politikája (1931–1935)
2. Bödő Krisztián: „Róna határja tágas és igen termékeny” – Besnyő, az ercsi uradalom egyik pusztája
3. Juhász Eszter: Oslay József Oswald OFM, az Egri Norma és a Ferences Szegénygondozó Nővérek (Congregatio Sororum Pauperibus Succurrentium) rendjének alapítása
4. Keller-Deák Kristóf: A rejtett katonai attasék Csehszlovákiában 1920–1928 között
5. Kovács Veronika Luca: „Európe” szívének felülvizsgálata biztonságpolitikai szempontból

Hittudományi recenziók

1. Dániel Tóth-Gyóllai: Béla Vasady: A lelkes mint... vagy: mintalelkes (angol nyelvű recenzió)

Történelemtudományi recenziók

1. Timári Krisztián Attila: James Falkner: Prince Eugene of Savoy- A Genius for War Against Louis XIV and the Ottoman Empire

Újkor – Új Kor? Kontinuitás és periódusok, ismétlődő történelmi mintázatok és egyedi fordulópontok a társadalom-, gazdaság- és hadtörténelem szemszögéből (történelemtudományi különszám)

Absztraktok

Abstracts

Impresszum

Szerkesztők

Csanádi Viktor (főszerkesztő helyettes)

Jeki Gabriella (történelemtudomány)
dr. Lukácsi Dániel Csaba (jogtudomány)
Pető-Veres Kata (hittudomány)
Segesdi Gergő (főszerkesztő, történelemtudomány)
Timári Krisztián Attila (történelemtudomány)
Tóth-Gyóllai Dániel (hittudomány)

Lektorok

Hittudomány

Dr. László Emőke

Jogtudomány

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba

Dr. Farkas György Tamás

Történelemtudomány

Dr. habil. Bertalan Péter Tamás

Dr. Rapali Vivien

Prof. Dr. Szávai Ferenc

KRE-Dlt 2022/2 Absztraktok

Hittudományi absztraktok

Tóth-Gyóllai Dániel: Kérdőív lelkipásztori kompetenciákról, szolgálati területekről

2022. márciusában a Magyarországi Református Egyház Zsinati Elnökségi Tanácsa online kérdőíves (kvantitatív) kutatást indított a református lelkipásztorok között. A kutatás célja volt a lelkipásztori szolgálatot meghatározó kompetenciák (az MKKR deskriptorainak megfelelően: a használt készségek, képességek, attitűdök, felelősségvállalás és autonómia, valamint ismeretek összessége), az ellátott szolgálati területek, valamint a magyarországi református lelkészképzés fejlesztését segítő szempontok gyűjtése. A 6 kérdéscsoportból összeálló kérdőívet kitöltő több, mint 300 lelkipásztor válaszainak kérdésenként való összesítéséről készített adatközlő munka célja elsősorban a későbbi értékelés alapjául szolgáló információk feltérképezése volt. E publikációban bemutatott eredmények ugyanakkor már ilyen formában is megannyi tanulsággal szolgálhatnak mind a kérdőívet kitöltő lelkészek, mind a gyülekezeti tagok, mind az egyházvezetés számára. A tanulmányban különböző jól átlátható listákat készítettünk a lelkeszi kompetenciák és szolgálati területek kapcsán, melyeket a szolgálati tapasztalatuk felől közelítő lelkipásztorok véleménye alapján kivonatoltunk. E reprezentatív táblázatok és diagramok mögött álló tényleges adatokat kérésre minden érdeklődőnek szívesen hozzáférhetővé teszünk.

Kulcsszavak: kérdőív, online kutatás, kompetencia, lelkeszi szolgálat, MRE, kvantitatív kutatás

Jogtudományi absztraktok

Cservák Csaba: A történeti alkotmányosság és a főispáni tisztség

A történelmi alkotmányokat íratlan alkotmányoknak is nevezik, szemben az írott alkotmányokkal, amelyek a másik fő kategóriát alkotják. Az első csoportban az alkotmány nem egyetlen dokumentum. Normái részben szokásszerűek. Ezeket a nép egyetértése emeli

alkotmányos szintre. E tekintetben a magyar alkotmány hasonlít Nagy-Britannia történelmi alkotmányához.

A történeti alkotmány is tartalmaz erkölcsi érvelési elveket, amelyek a nép józan észhez kötődnek. Ezek a jövőbeni jogalkotás korlátjaként állnak.

A jogfolytonosság eszméje is összefonódik a Szent Korona elméletével. Más szóval a meglévő jogszabályok csak a meglévő szabályoknak megfelelően módosíthatók folyamatosan.

A korona elsősorban nem az uralkodó, hanem az államiság szimbóluma. Az alkotmányos monarchiákban az uralkodónak sokkal kisebb politikai súlya van, mint egy elnöknek egy elnöki rendszerben.

A közelmúltban a parlament visszaállította a megye kormánybiztosai számára a kormánybiztosi címet. A várnagyi tisztség – magyarul ispánnak nevezik –, a Történelmi Alkotmány szerint az egyik legfontosabb funkció volt. Történelmünk számos nagy személyisége töltötte be (pl. Hunyadi János, Rákócziék, Bercsényi Miklós, Andrássy Gyula.) Mai terminológiával élve ez a személy a központi kormányzat embere volt. A rendfenntartás végrehajtásáért felelős hivatalok vezetőjeként a király, majd – a kiegyezés után – a kormány nevezte ki.

Kulcsszavak: főispán, kormány megbízott, történeti alkotmány, jogfolytonosság, Szent Korona

Cservák Csaba: Az Alkotmánybíróság igazságszolgáltatási szerepéről

Az alkotmánybíróságok ítélkezése szolgálhat-e az igazságszolgáltatás egyik formájaként? Az igazságszolgáltatás és a bíróság fogalmát kell elemeznünk. Egyes megközelítések szerint az igazságszolgáltatás egyfajta tevékenység, amelyet a bíróságok végeznek. Ha fordítva nézzük a dolgot, akkor az igazságszolgáltatási tevékenységet végző szervek bíróságoknak tekinthetők. A fentiekből legalábbis egyértelmű, hogy a bíráskodás és az igazságszolgáltatás között „szoros egyenértékűség” áll fenn. Az Alkotmány szerint a bíróságok bírói feladatokat látnak el.

Az igazságszolgáltatás monopóliuma a megsértett jogrend helyreállítása. Van egy olyan funkció, amelyet kvázi igazságszolgáltatásnak nevezhetünk. Egyes gondolkodók a jogállamiság fogalmát saját belátásuk szerint értelmezik. A valódi alkotmányjogi panasz intézménye az Alkotmánybíróságot a bírói oldalra szorította.

András Zs. Varga komoly érveket hoz fel a panasz alkotmányjogi jellegével kapcsolatban.

A legalapvetőbb erkölcsi normák elsősorban az alkotmányos alapjogokon keresztül olvadnak be a jogba. Az alkotmánybíráskodás ezért kapcsolódik az erkölcshez.

Kulcsszavak: alkotmánybíráskodás, igazságszolgáltatás, bíróság, alkotmányjogi panasz, erkölcs

Farkas György Tamás: A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó rendelkezései szövetségi és tartományi szinten

A tanulmány a kisebbségekre vonatkozó speciális választójogi szabályozást vizsgálja Németország választójogában. A Bundestag választások mellett azokat a szövetségi tartományi választójogi szabályozásokat is górcső alá veszi a tanulmány, melyeknél van speciális szabályozás a kisebbségekre. A tanulmány közvetlenül a vonatkozó német joganyag alapján ismerteti a választójogi szabályokat, elemzi azokat és von le következtetéseket.

Kulcsszavak: alkotmányjog, választójog, kisebbségi jog

Juhász Imre: Fiume példátlan fejlődése és ennek jogi háttere Giovanni de Ciotta polgármestersége idején

Fiume gazdag történelmét sokféle nézőpontból vizsgálták már. Sajnos azonban a külföldi irodalomban nem igazán hangsúlyos e történelem magyar vonatkozásainak bemutatása és elismerése. Jelen írás Giovanni de Ciotta vezetése alatt álló városra fókuszál, kiemelve Ciotta politikai pályafutásának a magyar Országgyűléssel kapcsolatba hozható epizódjait és polgármestersége idejére eső városfejlesztési intézkedések legfontosabb állomásait. Ennek során jól látható, hogy a korabeli Magyarország e tárgyban született központi döntései és ezek végrehajtása szilárd törvényi alapokon álltak és a gazdasági és társadalmi élet szinte minden területére kiterjedtek.

Kulcsszavak: jogtörténet, Fiume, Magyar Királyság, magyar-horvát kiegyezés, Giovanni de Ciotta

Lajos Edina: A vallásszabadság és kereszténység európai megítéléséről, különös tekintettel a görög sajátosságokra

A vallásszabadság az egyik legfontosabb emberi jog. Mindenkinek joga van a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését egyedül vagy másokkal együtt, nyilvánosan vagy magánéletben, istentisztelet, tanítás, gyakorlás és szertartás formájában kinyilvánítsa. Senkitől sem tagadható meg az oktatáshoz való jog. Az állam az oktatással és a tanítással kapcsolatban vállalt feladatai gyakorlása során tiszteletben tartja a szülők azon jogát, hogy gyermekeik számára saját vallási és világnézeti meggyőződésüknek megfelelő oktatást és nevelést biztosítsanak. Az [Egyezményben] meghatározott jogok és szabadságok gyakorlását nem, fajn, bőrszínen, nyelven, valláson, politikai vagy más véleményen, nemzeti vagy társadalmi származáson, nemzeti kisebbséghez tartozáson, vagyoni, születési vagy más jogálláson alapuló megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.

A vallásszabadság az egyik legfontosabb emberi jog, az ortodox egyház szinte államegyház. A hitehagyást szigorúan büntetik.

Kulcsszavak: gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság, emberi jogok, oktatás, ortodox kereszténység

Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs

Miért szükséges értelmezni a jogot? Főképp azért, mert eleve a szövegeket interpretálni kell, a jog pedig nyelvi egységekben manifesztálódik. Másrészt mivel a megfogalmazott jog absztrakt, a jogalkalmazás során a törvényi tényállást össze kell egyeztetni a történeti tényállással, ez pedig szintén jogértelmezést igényel. Rövid tanulmányomban célom rávilágítani, hogy miként jelenik meg az erkölcs a jogértelmezés különféle módszerei során.

Az ún. Bielefeldi-körtől eredő, Pokol Béla, majd Cservák Csaba és Tóth J. Zoltán által tovább vitt jogértelmezési módszereket alapul véve teszek kísérletet annak feltárására, hogy milyen módon vonhatóak be – amennyiben ez lehetséges – erkölcsi normák a jogértelmezésen keresztül a jogalkalmazás világába.

Kulcsszavak: jogértelmezés, jogalkalmazás, erkölcs, alapvető jogok

Mercz Mónika: Alkotmányos identitás a tagállamokban – és az EU-ban?

Amikor az alkotmányos identitás mibenlétéről folytatunk diskurzust, figyelembe kell vennünk az Európai Unió kontextusában ennek megjelenési lehetőségeit. Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikk (2) bekezdése rögzíti, hogy „Az Unió (...) tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.” Cikkemben az alkotmányos identitás mibenlétét, valamint az alapvető állami funkciók tagállamokban való megnyilvánulásait szeretném feltárni. Feltevésem, hogy ha létrejönne az EU alkotmánya, beszélhetnénk az Európai Unió alkotmányos identitásáról. Történeti módszer segítségével értelmeztem a vonatkozó joganyagot, amelyet az Európai Unióra igyekeztem rávetíteni, így megvizsgálva, hogy van-e esély az Európai Unió alkotmányos identitásának kialakulására. Bár még nincsenek konkrét válaszok, a hamarosan ismét meginduló Konvent Európa jövőjéről valószínűleg meghatározó jelentőségű változásokat hoz majd a területen, így az alkotmányos identitás immáron EU-s és tagállami szintű kutatása továbbra is releváns téma marad az alkotmányjog tudománya számára.

Kulcsszavak: alkotmányos identitás, alapvető állami funkciók, szuverenitás, állami szervek, Európai Unió

Ronga Adrienn: A halálbüntetés napjaink büntetőjogi szankciórendszerében való alkalmazása nemzetközi kitekintésben

Jelen tanulmány az élethez és emberi méltósághoz való jog vizsgálata körében a halálbüntetés jelenlegi nemzetközi megítélésével és elfogadottságával foglalkozik, mely az élethez való jog, mint leglényegesebb alapjog, valamint az állam büntetőjogi igényének, társadalomvédelmi funkciójának kollízióját eredményezi. Ez az alkotmányjogi konfliktus a világ szinte mindegyik országában lényegi és kulcsfontosságú alkotmányjogi kérdésként jelentkezett és jelentkezik a mai napig is, amit országtól és korszaktól függően sokféleképpen oldottak fel akár az élethez való jog, akár az állam büntetőjogi igényének, társadalomvédelmi funkciójának javára. Jelen tanulmány célja, hogy globális kitekintést adjon a halálbüntetés büntetőjogi szankciórendszerben betöltött szerepéről.

Kulcsszavak: emberi méltóság, élethez való jog, halálbüntetés, alkotmányjog, büntetőjog

Schmidt László: A hatályos magyar civilisztikai és kánonjogi jogszabályok összehasonlítása, az új Egyháztörvény és az ehhez kapcsolódó egyes alkotmánybírósági és EJB döntések bemutatása

Államalapító Szent István királyunk több, mint 1000 évvel ezelőtt bevezette Magyarországot a keresztény Európába. Szent István országa a kereszténységre épült, a római katolikus keresztény vallás sokáig kizárólagos volt az országban. Mindez elképzelhetetlen lenne a jelen világában, ahol a vallásszabadság és a szekularizáció alapvetés. Ezzel együtt a mai napig nagyon fontos társadalmi kohéziós ereje van a vallásnak, és a (katolikus) egyház is számos oktatási, kulturális, szociális feladatot lát el, együttműködve az állammal. A világi és egyházi jog így együtt is és egymás mellett is szükséges, hogy érvényesüljön. Tanulmányomban bemutatom és összehasonlítom a kánonjogi és a magyar (polgári jogi) jogszabályokat hatályuk, megalkotásuk, valamint a cselekvőképességre, jogi személyekre, és a jognyilatkozatokra vonatkozóan. A fentieken túl a katolikus egyházra vonatkozó magyar szabályozást is áttekintem a rendszerváltozástól kezdődően a legújabb szabályozásig, az ehhez kapcsolódó Alkotmánybírósági és Emberi Jogi Bírósági döntésekkel együtt.

Kulcsszavak: vallásszabadság, szekularizáció, katolikus egyház, kánonjog, polgári jog

Történelemtudományi absztraktok

Balogh Atilla: Harc a lángok ellen – A Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium tűzrendészeti politikája (1931–1935)

A téma a mai napig számos fehér foltot tartalmazott a történelemtudomány területén. A célkitűzés az volt, hogy új tudományos eredmények szülessenek, amelyek által jobban megérthető legyen, hogy e szakpolitikai terület hogyan működött ezekben az években. A források (levéltári források, jogforrások, korabeli szakcikkek stb.) tükrében elmondható, hogy a szakterület problémáinak egy részét megoldotta a belügyi tárca. A megoldatlan problémák leginkább a pénz- és időhiány, valamint a belügyi tárca túlterheltsége következtében voltak jelen. A tűzoltóképzés érte el az egyik legnagyobb eredményt. A tűzoltóságok és egyéb hatóságok, közegek közötti hatásköri problémák megoldása kapcsán is jelentős előrelépés történt.

Kulcsszavak: tűzoltóság, tűzoltók, Belügyminisztérium, nagy gazdasági világválság, Keresztes-Fischer Ferenc

Bödő Krisztián: „Róna határja tágas és igen termékeny” – Besnyő, az ercsi uradalom egyik pusztája

A 18. század végétől az ercsi uradalomban gazdálkodó Lilien báró a racionális elvek alapján fejlesztette a gazdaságot. Az uradalom része volt Besnyő pusztája is. Hogyan alakult ennek a pusztának a története? Hogyan alakult át a funkciója az évszázadok során? Amíg a 18. század elején a pusztát csupán arra használták, hogy juhokat legeltessenek rajta meglehetősen kevés bérleti díjért, addig a 18. század második felében már tervszerűbb gazdálkodást és növénytermesztést is folytattak a bérlők. A 19. században Lilien báró, az akkor már két részre szakadt pusztát elgondolásai szerint integrálta az uradalomba, a földeken intenzív növénytermesztés kezdődött, a külső részeken értékesíthető gabonanövényeket termesztettek, a belső részeken takarmánynövényeket. A pusztán megjelentek az alkalmazottak is, akiknek feladataik közé tartozott a földek és a begyűjtött termés őrzése.

Kulcsszavak: mezőgazdaság, mezőgazdasági reform, földművelés, állattenyésztés, majorság

Juhász Eszter: Oslay József Oswald OFM, az Egri Norma és a Ferences Szegénygondozó Nővérek (Congregatio Sororum Pauperibus Succurrentium) rendjének alapítása

A két háború közötti Magyarországon az első világháborús vereség, az Őszirozás forradalom és a Tanácsköztársaság, Trianon, a területi, népességi, gazdasági veszteségek alapvető társadalmi és gazdasági változásokat eredményeztek. Talán éppen ennek köszönhető, hogy a korszakban meglehetősen pezsgett a szociális gondolkodás/gondoskodás ügye. E pezsgő légkörben született meg a szociálpolitika, és ekkortól vállalt aktív szerepet az állam az eddig leginkább az egyházak és a civil társadalom által működtetett szegénygondozásban, nemcsak Magyarországon, de egész Európában. Az Egri Norma a társadalom, az állam és az egyház közös működésének/koordinációjának eredménye. Oslay Oswald OFM, az Egri Norma alapítója úgy gondolta, a Norma működéséhez szükséges egy szerzetesi közösség életre hívása, ez lett a Ferences Szegénygondozó Nővérek közössége. Jelen dolgozat az Egri Norma létrejöttének mozgatórugóira, gyökereire és működésére fókuszál, valamint bemutatja annak a szerzetesi közösségnek az alapítását, amelynek szerzetesnői egész életüket a szegények szolgálatának szentelték.

Kulcsszavak: szociálpolitika, szegénygondozás, Magyar Katolikus Egyház, Egri Norma,

Keller-Deák Kristóf: A rejtett katonai attasék Csehszlovákiában 1920–1928 között

Magyarország, a trianoni békeszerződés korlátozásai miatt nem küldhetett hivatalosan katonai attasékat más országokba. Ezalatt az idő alatt a katonai attasék diplomácia rangot kapva, rejtve végezték főként hírszerzői tevékenységüket. Csehszlovákia esetében 1928-ig három magyar rejtett katonai attasé teljesített szolgálatot. Hírszerzői tevékenységük, bár nem mindig maradt rejtve a csehszlovák kémelhárítás előtt, igyekezett a kapott feladat szerint, az adott ország haderejéről, hadiiparáról, katonai vonatkozású híreiről minden információt megszerezni.

Kulcsszavak: katonai attasé, Csehszlovákia, hírszerzés, kémelhárítás

Kovács Veronika Luca: „Európé” szívének felülvizsgálata biztonságpolitikai szempontból

A tanulmány azzal a céllal íródott, hogy holisztikus szemlélettel vizsgálja meg a magyar rendszerváltoztatás közép-európai hálózatait, trendjeit, struktúráit és folyamatait, melyeket a Magyar Népköztársaság 1989 és 1991 közötti világ-, illetve geopolitikai helyzetei kreáltak, azaz, azokat a tényezőket, amelyekhez a magyar diplomáciának az biztonságpolitikát szem előtt tartva akkor igazodnia kellett. Mindezek mellett az értekezés igyekszik fogalmilag körülbástyázni azokat a demokratikus értékrendeket, amelyek által körülhatárolhatóvá válnak a korszak politikai értékrendje s annak kérdéskörei.

Kulcsszavak: biztonságpolitika, Közép-Európa, rendszerváltoztatás

KRE-DIt 2022/2 Abstracts

Abstracts in theological studies

Dániel Tóth-Gyóllai: Online survey research on pastoral competencies and areas of service

In March 2022, the Presidium of the Synod of the Reformed Church in Hungary launched an online quantitative survey among reformed pastors. The aim of the research was to inquire about the competencies that define pastoral service (i.e., according to the MKKR descriptors: the skills, abilities, attitudes, responsibility, and autonomy, as well as knowledge), and the main areas of pastoral service, and at the same time to discover new routes of developing the reformed theological education in Hungary. The purpose of the above work, which was prepared by summarizing the answers of more than 300 pastors who filled the questionnaire consisting of 6 question-groups, was primarily to map the information that could serve as a basis for an upcoming evaluation of data. The results presented in this publication, even in its merely informal form, can provide fields of dispute for all the participants, for the church members, and for the church leadership too. In the study, we focused on the level of comprehension when preparing various lists in relation to the pastor's competencies and areas of service. These were extracted based on the opinions of the pastors approaching from the perspective of their service experience. The actual data behind these representative tables and charts will be made available to all interested parties upon request.

Keywords: survey, online research, competencies, pastoral service, Reformed Church in Hungary, quantitative

Abstracts of legal science studies

Csaba Cservák: Historical constitutionalism and the office of „főispán”

Historical constitutions are also known as unwritten constitutions, as opposed to written constitutions, which are the other major category. In the first group, the constitution is not a single piece of document. Its norms are partly customary. They are raised to the level of

constitutional status by the agreement of the people. Regarding this, the Hungarian constitution is similar to the historical constitution of Great Britain.

The Historical Constitution also contains moral principles of reasoning, linked to the common sense of the people. These stand as a limitation on future legislation.

The idea of the continuity of law is also intertwined with the Theory of the Holy Crown. In other words, existing legislation can only be continually amended in accordance with existing rules.

The Crown is not primarily a symbol of the sovereign, but of statehood. In constitutional monarchies, the monarch has much less political weight than a president in a presidential system.

Recently, parliament restored the title of reeve for the government commissioners of the county. The office of reeve – called „ispan” in Hungarian -, was one of the most important functions under the Historical Constitution. It was held by many of our great persons in history (e.g. János Hunyadi, the Rákóczi, Miklós Bercsényi, Gyula Andrássy.) In today's terminology, that person was the man of the central government. As head of the offices responsible for executing the law & order he was appointed by the king and then – after the Compromise- by the government.

Keywords: főispán, representative of the government, historical constitution, continuity of law, Holy Crown of Hungary

Csaba Cservák: The justice role of the Constitutional Court

Can adjudication by Constitutional Courts serve as a form of Justice? What we need to do is to analyse the concepts of justice and court. According to some approaches, justice is kind of an activity that is carried out by the courts. Looking at it from the other way around, bodies that carry out judicial activities are considered to be courts. From the above, it is at least clear that there is a 'close equivalence' between judging and judiciary. Under the Constitution, courts have judicial functions.

The judiciary has a monopoly on the restoration of a violated legal order. There is a function that can be called quasi-justice. Certain thinkers interpret the concept of the rule of law as they see fit. The institution of genuine constitutional complaints has pushed the

Constitutional Court to the judicial side.

András Zs. Varga puts forward serious arguments about the constitutional nature of the complaint.

The most fundamental moral norms are absorbed into law mainly through fundamental constitutional rights. This is why constitutional adjudication is related to morality.

Keywords: constitutional review, justice, court, constitutional complaint, morality

György Tamás Farkas: Provisions on minorities in the German electoral system at federal and Land level

The study examines special electoral regulations for minorities in Germany's electoral law. In addition to the Bundestag elections, the study also examines the electoral regulations of the German federal states' electoral law that have special electoral regulations for minorities. The study describes the electoral rules directly on the basis of the relevant German law, analyzes them and draws conclusions.

Keywords: Constitutional law, electoral law, minority law

Imre Juhász: The unprecedented development of Rijeka and its legal background under the mayoralty of Giovanni de Ciotta

The rich history of Rijeka has been studied from many different perspectives. Unfortunately, however, the presentation and appreciation of the Hungarian aspects of this history is not very prominent in foreign literature. The present paper focuses on the town under the leadership of Giovanni de Ciotta, highlighting the episodes of Ciotta's political career that can be associated with the Hungarian Parliament and the most important stages of the town's development during his mayoralty. In doing so, it is clear that the central decisions taken and their implementation in contemporary Hungary were based on solid legal foundations and covered almost all areas of economic and social life.

Keywords: jogtörténet, Fiume, Magyar Királyság, Hungarian-Croatian reconciliation, Giovanni de Ciotta

Edina Lajos: On the European perception of religious freedom and Christianity, with special reference to Greek specificities

Religious freedom is one of the most important human rights. Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance. No person shall be denied the right to education. In the exercise of any functions which it assumes in relation to education and to teaching, the State shall respect the right of parents to ensure such education and teaching for their children in conformity with their own religious and philosophical convictions. The enjoyment of the rights and freedoms set forth in [the] Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.

Religious freedom is one of the most important human rights. The Orthodox Church is almost a state church. Apostasy is severely punished.

Keywords: freedom of thought, conscience and religion, human rights, education, Orthodox Christianity

Edina Lajos: Legal interpretation and morality

Why is it necessary to interpret the law? Mainly because texts must be interpreted, and law is manifested in linguistic units. On the other hand, since the law is abstract, the application of the law requires a reconciliation of the legal facts with the historical facts, which also requires interpretation. In my short paper, my aim is to highlight how morality is manifested in the various methods of legal interpretation.

Drawing on the methods of legal interpretation that originated in the so-called Bielefeld circle and were further developed by Béla Pokol, Csaba Cservák and Zoltán J. Tóth, I will attempt to explore how moral norms can be incorporated, as far as possible, into the world of legal practice through legal interpretation.

Keywords: interpretation of law, application of law, morality, fundamental rights

Mónika Mercz: Constitutional identity in the Member States – and in the EU?

When we discuss the nature of constitutional identity, we must take into account the possibilities of its appearance in the context of the European Union. Article 4 (2) of the Treaty on the European Union (EU) states that “The Union shall respect the equality of Member States before the Treaties as well as their national identities, inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government. It shall respect their essential State functions, including ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security. In particular, national security remains the sole responsibility of each Member State.” In my article, I would like to explore the nature of constitutional identity and the manifestations of essential state functions in the Member States. My assumption is that if the constitution of the EU were to be created, we could talk about the constitutional identity of the European Union. Using a historical method, I interpreted the relevant legislation, which I tried to project onto the European Union, thus examining whether there is a chance for the European Union’s constitutional identity to develop. Although there are no concrete answers yet, the soon-to-be-started Convention on the Future of Europe will probably bring significant changes in the field, so the research on constitutional identity at the EU and member state level will remain a relevant topic for the science of constitutional law.

Keywords: constitutional identity, fundamental state functions, sovereignty, authorities, European Union

Adrienn Ronga: The application of the death penalty in today’s criminal sanctions system in an international perspective

The present study deals with the current international perception and acceptance of the death penalty within the scope of the investigation of the right to life and human dignity, which results in the collision of the right to life, as the most essential fundamental right, and the state’s criminal law requirement and social protection function. This constitutional conflict appeared as an essential and key constitutional issue in almost all countries of the world and continues to this day, which, depending on the country and era, was resolved in various ways in favor of either the right to life or the state’s criminal law needs and social protection function. The purpose of this study is to provide a global perspective on the role of the death penalty in the criminal sanction system.

Keywords: human dignity, right to life, death penalty, constitutional law, criminal law

László Schmidt: Comparison of the Hungarian civil and canon law; the new Church Law and the related decisions of the Constitutional Court and the ECHR

St Stephen's state was founded on Christianity, and Roman Catholic Christianity was for many years the only religion allowed in the country. All this would be unthinkable in today's world, where religious freedom and secularisation are fundamental. However, religion still has a very important social cohesive force, and the (Catholic) Church has many educational, cultural and social functions in cooperation with the state.

In my essay I compare the statutes of the Hungarian civil law and the Canon law, and I also present some Constitutional Court and ECHR decisions related to aforementioned statutes.

Keywords: freedom of religion, secularisation, Catholic Church, Canon law, civil law

Abstracts in historical studies

Attila Balogh: Fight Against Fire – The Fire Department and the Ministry of the Interior Led by Ferenc Keresztes-Fischer (1931–1935)

To date, the topic has contained many white spots in the field of history. The objective was to achieve new scientific results that would provide better understanding of how this policy worked in these years. Based on the sources (archival sources, legal sources, contemporary articles, etc.), it can be said that some of the problems were solved by the Ministry of the Interior, and the reason why the rest of the problems remained unsolved was mainly the lack of money and time, as well as the overload of the Ministry of the Interior. Firefighter training achieved one of the most notable results. Considerable progress was also made in the area of resolving the competence problems between fire brigades and other authorities.

Keywords: Fire Department, firefighter, Ministry of Interior, Great Depression, Ferenc Keresztes-Fischer

Krisztián Bödő: „The border of the plain is wide and particularly fertile” – Besnyő, one of the land of the manor in Ercsi

From the end of the 18th century, Baron Lilien developed his manor in Ercsi based on rational principles. In addition to many lands (*puszta*), Besnyő was part of the major from the middle of the 17th century. What is the history of this land? How has the function of this land changed? In the first half of the 18th century, only sheep were kept on this land and the tenants paid low rent. In the second half of the century, the tenants were already farming according to plan, growing crops in addition to keeping animals. Besnyő was divided into two parts and Lilien integrated both parts into the rest of the manor in the first half of the 19th century. Crop cultivation became intensive: cereals were grown on the outer part of the land, forage on the inner part. The landlord's employees also appeared on this lands, whose task was to guard the fields and the harvested crops.

Keywords: agriculture, agricultural reform, farming, animal husbandry, manor

Eszter Juhász: Oswald József Oslay OFM, The eger norm and the foundation of the congregation of the carers of the poor franciscan sisters

Following the defeat of the World War I, the Aster Revolution and the Hungarian Soviet Republic, the Treaty of Trianon, the territorial, economical, demographical damages resulted fundamental social and economical changes in Hungary. Probably because of all these events the social thinking/care started developing. The social policy was born in this era, this was the first time the State started playing a role in the poor-relief not just in Hungary but in whole Europe. The Eger Norm which was developed by Oswald Oslay OFM in Eger, became the cooperation of the local society, the Catholic Church and the State. For the great task a new Congregation was founded by Oslay, the Congregation of the Carers of the Poor Franciscan Sisters. This study is to highlight the background, the need, the formation of the Eger Norm and the formation of a new Congregation whose main purpose was serving the poor.

Keywords: social policy, poor-relief, Hungarian Catholic Church, Eger Norm, Congregation of the Carers of the Poor Franciscan Sisters

Kristóf Keller-Deák: The Hungarian military attachés operating secretly in Czechoslovakia 1920–1928

Due to the restrictions of the Trianon Peace Treaty, Hungary did not officially send military

attachés to other countries. During this time, the military attachés, given the rank of diplomats, mainly carried out their intelligence activities in secret. In the case of Czechoslovakia, three Hungarian secret military attachés served until 1928. Their intelligence activities, although they did not always remain hidden from the Czechoslovak counter-espionage, tried to obtain all information about the forces, military industry and military-related news of the given country according to the assigned task.

Keywords: military attaché, Czechoslovakia, intelligence, counter-espionage

Veronika Luca Kovács: A Central European Survivor Game from the Perspective of Hungarian Regime Change

The aim of this concise study is to take a holistic approach to the networks, trends, structures and processes of the Hungarian regime change in Central Europe, which were created by the world and geopolitical situations of the Hungarian People's Republic between 1989 and 1991, i.e. the factors to which Hungarian diplomacy had to adapt in the context of security policy. In addition to the above mentioned, the thesis tries to conceptually outline the democratic value systems that make it possible to define the political value system of the period and its issues.

Keywords: security policy, Central-Europe, regime change

Tóth-Gyóllai Dániel: Kérdőív lelkipásztori kompetenciákról, szolgálati területekről

A beérkezett adatok^[1]

Ez a beszámoló a kutatásra beérkezett válaszokat összesíti és az abból kiolvasható adatokat mutatja be hozzáfűzött értékelés nélkül. Az adatok értékelése további tanulmányok feladata. A kutatás transzparensen folyik, kérésre minden beérkezett adatot szívesen hozzáférhetővé teszünk.^[2]

A kutatásról

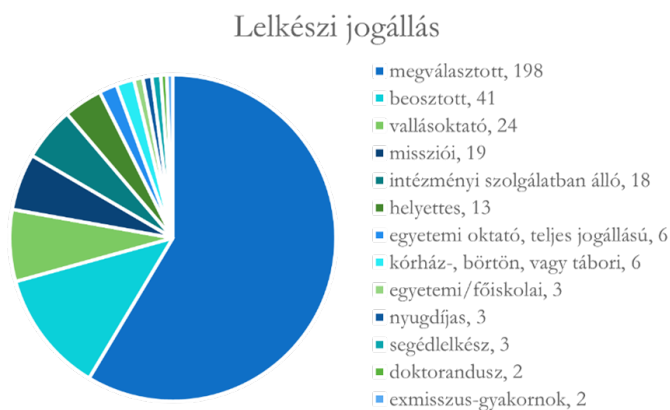
A kérdőív összeállítása, kiküldése, értékelése

2022. tavaszán a Magyarországi Református Egyház Zsinati Elnökségi Tanácsa kérdőíves kutatást indított a református lelkipásztorok között a lelkipásztori szolgálatot meghatározó kompetenciák (azaz a használt készségek, képességek és ismeret) illetve az ellátott szolgálati területek feltérképezésére. A kutatás célja volt emellett a magyarországi református lelkészképzés fejlesztésére vonatkozó szempontok gyűjtése is. A kutatás e pontján a kérdőív elkészítését a KRE HTK Stratégiai Bizottsággal együttműködve dr. Siba Balázs dékánhelyettes és Hanula Gergely témavezető professzorom támogatásával végeztem. A kérdőívben szereplő kompetencia-listák kialakításában elsősorban a Magyar Képesítési Keretrendszer deskriptoraira^[3] építő, a négy magyarországi református lelkészképző intézmény jelenlegi KKK-iban előírt kompetencia-elemek (tudás, képesség, attitűd, autonómia és felelősség) felsorolásait^[4] vettük figyelembe. Módszertani és tartalmi szempontból is építettünk az Evangélikus Hittudományi Egyetem Gyakorlati Intézete által kidolgozott, az EHE Gyakorlati, Valláspedagógiai és Egyházzenei Tanszékei, valamint mentorlelkészei által véleményezett a Lelkipásztor folyóirat XCLVI. évfolyam 2021/8-9. számaiban megjelentetett kompetencia-leírásokra. A képzés célja kapcsán nyilatkozó a hitéleti szakok képzési és kimeneti követelményeinek meghatározásáról szóló Zs-90/2006. zsinati határozat vonatkozó leírása, valamint a 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet teológia-lelkész szakot leíró része szintén fontos szempontokat nyújtott a kérdőív kidolgozásában. Az elkészült kérdőívet, s különösen annak kompetencia-listáit véleményezte továbbá a KRE-HTK tanári kara.

Az online kérdőív a LimeSurvey kérdőívszerkesztő programjával készült, a kitöltő-linket és kísérő levelet az MRE Zsinati Tanácsosi Titkárság e-mailes körlevél formájában juttatta el a lelkipásztorokhoz 2022. március 1-én (emlékeztető körlevél március 16-án), a március végi határidőig beérkezett kitöltések elemzését segítette a LimeSurvey exportálási funkciója, melynek köszönhetően az Excel táblázatkezelőjében nem csak kitöltésenként, hanem kérdésenként együttesen áttekintve is kezelhettük a válaszadásokat. E lehetőség mellett az anonimitás, a kitöltők személyének hitelesítése (csak az egyházközségi e-mail címekre kapott linken keresztül lehetett a kitöltést megkezdeni), az egyszeri kitöltés biztosítása, valamint a csak részlegesen kitöltött kérdőívek adatainak lekérdezése voltak azok a szempontok, amik miatt e széles-spektrumú felületet választottuk.

A kérdőív felépítése, kitöltések

Az elkészült kérdőív 6 kérdéscsoportban összesen 13 kérdést tartalmaz, melyek kitöltése az időbélyegek alapján átlagosan 38 percet vett igénybe. Az első kérdéscsoportban a kiértékelést segítő (az anonimitást nem sértő) adatokat kérdeztünk le (1 perc^[5], 345 kitöltő^[6]), a másodikban a lelkipásztori szolgálatban érvényesülő kompetencia-területekre vonatkozó 2 kérdés szerepelt (6 perc, 271 kitöltő), a harmadikban a lelkipásztorok munkaterületeit kívántuk felmérni egy heti időbeosztásra vonatkozó kérdés mellett a szolgálati területeket fontosságuk szerint osztályozó kérdéssel (16 perc, 198 kitöltő).

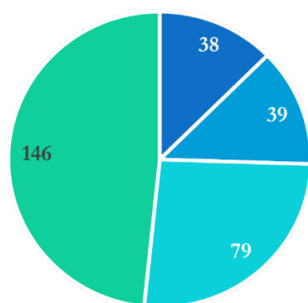


A negyedik és ötödik kérdéscsoportokban

koráb-bihoz hasonló, de jóval bővebb kompetencia-listából kellett a válaszadóknak 1) munkatapasztalataik alapján kiválogatni a legfontosabbakat, 2) majd az általuk ismert teológiai képzést ezen kompetenciák szerint értékelni (10 perc, 173 kitöltő). Az utolsó kérdéscsoportban a lelkipásztori szolgálat kapcsán kérdeztünk rá a lelki feltöltődést, motivációt jelentő tényezőkre, valamint hiányterületekre (2 perc, 160 kitöltő).

Diplomaszerzés ideje a kitöltők között

- az utóbbi 5 évben
- 5–10 évvel ez előtt
- 10–20 évvel ez előtt



A kitöltők közel 2/3-a megválasztott lelkész, alig több, mint 1/10-e beosztott, továbbá 20 fő körüli a vallásoktató, missziói és intézményi lelkészek száma. A MRE mindegyik egyházmegyéjéből érkeztek válaszadások, kiemelkedően magas számban az Észak-Pesti és Bács-Kiskunsági egyházmegyékből (29 és 28 fő), az egyházmegyéenkénti válaszadások átlaga 9, mediánja 8 fő, a Tatai egyházmegyéből érkezett a legkevesebb, egész pontosan egy darab kitöltés. A résztvevők közel fele 20 évnél régebben, 1/4-e 10–20 éve, további 1/4-e pedig 10 éven belül szerezte diplomáját.

Egyházmegye	kitöltések	Egyházmegye	kitöltések	Egyházmegye	kitöltések
Északpesti	29	Abaúji	11	Mezőföldi	5
Bács-Kiskunsági	28	Nyírségi	10	Baranyai	4
Borsod-Gömöri	21	Veszprémi	10	Pápai	4
Budapest-Déli	18	Csongrádi	8	Somogyi	4
Szabolcs-Beregi	15	Bihari	8	Őrségi	3
Debreceni	13	Hajdúvidéki	8	Egervölgyi	2
Budapest-Északi	13	Nagykunsági	7	Szatmári	2
Délpesti	13	Vértesaljai	6	Zempléni	2
Békési	11	Tolnai	6	Tatai	1

A kitöltések elemzése

Kompetenciák

A kérdőívet keretezték a lelkipásztori szolgálatban érvényesülő képességekről, készségekről, ismeretekről és attitűdökről, átfogóan kompetenciákról szóló kérdéscsoportok. A kérdésekben jellemzően nagyobb listákból kellett szűkebb listákat készítenie a válaszadóknak, a kiválogatás, súlyozás és relatív összehasonlítás módszerei segítségével. A listákban szereplő tényezőket mindegyik kérdésnél ugyanazon 5 nagy területre bontottuk: 1) szaktudáshoz kapcsolódó képességek, 2) általános műveltség, 3) emberi kapcsolatokban és 4) életvitelben megmutatkozó készségek, 5) lelki stabilitás.^[7]

Kompetencia-területek sorrendje 1.



A diagramon szereplő értékeket az adott kompetencia-területhez tartozó tényezőkre érkezett szavazatok összesítésével számoltuk

■ 1. szaktudás ■ 2. lelki stabilitás ■ 3. életvitel ■ 4. műveltség ■ 5. kapcsolatok

Az első, kompetenciákra vonatkozó kérdéscsoportban a lelkészek feladata az volt, hogy a szolgálat felől közelítve készítsenek egy 10 tényezőből álló^[8], az öt nagy csoport 26 eleme közül kiválogatott listát. A 272 beérkezett válasz összesítésével az öt terület, valamint az egyes területeken belüli tényezők egymáshoz viszonyított hangsúlyáról kaptunk eredményeket, ezen felül ugyanezen módszerrel leképeztük az összes válaszoló lelképásztor „átlagos” tízes listáját is. Reprezentatív adat továbbá, hogy a kitöltők kevesebb, mint 1/3-a tartotta fontosnak az alábbi tényezőket: munka- és felelősségmegosztás (33%), önkritika (30%), rendezettség (29%), kezdeményezőkézség (28%), szépirodalmi és érdeklődésének megfelelő olvasottság (26%), csoportvezetés (26%), spirituális nyitottság (24%), online ismeretszerzés, informatikai ismeretek bővítése (21%), a gyülekezeti hagyományok felismerése és tisztelete (15%).

Az alábbi táblázatban területenként gyűjtöttük össze, hogy az egyes kompetenciákat hányan választották tízes

szaktudás		életvitel		műveltség	
a bibliai üzenet átadása	210	döntésképeség	148	önálló gondolkodás fejlesztése	149
lelki vezetés, lelki kísérés	138	rugalmasság	120	társadalmi és történelmi problémák iránti fogékonyság	125
az emberi élet kérdéseinek teológiai reflektálása	122	állóképesség és ellenállóság	116	szakirodalom elérésének és alkalmazásának képessége	120
hitbeli meggyőződés képviselése	115	időbeosztás kialakítása	98	szépirodalmi és érdeklődésének megfelelő olvasottság	72
a gyülekezeti hagyományok felismerése és tisztelete	41	rendezettség	80	online ismeretszerzés, informatikai ismeretek bővítése	57
lelki stabilitás		kapcsolatok			
megbízhatóság	169	empatikus jelenlét	164		
alázatosság	135	közösségszervezés	147		
személyes és szakmai identitás összehangolása	113	konfliktuskezelés	117		
önkritika	81	munka- és felelősségmegosztás	91		
spirituális nyitottság	66	kezdeményezőkézség	76		
		csoportvezetés	70		

A következő táblázatban közöljük az összes válaszoló tízes listái összesítésével készített „átlagos” tízes listát:

1. a bibliai üzenet átadása (szaktudás): 210
2. megbízhatóság (lelki stabilitás): 169
3. empátikus jelenlét (kapcsolatok): 164
4. önálló gondolkodás fejlesztése (műveltség): 149
5. döntésképeség (életvitel): 148
6. közösségszervezés (kapcsolatok): 147
7. lelki vezetés, lelki kísérés (szaktudás): 138
8. alázatosság (lelki stabilitás): 135
9. társadalmi és történelmi problémák iránti fogékonyság (műveltség): 125
10. az emberi élet kérdéseinek teológiai reflektálása (szaktudás): 122

Tovább pontosíthatták a kompetencia-területek hangsúlyait a kitöltők az által, hogy a következő kérdésben felosztottak 20 pontot az öt nagy terület között úgy, hogy mindegyikre maximálisan 8, minimum 0 pontot adhattak. A már a feladat-típus által is implikált jutalmazás-büntetés mechanizmust figyelhetjük meg a válaszadásokban. A legtöbben kiválasztottak 2-3 területet, melyeket a közepes 4-es értéktől felfelé vagy lefelé kívántak súlyozni, ezeket egymással egyensúlyban pontozták^[9], s a maradék 2-3 területnek a

Kompetencia-területek sorrendje 2.



semleges középértéket adták.

Ezt az

adottságot figyelembe véve az egyes területek súlyozását három módszerrel is vizsgáltuk: 1) az adott területekre adott értékek átlaga (klasszikus átlag), 2) az adott területekre adott értékek átlaga a középértékektől való eltekintéssel (a szélsőértékek felé súlyozott átlag), 3) az adott területekre adott közepesnél alacsonyabb és magasabb értékek számának összevetése (jutalmazás-büntetés mechanizmust leginkább figyelembe vevő módszer). Miután pedig az első két mérés eredményeként ugyanazt a sorrendet, s nagy mértékben egyező értékeket kaptunk, így itt csak a másodikhoz tartozó diagramot közöljük.^[10]

Ezt követően – a lelkipásztori szolgálati területekkel foglalkozó kérdéscsoport után, – a negyedik és ötödik kérdéscsoportban kérdeztünk újra, s még részletesebben a kompetenciákkal kapcsolatban. Eddig 173 válaszadó folytatta a kérdőív kitöltését, akiknek 1) először egy 64 elemű (4 területre felosztott) kompetencia-listából lehetett tetszőlegesen számú

olyan tényezőket kiválasztaniuk, melyek kiemelt szerepet játszanak munkatapasztalatukban, 2) másodsor pedig az általuk kiválasztottak kapcsán értékelhették a teológiai képzést, melyben részesültek. Ez utóbbi kérdés esetén a lekipásztörök egy 1-7-ig terjedő skálán értékelték, hogy az adott kompetenciák fejlesztése milyen mértékben jelent meg teológiai képzésükben. A közepes 4-es érték jelentette a legmegfelelőbb mértéket, az 1-es felé hajló értékek az adott tényező képzésben való hiányát, a 7-es felé hajlóak pedig azok képzésben való túlsúlyát jelezték.

Egyik részről az eredmények jobb átláthatósága, másik részről pedig a magasabb validitás^[11] érdekében ezen a ponton az elemzésünket leszűkítettük azon tényezőkre, melyeket legalább a válaszadók fele értékelt fontosnak,^[12] azaz többen ítélték fontosnak, mint ahányan figyelmen kívül hagyták. Ezzel együtt kigyűjtöttük azon kompetenciákat is, melyeket legkevésbé^[13] vettek figyelembe a válaszadók.

kompetencia	<i>fontosnak tartotta</i>	<i>figyelman kívül hagyta</i>
bibliai üzenet aktuálissá tétele	150	23
bizalmi légkör kialakítása	140	33
élethosszig való tanulás	134	39
Biblia világának ismerete	131	42
beszédkészség	129	44
lelki érettség	120	53
imádságra való készség	116	57
saját korlátok ismerete	114	59
missziós érzékenység	113	60
rendszeres imaélet	112	61
példamutató életvitel	107	66
az Ó- és Újszövetség kapcsolatának átlátása	106	67
az istentiszteleti élet vezetése	105	68
feladatok minőségi kivitelezése	103	70
lelkipásztori identitástudat	101	72
lelkigondozói ítélőképesség	98	75
exegetikai ismeretek	98	75
kulturális tájékozottság	95	78
krízishelyzetekben való vezetés	91	82
szociális érzékenység	88	85
gondolatok strukturálása	88	85
célcsoportok jellemzőinek figyelembevétele	88	85

Az alábbi táblázatban láthatjuk azt a 22 kompetenciát, melyeket többen ítéletek fontosnak, mint ahányan figyelmen kívül hagytak (a legnépszerűbbel kezdve):

kompetencia	<i>fontosnak tartotta</i>	<i>figyelmen kívül hagyta</i>
fordítási készség	20	153
inventív gondolkodás	26	147
keretezés	27	146
mediáció	28	145
önálló hitvallás	33	140
idegennyelvű médiumok	36	137
szociális médiában való jártasság	39	134
számviteli ismeretek	41	132
egyházjogi gyakorlatiasság	42	131

A következő táblázatban azon kompetenciák szerepelnek, melyeket a *válaszadók kevesebb, mint 1/4-e jelölt meg fontosként (a legkevésbé népszerűvel kezdve):*

A következőkben a legfontosabb kompetenciákból álló 22 elemű lista kapcsán összesítjük az eredményeket a második kérdésre vonatkozóan. A hetes skálán való értékelések ez esetben is a 4-es középérték felé gravitáltak (a válaszok 23%-a), azonban az előzőekhez képest jóval kisebb mértékben. Ezért az értékelésnél a 3-as, 4-es és 5-ös értékeket számítottuk középértéknek, s így adtuk vissza a súlyokat az egyes kompetenciák kapcsán, majd soroltuk őket az alábbi három kategóriába: 1) a képzésből hiányolt, 2) a képzésben túlreprezentált, 3) a képzésben megfelelően megjelenő kompetencia. A 22-es lista így 10 hiányolt, 7 túlreprezentált és 5 megfelelően megjelenő tényezőre oszlik el.

Az alábbi táblázatban látható százaléktételek az adott kompetenciához tartozó értékelések arányát jelzik.

kompetenciák	hiányzik	megfelelő	túl sok	értékelés
lelki érettség	44%	36%	20%	hiányolt
rendszeres imaélet	34%	38%	28%	hiányolt
bizalmi légkör kialakítása	38%	42%	20%	hiányolt
kulturális tájékozottság	45%	43%	12%	hiányolt
a Biblia világának ismerete	2%	43%	54%	túlreprezentált
az Ó- és Újszövetség kapcsolatának átlátása	10%	44%	47%	túlreprezentált
krízishelyzetekben való vezetés	50%	44%	8%	hiányolt
saját korlátok ismerete	39%	45%	16%	hiányolt
imádságra való készség	21%	46%	32%	túlreprezentált
lelkigondozói ítélőképesség	35%	50%	15%	hiányolt
feladatok minőségi kivitelezése	25%	51%	24%	megfelelő
a bibliai üzenet átadása	11%	51%	38%	túlreprezentált
példamutató életvitel	29%	51%	19%	hiányolt
lelkipásztori identitástudat	23%	52%	25%	megfelelő
szociális problémák iránti érzékenység	35%	52%	13%	hiányolt
az istentiszteleti élet vezetése	13%	54%	33%	túlreprezentált
célcsoportok jellemzőinek figyelembevétele	27%	56%	15%	hiányolt
missziós érzékenység	19%	56%	25%	megfelelő
gondolatok strukturálása	25%	57%	18%	megfelelő

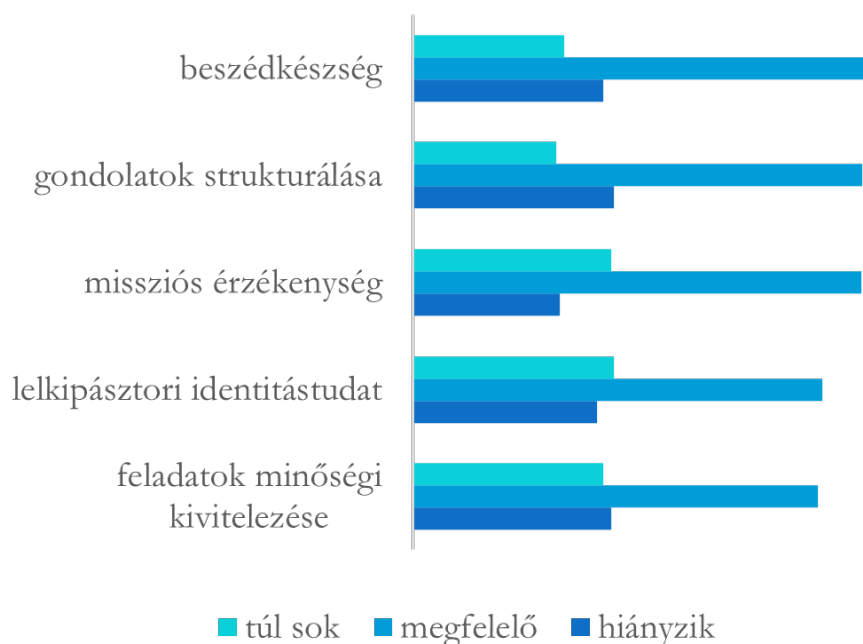
beszédkészség	24%	57%	19%	megfelelő
élethosszig való tanulás	13%	57%	30%	túlreprezentált
exegetikai ismeretek	3%	58%	39%	túlreprezentált

Az alábbiakban a három kategória elemeiről csoportonként készített diagramokat mutatjuk be:

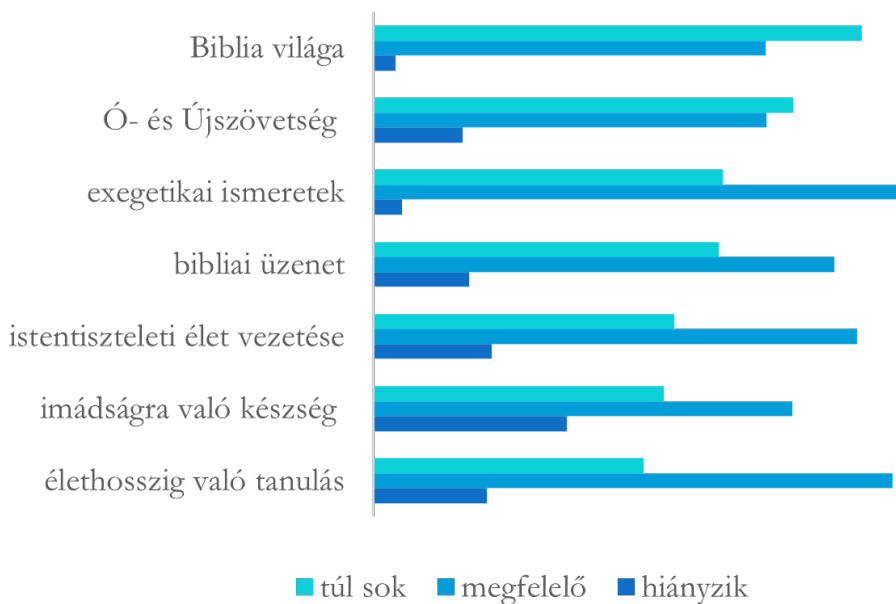
Képzésből hiányolt kompetenciák



A képzésben megfelelő mértékben megjelenő kompetenciák



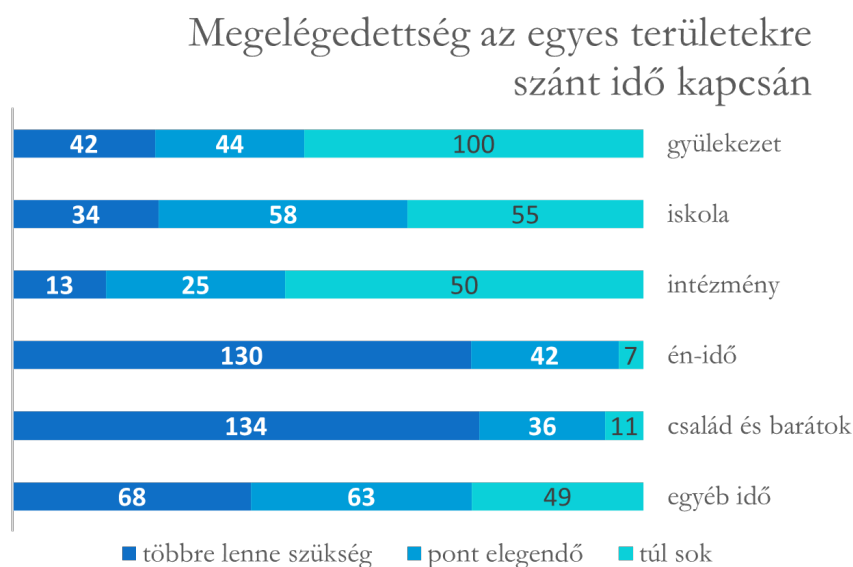
A képzésben túlreprezentált kompetenciák



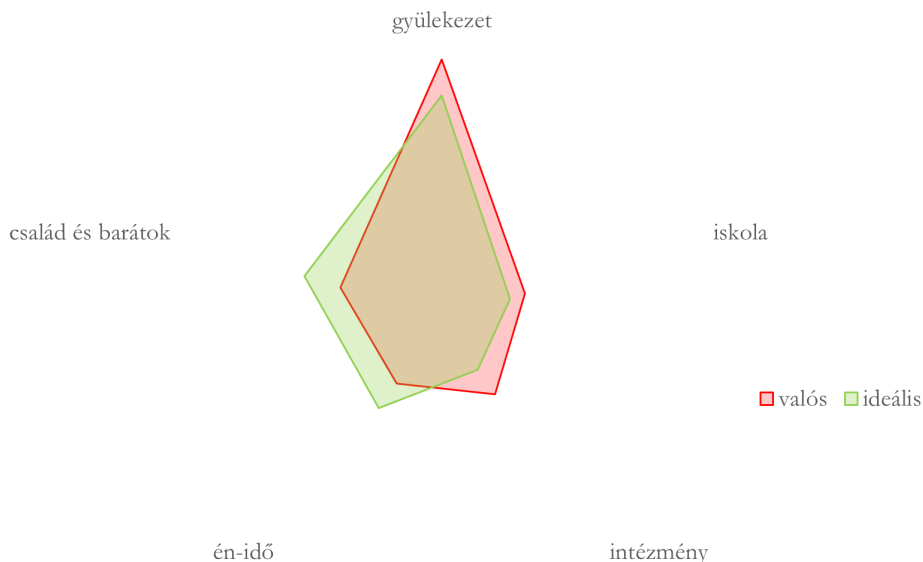
Szolgálati területek, időbeosztás

A kérdőív közepén – a két kompetenciával foglalkozó rész között – helyezkedik el a lelkészek időbeosztását, szolgálati területeit vizsgáló kérdéscsoport. A kitöltőket először arra kértük, hogy osszák fel a hét 168 óráját a szerint, hogy az alábbi tevékenységekre: 1) gyülekezeti szolgálathoz kapcsolódó tevékenységek, 2) iskolai hitoktatás, 3) intézményfenntartással

kapcsolatos tevékenységek, 4) egyéni testi, lelki vagy szellemi épülést szolgáló tevékenységek, kikapcsolódás, 5) családdal és barátokkal töltött idő, 6) egyéb idő: alvás, közlekedés, étkezés, házimunka, bevásárlás stb., mennyi időt szánnak, valamint mennyit szánnának ideális esetben. A válaszok alapján az alábbi eredményeket kaptuk:



1. A lekipásztörök saját megítélésük szerint egy héten átlagosan 65–70 órát dolgoznak, ebből 45–50 órát a gyülekezetükkel, maradék időt hitoktatással vagy intézmény-vezetéssel töltenek.
2. Az ugyanazon tevékenységekre adott valós és ideális értékek összevetése azt mutatja, hogy a gyülekezetre, hitoktatásra, intézményvezetésre szánt időket túl soknak, a családra, barátokra és én-időre szánt időket pedig túl kevésnek élik meg a kitöltők.
3. Az egyéb időket ítélték meg a legtöbben ideálisnak, e tevékenység elhagyásával képzett átlagos időbeosztást egy radar típusú diagramon mutatjuk be:

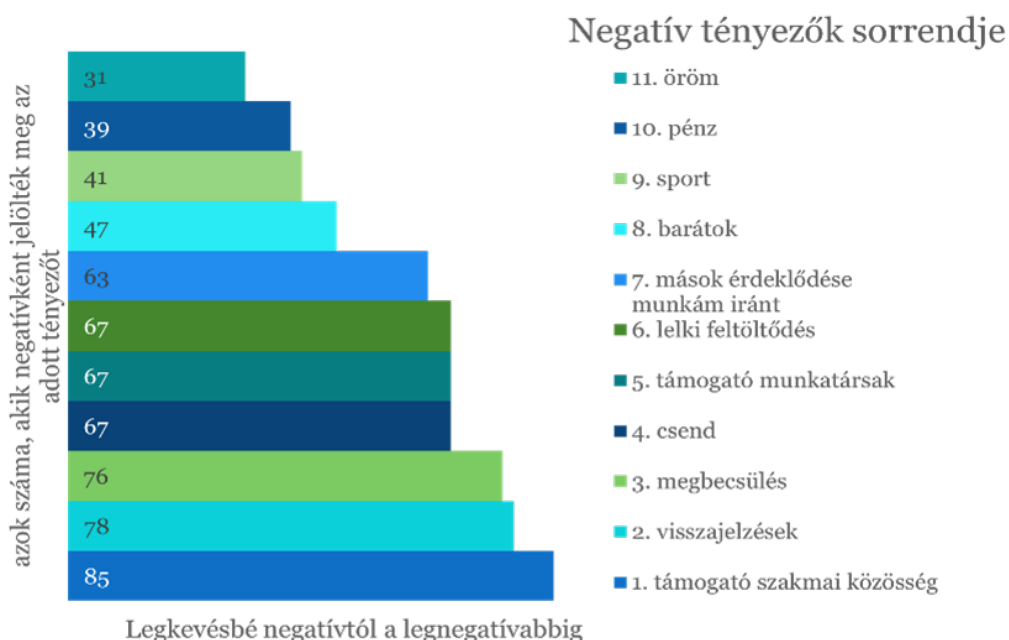
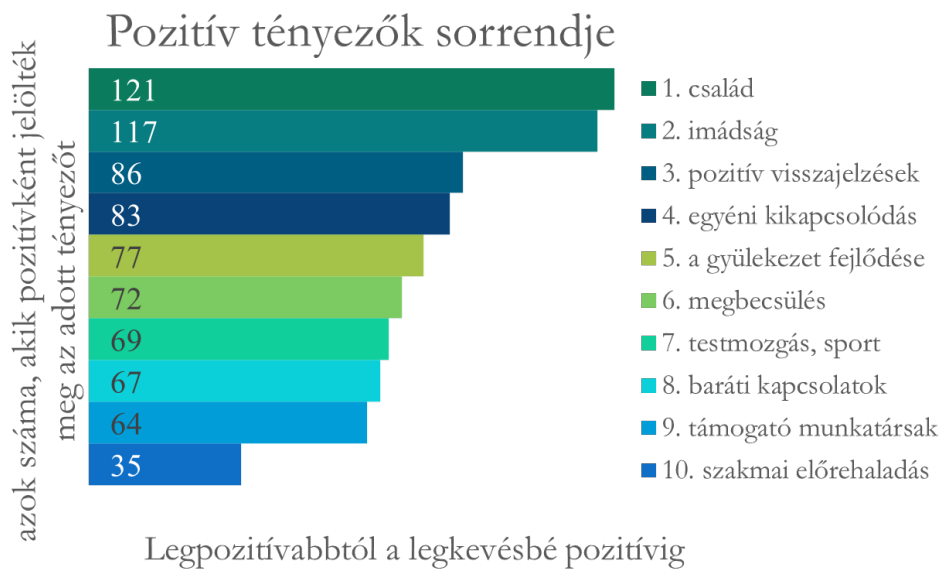


A kérdéscsoport második kérdésében 28 jellemző lelkipásztori tevékenység kapcsán döntötték el a válaszadók, hogy azok egy 1-7-ig terjedő skálán milyen mértékben jelennek meg szolgálatukban. E kérdés esetében is a középértéktől (melynek itt egyedül a 4-es értéket választottuk) való eltérés szerint mértük össze az egyes tényezőket, s ez alapján gyűjtöttük ki azokat, melyek több válaszadó esetében mutattak közép fölötti, mint közép alatti értéket, valamint azokat, melyeket a legkevesebben jelöltek meg kiemelkedően fontos tevékenységként.

lelkipásztori tevékenység	közép- érték felett	közép- érték alatt	lelkipásztori tevékenység	közép- érték felett	közép- érték alatt
igei alkalmak	152	8	online felületek	45	96
tanítói alkalmak	126	19	kapcsolattartás helyi közvéleménnyel	44	87
rendezvények	87	42	közegyházi feladatok	38	103
lelkigondozás	86	45	anyakönyvvizetés	36	101
presbitérium	81	54	kapcsolattartás lelkésztársakkal	34	104
gyülekezeti kapcsolattartás	81	51	szociális munka	33	100
pályázatok	79	72	intézményvezetői tevékenység	32	118
munkatársi kapcsolattartás	79	44	kapcsolattartás más gyülekezetekkel	22	116
családlátogatás	77	53			
hitoktatás	74	72			

Motiváló tényezők

A kérdőív utolsó kérdéscsoportjában a lelkészek szolgálatát támogató tényezőkről kérdeztük őket. A válaszadásokat az alábbi két diagramon összesítjük:



Bibliográfia

Hitéleti szakok KKK-ja, 2006, <https://prta.etn.hu/modulok/irattar/index.php?id=429>.

Lukács István – Derényi András (szerk.): Kézikönyv a képzési programok tanulási eredményeken alapuló fejlesztéséhez, felülvizsgálatához, Budapest, Oktatási Hivatal, 2017.

Tantárgyleírások, 2020,

<https://drhe.hu/oktatas/kepzesek/hiteleti-szakok/osztatlan-kepzesek-mesterkepzesek/teologia-szak-teologia-szak-lelkesz-szakirany-osztatlan/>.

Tanulmányi Tájékoztató 2021/2022 tanév, Református teológia szak, teológus és lelkész szakirány egységes, osztatlan képzés, <https://www.ppta.hu/web/tanulmanyi-tajekoztato/>.

Teológia osztatlan szak KKK,

http://www.kre.hu/laura/index.php/egyetem-kepzesi-programja/doc_download/1193-kepzesi-es-kimeneti-koevetelmenyek.

Teológia osztatlan szak KKK,

https://srta.hu/wp-content/uploads/2019/11/teologia-osztatlan-szak_kkk.pdf.

Tót Éva: Segédlet a tanulási eredmények írásához a felsőoktatási szektor számára, Budapest, Oktatási Hivatal, 2017.

A kérdőív összeállításában használt társadalomkutatásról szóló munkák:

Babbie, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, ford. Kende Gábor, Szaitz Mariann, Budapest, Balassi Kiadó, 2000.

Héra Gábor – Ligeti György: Módszertan, A társadalmi jelenségek kutatása, Budapest, Osiris Kiadó, 2014.

Letenyei László – Nagy Gábor Dániel: Rugalmas kérdőív, A standard kérdőív kritikái és javaslat a kérdőíves adatgyűjtés terepközei alkalmazására, Szociológiai Szemle, XVII. évf., 2007/1-2, 29-46.

Hivatkozások

1. Tóth-Gyóllai Dániel, KRE-HDI II. évfolyam, bibliai-teológiai alprogram, témavezető: Prof. Dr. Hanula Gergely. ↑
2. Elérhetőség: kerdoiv.lelkipasztor@gmail.com. ↑
3. Lásd: Lukács István – Derényi András (szerk.): *Kézikönyv a képzési programok tanulási eredményeken alapuló fejlesztéséhez, felülvizsgálatához*, Budapest, Oktatási Hivatal, 2017, 134-140; Tót Éva: *Segédlet a tanulási eredmények írásához a felsőoktatási szektor számára*, Budapest, Oktatási Hivatal, 2017, 13-14. ↑
4. DRHE: Tantárgyleírások, 2020,

<https://drhe.hu/oktatas/kepzesek/hiteleti-szakok/osztatlan-kepzesek-mesterkepzesek/teologia-szak-teologia-szak-lelkesz-szakirany-osztatlan/>; KRE: Teológia osztatlan szak KKK, http://www.kre.hu/laura/index.php/egyetem-kepzesi-programja/doc_download/1193-kepzesi-es-kimeneti-koevetelmenyek; PRTA: Hitéleti szakok KKK-ja, 2006, <https://prta.etn.hu/modulok/irattar/index.php?id=429>; Tanulmányi Tájékoztató 2021/2022 tanév, Református teológia szak, teológus és lelkész szakirány egységes, osztatlan képzés, <https://www.prtta.hu/web/tanulmanyi-tajekoztato/>; SRTA: Teológia osztatlan szak KKK, https://srta.hu/wp-content/uploads/2019/11/teologia-osztatlan-szak_kkk.pdf Letöltés ideje: 2022. november 26.; Lásd továbbá a négy intézmény utóbbi években készült intézmény- és szakakkreditációs önértékeléseinek vonatkozó részeit, különösen is: az „előírt kompetenciák elsajátíttatása” fejezeteket. ↑

5. A kitöltések időbélyegei alapján. ↑
6. A kitöltést bármikor félbe lehetett hagyni (s az eredmények mentésével, személyre szóló titkosítással folytatni is), így az egyes kérdéseket, kérdéscsoportokat egyre csökkenő számú lekipásztör töltötte ki, ezeket a számokat közöljük az átlagos kitöltési idő után. ↑
7. Ezek közül kettőt (életvitel és lelki stabilitás) az utolsó kérdéscsoportban összevontunk. ↑
8. A feladat a 10-től eltérő darabszámú listát is elfogadta, de a továbblépés előtt figyelmeztető üzenettel jelezte a kitöltés pontatlanságát. Sajnos a válaszadók 36%-a esetében ez azt eredményezte, hogy vagy kevesebb, vagy több tényezőt is kiválasztottak. Ugyanakkor ezen kitöltések eltávolításával a fent közölt eredményekkel szinte teljesen megegyező értékeket kapunk, így a pontatlan kitöltések válaszait is figyelembe vettük elemzésünknel. ↑
9. A 20 pontos határérték miatt a lefelé pontozást egy ugyanolyan, vagy két feleolyan mértékű felfelé pontozással volt legegyszerűbb megoldani. Ettől eltérő eljárást csak az tudott alkalmazni, aki egyetlen területet sem választott közepesnek. Ilyen 272 válaszadásból mindössze 40 esetben fordult elő. ↑
10. A kérdések és válaszadások validálására egyaránt figyelve végeztünk egy a két kérdést összevető elemzést is, melyben a válaszadók első feladatban indirekt adott területekre vonatkozó súlyozását hasonlítottuk össze a második kérdésben adott súlyokkal. Az egyes területek esetén a legjellemzőbb 25% alatti eltérés volt, a legegyszerűsebb eredmények a szaktudással kapcsolatban érkeztek, a válaszadók több mint fele 30% alatti eltéréssel dolgozott. ↑
11. Azon tényezők esetében, melyeket kevesebben választottak fontosnak, matematikailag is könnyebben fordultak elő szélsőséges értékek, így ezek érvényessége mindenképpen alacsonyabbnak tekinthető. ↑
12. Zöld színnel emeltük ki azon tényezőket, melyeket legalább kétszer annyian tartottak fontosnak, mint ahányan figyelmen kívül hagytak. ↑
13. Itt azokat a tényezőket gyűjtöttük össze, melyeket kevesebb, mint a válaszadók 1/4-e tartott

fontosnak. ↑

Cservák Csaba: A történeti alkotmányosság és a főispáni tisztség

Magyarországnak évszázadokig volt egy – máig ható – alkotmánya: a Szent Korona-tanon alapuló Történeti Alkotmány.^[1] (Más terminológiával *Történelmi Alkotmány*. Az utóbbit – a régi használat után – kezdi újra felfedezni a tudomány. A történet ugyanis csak események egymás utánisága, a történelem szóban pedig benne foglaltatik a logikus összefüggésrendszer és értéktartalom is.) Eszerint a Szent Korona az államhatalom és a szuverenitás tárgyasult megtestesítője. Nem csak jelképes hordozója, hanem áttételesen kútforrása is. A jogi személy fogalmi konstrukciójának igen korai megjelenése ez az európai jogi kultúrában.

A történeti alkotmányokat szokás íratlan alkotmányoknak is nevezni, szemben a másik nagy kategóriát jelentő írott alkotmányokkal. Az előbbi csoportnál az alkotmány nem egyetlen dokumentumból áll, normái részben szokásjogiak, a közmegegyezés emeli azokat alkotmányos rangúvá. (Ebben hasonlít Nagy-Britannia történeti alkotmányához, illetőleg az angol gyarmatként önállósult Új-Zélandhoz.) Ki kell emelnünk e tekintetben a magyar jogfejlődésben a sarkalatos törvényeket, mely kör megállapítása nem teljesen vitán felül álló. Az írott alkotmányok esetében létezik egy alapvető dokumentum, amelyet már megalkotásakor is alkotmánynak szántak.

A Történeti Alkotmány magában hordoz olyan erkölcsi, a nép józan gondolkodásában rejlő logikai elveket, melyek korlátként állnak a jövőendő jogszabályalkotás fölött. Nem is megváltoztathatóak, illetőleg esetleges megváltoztatásuk esetén kifejezetten deklarálni kellene, hogy ez vagy az a vezérelv valamiért innentől hatálytalan.

A Szent Korona-tannal összeforrt a jogfolytonosság eszméje is. Jelesül: a hatályos jogszabályokat csak a már meglévő szabályok szerint lehet folyamatosan módosítani.^[2]

A korona a király személyétől elkülönítetten fejezi ki az elvont államhatalmat, ennél fogva az uralkodó nem tekintheti magánjogi értelemben sajátjának az országot. (Ez a patrimoniális-feudális középkori gondolkodás közepette egy igen fejlett absztrakciós megoldás volt, és a jogállamiság elméleti megalapozásának sajátos magyar megoldását jelentette.) A király nem egyedül, hanem a nemességgel együtt gyakorolja a hatalmat – a népszuverenitás elvének csírájára figyelhetünk fel ennek kapcsán.^[3] A királyi hatalom és a rendiség egyetlen, elválaszthatatlan államhatalmi tényezőben, a Szent Koronában, egyesült és olvadt össze.^[4] Ezen eszme tehát igen korszerűnek számított egyéb európai államokkal összevetve, így

büszkeségre ad okot a hagyományokhoz hű magyarságnak.

A Történeti Alkotmány nem a megcsontosodott konzervativizmus közjele, hanem magában hordozza a változás lehetőségeit is, de csak szerves, folyamatos, önmaga szabályait betartó fejlődést tesz lehetővé. A feudális korszakig, sőt a vérszerződésig visszavezethető Történeti Alkotmány elvrendszere így megfelelt a polgári korszak állameszméjének is. Az „egy és azonos nemesei szabadság” 1351-ben deklarált tétele a diszkrimináció-mentesség korai megnyilvánulása volt. Az 1848-as áprilisi reformok ezt nem eltörölték, hanem éppenhogy kiterjesztették.^[5] A korábban elnyomott jobbágyságot és a vérszegény fejlődésen keresztülment polgárságot ugyanis – ahogy akkor fogalmaztak – mintegy beemelték a hatalom sáncaiba. Nem a kiváltságosok jogait vették el, hanem a kiváltságokban részesítették minden állampolgárt. De az ősi alkotmány magköve, logikai-erkölcsi belső alapja nem változott. Nem is próbálták megváltoztatni, sőt, büszkén hivatkoztak annak időtálló, szinte örök jellegére.

Magyarország államformája szinte egy évezreden keresztül királyság volt, élén a királlyal. Az uralkodó hatalma azonban már igen korán – szemben számos középkori állammal – mai szóval „fékekkel és egyensúlyokkal” volt kontrollálva, a törvényhozás terén a parlamentnek igen régóta jelentős szerepe volt. A király csak onnantól uralkodhatott, hogy megkoronázták és e szertartással egyidejűleg az alkotmányos feltételeket elfogadta. A magyar Országgyűlés hatáskörei az uralkodó irányában – a korabeli államokkal összevetve – tágabbak voltak. Tehát a hatalommegosztás eszménye hazánkban dicséretesen korán megnyilvánult.

Egy terminológiai vita dúl a tekintetben, hogy alkotmánynak nevezhető-e a sztálini indíttatású 1949. évi XX. törvény. A Történeti Alkotmány és a jogfolytonosság hitvallói rendszeresen kiemelik, hogy – mivel hazánkban volt alkotmánya és azt senki nem helyez(het)te hatályon kívül – a vitatott jogszabály legfőbb alaptörvénynek nevezhető. Az azonban mindkét esetben egyértelmű, hogy létezik a „legfelső írott jogszabály” fölött egy olyan norma, melyet egy oktrojált parlamenti tollvonással nem lehet egyszerűen félre tenni. (Mint ahogy ma is létezik alkotmányunk, mely tág értelemben – egyes értelmezések szerint – magában foglalja az Alaptörvény mellett többek között a Történelmi Alkotmány vívmányait és az Alkotmánybíróság értelmező döntéseit.)

Mindazonáltal a szerves fejlődésen keresztülment történeti alkotmányt egy illegitim parlament fogalmilag kizárt, hogy hatályon kívül helyezze. Az 1949. évi XX. törvényt egy antidemokratikus választójogi törvény antidemokratikus végrehajtásával megválasztott parlament hozta meg formailag. Hasonlóan jött létre azon országgyűlés, mely az alkotmányrevíziót legalizálta. Tehát az oklángolat, a jogfolytonosság megtörik.

Egyetlen megoldás volt elképzelhető, mely a Szent Korona-tan elkötelezettjei, az emberi jogok nemzetköziségének hitvallói, a státus quo és a formai jogbiztonság hívei, valamint az elmúlt rendszer illegitimitását nem teljes meggyőződéssel vallók között kompromisszumos lehetőségként létezik. Nem csupán jogelméleti, hanem gyakorlati aspektusból is. (Ugyanis bármiféle rendezéshez elengedhetetlen, hogy kellő társadalmi támogatást és parlamenti szavazatot maga mögött tudjon.) Egy olyan alaptörvényt kellett alkotni, mely nem a rossz emléké 1949-es évszámot viseli, viszont amiben nem muszáj, nem tért el a rendszerváltás utáni alkotmánytól. Preambulumában helyreállítja a jogfolytonosságot, azaz kontinuitást vállal a Történelmi Alkotmánnyal. Emellett viszont beemeli szövegszerűen az Alkotmánybíróság elmúlt 20 évi legfontosabb döntéseit és merít a világ alkotmányainak legbölcsebb rendelkezéseiből. Ilyen volt a hatalommegosztás eszméje, illetőleg az alapjogok korlátozása tekintetében a szükségességi és arányossági teszt. Így született meg Magyarország Alaptörvénye 2011-ben, amely saját értelmezési háttérének deklarálta a Történelmi Alkotmány vívmányait. (Az Alkotmánybíróság a 33/2012. (VII. 7.) AB határozatban ez utóbbira alapozta döntését a bírói függetlenséggel kapcsolatban.)

Ha már írott alaptörvénnyel rendelkezünk, ildomos néhány olyan hasonló vezérelvet szövegszerűen is kodifikálni, melyek egykor a nemzet lelkébe ivódtak.

Az államformának igen nagy volt a jelentősége a Szent Korona-tan szerint, de nem mindenek fölött való. A korona ugyanis nem elsősorban az uralkodó, hanem az államiság jelképe. A király nélküli királyság időszakában Horthy Miklóst az államforma kérdésének bolygatása nélkül, a az uralkodás aspektusának ideiglenes rendezéséig választották kormányzóvá. Ennek ellenére rámutathatunk, a kormányforma kérdése sokkal fontosabb gyakorlati szempontból az államformánál. Alkotmányos monarchiákban az uralkodónak jóval csekélyebb a súlya, mint egy prezidenciális elnöknek, de talán még egy parlamentáris államfőénél is gyengébb. Érdekes, hogy a közgondolkodás a királyokat „örök uralkodónak”, míg egyéb államfőket korlátozott mandátumúnak véli; ezzel szemben Horthy kormányzó (egy módosítás folytán) élethossziglani mandátummal bírt, míg például Malajzia királyának megbízatása 5 éves ciklusokra szól.

A közelmúltban a parlament visszaállította a megyei kormány megbízottak tekintetében a főispáni titulust, amely sokak részéről ellenkezést vagy értetlenséget váltott ki. Az ispáni, főispáni tisztség a Történelmi Alkotmány szerint az egyik legfontosabb feladatkör volt, történelmi nagyjaink közül sokan viselték.^[6] (Csak példálózva: Hunyadi János, a Rákócziak, Bercsényi Miklós, Andrássy Gyula.) Mai terminológiával a központi kormányzat embere volt, akit (a végrehajtó hatalom fejeként) a király, majd a kiegészítést követően a kormány nevezett

ki. (Léteztek – egyes családokhoz tartozó – örökös főispánságok is, illetőleg az alispáni pozíció a mai rendszerhez viszonyítva a megyei közgyűlés elnökének felet meg. Pest megye főispánja tisztségénél fogva a nádor volt.) A Rákosi-rendszerben pedig teljesen illegitim módon törölték el a főispánságot, csupán azért, mert a nemzeti hagyományokkal gyökeresen szakítani akartak. Ezért már a rendszerváltás küldetése lett volna a titulus visszaállítása 1990-ben. Akkor ehhez a kétharmados felhatalmazás hiányzott, illetve voltak a nemzet számára égetőbbben sürgős ügyek. Tegyük hozzá, a megyéket felügyelő központi tisztségviselőket más névvel lényegében reaktiválták, köztársasági megbízottak, majd közigazgatási hivatalvezetők lettek, illetőleg az új Alaptörvény rendszerében kormány megbízottak. Utóbbi elnevezést sajnos még jogászok is összekeverhették a teljesen eltérő hatáskörű kormánybiztossal. Sok mai államban létezik analóg pozíció, utalhatunk itt a francia prefektusokra.

Nem tudom elfogadni azon érvet a titulus visszaállítása ellen, hogy számos főispán kompromittálódott a világháború borzalmi közepette. Ez ugyanis nem a tisztség, hanem az absurdum a viselőjének lehet a bűne. Ilyen alapon egy kollaboráns rendszerben „a miniszter”, „az államtitkár”, „a polgármester” fogalma is lejáratódhat. Akkor ezeket a kifejezéseket sem lehet többet demokratikus rendszerben használni? Gondolhatunk a Kőszívű ember fiainak (történelmi gyökereken nyugvó) történetére, amelyben éppen a nemzeti hagyományokat megtestesítő főispánokat sírták vissza a megyék a császár által rájuk oktrojált adminisztrátorokkal szemben az 1840-es években.

Számos ország használja ma is a történelmi titulusokat. Persze főképpen a monarchiákra igaz ez. (Legfőképpen Nagy-Britanniára és a Lordok Házára utalhatunk.) Ám az is tény, hogy az államfői poszt a legtöbb helyen egy jelképes méltóság, az uralkodók hatáskörei ma a legtöbb államban nem különböznek egy parlamentáris köztársasági elnök hatásköreitől, mint ahogy az államok berendezkedése sem tér el érdemben. De például a köztársasági Lengyelország területi egységeinek vezetői a rendszerváltozás után is vajdák lettek.^[7] Németország miniszterelnöke pedig ma is kancellár. Mint történelmi időkben is volt. De még Hitler kancellári tisztsége sem nyomta rá ezen elnevezésre ördögbélyegét. Amennyiben megtalálnánk modern analógiájukat jogállami tartalommal, felvetődhetne még egyéb történelmi tisztségek újabb használata is. (Például nádor, országbíró, tárnokmester.)

A történelmi örökség egyben hatalmas elvárás is. A mai főispánoknak dicső történelmi elődjek erkölcsi tartását kell zsinórmértéknek tekinteniük.

Bibliográfia

Balogh Elemér: Alkotmányunk történetisége, kitekintéssel az Alkotmánybíróság judikatúrájára, in Balogh Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*, Szeged, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016.

Barta Attila: *A területi államigazgatási szervek jogállása és azok változásai Magyarországon*, Doktori értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012.

Bölöny József: *Történelmi alkotmányunk és az 1848-as fejlődés*, Budapest, Magyar Közigazgatás Könyvtára, 1941.

Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.

Holub József: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata*, Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1944.

Horváth Attila: A Szentkorona Tan története, in Balázs Arató (szerk.): *Jogalkotási tükrök 2010–2018*, Budapest, Patrocinium, 2018.

Zétényi Zsolt: *A történeti alkotmány*, Budapest, Magyarországért Kulturális Egyesület, 2010.

Hivatkozások

1. Ld. Balogh Elemér: Alkotmányunk történetisége, kitekintéssel az Alkotmánybíróság judikatúrájára, in Balogh Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*, Szeged, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016, 541–543. ↑
2. Zétényi Zsolt: *A történeti alkotmány*, Budapest, Magyarországért Kulturális Egyesület, 2010, ld. különösen 161–164. ↑
3. Vö. Horváth Attila: A Szentkorona Tan története, in Balázs Arató (szerk.): *Jogalkotási tükrök 2010–2018*, Budapest, Patrocinium, 2018, 45–70. ↑
4. Holub József: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata*, Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1944, 247–251. ↑
5. Vö. Bölöny József: *Történelmi alkotmányunk és az 1848-as fejlődés*, Budapest, Magyar Közigazgatás Könyvtára, 1941, 16. ↑
6. Korábban ispán volt a titulus, később lett főispán. Tömören összefoglalva a királyi vármegye, majd a nemesi vármegye élén állt. Részben összefüggött a várnagyi tisztséggel. A pozsonyi,

szepesi, sárosi ispán egyetemleg a megyeközpont várának várnagyi tisztségét is viselte. Ld. Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986, különösen 201. ↑

7. Barta Attila: *A területi államigazgatási szervek jogállása és azok változásai Magyarországon*, Doktori értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012, 26. ↑

Cservák Csaba: Az Alkotmánybíróság igazságszolgáltatási szerepéről

E tanulmány gondolatai egy átfogó problémafelvetésnek, ha úgy tetszik, vitaindítónak tekinthetők. Nem kívánunk abban a rendkívüli fontosságú kérdésben verdiktet mondani, miszerint bíróság-e az Alkotmánybíróság. (Csak röviden utalunk rá: egyes vonatkozásaiban komoly érvek szólnak amellett, hogy igen.) Ennek megválaszolása helyett egy még összetettebb problémát villantunk fel. Igazságszolgáltatás-e az Alkotmánybíráskodás? Egy kétismeretlenes helyett tehát kvázi egy háromismeretlenes egyenlet képe sejlik fel. Mindezek megvilágításhoz először az igazságszolgáltatás és a bíróság (illetőleg bíráskodás) fogalmát kell röviden górcső alá vennünk.

Egyes megközelítések szerint az igazságszolgáltatás a bíróságok által kifejtett tevékenység. A kérdés ellenkező szemléletű olvasata szerint azon szervek minősülnek bíróságnak, amelyek igazságszolgáltatási tevékenységet végeznek. A fentiekből az legalábbis egyértelmű, hogy a bíráskodás és az igazságszolgáltatás között „majdnem egyenlőségjel” állapítható meg. Az Alaptörvény értelmében.^[1] bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el.

A „megsértett jogrend helyreállításának monopoljoga az igazságszolgáltatást illeti meg”.^[2] Rá kell mutatnunk, létezik a kvázi igazságszolgáltatásnak is nevezhető funkció, ide sorolhatjuk elsősorban a közigazgatás igazságszolgáltató (jogvitát eldöntő) tevékenységét. Egy alkotmányos államban (jogállamban) azonban alapkövetelmény, hogy ezen eljárásokban született döntésekkel szemben bírói jogorvoslat vehető igénybe. Meg kell említenünk természetesen, hogy egyesek szerint a bíróságoknak nem céljuk az anyagi igazság kiderítése (tehát nem is „igazságszolgáltató” a fő csapásirányuk), csak jogszolgáltatást végeznek. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint a Római Egyezményt elfogadó részes államok nem arra vállaltak kötelezettséget, hogy a materiálisan igazságos döntéseket hozzák meg bíróságaik.^[3] A jog és erkölcs elválaszthatatlan egységét alkotó, úgy is fogalmazhatnánk, keresztény jogszemlélet nem tud maradéktalanul ezzel azonosulni.^[4] Az sem elhanyagolható szempont, hogy még mindig igazságügyi miniszternek, nem pedig „jogügyi miniszternek” hívják a szakmánkat érintő kérdésekben hatáskörrel rendelkező kormánytagot. Az igazságszolgáltatás fogalmában egyes szerzők szerint benne foglaltatik, hogy a jogszolgáltatáson felül egyéb, jogon túli, mintegy emberi szempontokat is magában foglal.^[5] Ez egyrészt erény, de a jogbiztonságot sértő „contra legem” döntések miatt a kontinentális jogrendszerekben, illetőleg a centralizált alkotmánybíráskodási modellt követő országokban elkerülendő.

A jogállam^[6] fogalmát tetszés szerint értelmezik bizonyos gondolkodók.^[7] Erre reflektálva e sorok írójának is legyen szabad egy jogállami rekvizítummal előállnia. A jogállami jogszolgáltatás nem tekintheti irrelevánsnak az igazság(szolgáltatás) aspektusait.

Hogyan ítéltük meg korábban az Alkotmánybíróság tevékenységét a bíróságokhoz képest? Voltaképp jogalkalmazó tevékenységet végez a „taláros testület”; csak nem a tényállást és a jogszabályt veti össze, hanem a jogszabályt az alkotmánnyal. „A bíróságok a törvényhozás és a végrehajtás egymáshoz való viszonyának alakulásában nem játszanak szerepet”,^[8] a kormányzati rendszerek egészének működése szempontjából tehát nem szokás az igazságszolgáltatást elemezni. A bíróságok nem vesznek részt az életviszonyok tartós alakításában, míg az alkotmánybíróságok esetlegesen nagyobb döntési szabadsága, a jogszabályok teljes, általános érvényű megsemmisítésének lehetősége a politika határmezsgyéjére sodorhatják ezen szervtípust. „Az európai típusú Alkotmánybíróság politikai szerv, mely a törvényhozó és végrehajtó hatalomhoz hasonlóan részt vesz a politika alakításában. Ez a részvétele azonban több szempontból korlátozott.”^[9]

Az AB funkcióinak bővülése az egyedi bírói határozatok alkotmányossági felülvizsgálata kapcsán, új helyzetet teremt az igazságszolgáltatás résztvevői számára. Az AB ilyen irányú tevékenységéből kifolyólag – ha csak részben is – eltolódik az igazságszolgáltató hatalmi ág felé.^[10]

A valódi, német mintájú^[11] (vagyis a konkrét bírói döntéssel szemben igénybe vehető) alkotmányjogi panasz intézményesítése, valamint ezzel párhuzamosan az utólagos absztrakt normakontroll tekintetében a *popularis actio* jelentős szűkítése ugyanis azt eredményezte, hogy a taláros testület határozatai „a bírói hatalmi ág szűrőjén keresztül, illetve annak közreműködésével hatnak a jogrendszerre és a jogalkalmazás valamennyi résztvevőjére”.^[12] Ezzel álláspontom szerint számottevően megváltozott a magyarországi jogérvényesítés alkotmányos karaktere.^[13] Korábban csak akkor volt mód alkotmányjogi panasz benyújtására, ha maga az eljárásban alkalmazott jogszabály volt alkotmányellenes. Az alkotmányozó abból indult ki, hogy az alkotmánynak ellentmondó törvényt az AB, a jogszerűtlenül értelmezett jogszabály alapján hozott „hibás” ítéletet végső fokon az ország legfelsőbb bírói fóruma semmisíti meg. Ezáltal azonban a jogvédelem „légüres terébe” kerülhettek egyes személyek. Ugyanis a jogilag nem kellően átgondolt, esetleg joghézagot tartalmazó (de nem alkotmányellenes!) jogszabály merev, betű szerinti (de nem törvénytelen) alkalmazása összességében óriási fokú alapjogsértést is eredményezhet, jóllehet a két lépcsős folyamat egyik fele sem tekinthető önmagában hibásnak.

A klasszikus bíráskodási szerep megítélése tekintetében az az elsődleges kérdés, hogy az

Alkotmánybíróság mi alapján ügyeket fogad be konkrét ügyeket. Az elmúlt években viszonylag konzekvens gyakorlatnak tűnik, hogy a testület nem fogadja be: a) a felhasznált bizonyítási eszközök kiválasztását vagy mellőzését, b) a tényállás megállapítását, c) a bizonyítékok bíróság általi értékelését, d) az alkalmazandó jogszabályok kiválasztását vitató beadványokat.^[14] Az első három kategória egyértelműnek tűnik: ezek kifejezetten „ténybíróági” kérdések, a klasszikus kontradiktórius igazságszolgáltatáshoz tartoznak. (A rágalmozással, becsületsértéssel kapcsolatos ügyekben viszont sokszor kényszerül a testület ténykérdésekben dönteni.)^[15]

(Figyelemre méltó, hogy arra kevésbé találunk zsinórmértékeket, hogy a testület milyen jellegű ügyeket fogad be garantáltan.) A fentiek alapján tehát rendszerint a jogértelmezési kérdéseket sem tekinti az Alkotmánybíróság maga által befogadhatónak.^[16] A testület gyakorlata folyamatosan fejlődött és formálódott az elmúlt években. Különösen ezért is érdemel figyelmet az egyik viszonylag újabb, témánkat érintő döntés, a 3056/2017. (III. 20.) AB végzés. Ezen ügy indokolásában markánsan megjelenik, hogy a bírói döntéssel szemben benyújtott alkotmányjogi panasz nem tekinthető hagyományos értelemben vett jogorvoslatnak.

Varga Zs. András viszont komoly érveket hoz fel az alkotmányjogi panasz jogorvoslati jellegéről.

Eszerint:

1. elsődleges alapjogvédő állami intézménynek a rendes bíróságokat tekinti;
2. az alkotmányjogi panasz jogorvoslat, még ha rendkívül sajátos is;
3. az alkotmányjogi panasz benyújtójának alanyi joga van ahhoz, hogy ügyében az Alkotmánybíróság határozzon;
4. az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvényen alapuló joga van ahhoz, hogy az alkotmányellenes bírósági ítéletet megsemmisítse;
5. a jogsérelemnek ezért az Alkotmánybíróság eljárása folytán kell orvosolhatónak lennie, különben a panasz a jogorvoslati jellegét veszítené el, ami lényegi elem, mert ez különbözteti meg az utólagos normakontrolltól.

Tegyük hozzá, az Alkotmánybíróság csak megsemmisíthet bírói döntéseket, ilyenkor az ügy jellegétől függően esetleg alsóbb szinten meg kell ismételni az eljárás releváns szakaszát. A testület tehát nem jegyeztet be tulajdonjogot, nem minősíti a terheltet bűnösnek és nem ítéli szabadságvesztésre. A rendes bíróságok szerepe tehát úgymond nem enyészik el.^[17]

A jogorvoslati jelleg egyben jelenti az igazságszolgáltatási jelleget, tudniillik az Alkotmánybíróság elé kerülő jogeset „első fok” nem lehet. Talán egészen egyedi esetként az állambíráskodási funkciót lehet említeni, ami a magyar jogban a köztársasági elnök speciális felelősségre vonását jelenti.

E sorok írója is – miképpen a Kúria fentebb idézett elnöke is – úgy ítéli meg, hogy egyes speciális rálátást igénylő alkotmányjogi panaszok esetében indokolt lehet az indítványozó személyes meghallgatása is az alkotmányjogi panaszra vonatkozó eljárásban.

A legalapvetőbb erkölcsi normák leginkább az alkotmányos alapjogok révén abszorbeálódnak a jogba.^[18] A tájáró testület a tételes jogot az alkotmányosság és az alapjogok (így közvetve az erkölcs) alapján semmisíti meg. Ez a tevékenység – a fentebb említettek szerint – akkor lesz kvázi bíráskodási, ha az AB konkrét ügyben jár el, ez pedig leginkább a valódi alkotmányjogi panasz esetében áll fenn. Ilyenkor a testület bírói döntést semmisíthet meg, és arra is van hatásköre, hogy ne semmisítsen meg egyedi ügyben egy aggályos jogszabályt, hanem kizárja a konkrét ügyre vonatkozó alkalmazhatóságát. Tehát az Alkotmánybíróság *contra legem* dönthet a tételes joggal szemben, kvázi az erkölcsi normákhoz hasonló absztraktságú alkotmányos alapjogok mentén.

Amennyiben ad absurdum nem tekintjük azonos értelmű fogalomnak a bíráskodást és az igazságszolgáltatást, megállapíthatjuk, hogy az Alkotmánybíróság egyes megítélések szerint bíróság, de még talán ennél is védhetőbb, hogy igazságszolgáltatást végző testület. Sőt, még úgy is értelmezhetjük, hogy ha az igazságszolgáltatás nem egyenlő a jogszolgáltatással, az Alkotmánybíróság még inkább igazságszolgáltatást végez, mint a hagyományos bíróságok.^[19]

Bibliográfia

Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybírósági panasz –hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.

Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntető ügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.

Elek Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*, Debrecen, DE ÁJK, 2012.

Erdei Árpád: Mi az igazság? in Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*, Budapest, Magyar Közlöny Lap és Könyvkiadó, 2010.

Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-Dit*, 2020/2.

Juhász Imre: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra, in Zakariás Kinga (szerk.) *Az alkotmánybírósági törvény kommentárja*, Budapest, Pázmány Press, 2022.

Juhász Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa, in Varga István (szerk.): *Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II.*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013.

Korinek László: *Kriminológia I.*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010.

Lajos Edina: *Jog és erkölcs a választási jogban*, (megjelenés alatt), sine loco

Orbán Balázs – Palkó Attila: A jogállami univerzum tágulásáról és ennek veszélyeiről, *Kommentár*, 2019/2.

Orbán Balázs: A magyar alkotmányosság karaktere, in Orbán Balázs – Szalai Zoltán(szerk.): *Ezer éve Európa közepén: A magyar állam karaktere*, Budapest, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, 2019.

Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai, *Pázmány Law Working Papers*, 2016/20.

Paczolay Péter: *Alkotmánybíráskodás – alkotmányértelmezés*, Budapest, Rejtjel Politológiai Könyvek, 2003.

Papp László: Különbírók szerepe és rendeltetése a modern igazságszolgáltatási rendszerekben, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2017/1.

Rimaszécsi János: *A hatalmi ágak megosztásának XXI. századi kérdései különös tekintettel az igazságszolgáltatásra*, Doktori értekezés, Budapest, KRE ÁJK, 2021.

Sári János: *A hatalommegosztás*, Budapest, Osiris, 2000.

Stumpf István: *Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.

Sulyok Márton: Átes(t)ünk a „law” túloldalára? – a jogállamisági kérdés margójára, *A Mathias Corvinus Collegium tudásbázisa*, 2020. október 28.,
<https://corvinak.hu/vilag/2020/10/28/ates-t-unk-a-law-tuloldalara-a-jogallamisagi-kerdes-margojara>

Sulyok Márton: Compromise(d)? – Perspectives of Rule of Law in the European Union, *Central European Journal of Comparative Law*, 2021/1.

Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Jogtudományi közlöny*, LXIX. évf., 2014/5.

Török Bernát: A szólásszabadság hatóköre és az általa nyújtott védelem, *Magyar Jog*, LXII. évf., 2015/7-8.

Varga Csaba: *Jogállamiság – viták közegében*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.

Varga Zs. András: *Eszményből bálvány? – A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015.

Hivatkozások

1. Ld. Magyarország Alaptörvénye, 25. cikk ↑
2. Ld. Papp László: Különbírók szerepe és rendeltetése a modern igazságszolgáltatási rendszerekben, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2017/1, 69. ↑
3. Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntető ügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007, 69–75.; ill. Elek Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*, Debrecen, DE ÁJK, 2012, 35. ↑
4. Vö. Erdei Árpád: Mi az igazság? in Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*, Budapest, Magyar Közlöny Lapés Könyvkiadó, 2010, 9–22. ↑
5. Korinek szerint a bíróságok tevékenységében sem kizárólag a jogszerűség érvényesül, ennek részben oka a bírák személyisége, illetőleg a döntések meghozatalát befolyásoló egyéb

tényezők.Ld. Korinek László: *Kriminológia I.*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 652. ↑

6. A jelentős történeti fejlődésen keresztülment fogalmat egyes döntéshozók kvázi „szabad kártyaként” alkalmazzák. Vö. Varga Zs. András: *Eszményből bálvány? – A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015, 228.; ill. Orbán Balázs – Palkó Attila: A jogállami univerzum tágulásáról és ennek veszélyeiről, *Kommentár*, 2019/2, 31–40.; ill. Sulyok Márton: Átes(t)ünk a „law” túloldalára? – a jogállamisági kérdés margójára, *A Mathias Corvinus Collegium tudásbázisa*, 2020. október 28., <https://corvinak.hu/vilag/2020/10/28/ates-t-unk-a-law-tuloldalara-a-jogallamisagi-kerdes-marg-ojara>; Sulyok Márton: Compromise(d)? – Perspectives of Rule of Law in the European Union, *Central European Journal of Comparative Law*, 2021/1, 1–21. ↑
7. Varga Csaba: *Jogállamiság – viták közegében*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022, különösen 19–34. ↑
8. Sári János: *A hatalommegosztás*, Budapest, Osiris, 2000, 237. ↑
9. Ld. Paczolay Péter: *Alkotmánybíráskodás – alkotmányértelmezés*, Budapest, Rejtjel Politológiai Könyvek, 2003, 24. A szerző utal arra is, az európai típusú alkotmánybíróság politikai erőterbe való sodródását elmozdítja, hogy minden eljárásjogilag megfelelően elé utalt kérdésben érdemi választ kell adnia, nem utasíthat el valamilyen indítványt a political question doctrine amerikai elvéhez hasonlóan, hogy az politikai és nem jogi kérdés. ↑
10. Rimaszécsi János: *A hatalmi ágak megosztásának XXI. századi kérdései különös tekintettel az igazságszolgáltatásra*, Doktori értekezés, Budapest, KRE ÁJK, 2021, 30. ↑
11. Vö. Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybírósági panasz –hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 502–515., ill. Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-Dlt*, 2020/2, 1–35. ↑
12. Stumpf István: *Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020, 127. ↑
13. Vö. Orbán Balázs: A magyar alkotmányosság karaktere, in Orbán Balázs – Szalai Zoltán(szerk.): *Ezer éve Európa közepén: A magyar állam karaktere*, Budapest, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, 2019, 311–327. ↑
14. Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Jogtudományi közlöny*, LXIX. évf., 2014/5, 231. ↑
15. A „ténybíráskodás” megjelenéséről az Alkotmánybíróság gyakorlatában Ld. Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai, *Pázmány Law Working*

Papers, 2016/20, 21–24.; E kérdéskör összefügg a szólásszabadság mint alapjog hatókörével is. Ami ebbe nem fér bele, az nem alkotmánybírói hatáskör. Ld. Török Bernát: A szólásszabadság hatóköre és az általa nyújtott védelem, *Magyar Jog*, LXII. évf., 2015/7-8; Amennyiben az alkotmánybírói határozatok indokolásának egésze kötelezőnek tekintjük (ld. majd alább) a rendes bíróságokra nézvést, az természetesen növeli a testület ténybírói jellegét. ↑

16. Például az alábbi, nagyrészt visszautasított ügyekben volt utalás jogértelmezési kérdésekre. 3056/2017. (III. 20.) AB végzés, 3050/2017. (III. 20.) AB végzés, 3040/2017. (III. 7.) AB végzés, 3074/2016. (IV. 18.) AB határozat, 9/2016. (IV. 6.) AB határozat. ↑
17. Vö. Juhász Imre: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra, in Zakariás Kinga (szerk.) *Az alkotmánybírói törvény kommentárja*, Budapest, Pázmány Press, 2022, 59–77.; ill. Juhász Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa, in Varga István (szerk.): *Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II.*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 119–132. ↑
18. Lajos Edina: Jog és erkölcs a választási jogban, (megjelenés alatt), sine loco, 1. ↑
19. Természetesen ide nem értve a ténybírói jelleget; a fentiek csak a jogkérdésekre vonatkoznak. Az Alkotmánybíróság kötve van a rendes bíróságok által megállapított tényálláshoz. (De ez sem 100%-os elhatárolási ismerv, többek között a Kúria sem bírálja felül főszabály szerint az alsóbb fokú bíróságok döntéseit.) ↑

Farkas György Tamás: A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó rendelkezései szövetségi és tartományi szinten

1. Bevezetés

A kisebbségekre vonatkozó speciális választójogi szabályozás vonatkozásában álláspontunk szerint a német megoldás tekinthető a listás rendszeren belül megvalósuló speciális szabályozások egyik mintapéldájának, mely több más államban (pl.: Lengyelországban, Szerbiában) is lényegében ugyanilyen módon jelenik meg az ottani választási rendszerbe ágyazva. Tekintettel arra, hogy a német választójog szövetségi szinten és Schleswig-Holstein tartományban már az 1950-es évek óta, más európai államokat megelőzve ismeri ezt a megoldást, ezért akár német típusú rendszernek is nevezhetjük a németországihoz hasonló speciális kisebbségeket segítő választójogi megoldásokat.

A német jog vizsgálata során nem mehetünk el az állam szövetségi típusú berendezkedése mellett, mely alapján azonosítható egy összállami szövetségi szint annak törvényhozó és végrehajtó hatalmával, illetve egy tagállami szint, melynek szintén saját törvényhozó és végrehajtó hatalma van. A szintek egymáshoz való viszonyát a szövetségi állam legmagasabb szintű jogszabálya, a Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* – GG) 20-37. cikkei, a szintek közötti törvényhozási kompetenciamegosztást pedig a GG 70-74. cikke tartalmazza, mely meghatározza a szövetségi szint és a tagállami szint törvényhozási kompetenciáit is.

Németország föderális berendezkedése – tekintettel arra, hogy témánk, a törvényhozáshoz kapcsolódó speciális választójogi szabályok vizsgálata – szükségessé teszi számunkra, hogy a szövetségi szint mellett a tagállami szintű törvényhozásokat és vizsgáljuk. Németország 16 szövetségi állama (*Bundesland*) közül kettőben, Schleswig-Holstein és Brandenburg tartományban találhatunk kisebbségekre vonatkozó speciális szabályozást, melyeket ezáltal szintén vizsgálunk a szövetségi szintű választójogi szabályok mellett. Megjegyezzük, hogy a schleswig-holsteini szabályozás és a dán kisebbség ezáltal megvalósuló politikai képviselete viszonylag ismert és sokat tárgyalt a magyar szakirodalomban. Többek között már az 1990-es évek közepén tanulmányozta a schleswig-holsteini rendszert testközelből az akkori magyar kisebbségi ombudsman is.^[1]

Németország szövetségi szinten négy kisebbséget ismer el, a dán kisebbséget, a fríz

nép csoportot, a szintókat és romákat, valamint a szorb népet.^[2] Az elismert németországi kisebbségek létszáma az ország összlakosságához viszonyítva viszonylag alacsony. A schleswig-holsteini tartományi választójog szempontjából releváns dán kisebbség létszáma nagyságrendileg 50.000 fő^[3], de a legnépesebb szintó és roma közösség lélekszáma is 500.000 fő körül mozog.^[4]

2. Szövetségi szintű választójogi szabályozás Németországban, különös tekintettel a kisebbségre vonatkozó speciális rendelkezésekre

A német törvényhozás kétkamarás, felsőháza a Szövetségi Tanács (a továbbiakban: *Bundesrat*), mely lényegében az egyes tartományok küldötteiből áll. Az egyes tartományok lakosságuk létszáma alapján küldhetnek meghatározott számú képviselőt a Bundesrat-ba.^[5] A törvényhozás alsóháza a Szövetségi Gyűlés (a továbbiakban: *Bundestag*), melynek tagjait általános, közvetlen, szabad, egyenlő és titkos választásokon választják. Képviselői az egész népet képviselik, nem kötik utasítások.^[6] Tekintettel választójoggal összefüggő témánkra egyértelmű tehát, hogy vizsgálódásunk tárgyát szövetségi szinten a Bundestag képezi.

A Bundestag képviselőinek létszáma a választási rendszer sajátosságai okán a választások eredményeitől függően alakul ki, de a választási törvény (*Bundeswahlgesetz – BWahlG*) 1. § rendelkezéseinek megfelelően a Bundestag létszáma főszabály szerint 598 képviselő, akik közül 299 képviselőt választanak relatív többségi egyéni körzetekben, a többi pedig pártlistáról.^[7] A választóknak a BWahlG 4. § alapján két szavazata van, melyek közül az egyiket, melyet a német választójog „elsőszavazatként” (*Erststimme*) nevesít, a lakóhely szerinti körzet egyéni jelöltjeire (*Wahlkreisabgeordneten*), a másikat, melyet a német választójog „másodszavazatként” (*Zweitstimme*) pedig a lakóhely szerinti tartományi pártlistájára (*Landesliste*) adhat le a választó.^[8]

Főszabály szerint a listás mandátumok kiosztása során el kell érniük a bejutási küszöböt, azaz a pártoknak országos átlagban el kell érniük a szavazatok 5%-át, vagy pedig három egyéni körzetben kell győznie a párt jelöltjének. A bejutási küszöböt elérő pártok között első ízben országos szinten, majd a tartományi listák között is elosztják a mandátumokat. Tartományon belül az adott pártnak járó mandátumszámból levonják az ugyanazon párt egyéni jelöltjei által megszerzett mandátumok számát. Amennyiben adott párt több mandátumhoz jut, adott tartományon belül, az egyéni körzetekben nyerő jelöltjeivel együtt, mint ami az arányos kiosztás szerint járna neki a többletet megtarthatja.^[9] Fontos kiemelni tehát, hogy csupán a törvényhozás mandátumainak lekisebb száma kőbe vésett (598), az úgynevezett túlnyúló mandátumok (*Überhangmandate*) és kiegyenlítő mandátumok (*Ausgleichmandate*) miatt a

mandátumok pontos száma az adott választás eredményeire tekintettel alakul ki.

Látszólag a német választási rendszer a magyarhoz hasonló vegyes választási rendszer, melynek van egy egyéni és egy listás ága, azonban Cservák Csaba doktori értekezésében ezt árnyalja. Cservák megállapítja ugyanis a német választási rendszerről, hogy „szigorú értelmezésben nem is vegyes, hanem ún. perszonalizált PR-rendszer. Arányos rendszer az eredmények ismeretében is, hiszen az aránytalanság 1% körüli. Arányos (listás) mivoltát az a tény is alátámasztja, hogy a mandátumok elosztása kizárólag a listás szavazatok alapján történik.”^[10]

A német választási rendszerben a kisebbségekre vonatkozó speciális választójogi szabályozást a listás mandátumok kiosztása kapcsán felállított bejutási küszöb kapcsán azonosíthatjuk^[11], ugyanis a BWahlG 6. § (3) bekezdése értelmében a bejutási küszöb követelménye – azaz a pártokra vonatkozó országos átlagban megszerzett 5% arányú szavazat vagy győzelem a párt jelöltje által legalább 3 egyéni körzetben – a nemzeti kisebbségek pártjainak listáira nem vonatkozik,^[12] mely alapján csak az ún. természetes küszöböt, a legalább egy mandátumhoz szükséges szavazatszámot kell elérniük.

A német választójog emellett nem csak a mandátumszerzés, hanem a választásokon történő elindulás vonatkozásában is speciális szabályokat határoz meg a nemzeti kisebbségek pártjai számára. A BWahlG 6. § (3) bekezdés alapján az egyéni körzetekben a nemzeti kisebbségek pártjainak jelöltje ugyanis mentesül azon egyéb pártokra vonatkozó azon követelmény alól, miszerint a jelöltséghez 200 választói aláírást kell összegyűjteni.^[13] A BWahlG 27. § (1) bekezdés alapján hasonló kedvezményben részesülnek a nemzeti kisebbségek pártjainak tartományi listái is, melyeknek nem kell az egyéb pártokra vonatkozó választók létszámának egy ezred része, de legfeljebb 2000 választópolgár ajánlását megszereznie.^[14]

Arról, hogy egy adott párt nemzeti kisebbség pártjaként ismerhető el, és ennél fogva megilletik a választójogi kedvezmények, a Szövetségi Választási Bizottság (*Bundeswahlauss*) dönt, a választások előtti 79. napon tartott ülésén.^[15] Látható tehát, hogy eseti jogalkalmazói döntés a nemzeti kisebbségi párt státus eldöntése, nincs egyéb objektív, jogilag szabályozott kritériumrendszer tekintetben, hogy milyen feltételek szükségesek ezen státus megítéléséhez.

A nemzeti kisebbségi pártok meghatározásával kapcsolatban a Bundestag Tudományos Szolgálat 2009-ben készített egy tanulmányt^[16], melyben szintén kifejezésre juttatja, hogy a nemzeti kisebbségi párt fogalma objektíve nem konkrétan tisztázott a német szakirodalomban és az ítélkezési gyakorlatban. A tanulmány szerint arra a kérdésre, hogy az

adott párt nemzeti kisebbség pártja-e, a választási folyamatot megelőző, azon kívüli tényezők, különösen a párt önképe és működése adják meg a választ. Nem elégséges, ha a szóban forgó párt kiáll egy adott kisebbség érdekei és céljai mellett, önmeghatározásában, tagsági-szervezeti összetételében is tükröznie kell az adott nemzeti kisebbséget. A tanulmány Bodo Pieroth álláspontjára is hivatkozik, aki szerint meghatározó irányadó elvnek kell lennie, hogy szerkezetileg egy nemzeti kisebbséghez tartozó párt egyértelműen megkülönbözteti magát a többi párttól. Mindezek figyelembevételével a tanulmány az alábbi kritériumokat határozta meg, amelyeknek egy nemzeti kisebbségi pártnak meg kell felelnie:^[17]

- A kisebbség céljainak és érdekeinek képviselése
- Történelmi gyökerekkel rendelkezik az érintett kisebbség vonatkozásában
- A párttagok és a pártszervezet tagjainak többsége az adott kisebbség tagjai
- Elkötelezettség az érintett kisebbség iránt
- Szervezeti beágyazottság az adott kisebbség közéletében.

A Német Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht – BVerfG*) témánk szempontjából releváns gyakorlatából a BVerfGE 6, 84 számú döntését emelhetjük ki. Ezen döntésében az alkotmánybíróság leszögezte, hogy a nemzeti kisebbségek pártjai sajátos helyzetben vannak, mely nem hasonlítható össze egyéb kis pártokéval. Az a specifikum, amely megkülönbözteti a nemzeti kisebbségek pártjait az összes többi párttól, a választási folyamaton kívül keresendő. A nemzeti kisebbségek pártjainak kedvezményben részesítése nem ellentétes az egyenlőség elvével. A jogalkotó a saját belátása szerint tekinthet adott pártot a parlamenthez méltónak, függetlenül a megszerzett szavazatok számától és a közvetlen mandátumok megszerzésétől, olyan politikai körülmények miatt, amelyek indokolják a választási folyamat speciális szabályozását. Az egyenlő választás elvének megsértését csak akkor lehet megállapítani egy ilyen kivétel esetén, ha a speciális szabályozás alapjául szolgáló kritériumok más pártokra is vonatkoznak.^[18]

A hivatkozott alkotmánybírósági döntés leszögezi továbbá, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete egyedülálló, ötvözi a német állampolgárságot az idegen etnikummal és a nemzetközi joggal, valamint bizonyos körülmények között valamely külföldi állam, amelyhez a kisebbség tartozik is érdekelt a státusuk iránt. Mindez kellően alátámasztja a speciális választójogi szabályozást. Az alkotmánybíróság a döntésében mindezek mellett utalt arra a magyar nemzetiségi jogban is gyakorta megjelenő motívumra, miszerint, a külföldi államokban élő német nemzeti kisebbségek vonatkozásában tanúsított jobb bánásmód iránti érdek is indokolhatja a nemzeti kisebbségek pártjainak felmentését az arányos képviselet küszöbértéke alól.^[19]

A Német Alkotmánybíróság BVerfG, 17.11.2004 – 2 BvL 18/02 számú döntése arra világít rá, hogy a nemzeti kisebbségek általános politikai versenyben történő részvétele és az, hogy ennek során olyanok is szavazhatnak a kisebbségi pártra, akik nem tagjai az adott kisebbségnek, önmagában nem jelenti a kisebbségi jelleg – és ezáltal a választójogi státus – elvesztését, ugyanis nem zárható ki, hogy a nem kisebbségi szavazók is törvényesen előmozdíthassák a kisebbség integrációját. A nemzeti kisebbség saját képviseletének biztosítása az állami parlamentben az integrációpolitikai kérdés.^[20]

A németországi szövetségi szintű politikai versenyt vizsgálva megállapítható, hogy a Bundestag választásokon sokáig nem volt jellemző a nemzetiségi pártok részvétele. Szövetségi szinten, a Bundestag választások során mindössze Schleswig-Holstein tartomány dán kisebbségének pártja, a Südschleswigscher Wählerverband (SSW) juttatott képviselőt a szövetségi törvényhozásba, személy szerint Hermann Clausen-t az első, 1949-1953 közötti ciklusban^[21], illetve a legutóbbi 2021-es választásokon Stefan Seidler-t.^[22] 1961 és 2021 között az SSW egyáltalán nem vett részt a szövetségi választásokon,^[23] kizárólag regionális pártként működött, melynek keretében a tartományi, schleswig-holsteini parlamentben egy rövid periódustól eltekintve (1954-1958) folyamatosan képviselteti magát. Kiemelendő, hogy 60 év távollét után, az SSW éppen a legutóbbi 2021-es Bundestag választásokon – melyet 2021. szeptember 26-án rendeztek – méretre meg magát újra szövetségi szinten.^[24] Az SSW a 2021-es Bundestag választásokon kizárólag Schleswig-Holstein tartományban állított egyéni jelölteket és listát.^[25] A 2021-es választásokon az SSW mindösszesen 55.330 szavazatot szerzett, mely országos összesítésben a listás szavazatok (*Zweitstimme*) 0,1%-ának felelt meg, mellyel egy képviselői mandátumot szerzett a dán kisebbségi párt a speciális kisebbségi választójogi szabályozás alapján,^[26] így Németországban hosszú szünet után ismételten gyakorlati jelentőséggel bírnak szövetségi szinten is a választójog speciális kisebbségi rendelkezései.

3. Tartományi szintű választójogi szabályozás Németországban, különös tekintettel a kisebbségre vonatkozó speciális rendelkezésekre

Mint, ahogy azt fentebb említettük, a 16 németországi szövetségi tartomány közül kettőben a tartományi törvényhozás választójoga szintén tartalmaz kedvezményes választójogi szabályozást a kisebbségek számára. Ez a két szövetségi tartomány Schleswig-Holstein és Brandenburg. Előbbiben a helyi dánokra vonatkoznak választójogi kedvezmények, utóbbiban pedig a helyi szorbokra.

A Schleswig-Holstein szövetségi tartomány törvényhozásának választásáról szóló törvény

(*Landeswahlgesetz – LWahlG*) 1. § (1) bekezdése rendelkezéseinek megfelelően a Tartományi Gyűlést (*Landtag*) főszabály szerint 69 képviselő alkotja, akik közül 35 képviselőt választanak relatív többségi egyéni körzetekben, a többit pedig pártlistáról.^[27] A választóknak a LWahlG 1. § (2) bekezdés alapján két szavazata van, melyek közül az egyiket, melyet a német választójog „elsőszavazatként” (*Erststimme*) nevesít, a lakóhely szerinti körzet egyéni jelöltjeire (*Bewerber/Bewerberin im Wahlkreis*), a másikat, melyet a német választójog „másodszavazatként” (*Zweitstimme*) pedig egy párt listájára (*Landesliste*) adhat le a választó.^[28] Eddig is jól látható, hogy a schleswig-holsteini tartományi választójog a német szövetségi választójoghoz hasonlatos, és mindez általánosságban kisebb különbségekkel ugyan, de igaz a választási rendszer további jellemzőire, a mandátumok kiosztására és a törvényhozás választási eredményektől függő „mozgó létszáma” is.^[29]

A dán kisebbségre vonatkozó kedvezményes választójogi szabályok ugyancsak a szövetségi választójogban megismert megoldáshoz hasonlóak. A LWahlG 3. § (1) bekezdés szerint ugyanis a pártoknak ahhoz, hogy a listás mandátumkiosztásból részesedhessenek, vagy legalább egy egyéni körzetben győztes jelölttel kell rendelkezniük, vagy pedig a pártlistákra leadott szavazatok legalább 5%-át meg kell szerezniük. Ezen bejutási küszöb alól a dán kisebbség pártjai mentesülnek,^[30] mely alapján csak az ún. természetes küszöböt, a legalább egy mandátumhoz szükséges szavazatszámot kell elérniük. Ez a természetes küszöb a választási gyakorlatot figyelembe véve nagyságrendileg 20.000 szavazatot jelent.^[31]

A schleswig-holsteini tartományi választójog kapcsán mindenképp meg kell említenünk, hogy a dánokra vonatkozó választójogi kedvezményeknek szövetségi és tartományi szinten is nemzetközi jogi alapjai vannak. A II. világháborút követően, 1955-ben Németország és Dánia küldöttsége, amelyben a két kormány javaslatot tett az országaikban élő német és dán kisebbségekre vonatkozóan. E javaslatok eredménye többek között a schleswig-holsteini tartományi választójog dán kisebbségre vonatkozó rendelkezései.^[32] Az 1955. március 28-án kelt német-dán feljegyzés I. fejezet 2. pontja a német szövetségi választójog vonatkozásában ígér kedvezményt,^[33] míg az I. fejezet 3. pont a) alpontja a schleswig-holsteini tartományi választójog kapcsán konkrétan az 5%-os bejutási küszöb alóli mentesülést ígéri a dán kisebbség pártjainak.^[34]

A schleswig-holsteini tartományi alkotmánybíróság (*Landesverfassungsgericht Schleswig-Holstein – LVerfG*) 2013-ban meghozott LVerfG 9/12 számú döntése lényeges és alapvető kérdéseket tisztáz a kisebbségre vonatkozó speciális választójogi szabályokat illetően, ezért ezen döntés lényegi tartalmának ismertetését mindenképp lényegesnek tartjuk.

A tartományi alkotmánybíróság a hivatkozott döntésében mindenekelőtt meghatározást

adott a speciális szabályozás alanyára, a dán kisebbség pártjára. Ezek szerint egy párt akkor a dán kisebbség pártja, ha az a kisebbség soraiból kerül ki, a kisebbség támogatója és programjuk a kisebbség által formált. Ezen körülmények fennálltát minden Landtag választás előtt ellenőrizni kell. A döntés leszögezte azt is, hogy a 18. Landtag választás idején az SSW volt a dán kisebbség pártja a kritériumok mérlegelése alapján.^[35]

Az alkotmánybíróság álláspontja szerint a választás egyenlőségében történő differenciálás – azaz a bejutási küszöb alóli mentesség alkalmazása – abban az esetben jogszerű, ha azt különleges, objektív és legitimált, azaz törvény által elismert „kényszerítő ok” igazolja és ugyanezen követelmények vonatkoznak a felek esélyegyenlőségére is.^[36]

Az alkotmánybíróság leszögezte, hogy a speciális választójogi szabályokat, a tartományi törvényhozás működésének és a pártok integrációs funkciójának biztosításának célja legitimálja, és nem sérti az arányosság elvét.^[37]

A szavazatok egyenlőségének elvével összefüggésben a schleswig-holsteini tartományi alkotmánybíróság egyértelművé tette, hogy a dán kisebbség pártjaira vonatkozó bejutási küszöb alóli mentesség a szavazati jogok egyenlőségét a pártok egyenlő sikerével és esélyegyenlőségével összefüggésben érinti, de a szabályozást legitimálja a tartomány azon tartományi alkotmányba foglalt kötelessége, hogy megvédje a dán nemzeti kisebbség politikai részvételét, és nem sérti az arányosság elvét.^[38]

A schleswig-holsteini tartományi politikai versenyt vizsgálva kijelenthető, hogy a dán kisebbségre vonatkozó speciális választójogi szabályozás az SSW-t érinti, amelynek képviselői egy rövid periódus (1954-1958) kivételével 1947 óta mindvégig tagjai voltak a schleswig-holsteini Landtag-nak.^[39] Az ezredforduló óta eltelt két évtized komoly politikai sikerszerűt eredményezett az SSW számára. A 2000-es Landtag választásokon a megelőző választásokon szerzett 38.285 szavazatot lényegesen felülmúlva 60.367 szavazatot, a voksok mintegy 4,1%-át szerezték meg. A 2005-ös választás kisebb visszaesést mutatott az 51.920 megszerzett szavazattal, mely a voksok 3,6%-át tette ki, ugyanakkor a soron következő 2009-es választásokon nagy sikert ért el a párt a 69.701 megszerzett vokssal és 4,3%-os szavazati aránnyal, mely szavazati arányt a 2012-es választások során 4,6%-ra tornázták fel, melynek köszönhetően négy képviselőt küldhetett az SSW a Landtag-ba. A 2012-es választásokat követően az SSW a Németország Szociáldemokrata Pártjával (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands – SPD*) és a Zöldekkel (*Grünen*) koalícióban, melyet a helyi politikában *Künstenkoalition*-nak neveztek. A 2017-es választásokon az SSW 3,4%-ot ért el és három képviselőt juttatott a tartományi törvényhozásba, és ellenzéki pártként működött,^[40] majd a legutóbbi 2022-es választásokon az SSW komoly története eddig legjobb

eredményét elérve a listás szavazatok 5,7%-át szerezte meg, mellyel négy képviselőt juttatott a Landtag-ba,^[41] de hasonlóan a megelőző ciklushoz ellenzéki pártként vesz részt a tartományi törvényhozás munkájában.^[42]

A másik német szövetségi tartományra, Brandenburgra rátérve, melyben speciális választójogi szabályozás vonatkozik a szorok parlamenti képviselőire, azt állapíthatjuk meg, hogy a brandenburgi tartományi gyűlés (*Landtag*) választójoga általánosságban az eddig szövetségi szinten és schleswig-holsteini tartományi választójog kapcsán megismert mintát követi.

Brandenburg szövetségi tartomány törvényhozásának választásáról szóló törvény (*Brandenburgisches Landeswahlgesetz – BbgLWahlG*) 1. § (1) bekezdés rendelkezéseinek megfelelően a Tartományi Gyűlést (*Landtag*) főszabály szerint 88 képviselő alkotja, akik közül 44 képviselőt választanak relatív többségi egyéni körzetekben, a többi pedig pártlistáról.^[43] A választóknak a BbgLWahlG 1. § (2) bekezdés alapján két szavazata van, melyek közül az egyiket, melyet a német választójog „elsőszavazatként” (*Erststimme*) nevesít, a lakóhely szerinti körzet egyéni jelöltjeire (*Wahlkreisabgeordneten*), a másikat, melyet a német választójog „másodszavazatként” (*Zweitstimme*) pedig egy párt listájára (*Landesliste*) adhat le a választó.^[44] Láthatjuk eddig is, hogy a brandenburgi választójog a szövetségi és a schleswig-holsteini tartományi választójoghoz hasonlatos, és mindez általánosságban kisebb különbségekkel ugyan, de igaz a választási rendszer további jellemzőire, a mandátumok kiosztására és a törvényhozás választási eredményektől függő „mozgó létszámára” is.

Eltérőek ugyanakkor a brandenburgi választójog általános szabályai tekintetben, hogy a képviselői létszám maximumát is meghatározza a választási törvény 110 mandátumban,^[45] továbbá a választások listás helyeiért nem csak pártok, hanem politikai egyesületek és egyesített listák is indulhatnak.^[46]

A szorb kisebbségre vonatkozó kedvezményes választójogi szabályok ugyancsak a szövetségi és schleswig-holsteini választójogban megismert megoldáshoz hasonlóak. A BbgLWahlG 3. § (1) bekezdés szerint ugyanis a pártoknak, politikai egyesületeknek és listás szövetségeknek ahhoz, hogy a listás mandátumkiosztásból részesülhessenek, vagy legalább egy egyéni körzetben győztes jelölttel kell rendelkezniük, vagy pedig a listákra leadott szavazatok legalább 5%-át meg kell szerezniük. Ezen bejutási küszöb alól a szorb kisebbség pártjai mentesülnek,^[47] mely alapján csak az ún. természetes küszöböt, a legalább egy mandátumhoz szükséges szavazatszámot kell elérniük.

A brandenburgi tartományi választójog speciális kisebbségi szabályozásából sajátosságként a

speciális választójogi szabályozásra jogosult pártok meghatározását, kijelölését, illetve ennek eljárását jelölhetjük meg, mely mind a szövetségi szintű, mind pedig a schleswig-holsteini tartományi választójogi szabályozástól eltérő. A fentebb már hivatkozott BbgLWahlG 3. § (1) bekezdés alapján ugyanis arról, hogy mely pártokat illeti meg a választójogi kedvezmény, azaz mely pártok minősülnek a szorb kisebbségi pártnak, politikai egyesületnek vagy egyesített listának, a Választási Bizottság a Landtag elnökségének Szorb Tanács (*Rat für Angelegenheiten der Sorben/Wenden – RASW*) meghallgatása után tett javaslata alapján dönt.

A Szorb Tanácsról külön törvény rendelkezik, amely a szorb választók által megválasztott öt tagú testület.^[48] A Szorb Tanács bevonása a kisebbségi párt meghatározásának folyamatába azért jelent tehát újdonságot a szövetségi és a schleswig-holsteini tartományi választójogi szabályokhoz képest, mert itt a választójogilag kedvezményezett jelölőszervezetek körének meghatározására ráhatással van – még ha nem is a végső döntés jogával – olyan szervezet, mely autentikusan az adott kisebbség sorai közül kerül ki.

A brandenburgi tartományi gyűlési választásokat, a tartományi politikai versenyt vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ellentétben Schleswig-Holstein tartománnyal itt nincs olyan szorb kisebbségi párt mely érdemben részt tudna venni a tartományi politikai versenyben, még a kedvezményes választójogi szabályozás ellenére sem.

4. Következtetések

Összegzésként a német rendszerről, mint szövetségi, mind pedig tartományi szintet vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy az integráló, azon belül is a listás rendszerbe integráló rendszerek közé tartozik.

A német választási rendszer – értve itt a szövetségi és a tartományi szinten tapasztaltakat is – kedvezményes mandátumszerzési lehetőséget és nem garantált mandátumot biztosít speciális választójogi szabályai által a kisebbségnek. A német választási rendszer kisebbségekre vonatkozó speciális szabályát röviden a bejutási küszöb alóli mentesítésben jelölhetjük meg. Tekintettel arra, hogy ez a kedvezmény Németországban már az 1950-es évek óta létezik, és azóta Európában több állam (Szerbia, Lengyelország) is tiszta formájában honosította meg ezt, ezért akár „német típusú rendszernek” is nevezhetjük el azon speciális választási rendelkezéseket, melyek a listás rendszerekben a bejutási küszöb alóli mentesítésben részesítik a kisebbségeket.

Fontos jellemzője az ilyen rendszereknek, hogy nem külön, speciális választási körzet kialakítása, nem is az egyes listák összetételére vonatkozó szabályok jelentik a speciális szabályozást, hanem az a listás rendszeren belül jelentkezik.

A bejutási küszöb alóli mentesség egy mandátum megszerzéséhez még mindig megköveteli az egy mandátumhoz szükséges szavazatszám, azaz a természetes küszöb átlépését, így bizonyos értelemben a német típusú, azaz a bejutási küszöb alóli mentességet biztosító rendszerek szem előtt tartják a mandátumok mögött álló választók egyenlőségét, hovatartozástól függetlenül. A kedvezmény ezen rendszerekben tulajdonképp a törvényhozás fragmentációját, azaz az ún. weimarizációt megelőzni hivatott, törpepártokat kizáró, a természetes arányosság felett meghúzott határvonal alól ad kivételt a kisebbségi pártok számára.

A politikai versenyt vizsgálva, a kisebbségi jelölőszervezetek az általános politikai arénában mérettetnek meg a klasszikus ideológiai alapon szerveződő politikai pártokkal, azaz a kisebbségi választónak a szavazófülkében politikai alapon választania kell esetleges ideológiai és kisebbségi preferenciái között (megjegyezzük a két szavazatra tekintettel a kisebbségi választó akár meg is oszthatja szavazatát, listán kifejezve kisebbségi, míg körzete egyéni jelöltjei vonatkozásában kifejezve ideológiai preferenciáját).

Az ilyen küszöb alóli mentességet biztosító rendszerek tehát nem tartalmaznak külön rendelkezéseket az aktív választójog vonatkozásában, mindezek okán előnyük, hogy viszonylag egyszerűek, könnyen üzemeltethetők, nincs ugyanis szükség külön választási infrastruktúrára, választókerület kialakítására, választói regiszterre.

A némethez hasonló, a választások listás ágán belül kedvezményt nyújtó rendszerek a passzív választójog, azaz a választható pártok vonatkozásában tartalmaznak speciális választójogi szabályokat azzal, hogy a kisebbséginek minősülő pártokra kedvezőbb bejutási feltételek – jelen esetben mentesülés az 5%-os, ún. bejutási küszöb alól – vonatkoznak. Az ilyen választási rendszerekben kulcskérdés a kedvezményezettek körének meghatározása, illetve annak módja, hogy miként dől el az, hogy kikre, mely jelölőszervezetekre vonatkozik a választójogi kedvezmény.

A német választási rendszer kisebbségi pártokat illetően a jelöltek összességét, a jelölő pártot és listáját vizsgálja abból a szempontból, hogy az ténylegesen kisebbségi-e. Ennek a vizsgálatnak az egyik kritériuma, mint láthatjuk, hogy az adott párt tagsága, szervezete, többsége az adott kisebbség soriból kerüljön ki. Egyebekben a kisebbségi pártok meghatározására konkrét törvényi szempontrendszer, objektív mércék nincsenek, arról az

illetékes választási bizottság dönt, azaz egyedi jogalkalmazói kérdés. A brandenburgi választási rendszer ugyanakkor ebből a szempontból némileg eltér a szövetségi és a schleswig-holsteini tartományi rendszertől. Itt a kisebbségi jelleg meghatározása némi hasonlóságot mutat a szingapúri választási rendszer GRC körzeteiben állított kisebbségi jelöltekével, tekintettel arra, hogy a kisebbségi jellegről az adott kisebbség soraiból álló bizottság tesz javaslatot, amit egyfajta többlet garanciának is tekinthetünk.

A rendszerről megállapíthatjuk tehát, hogy politikai verseny szempontjából az általános politikai verseny felé nyitott, ugyanakkor a kisebbség vonatkozásában nem a *mainstream* politikai verseny leképeződését láthatjuk, mint például Új-Zélandon, hanem a kisebbségi párt és a *mainstream* ideológiai alapú politikai pártok versenyét. A kisebbség szempontjából az aktív választójogot illetően a rendszer teljesen nyitott, azaz nem kisebbségiek is szavazhatnak a kisebbségi listára. A német gyakorlat, mint láthatjuk, ezt nem tekinti negatív tényezőként, hanem úgy, mint a többségi társadalomhoz tartozók azon lehetőségére, hogy a kisebbség integrációját elősegítsék. A kisebbség szempontjából a passzív választójogot illetően a rendszer kvázi nyitott, ugyanis a listák vonatkozásában nincs konkrét, objektív jogi előírás, így arra akár nem-kisebbségiek is felkerülhetnek, ugyanakkor túl sok nem-kisebbségi jelölt esetén felmerülhet a kisebbségi jelleg hiánya az illetékes jogalkalmazó szervek részéről és ezzel együtt a kedvezményezett státusz elutasításának lehetősége is.

A rendszer hátrányaként esetlegesen a kedvezményes tulajdonságát határozhatjuk meg, azaz azt, hogy a kisebbség politikai részvétele szempontjából nem minden esetben hatékony és eredményez mandátumot. Amennyiben bizonyos „kritikus tömeget” nem ér el az adott kisebbség, és ezzel együtt saját politikai bázisa (ahol a „*mainstream*” nagy pártok is ellenfelei a kisebbségi pártnak) akkor a rendszer teljesen hatástalan. A német típusú rendszerekre különösen igaz, hogy „önmaguktól nem működnek”, azaz ott kellően hatékony az rendszer, ahol a jogon kívüli társadalmi-politikai viszonyok, illetve a kedvezményben részesíteni kívánt kisebbség létszáma legalább a reális esélyét felveti a tényleges mandátumszerzésre, melynek hiányában a német típusú rendszerek „tényleges jelentéstartalom nélküli díszfejezetei” lehetnek a választójogi törvénynek.

A fenti megállapításinkat erősíti a német rendszerhez hasonlóan a bejutási küszöb alóli mentességet, mint kisebbségekre vonatkozó speciális választójogi szabályt alkalmazó Szerbia vonatkozásában a Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága által ACFC/OP/IV(2019)001 szám alatt készült legutóbbi vélemény, melyben a Bizottság a 2. számú tematikus kommentárjában foglaltakra hivatkozva általánosan, elvi érveléssel kiemelte az ilyen rendszerek potenciálisan negatív hatását a nemzeti

kisebbségek részvételére a választási folyamatban, melyet megfelelően figyelembe kell venni, és általánosságban tanácsos megfelelő időszakonként felülvizsgálni a választási jogszabályokat, annak érdekében hogy azok megfelelően tükrözzék a társadalom fejlődését, a nemzeti kisebbségek igényeit. Alapvető fontosságú, hogy a választási jogszabályok tervezeteinek kidolgozása, és a jogszabály végrehajtásának monitoringja során a kormányzat konzultáljon a nemzeti kisebbségekkel, köztük a kisebb lélekszámúakkal is.^[49] Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a Tanácsadó Bizottság 2. számú tematikus kommentárja azt is leszögezi, hogy a bejutási küszöb alóli mentesség biztosítása alapvetően hasznos a nemzeti kisebbségek választott testületeiben történő részvétele szempontjából.^[50]

Bibliográfia

Cservák Csaba: *Kormányzati és választási rendszer (avagy demokratikus hatalomgyakorlás komplex rendszere nemzetközi kitekintésben)* PhD dolgozat, SZTE-ÁJTK Doktori Iskola, 2010.

Móré Sándor: *Nemzetiségek a mai Magyarországon – politikai képviseletük, érdekképviseletük és jogvédelmük*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.

Egyéb források

Council of Europe: *ACFC, Thematic Commentary*, No. 2.

Ahnengalerie, Die Partei, SSW, <https://www.ssw.de/die-partei/geschichte/ahnengalerie> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.)

Bundeswahl 2021, Ergebnisse, *Der Bundeswahlleiter*, 2021, <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2021/ergebnisse/bund-99.html> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.)

Bundeswahl 2021, Gewählte Abgeordnete, *Der Bundeswahlleiter*, 2021, <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2021/gewaehlte/bund-99/land-1.html#cc996bbb-1ca4-4520-a069-797120094f54> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.)

Die dänische Minderheit, *Schleswig-Holsteinischer Landtag*, <https://www.landtag.ltsh.de/parlament/daenische-minderheit/> (letöltés ideje: 2021. április 24.)

Der Landtag – Die Parlamentszeitschrift für Schleswig-Holstein, Umbau in Kiel, Neues

Parlament, neues Kabinett, *Schleswig-Holsteinischer Landtag*, 2022. Juli, 27. Online elérhető: https://www.landtag.ltsh.de/export/sites/ltsh/aktuelles/landtagszeitschrift/zeitschrift_download/derlandtag-2022-02.pdf (letöltés ideje: 2022. december 25.)

Deutsche Sinti und Roma, *Die Beauftragung der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und nationale Minderheiten*,
https://www.aussiedlerbeauftragter.de/Webs/AUSB/DE/themen/minderheiten-sprachgruppen/sinti-und-roma/sinti-und-roma.html?jsessionid=63B221AFB507C2BC30510BD8EFE80710.2_cid364 (letöltés ideje: 2021. április 24.)

Deutscher Bundestag: *Kriterien für die Anerkennung nationaler Minderheiten, Wissenschaftliche Dienste*, Berlin, Deutscher Bundestag, WD 3-3000-067/09, 2009; Online elérhető:
<https://www.bundestag.de/resource/blob/418438/81e43b425de854eda21f13759f9c3f5b/wd-3-067-09-pdf-data.pdf> (letöltés ideje: 2021. április 24.)

Council of Europe: *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, 26 June 2019., ACFC/OP/IV(2019)001

Geschichte des SSW, SSW, <https://www.ssw-sh.de/ueber-uns/geschichte> (letöltés ideje: 2021. április 28.)

Fehndrich, Martin: 50 Jahre Erklärungen über die allgemeinen Rechte der dänischen Minderheit, *Wahlen, Wahlrecht und Wahlsysteme*, 2005,
<https://www.wahlrecht.de/news/2005/08.htm> (letöltés ideje: 2021. április 28.)

Jetzt kommt der Norden!, SSW, 2021, <https://www.ssw.de/themen/jetzt-kommt-der-norden-2> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.)

Minderheiten und Schleswig-Holstein müssen besser in Berlin vertreten werden, SSW, 2021, <https://www.ssw.de/themen/minderheiten-und-schleswig-holstein-muessen-besser-in-berlin-vertreten-werden> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.)

Nationale Minderheiten, *Der Bundeswahlleiter*,
<https://www.bundeswahlleiter.de/service/glossar/n/nationale-minderheiten.html#id-0> (letöltés ideje: 2021. április 24.)

Nationale Minderheiten in Deutschland. *Bundesministerium des Innern und für Heimat*, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/minderheiten/minderheiten-in-deutschland/minderheiten-in-deutschland-node.html> (letöltés ideje: 2021. április 24.)

SSW stimmt für Teilnahme an der Bundestagswahl 2021, *Der Nordschleswiger*, 2020, <https://www.nordschleswiger.dk/de/deutschland-suedschleswig/ssw-stimmt-fuer-teilnahme-bundestagswahl-2021> (letöltés ideje: 2021. április 24.)

SSW: *Deine Stimme für Schleswig-Holstein, Wahlprogramm des SSW zur Bundestagswahl am 26. September 2021*, SSW, 2021, 3. Online letölthető: <https://www.ssw.de/bundestagswahl> (letöltés ideje: 2021. április 28.)

Hivatkozások

1. Ld.: Magyar Nemzet, LIX. évf., 68. szám, 1996. március 21., 5. ↑
2. Ld. Nationale Minderheiten in Deutschland. *Bundesministerium des Innern und für Heimat*, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/minderheiten/minderheiten-in-deutschland/minderheiten-in-deutschland-node.html> (letöltés ideje: 2021. április 24.) ↑
3. Ld. Die dänische Minderheit, *Schleswig-Holsteinischer Landtag*, <https://www.landtag.ltsh.de/parlament/daenische-minderheit/> (letöltés ideje: 2021. április 24.) ↑
4. Ld. Deutsche Sinti und Roma, *Die Beauftragung der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und nationale Minderheiten*, https://www.aussiedlerbeauftragter.de/Webs/AUSB/DE/themen/minderheiten-sprachgruppen/sinti-und-roma/sinti-und-roma.html;jsessionid=63B221AFB507C2BC30510BD8EFE80710.2_cid364 (letöltés ideje: 2021. április 24.) ↑
5. Németország Alaptörvénye (GG) 51. cikk német nyelven: „(1) Der Bundesrat besteht aus Mitgliedern der Regierungen der Länder, die sie bestellen und abberufen. Sie können durch andere Mitglieder ihrer Regierungen vertreten werden.(2) Jedes Land hat mindestens drei Stimmen, Länder mit mehr als zwei Millionen Einwohnern haben vier, Länder mit mehr als sechs Millionen Einwohnern fünf, Länder mit mehr als sieben Millionen Einwohnern sechs Stimmen.(3) Jedes Land kann so viele Mitglieder entsenden, wie es Stimmen hat. Die Stimmen eines Landes können nur einheitlich und nur durch anwesende Mitglieder oder deren Vertreter abgegeben werden.” ↑
6. Németország Alaptörvénye (GG) 38. cikk (1) bekezdés német nyelven: „Die Abgeordneten des Deutschen Bundestages werden in allgemeiner, unmittelbarer, freier, gleicher und

geheimer Wahl gewählt. Sie sind Vertreter des ganzen Volkes, an Aufträge und Weisungen nicht gebunden und nur ihrem Gewissen unterworfen.“ ↑

7. Németország választási törvénye (BWahlG) 1. § német nyelven: „(1) Der Deutsche Bundestag besteht vorbehaltlich der sich aus diesem Gesetz ergebenden Abweichungen aus 598 Abgeordneten. Sie werden in allgemeiner, unmittelbarer, freier, gleicher und geheimer Wahl von den wahlberechtigten Deutschen nach den Grundsätzen einer mit der Personenwahl verbundenen Verhältniswahl gewählt.(2) Von den Abgeordneten werden 299 nach Kreiswahlvorschlägen in den Wahlkreisen und die übrigen nach Landeswahlvorschlägen (Landeslisten) gewählt.“ ↑
8. Németország választási törvénye (BWahlG) 4. § német nyelven: „Jeder Wähler hat zwei Stimmen, eine Erststimme für die Wahl eines Wahlkreisabgeordneten, eine Zweitstimme für die Wahl einer Landesliste.“ ↑
9. Cservák Csaba: *Kormányzati és választási rendszer (avagy demokratikus hatalomgyakorlás komplex rendszere nemzetközi kitekintésben)* PhD dolgozat, SZTE-ÁJTK Doktori Iskola, 2010, 105–106. ↑
10. Uo. ↑
11. A bejutási küszöb vonatkozásában kedvezményt vagy mentességet alkalmazó más országok választójogi megoldásairól ld. még: Móré Sándor: *Nemzetiségek a mai Magyarországon – politikai képviselőik, érdekképviselőik és jogvédelmük*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020, 58–59. ↑
12. Németország választási törvénye (BWahlG) 6. § (3) bekezdés német nyelven: „Bei Verteilung der Sitze auf die Landeslisten werden nur Parteien berücksichtigt, die mindestens 5 Prozent der im Wahlgebiet abgegebenen gültigen Zweitstimmen erhalten oder in mindestens drei Wahlkreisen einen Sitz errungen haben. Satz 1 findet auf die von Parteien nationaler Minderheiten eingereichten Listen keine Anwendung.“ ↑
13. Németország választási törvénye (BWahlG) 20. § (2) bekezdés német nyelven: „Kreiswahlvorschläge von Parteien müssen von dem Vorstand des Landesverbandes oder, wenn Landesverbände nicht bestehen, von den Vorständen der nächstniedrigen Gebietsverbände, in deren Bereich der Wahlkreis liegt, persönlich und handschriftlich unterzeichnet sein. Kreiswahlvorschläge der in § 18 Abs. 2 genannten Parteien müssen außerdem von mindestens 200 Wahlberechtigten des Wahlkreises persönlich und handschriftlich unterzeichnet sein; die Wahlberechtigung muß im Zeitpunkt der Unterzeichnung gegeben sein und ist bei Einreichung des Kreiswahlvorschlages nachzuweisen. Das Erfordernis von 200 Unterschriften gilt nicht für Kreiswahlvorschläge von Parteien nationaler Minderheiten.“ ↑
14. Németország választási törvénye (BWahlG) 27. § (1) bekezdés német nyelven: „Landeslisten können nur von Parteien eingereicht werden. Sie müssen von dem Vorstand des

Landesverbandes oder, wenn Landesverbände nicht bestehen, von den Vorständen der nächstniedrigen Gebietsverbände, die im Bereich des Landes liegen, bei den in § 18 Abs. 2 genannten Parteien außerdem von 1 vom Tausend der Wahlberechtigten des Landes bei der letzten Bundestagswahl, jedoch höchstens 2.000 Wahlberechtigten, persönlich und handschriftlich unterzeichnet sein. Die Wahlberechtigung der Unterzeichner eines Wahlvorschlages einer der in § 18 Abs. 2 genannten Parteien muß im Zeitpunkt der Unterzeichnung gegeben sein und ist bei Einreichung der Landesliste nachzuweisen. Das Erfordernis zusätzlicher Unterschriften gilt nicht für Landeslisten von Parteien nationaler Minderheiten." ↑

15. „Bei Bundestagswahlen stellt der Bundeswahlausschuss in seiner Sitzung am 79. Tag vor der Wahl fest, ob eine Partei für die jeweils bevorstehende Wahl als solche anzuerkennen ist und ob sie möglicherweise den Status einer Partei nationaler Minderheiten beanspruchen kann.“
Ld. Nationale Minderheiten, *Der Bundeswahlleiter*,
<https://www.bundeswahlleiter.de/service/glossar/n/nationale-minderheiten.html#id-0> (letöltés ideje: 2021. április 24.) ↑
16. Deutscher Bundestag: *Kriterien für die Anerkennung nationaler Minderheiten*, *Wissenschaftliche Dienste*, Berlin, Deutscher Bundestag, WD 3-3000-067/09, 2009; Online elérhető:
<https://www.bundestag.de/resource/blob/418438/81e43b425de854eda21f13759f9c3f5b/wd-3-067-09-pdf-data.pdf> (letöltés ideje: 2021. április 24.) ↑
17. Uo. 5-6. ↑
18. BVerfGE 6, 84 (97) „Die Benachteiligung von politischen Parteien beim Verhältnisausgleich durch § 6 Abs. 4 kann auch nicht dadurch verfassungswidrig werden, daß § 6 Abs. 4 Satz 2 eine Ausnahme für die Parteien nationaler Minderheiten statuiert. Wäre diese Ausnahme unzulässig, so würde daraus höchstens folgern, daß § 6 Abs. 4 Satz 2 ungültig sein würde, nicht aber könnte daraus gefolgert werden, daß § 6 Abs. 4 Satz 1 ungültig ist, oder daß Ausnahmen für weitere Parteien gemacht werden müßten. Bei den Parteien nationaler Minderheiten liegen besondere Verhältnisse vor, die mit der Situation anderer kleiner Parteien nicht zu vergleichen sind. Die Merkmale der großen Stimmenzahl oder der Direktmandate erlangt eine Partei erst im und durch den Wahlvorgang, während das Merkmal, das die Parteien nationaler Minderheiten von allen anderen Parteien unterscheidet, außerhalb des Wahlvorgangs liegt. Es handelt sich also um nicht vergleichbare Tatbestände. Der Gleichheitssatz verbietet nicht, Parteien wegen eines Kriteriums, das in einem anderen Bereich liegt zum Verhältnisausgleich zuzulassen, wenn Parteien mit geringer Stimmenzahl und Parteien ohne örtliche Schwerpunkte davon ausgeschlossen werden. Der Gleichheitssatz gebietet andererseits auch nicht, daß für alle Parteien, die sich durch Merkmale charakterisieren lassen, die außerhalb des Wahlvorganges liegen, eine Ausnahme gemacht

wird, wenn eine Partei ausnahmsweise zum Verhältnisausgleich zugelassen wird, weil sie eine nationale Minderheit repräsentiert. Es liegt im Ermessen des Gesetzgebers, ob er eine Partei ohne Rücksicht auf die erzielte Stimmenzahl und die Erringung von Direktmandaten wegen politischer Umstände, die eine besondere Regelung gerade im Wahlverfahren rechtfertigen, für parlamentswürdig erachtet oder nicht. Ein Verstoß gegen den Grundsatz der gleichen Wahl könnte in einer solchen Ausnahme nur dann gefunden werden, wenn die Kriterien, die den Anlaß für die besondere Regelung geben, auch für andere Parteien zutreffen würden” ↑

19. BVerfGE 6, 84 (98) „Das ist im Verhältnis der Parteien nationaler Minderheiten zu anderen politischen Parteien nicht der Fall. Die Lage der nationalen Minderheit, die deutsche Staatsangehörigkeit mit fremder Volkszugehörigkeit verbindet, ist innerstaatlich einzigartig, da das Völkerrecht und unter Umständen ein fremder Staat, dessen Volkstum die Minderheit zugehört, Interesse an ihrem Status nimmt. Es ist darum ein die wahlrechtliche Sonderregelung hinreichend rechtfertigendes Anliegen des Gesetzgebers, der nationalen Minderheit zur Vertretung ihrer spezifischen Belange die Tribüne des Parlaments zu eröffnen, wenn sie nur die für ein Mandat erforderliche Stimmenzahl aufbringt. Auch die Rücksicht auf die Behandlung deutscher nationaler Minderheiten in fremden Staaten durch den ausländischen Gesetzgeber kann es sehr wohl rechtfertigen, Parteien nationaler Minderheiten von der Sperrklausel beim Verhältniswahlrecht auszunehmen (vgl. BVerfGE 5, 83).” ↑
20. BVerfG, 17.11.2004 – 2 BvL 18/02 Rn. 31. „Im Übrigen ist nicht von vornherein ausgeschlossen, dass die mit der Privilegierung verfolgte Integration der nationalen Minderheit in legitimer Weise auch dadurch gefördert werden kann, dass Wähler, die nicht selbst der dänischen Minderheit angehören, das Integrationsanliegen durch eine Stimmabgabe zu Gunsten von Parteien dieser Minderheit unterstützen. Dem integrationspolitischen Anliegen, der nationalen Minderheit eine eigene Vertretung im Landesparlament zu sichern” ↑
21. Ld. Ahnengalerie, Die Partei, SSW, <https://www.ssw.de/die-partei/geschichte/ahnengalerie> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.) ↑
22. Stefan Seidler 2021-es megválasztását illetően Ld. Bundeswahl 2021, Gewählte Abgeordnete *Der Bundeswahlleiter*, 2021, <https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2021/gewaehlte/bund-99/land-1.html#cc996bbb-1ca4-4520-a069-797120094f54> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.) ↑
23. Ld. SSW: Deine Stimme für Schleswig-Holstein, Wahlprogramm des SSW zur Bundestagswahl am 26. September 2021, SSW, 2021, 3. Online letölthető: <https://www.ssw.de/bundestagswahl> (letöltés ideje: 2021. április 28.) ↑
24. Ld. SSW stimmt für Teilnahme an der Bundestagswahl 2021, *Der Nordschleswiger*, 2020, <https://www.nordschleswiger.dk/de/deutschland-suedschleswig/ssw-stimmt-fuer-teilnahme-bundestagswahl-2021> (letöltés ideje: 2021. április 24.) ↑

25. Ld. Minderheiten und Schleswig-Holstein müssen besser in Berlin vertreten werden, *SSW*, 2021,
<https://www.ssw.de/themen/minderheiten-und-schleswig-holstein-muessen-besser-in-berlin-vertreten-werden> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.) ↑
26. Ld. Bundeswahl 2021, Ergebnisse, *Der Bundeswahlleiter*, 2021,
<https://www.bundeswahlleiter.de/bundestagswahlen/2021/ergebnisse/bund-99.html> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.) és Jetzt kommt der Norden!, *SSW*, 2021,
<https://www.ssw.de/themen/jetzt-kommt-der-norden-2> (letöltés ideje: 2021. szeptember 27.) ↑
27. Schleswig-Holstein szövetségi tartomány választási törvénye (LWahlG) 1. § (1) bekezdés német nyelven: „Der Landtag besteht vorbehaltlich der sich aus diesem Gesetz ergebenden Abweichungen aus 69 Abgeordneten. 35 Abgeordnete werden durch Mehrheitswahl in den Wahlkreisen, die übrigen durch Verhältniswahl aus den Landeslisten der Parteien auf der Grundlage der im Land abgegebenen Zweitstimmen und unter Berücksichtigung der in den Wahlkreisen erfolgreichen Bewerberinnen und Bewerber gewählt.” ↑
28. Schleswig-Holstein szövetségi tartomány választási törvénye (LWahlG) 1. § (2) bekezdés német nyelven: „Jede Wählerin und jeder Wähler hat zwei Stimmen, eine Erststimme für die Wahl einer Bewerberin oder eines Bewerbers im Wahlkreis, eine Zweitstimme für die Wahl einer Landesliste.” ↑
29. Ld.: Schleswig-Holstein szövetségi tartomány választási törvénye (LWahlG) 2-3 §§ ↑
30. Schleswig-Holstein szövetségi tartomány választási törvénye (LWahlG) 3. § (1) bekezdés német nyelven: „An dem Verhältnisausgleich nimmt jede Partei teil, für die eine Landesliste aufgestellt und zugelassen worden ist, sofern für sie in mindestens einem Wahlkreis eine Abgeordnete oder ein Abgeordneter gewählt worden ist oder sofern sie insgesamt fünf v. H. der im Land abgegebenen gültigen Zweitstimmen erzielt hat. Diese Einschränkungen gelten nicht für Parteien der dänischen Minderheit.” ↑
31. Ld. Geschichte des SSW, *SSW*, <https://www.ssw-sh.de/ueber-uns/geschichte> (letöltés ideje: 2021. április 28.) ↑
32. Ld. Fehndrich, Martin: 50 Jahre Erklärungen über die allgemeinen Rechte der dänischen Minderheit, *Wahlen, Wahlrecht und Wahlsysteme*, 2005,
<https://www.wahlrecht.de/news/2005/08.htm> (letöltés ideje: 2021. április 28.) ↑
33. Deutsch-Dänisches Papier vom 28. März 1955. I. fejezet 2. pont német nyelven: „Die Bundesregierung setzt sich dafür ein, daß die im Bundeswahlgesetz vom 8.7.1953 (BGBl. I S. 470) in § 9 Abs. 5 zu Gunsten der nationalen Minderheiten getroffenen Regelung in das künftige Bundeswahlrecht übernommen wird.” ↑
34. Deutsch-Dänisches Papier vom 28. März 1955. I. fejezet 3. pont a) alpont német nyelven: „Die Landesregierung Schleswig-Holstein hat die Bundesregierung davon unterrichtet, daß

sie bereit ist: 4a) darauf hinzuwirken, daß der Schleswig-Holsteinische Landtag eine Ausnahmebestimmung von der 5 %-Klausel in § 3 des Schleswig-Holsteinischen Landeswahlgesetzes in § 3 des Schleswig-Holsteinischen Landeswahlgesetzes zu Gunsten der dänischen Minderheit baldmöglichst beschließt," ↑

35. LVerfG 9/12 (13.09.2013) Leitsatz 1. német nyelven: „Eine Partei ist eine Partei der dänischen Minderheit, wenn sie aus der Minderheit hervorgegangen ist und sie gegenwärtig personell von der Minderheit getragen wird sowie programmatisch von ihr geprägt ist. Dies ist für jede Landtagswahl erneut zu prüfen. Der SSW war bei der Wahl zum 18. Schleswig Holsteinischen Landtag eine Partei der dänischen Minderheit." ↑
36. LVerfG 9/12 (13.09.2013) Leitsatz 2. német nyelven: „Differenzierungen der Wahlgleichheit – etwa durch die 5% Klausel oder eine Rückausnahme hiervon – bedürfen zu ihrer Rechtfertigung eines besonderen, sachlich legitimierten, „zwingenden“ Grundes. Dieselben Maßstäbe gelten für die Chancengleichheit der Parteien (im Anschluss an Urteil vom 30. August 2010 LVerfG 1/10 , Rn. 142 m.w.N. zur Rspr. des BVerfG, LVerfGE 21, 434 ff. = SchlHA 2010, 276 ff. = NordÖR 2010, 401 ff. = JZ 2011, 254 ff., Juris Rn. 148 ff.)." ↑
37. LVerfG 9/12 (13.09.2013) Leitsatz 5. német nyelven: „Die einfachgesetzlich geregelte 5% Klausel verletzt nicht die Gleichheit der Wahl und die Chancengleichheit der Parteien. Sie ist durch den Zweck legitimiert, die Funktionsfähigkeit des Landtages und die Integrationsfunktion der Parteien zu sichern und verstößt nicht gegen den Grundsatz der Verhältnismäßigkeit." ↑
38. LVerfG 9/12 (13.09.2013) Leitsatz 6. német nyelven: „Die Befreiung der Parteien der dänischen Minderheit in § 3 Abs. 1 Satz 2 LWahlG als Rückausnahme von der 5% Klausel berührt zwar die Wahlrechtsgleichheit in ihrer Ausprägung als Erfolgswertgleichheit und die Chancengleichheit der Parteien. Die Regelung ist aber durch die Schutzpflicht des Landes für die politische Mitwirkung der nationalen dänischen Minderheit nach Art. 5 Abs. 2 LV legitimiert und verstößt nicht gegen den Grundsatz der Verhältnismäßigkeit." ↑
39. Ld. Geschichte des SSW ↑
40. Ld. Uo. ↑
41. Ld. Uo. ↑
42. Ld. Der Landtag – Die Parlamentszeitschrift für Schleswig-Holstein, Umbau in Kiel, Neues Parlament, neues Kabinett, *Schleswig-Holsteinischer Landtag*, 2022. Juli, 27. Online elérhető: https://www.landtag.ltsh.de/export/sites/ltsh/aktuelles/landtagszeitschrift/zeitschrift_download/derlandtag-2022-02.pdf (letöltés ideje: 2022. december 25.) ↑
43. Brandenburg szövetségi tartomány választási törvénye (BbgLWahlG) 1. § (1) bekezdés német nyelven: „Der Landtag besteht vorbehaltlich der sich aus diesem Gesetz ergebenden Abweichungen aus 88 Abgeordneten. 44 Abgeordnete werden durch Mehrheitswahl in den Wahlkreisen, die übrigen durch Verhältniswahl nach den Landeslisten der Parteien,

politischen Vereinigungen oder Listenvereinigungen auf der Grundlage der im Land abgegebenen Stimmen und unter Berücksichtigung der in den Wahlkreisen erfolgreichen Bewerber gewählt.“ ↑

44. Brandenburg szövetségi tartomány választási törvénye (BbgLWahlG) 1. § (2) bekezdés német nyelven: „Jeder Wähler hat zwei Stimmen, eine Erststimme für die Wahl eines Wahlkreisabgeordneten, eine Zweitstimme für die Wahl einer Landesliste.“ ↑
45. Brandenburg szövetségi tartomány választási törvénye (BbgLWahlG) 3. § (7) bekezdés német nyelven: „Haben Parteien, politische Vereinigungen und Listenvereinigungen Überhangmandate errungen, wird die Gesamtzahl der Abgeordneten über Absatz 6 hinaus für einen Verhältnisausgleich, höchstens jedoch bis zur Zahl 110 erhöht.“ ↑
46. Ld.: BbgLWahlG 1. § (1) bekezdés szövegében (160. lj.): „...Verhältniswahl nach den Landeslisten der Parteien, politischen Vereinigungen oder Listenvereinigungen...“ ↑
47. Brandenburg szövetségi tartomány választási törvénye (BbgLWahlG) 3. § (1) bekezdés német nyelven: „Bei der Verteilung der Sitze auf die Landeslisten werden nur Parteien, politische Vereinigungen und Listenvereinigungen berücksichtigt, die mindestens fünf vom Hundert der im Wahlgebiet abgegebenen gültigen Zweitstimmen erhalten oder mindestens in einem Wahlkreis einen Sitz errungen haben. Die Bestimmungen über die Sperrklausel nach Satz 1 finden auf die von Parteien, politischen Vereinigungen oder Listenvereinigungen der Sorben/Wenden eingereichten Landeslisten keine Anwendung. Ob eine Landesliste von Parteien, politischen Vereinigungen oder Listenvereinigungen eine Landesliste der Sorben/Wenden ist, entscheidet der Landeswahlausschuss auf Vorschlag des Präsidiums des Landtages nach Anhörung des Rates für Angelegenheiten der Sorben/Wenden nach § 5 des Sorben/Wenden-Gesetzes.“ ↑
48. Brandenburg szövetségi tartomány választási törvénye (BbgLWahlG) 5. § (1) bekezdés német nyelven: „Jeweils für die Dauer einer Wahlperiode des Landtages wird ein Rat für Angelegenheiten der Sorben/Wenden gewählt. Dieser besteht aus fünf Mitgliedern. Die nach Absatz 2 gewählten Mitglieder des Rates werden durch die Präsidentin oder den Präsidenten des Landtages in ihr Amt berufen. Bis zur Berufung des Rates für Angelegenheiten der Sorben/Wenden nimmt dessen Aufgaben der bisherige Rat wahr.“ ↑
49. Council of Europe: *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, 26 June 2019., ACFC/OP/IV(2019)001 120. bekezdés 36. angol nyelven: „The Advisory Committee has noted over time that when electoral laws provide for a threshold requirement, its potentially negative impact on the participation of national minorities in the electoral process needs to be duly taken into account. It is generally advisable to carry out a periodical review to ensure that electoral laws adequately reflect developments in society and the needs of persons belonging to national minorities. It is essential that persons belonging to national minorities, including numerically smaller ones,

are consulted in the process of drafting such legislation or monitoring its implementation. Electoral provisions aimed at promoting a balanced presence of women in elected bodies can be designed to have a positive impact on the participation of women belonging to national minorities in public affairs.” ↑

50. Council of Europe: *ACFC, Thematic Commentary*, No. 2., 82. bekezdés angol nyelven: „The Advisory Committee has noted that when electoral laws provide for a threshold requirement, its potentially negative impact on the participation of national minorities in the electoral process needs to be duly taken into account.²⁶ Exemptions from threshold requirements have proved useful to enhance national minority participation in elected bodies.” ↑

Juhász Imre: Fiume példátlan fejlődése és ennek jogi háttere Giovanni de Ciotta polgármestersége[1] idején[2]

Fiume történelme dióhéjban

Mária Terézia 1779. április 23-án Fiumét, mint corpus separatumot „a kereskedelem és az ipar fölvirágoztatása érdekében saját akaratából” a Magyar Királysághoz csatolta, azzal, hogy azt közvetlenül (Horvátország közbeiktatása nélkül) igazgassa a magyar állam.

Mivel Magyarország a kor felfogása szerint mégiscsak egy „jogállam” volt, ezért a területgyarapodást törvénybe kellett foglalni. Erre hosszas császári-királyi időhúzás után 1807-ben került sor, amikor megszületett az Országgyűlés Fiuméről szóló IV. törvénycikke, amely a fiumei kormányzónak a főrendek tábláján, Fiume város követeinek pedig a kk. és rr.^[3] tábláján biztosított részvételt és az országhoz tartozónak nyilvánította a várost és kikötőjét.

Az első magyar korszaknak rövid francia uralom vetett véget, amely után Bécs egy Illír Királyság létrehozásával próbálkozott, így 1822-ig kellett várni a Szent Koronához való visszatérésre. 1822. július 1-jén hozott felséghatározatával I. Ferenc császár és király visszacsatolta Magyarországhoz Fiumét (és kerületét), a Littorale Hungaricummal (Magyar Tengermellék) együtt. A magyar Országgyűlés újfent nekirugaszkodott, de Fiume és a Tengermellék státusának normatív rendezésére csak az 1827. évi XIII. törvénycikkkel került sor, amely „a Száván tuli országrészek és a magyar tengermellék visszakeblezéséről” szólt.

Ez a korszak azért is izgalmas, mert ebben a Fiumében látta meg a napvilágot 1824-ben Giovanni de Ciotta, egy toszkánai eredetű gazdag patrícuscsalád legifjabb sarjaként. Édesapja kereskedő volt, édesanyja pedig nem másnak, mint a legendás politikus-mecénásnak Adamics András Lajosnak (Adamich, Andrea Lodovico) volt a lánya.

1848 a Tengermelléken is a nemzeti gondolat és a polgári átalakulás jegyében indult, de aztán mindent megelőzött és felülírt nacionalizmus és udvarhűség. Az 1848. évi XXVII. törvénycikk Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületekről a törvény előtti egyenlőség elvét valló, modern közigazgatást megvalósítani igyekvő felelős kormány törekvéseiből egyértelműen következett. Bár az ún. áprilisi törvények a társadalmi és gazdasági előrelépés jegyében születtek, a horvát legénységű birodalmi határőrezredek és a mögötte álló osztrák birodalmi lobbis némi hezitálás után a nyílt erőszak oldalára állt.

Törekvéseiket egyre inkább Josip Jelačić, horvát bán és osztrák tábornok jelképezte. Jelačić még a Horvátországra is érvényes áprilisi törvények társadalmi változásokat legalizáló rendelkezéseit is a saját intézkedéseként „adta el” Horvát-Szlavónországban.

1848. augusztus 30-án Josip Bunjevac osztrák tábornok határőreivel – a hivatalosan még mindig a báni méltóságából és egyéb beosztásaiból történt királyi felmentésének hatálya alatt lévő –, Josip Jelačić nevében, augusztus 31-én kijelentette, hogy „a cs. és kir. Felső és a slavon-dalmát-horvát hármass országok nevében Fiumét tetteleg elfoglalja.”^[4] Ezután hosszú ex-lex állapot következett. Ennek a magyar-osztrák kiegyezéssel kialakult új helyzet vetett véget. Horvátországnak vissza kellett térnie a Szent Korona alá, mert a horvát önállósodási törekvések elvesztették a császári támogatót, aki amúgy sem tette önállóvá Horvát-Szlavónországot 1849 után sem.

Ciotta és a történelmi események

Nincs most lehetőség arra, hogy részletesen bemutassuk azt a néhány évet, amikor már látszott, hogy az oktrojált horvát-osztrák uralom nem marad fenn Fiumében, de a megnyugtató megoldás késett. Ciotta életrajzi adatai egyébként jelzik az átmeneti időszakra jellemző politikai változásokat is. Ciotta a solferinói csata után 1859-ben hagyta ott a kk. hadsereget, és mérnöki végzettsége segítségével a gazdasági élet felé fordult. A politika világa sem volt ismeretlen számára. Fiume magyar-párti vezetői között tartották számon. Ciotta már Schmerling provizórium alatt a magyar-osztrák kiegyezési tárgyalásokat koordináló híres magyar jogász és reálpolitikus, Deák Ferenc hívévé vált. Köztük olyan szoros volt a kapcsolat, hogy 1876-ban mikor Budapesten meghalt Deák Ferenc, a Deákhoz mindvégig hű Ciotta is jelen volt a temetésen (1876. február 3.), és a város képviselőtestületében babérkoszorút helyezett el fiúei és magyar nemzeti színű szalagokkal. A város pedig feketébe öltözött és Fiume egyik legszebb utcáját pedig elnevezték Deákról (Corsiá Deák).

Természetesen az osztrák titkosrendőrség megfigyelte Ciottát és a fennálló rezsim ellenségeként, illetve Deák híveként tartották számon. Mint ismeretes 1861-ben Ferencz József összehívta a magyar Országgyűlést. Már erre az Országgyűlésre is várták a fiúei a meghívót, de erre még nem kerül sor. Az osztrák-magyar viszony hamar visszahűlt, mert az alkotmányos reformok (Októberi Diploma, Februári Pátens) nem elégítették ki a magyar követeléseket. Ekkor egyébként Horvát-Szlavónországban is rendeztek Szábor-választásokat és a Fiume megtartásában reménykedő horvát vezetők Fiumében is elrendelték a választás lebonyolítását. Ez csúfos kudarcba fulladt: Az 52 tagú városi képviselőtestület – Ciottával – úgy döntött, hogy nem küld követeket a Száborba, mert Fiume felett csak a magyar

Országgyűlés gyakorolhat fennhatóságot. A választáson végül 1222 választásra jogosult közül 870-en jelentek meg és ebből 840-en a „nessuno”, azaz senki kifejezést írták a szavazólapra.^[5]

1865-re megváltozott a helyzet. Felgyorsultak az események és Deák Ferenc Húsvéti újságcikke után az osztrák és a magyar álláspontok közelednek a kiegyezés felé. Az ismét kiírt Szábor-választást továbbra sem támogatta a fiumeiek többsége. Így az első fordulóban csak egy képviselő megválasztására elegendő (1200-ból 189 érvényes) szavazat kerül leadásra. Ez az egy képviselő azonban nem más, mint Ciotta volt. A választásokat így meg kell ismételni és a Deák Párttal való egyeztetés után, báró Eötvös József javaslatára, a fiumeiek ezúttal érvényesen szavaztak, mert az volt az elképzelés, hogy a négy fiumei majd erősíti a horvát Száborban a magyar-horvát kiegyezés híveinek táborát. Ez az ötlet azonban zátonyra futott, mert a Szábor első ülésén deklarálni kívánta, hogy Fiume Horvátország kiegészítő része. Ezt a fiumeiek nem fogadták el, a nyitóülésen az annexiós tervvel szemben olaszul kívántak állást foglalni, de a horvát képviselők kifütyülték őket, ezért a fiumei képviselők (Ciotta, Martini, Verneda, Cosulich) a távozás mellett döntöttek.^[6]

1868/1870

Bár 1868-ban létrejött a magyar-horvát kiegyezés, de Fiume státusát illetően nyitva maradtak a kérdések. Végül ideiglenes megoldás született: ez volt provizórium. A provizórium részleteit a magyar Kormány dolgozta ki és azt mind a Szábor, mind a magyar Országgyűlés jóváhagyta. 1870. július 28-án megjelent az erről szóló két királyi dokumentum, mely Fiumében megszüntette az 1867 óta fennálló királyi biztosságot. Ifj. gróf Zichy Józsefnek fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzóvá kinevezésével hivatalosan is visszatért a magyar államhatalom a kikötővárosba: a magyar kormány átvette Fiume igazgatását. A magyar Szent Koronához csatolt külön testet (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*) képező Fiuméra vonatkozó provizórium nem jelentett mentséget a tekintetben, hogy a magyar törvényhozásnak és a magyar Kormánynak a város fejlődését elősegítő, átlátható és modern jogszabályi környezetet kellett kialakítani. Ennek első csírái már a magyar-horvát Kiegyezés után megjelentek, de nagy részük a provizórium idejére esett. Ennek keretében egy unikális jogrend alakult ki Fiumében.

Bár a magyar államhatalom hivatalosan csak 1870-ben tér vissza, Ciotta az 1869. évi április 20-ra hirdetett Országgyűlés Képviselőháza tagjainak név- és lakjegyzéke szerint már országgyűlési képviselő volt. Ezt a tisztséget 1875-ig gyakorolta, de baráti kapcsolata a magyar Országgyűléssel nem szakadt meg. 1881-ben a fiumei „felirat” miatt küldöttséget

vezetett a Parlamentbe. Ennek oka az volt, hogy a város a rendelkezés helyett külön törvényben kívánta látni – mint 1807-ben és 1827-ben –, hogy Fiume Magyarország része, illetve egyes horvát intézményeket (gimnázium, Modrus-Fiume megye egyes hatóságai) szerettek volna eltávolítani a városból. Az Országgyűlést felszólították, hogy tegyen intézkedéseket (A gimnázium ügye különösen fájt a fiumeieknek, mivel az iskolát az 1848 utáni osztrák-horvát korszakban erőszakkal elvették a fiumei olaszoktól.) A küldöttséget miniszterelnök fogadta. Tisza Kálmán miniszterelnök jogi rendezést ígért, de csak a következő parlamenti ülés során.

A provizórium egyébként viszonylag nagyvonalúan a magyar Kormányra bízta Fiume igazgatását. Ennek jogszabályi kereteit azonban csak úgy lehetett kialakítani, hogy Fiume élhessen statútum-alkotási jogával és az önkormányzatiság ezen alapidokumentuma mintegy kiegészítse a központi (budapesti) Kormány és az Országgyűlés jogszabályait. Így az 1848 utáni első kormányzó egyik legfontosabb feladata volt, hogy a fiumei autonómia elsődleges dokumentuma legalább tervezeti szinten elkészüljön, hogy a magyar Kormány azt minél előbb el tudja fogadni. A Kormány 1872. április 20-i ülésére hivatalos volt a fiumei kormányzó is, aki ekkor annak a véleményének adott hangot, hogy a Statútum elfogadásával a közigazgatás rendezése beteljesedhet. A Kormány több ponton figyelembe vette a fiumei kéréseket is (pl. virilizmus mellőzése), és végül 1872. június 1-jei dátummal hirdette ki „Fiume szabad város és kerülete Statutumát” (a város hivatalos nyelvén, olaszul: *Statuto della libera Citta di Fiume e suo Distretto*, továbbiakban: Statútum). Az egykor volt, viszonylag nagy terület – a Magyar Tengeremellék – 1872-re azonban már a múlt kódébe veszett: csak Plasse, Cosala, Drenova alközségek tartoztak Fiuméhez.^[7]

A Magyar Állam részéről nyújtott fejlesztési támogatások törvényi háttere

A Ciotta-korszak elválaszthatatlan Fiume társadalmi és gazdasági fejlődésétől. Ez olyan arany-korszak volt a város életében, amely fejlődés nemcsak Magyarországon, de Európában is egyedülálló volt. A magyar Kormány által elhatározott fiumei fejlesztések hatalmas költségvetési összegeket mozgattak meg, amelyekről egyébként csak törvényben lehetett dönteni és így viszonylag pontosképet kaphatunk a kormányzati segítség mértékéről. A teljesség igénye nélkül nézzünk néhány törvényi példát!

Kezdjük a legfontosabbal: a kikötővel. Az 1871. június 10-én kihirdetett 1871. évi XIX. törvénycikk a fiumei kikötő kiépítéséről és az ezen célra 1871-re megajánlott póthitelről volt az első olyan jogszabály, amely az akkor induló hatalmas fejlesztések nyitányához szolgáltatta a törvényi hátteret. A Magyar Állam 1872 és 1907 között csillagászati összeget

költött a kikötő fejlesztésére, így az építkezési költségek elérték a 45,5 millió koronát, és ez az összeg még nem a végét jelentette a fejlesztési politikának. Még el sem készült már további fejlesztésekre kellett gondolni.

A fenti törvény, illetve a kikötőfejlesztés okán, egy – Ciotta képviselői munkásságát is jellemző – eseményről kell említést tennünk: a magyar Országgyűlés 1872. február 16-i ülésén (437. országos ülés) a 4. napirendi pont volt Ciotta fiumei képviselő interpellációja épp a fiumei kikötő ügyében – az 1871. évi XIX. tc.-re hivatkozással. Ciotta előadta, hogy eddig másfél millió frt. áll rendelkezésre, de az építkezés elégtelen erővel folyik, hogy aggodalomra ad okot. A kikötő fontosságát szerinte nem kell megokolni, csak annyit említett, hogy a vasút két irányból hamarosan eléri Fiumét és azt kérdezte, hogy miután Fiumében már enyhül a tél, felgyorsulnak-e a munkálatok? A választ Tisza Lajos közlekedésügyi miniszter a következők szerint adta meg: Megértette, hogy a sokáig háttérbe szorított város polgárai türelmetlenek. Nem vette zokon a szemrehányást és biztosította a t. Házat, hogy a Kormány és a minisztérium a lehető leggyorsabban kívánja a beruházást elvégeztetni. Beszámolt az eddig végzett munkáról is. Tartottak több helyszíni egyeztetést, figyelembe vették a tervezésnél a fiumeiek kívánságait. Ezért a terveket át kellett dolgozni. Ez is megtörtént az ősszel. És decemberben már a szerződéskötésre is sor került a kivitelezővel. Említést tett a vasúti fejlesztésekről és ígéretet tett a gyors kivitelezésre és a kikötő mielőbbi átadására. Az interpelláló Ciotta megelégedéssel vette tudomásul a miniszteri választ.

Lássuk, a teljesség igénye nélkül, hogy milyen továbbterületeken támogatta a fejlesztést a magyar állam. Az erről szóló törvények:

- A kikötői kiszolgálólétesítmények, raktárak felépítésének finanszírozása komoly kihívást jelentett a Kormánynak: példaképpen álljon itt a fiumei kikötő II. számú rakpartján tervezett áruraktár építésére felveendő kölcsönről szóló 1881. évi LXIX. törvénycikk, amely 260,000 forintnyi kölcsönt felvételét engedélyezte a tárgyi áruraktár felépítésére. E kölcsön (tőkéjét és kamatait) féléves részletekben, 38 és fél év alatt kellett visszafizetni.
- A tengeri hajóforgalom átkalibrálását szolgálta az 1872. évi XXVI. törvénycikk, az „osztrák-magyar Lloyd” gőzhajózási vállalattal a tengeri postaszolgálat ellátása iránt kötött szerződésről, amely a közös külügyminiszter és az „osztrák-magyar Lloyd” gőzhajózási vállalat között a tengeri postaszolgálat ellátása iránt 1871. november 18-án kötött szerződést emelte törvényerőre. Ennek értelmében a Lloyd bizonyos, Fiumét érintő viszonylatok közlekedtetésével a magyar tengerhajózási szükségleteket is köteles volt kiszolgálni.
- A tengeri szabad hajózást űző magyar kereskedelmi hajóknak állami segélyben és kedvezményekben való részesítéséről szóló 1893. évi XXII. törvénycikk alapján hajók

építésére szolgáló támogatást kaphattak a hajós társaságok.

- 1907. évi VI. törvénycikk a tengeri szabadhajózásban foglalkoztatott magyar kereskedelmi hajóknak, valamint a tengeri hajók építésének állami segélyben és kedvezményekben való részesítéséről. E törvény végrehajtásával a Magyar Állam kiemelten támogatta a belföldi hajóépítést.
- Az 1847/8. évi III. tc. 14. §-ának módosításáról szóló 1889. évi XVIII. törvénycikk egyértelmű közigazgatási viszonyokat teremtett, mivel a tengerészeti igazgatás teljes egészében az újjászervezett kereskedelmi tárca hatáskörébe került. Annak a kereskedelmi tárcának a hatáskörébe, amelynek vezetője 1889. június 15-én Baross Gábor lett, aki a közlekedési ágazatokat és azok teljes infrastruktúráját a nemzeti ipar és kereskedelem érdekeinek szolgálatában tudta csak elképzelni, és fejlesztésüket is ezen irányultság alapján ütemezte.
- A Fiuméba irányuló, illetve onnan kiinduló utak elmaradottsága sokáig gátolta a város fejlődését. A Károly-út (Via Carolina), illetve a sokkal modernebb, de a XIX. sz. utolsó harmadában mégis elavultnak számító Lujza-út kapacitása nem állt a kor követelményeinek szintjén. A kiegyezés után csak 1877-ben került sor a Lujza út (korabeli szóhasználat: Luiza) sorsának rendezésére. Az 1879. évi XVII. törvénycikk a Luiza-út megváltásáról az 1877. évi november 26-án kötött szerződés jóváhagyásáról szólt, mellyel a magyar állam 325,000 forintért váltotta meg a Lujza-utat.
- A hazai iparnak adandó állami kedvezményekről szóló 1881. évi XLIV. törvénycikk alapján állami kedvezményekben kívánta az állam részesíteni nemcsak azon vállalatokat, amelyek addig az országban elő nem állított cikket gyártanak, hanem azokat az iparágakat is, amelyek kisebb-nagyobb mértékben már meghonosodtak (pl. a posztó-ipar, az üveggyártás stb.), de részben csekély mértékben, részben elavult módszerekkel és technikával működtek.
- Ami a beviteli vámokat illeti, felmentést kapott az „államgyárak” számára behozott dohánylevél, illetve a lőpor, fegyverek, lőszer, továbbá a hajók építésére és felszerelésére szükséges tárgyak (a hajóépítésre és felszerelésre szükséges tárgyak vámmentes behozataláról szóló 1872. évi XXV. törvénycikk értelmében).
- A hajóépítésre és felszerelésre szükséges tárgyak vámmentes behozataláról 1872. évi XXV. törvénycikk egyértelműen jelezte a Kormány prioritásait a tengeri hajók építésének előmozdítása tárgyában.
- Az 1895. évi XXXIV. törvénycikk a tengeri hajók építésének állami segélyben való részesítéséről szólt és a törvény alanya lehetett minden vállalat, amely „a magyar korona országainak területén tengeri hajóknak építését megfelelően berendezett telepeken iparszerűleg űzi.”
- Fiumei Kőolaj-finomító Rt. 1872-ben a Rockefeller család által birtokolt Standard Oil olcsó olajjal árasztotta Európát. A dömping arra sarkallta az olajüzletben szintén érdekelt Rothschild családot, hogy az általa befolyásolt pénzintézetekkel (pl. a Magyar Általános

Hitelbank) és Ossoinack Lajossal kőolajfinomítót alapítson Fiumében. A külföldi befektető ez esetben nem számított rosszul, ugyanis az ásványolajvám felemeléséről és az ásványolajadóról szóló 1882. évi XVIII. törvénycikk megvédte a hazai kőolajipart és szabályozta az egész folyamatot. E törvény ugyanakkor nagyszámú előírással terelte megfelelő mederbe e veszélyes anyag szállítására, az üzlethelyiségek műszerezettségére, a pénzügyi felügyeletre, az ellenőrzési kerület nagyságára, a hivatalos eladási lajstrom vezetésére stb. vonatkozó előírásokat.

- Az olajipari létesítmények fejlesztése iránti kormányzati elkötelezettséget mutatja az 1883. évi XXVIII. törvénycikk a fiumei kikötőben építendő kőolaj-kikötőmedence létesítése iránt, amely intézkedett a fiumei nagykikötőtől északnyugatra felépítendő, önálló, zárható kőolajkikötőről, 1,9 Hektáros vízfelszínnel és közvetlen vasúti csatlakozással. Erre azért is volt nagy szükség, mert a galíciai kitermelés felfutásával megnőtt a vasúton érkező alapanyag volumene is. A gyár 400 tartálykocsival rendelkezett, ami akkoriban önmagában megkerülhetetlen piaci tényezőt sejtetett.

Eplógus

1896-ban ünnepelte Magyarország ezeréves fennállását. Budapesten a koronát kísérő körmenetben fogadta a tömeg a fiumei küldöttséget, amely 1896. június 8-án fiumei zászlóval hódolt meg a magyar királynak. A város megemlékezett a magyar állam első évezredéről is. Az 1868-as magyar-horvát kiegyezés és a fiumei provizórium 1870-es bevezetése óta eltelt évtizedek óriási fejlődése elhomályosította Fiume státuszának rendezetlenségét és időszerűségét. Nemcsak a város, hanem az egész ország fejlődése szárnyalt. A fiumei lakosság nagy mértékű bevándorlással terhelt összetételének és a közpolitikai gondolkodásmódnak a változása csak lassan szivárgott be a város legfelsőbb politikai vezetésébe, de az 1890-es évek második felére már hangsúlyeltolódás következett be. Bánffy Dezső kormánya egyértelműen az összetartás növelésére, központosításra törekedett a Magyar Királyság határain belül. Mivel eszközei inkább adminisztratívák, mint türelmesek és párbeszéd alapúak voltak, a siker kezdettől fogva kérdésessé vált. A fiumei elit nem igazán tudott mit kezdeni a modernizációs változás kettősségével és a status quo mindenáron való fenntartásának szándékával. A probléma nagyságát Batthyány Lajos kormányzó és Ciotta lemondása is érzékeltette: megromlott a viszony Budapesttel. E lemondással hivatalosan is véget ért a Ciotta nevével fémjelzett korszak és Fiumének a központi kormányzattal való viszonyát már a változó körülmények között kellett újragondolnia.

Bibliográfia

Jakab Elek: *A magyar Fiume*, Budapest, Nyomtatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában, 1881.

Radich Ákos: *Fiume közjogi helyzete*, Budapest, Franklin-Társulat, 1883.

Schnierer Gyula: Fiume múltja és jelene, *Nemzetgazdasági Szemle*, VI. évf., 1882/3.

Hivatkozások

1. Valójában a tisztség elnevezése: „podestà”, de a magyar szövegekben közérthetőbb a podestának nem teljes mértékben megfelelő „polgármester” tisztség szerepeltetése. ↑
2. Szerkesztett és rövidített változata Juhász Imre alkotmánybíró Fiumében 2021. november 23-án megtartott angol nyelvű tudományos konferencia-előadásnak (A konferencia témája: „Silenced European History: The City of Rijeka in the Golden Years of Giovanni Ciotta and Other Cases”) ↑
3. Karok és Rendek ↑
4. Jakab Elek: *A magyar Fiume*, Budapest, Nyomtatott a Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomdában, 1881, 26. ↑
5. Schnierer Gyula: Fiume múltja és jelene, *Nemzetgazdasági Szemle*, VI. évf., 1882/3, 39. ↑
6. Radich Ákos: *Fiume közjogi helyzete*, Budapest, Franklin-Társulat, 1883, 192. ↑
7. a magyar-horvát kiegyezéssel elégedetlen horvátoknak nyilván az sem tűnt fel, hogy szépen lassan, lépésről-lépésre az egykor volt Magyar Tengermellék, 20km² kivételével, már Horvátország fennhatósága alá került. ↑

Lajos Edina: A vallásszabadság és kereszténység európai megítéléséről, különös tekintettel a görög sajátosságokra

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikke a következőképpen rendelkezik az Emberi Jogok Európai Bíróságának értelmezésében. Mindenkinek joga van a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz. Ezen jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint azt a szabadságot, hogy a személy egyedül vagy másokkal együtt, valamint nyilvánosan vagy vallását vagy meggyőződését istentisztelet, tanítás, vallásgyakorlás és vallásgyakorlat formájában, vagy magánéletében nyilvánítsa ki.

A vallás vagy a meggyőződés nyilvánításának szabadsága csak olyan korlátozásokkal szűkíthető, amelyek törvény által előírtak, egy demokratikus társadalomban ilyenek lehetnek a közbiztonság és a vallásszabadság védelme érdekében szükséges korlátozások; a közrend, az egészség vagy az erkölcs védelme érdekében, vagy az állampolgárok jogainak és szabadságainak védelme érdekében mások számára. Ide tartozhat például a görög szabályozásban jellemző tilalom a hittérítés vonatkozásában. Ez a tilalom – a véleménynyilvánítás szabadságára is tekintettel – csak akkor férhet össze az emberi jogokkal, amennyiben visszaélésszerű, manipulatív, és magában hordozza a presszionálás veszélyét is.

A gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság olyan alapvető jog, amely nemcsak a nemzeti jogban van rögzítve, hanem az Emberi Jogok Európai Egyezménye, és számos nemzeti, nemzetközi és vallási egyezmény által is.

Mindenkinek joga van a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint azt, hogy bárki, akár egyedül vagy másokkal együtt, akár nyilvánosan *vallását vagy meggyőződését* istentisztelet, tanítás, vallásgyakorlás és vallásgyakorlat formájában, vagy a magánéletben nyilvánítsa ki. Tegyük hozzá, ha valakinek valamihez joga van, azzal szemben valakinek a kikényszeríthető kötelezettsége áll, ezzel szemben ha egy személynek valamihez szabadsága van, azzal szemben csak a joghiány („no right”) áll, vagyis a szabadság addig terjed, amíg más szabadságát nem sérti. Ezen aspektusból a „vallásszabadság” az állam tűrés kötelezettségét (passzivitását) jelenti, míg a „szabad vallásgyakorlás joga” tartalmazza az állam tevőleges magatartását is; például egyházi intézmények (anyagi) támogatása tekintetében.

Az Egyezmény 1. jegyzőkönyvének 2. cikke a vallásszabadság egy speciális aspektusára vonatkozik, nevezetesen a szülők azon joga, hogy gyermekeiknek a vallásuknak megfelelő oktatást biztosítsák, vallási meggyőződésüknek megfelelően.

Senkitől sem lehet megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam tiszteletben tartja a szülők jogát arra, hogy biztosítsa számukra a lehetőséget a választásra gyermekeik nevelése és tanítása tekintetében, saját vallási és világnézeti meggyőződésüknek megfelelően.

A 9. cikke gyakran hivatkoznak az Egyezmény 14. cikkével együtt, amely tiltja többek között valláson és véleményen alapuló megkülönböztetést (lásd ezzel kapcsolatban İzzettin Doğan és társai kontra Törökország).^[1]

Az Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét a következők nélkül kell biztosítani:

- nemen, fajon, bőrszínen, nyelven, valláson, politikai vagy más véleményen alapuló megkülönböztetés nélkül,
- nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet alapján való diszkrimináció nélkül.

Az Egyezményen túlmenően a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság is nyilvánvalóan az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyik legfontosabb alapvető joga. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 18. cikke szerint például mindenkinek joga van a gondolatszabadsághoz, lelkiismereti és vallási szabadsághoz; ez a jog magában foglalja a saját vallás vagy meggyőződés szabad megválasztásának vagy elfogadásának szabadságát. Magában foglalja továbbá a vallás és a vallás megválasztásának és gyakorlásának szabadságát, valamint azt a szabadságot, hogy egyénileg vagy másokkal együtt, nyilvánosan vagy magánéletben vallását vagy meggyőződését kinyilvánítsa az istentisztelet, a vallásgyakorlás, a vallásgyakorlat és a tanítás terén. Senkit sem lehet olyan kényszerítésnek lehet alávetni, amely az általa választott vallás vagy meggyőződés gyakorlásának vagy elfogadásának szabadságát csorbítaná.^[2]

Hozzá kell tennünk, hogy ez a jog tartalmazza a vallásgyakorlástól való tartózkodás szabadságát is. Rendkívül sajátos, hogy Indonézia Alkotmánya a vallásszabadságon azt érti, hogy mindenkinek ki kell választania egy monoteista (egyistenhívő) vallást, de azt viszont kötelező; az ateizmus tehát tiltott.^[3]

Ki kell emelnünk, hogy a 18. cikk kvázi kimondja: az Egyezségokmányban részes államok

vállalják, hogy tiszteletben tartják a szülők szabadságát, és adott esetben, a törvényes gyámok szabadságát, hogy biztosítsák gyermekeik vallási és erkölcsi nevelését a saját gyermekeiknek megfelelő meggyőződésüknek megfelelően. Az Egyezségokmány 26. cikke általános megkülönböztetés-mentességi elvet fogalmaz meg, amely a vallásra is kiterjed. Ez a vezérelv természetesen akkor ítéltető meg nehezen, amennyiben a gyermek két szülője eltérő vallású, és mind a ketten ragaszkodnak a maguk vallása szerinti neveléshez. Ez a konfliktus pedig akkor éleződik ki különösen, ha a szülők elváltak. A közös felügyeleti jog együttes döntéseket igényel hasonló helyzetben. Ha viszont nincs közös felügyeleti jog, a helyes értelmezés szerint egy emberi jog (alkotmányos alapjog) akkor sem szűkíthető le akként, hogy a vonatkozó döntés az egyik szülő „diktátuma” legyen. (Ez a rendkívül érzékeny problémakör főképp akkor eklatáns, ha az egyik vallás az erőszakos térítést írja elő. Ebből vezethető le többek között, hogy a vallásszabadság dogmatikailag az ún. „konkuráló alapjogok” közé sorolható.)

A vallásszabadság elve számos más szövegben is megjelenik, többek között a „Gyermekek jogairól szóló nemzetközi egyezmény” 14. cikke nagyon világosan meghatározza ezt a kérdést.

Hasonlóképpen, az emberi jogokról szóló amerikai egyezmény 12. cikke kimondja, hogy mindenkinek joga van a vallásgyakorláshoz, a lelkiismereti és vallásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés fenntartásának vagy megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallás vagy meggyőződés megvallásának vagy terjesztésének szabadságát, akár egyénileg, akár másokkal együtt, nyilvánosan vagy magánéletben. Senki sem lehet alávetve olyan korlátozásoknak, amelyek sérthetik a vallása vagy meggyőződése fenntartásának vagy megváltoztatásának szabadságát.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája is védi a gondolat, a lelkiismeret szabadságát és vallásszabadságot ugyanúgy, mint az Egyezmény (a Charta 10. cikke). Emellett a szülők jogait is rögzíti arra nézvést, hogy „gyermekeik nevelését és tanítását vallásukkal összhangban biztosítsák, filozófiai és pedagógiai meggyőződésüknek megfelelően tiszteletben kell tartani, az ilyen jog gyakorlását szabályozó nemzeti jogszabályokkal összhangban” (14. cikk 3. §). A vallásszabadság tehát szorosan érintkezik az oktatás szabadságával, az oktatáshoz való joggal is. (Ez részint egyéni alanyi jog, részint az oktatási intézmények közösségének kollektív joga is.)

A gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadság fontosságát több alkalommal is hangsúlyozta az Emberi Jogok Európai Bírósága. Általánosságban a gondolatszabadság, lelkiismereti és vallásszabadságot a demokratikus társadalom egyik alapjának tekintik; sőt, az európai bírúk

a vallásszabadságot az identitás kialakítása egyik alapvető tényezőjének ítélik (ideértve a hívők identitását és életfelfogását). Valójában a Bíróság a vallásszabadságot az Egyezmény szerinti anyagi jog rangjára emelte, először közvetve, majd később közvetlenebbül.

Meg kell jegyezni, hogy az elmúlt tizenöt évben a Bíróság által a 9. cikk alapján vizsgált ügyek száma folyamatosan növekedett; ez a tendencia a vallásnak és a kapcsolódó kérdéseknek a társadalmi-politikai diskurzusban betöltött növekvő szerepével magyarázható.

A vallásszabadságba és ezzel kapcsolatos diszkrimináció tilalmába természetesen belefér a vallási közösségek strukturált szabályozása.^[4]

Kereszténység az egyes alkotmányokban

Jóllehet az európai államok – az EJEB elemzett cikkei alapján is – a vallásszabadság talaján állnak, emellett kiemelt értéket tulajdonítanak a kereszténységnek.

A Ciprusi Alkotmány 2. cikkének megfogalmazása szerint a görög közösség tagjai azok a görög származású állampolgárok, akik anyanyelve a görög, a görög kulturális hagyományokat ápolják, és a görögkeleti egyházhoz tartoznak.^[5] A török közösség tagjai azok a török származású állampolgárok, akik a török közösség tagjai anyanyelve a török, a török kulturális hagyományokat ápolják, és a muzulmán egyházhoz tartoznak. Ezek alapján megállapítható, hogy a ciprusi jogrendben az egyházhoz tartozás alkotmányos identitásképző tényező.

A Dán Királyság alkotmánya 4. cikkében leszögezi, hogy az Evangéliumi Lutheránus Egyház Dánia államegyháza, és ilyen minőségben az állam támogatja. 6. cikkében az alkotmány kimondja, hogy a mindenkori dán király az Evangéliumi Lutheránus Egyház tagja.^[6]

A görög alkotmányt preambulumaának megfogalmazása szerint „a Szent, Egylényegű és Oszthatatlan Szentháromság Isten nevében” alkották meg. A 3. cikk szabályozza az egyház és az állam viszonyát, mely kimondja, hogy

„Görögországban az uralkodó vallás: Krisztus kelet-ortodox egyházának vallása. Elismerve fejének a mi Urunk, Jézus Krisztus, Görögország ortodox egyháza elválaszthatatlanul egyesül hittételeiben a konstantinápolyi Nagy Egyházzal és Krisztusnak minden más azonos hitvallású egyházával, megtartva tántoríthatatlanul a szent apostoli, valamint a zsinatok által felállított kánonokat és a szent hagyományokat.

Az egyház önálló és a hivatali tisztségükben lévő püspökök Szent Zsinata és az ebből létrehozott állandó Szent Zsinat vezeti.”^[7]

Az ír alkotmány preambuluma a következőképpen szól „a legszentebb Szentháromság Isten nevében, akié minden hatalom, és akitől, mind végzetünktől, mind az emberek, mind az államok tevékenysége ered, mi Írország népe alázatosan elismerve kötelezettségeinket a mi Urunk, Jézus Krisztus felé, aki átsegítette atyáinkat évszázados megpróbáltatásainkon....” A 6. cikk alapján minden kormányzó, törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom Istennek alávetetten a néptől ered, mely jogosult meghatározni az állam elöljáróit, és végső soron eldönteni a nemzet irányvonalait érintő kérdésekről, a közjó kívánalmaival összhangban.^[8]

Lengyelország alkotmányának preambuluma szerint „mi a Lengyel Nemzet – a Köztársaság valamennyi állampolgára, mindazok, akik hisznek Istenben, mint az Igazság, Jóság, és Szépség forrásában, mindazokkal, akik nem osztoznak ebben a hitben, de tiszteletben tartanak más forrásokból származó egyetemes értékeket...”^[9]

Málta alkotmányának 2. cikkelye szerint Málta vallása az apostoli római katolikus vallás. Az Apostoli Római Katolikus Egyház szervei jogosultak a jó és a rossz tanítására. Az alkotmány szerint az apostoli római katolikus vallás tanítása a kötelező oktatás részeként minden állami iskolában biztosított.^[10]

A Német Szövetségi Köztársaság alkotmányának preambuluma szerint: *„Isten és ember felelőssége tudatában, attól az akarattól áthatva, hogy mint az egyesült Európa egyenjogú tagjai a világbékét szolgálja, a német nép alkotmányozó hatalmánál fogva meghatározza alaptörvényét.”*^[11]

Az olasz alkotmány 7. cikk alapján az állam és a katolikus egyház saját rendjükben egymástól függetlenek és szuverének. A 8. cikk (2) bekezdése szerint a katolikustól eltérő vallási felekezeteknek joguk van saját statútumaik szerint működni, ha azok az olasz jogrenddel nem ellentétesek.^[12]

A spanyol alkotmány 16. cikkének (3) bekezdése alapján egyetlen vallás sem bír állami jelleggel. Az állami szervek figyelembe veszik a spanyol társadalom vallásos érzelmeit és ennek megfelelően együttműködést alakítanak ki a katolikus egyházzal és a többi felekezettel.^[13]

A vallásszabadság sajátos megítélése Görögországban

Görögország számos ügyben megsértette az EJEE 9. cikkét, szinte hivatalos állami rangra emelve a diszkriminációt.^[14] Ugyanis rendkívül érdekes az alkotmányos szabályozás a hellén államban. A vallásszabadság elvi deklarálása mellett a görög ortodox egyház szinte államegyház. Továbbá a hittérítés bűncselekménynek számít. Ezt – elsőre meglepő módon – a Bíróság nem tartja önmagában aggályosnak. (A jogvédő intézmény disztinkvál ama tekintetben, hogy a térítés erőszakos vagy visszaélésszerű-e. Ezzel a megközelítéssel viszont egyetérthetünk.) A Kokkinakis v. Görögország (1993) sz. ügyben a Bíróság sajátos precedenst teremtett azáltal, hogy a Jehova Tanúi nevű egyház nevében térítőket elítélését nem tartotta aggályosnak. Nem ítélte azonban szükségesnek és arányosnak az előbbiekért kiszabott 4 hónapos szabadságvesztést.

Larissis és társai Görögország elleni ügye^[15] a következő tanulságokkal jár. A görög légierőnél szolgáló 3 tiszt volt a kérelmező, akik a pünkösdisták egyház tagjai voltak. Ennek hittörekvései a Biblia tanításához való visszatérés, a tiszta evangélium hirdetése, az egyház anyagiasodásának visszafogása mellett a közösségi hitéletet is tartalmazzák. Az 1363/1938. számú görög törvény alapján elítélték őket alárendelt katonák hittérítése miatt, illetőleg polgári személyekkel szembeni hittérítés miatt. Ők sérelmesnek tartották ezt az Egyezmény 9. cikke (gondolati-, lelkiismereti- és vallásszabadság), illetve az Egyezmény 7. cikke (büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül) tekintetében. Az 1363/1938. számú törvény 4. cikke alapján vádat emeltek a 3 kérelmező ellen „hittérítés bűncselekményére” hivatkozva. Ezen cikk értelmében bűncselekményt követ el az, aki hittérítést végez, amelyen érteni kell

„különösen bármilyen közvetlen vagy közvetett szándékot arra, hogy valaki különböző vallásos meggyőződését áthassa abból a célból, hogy ezt megváltoztassa, bármilyen szolgáltatás vagy annak ígértével, avagy erkölcsi vagy anyagi segítségnyújtás ígéretével, akár pedig csalárd módon, akár tapasztalatlansága kihasználásával vagy kihasználva bármilyen szükséghelyzetet, szellemi gyengeségét vagy hiszékenységét.”

Az 1975. évi Görög Alkotmány 3. cikke az alábbiakat deklarálta.

„1. Görögországban az uralkodó vallás a keresztény keleti ortodox egyházé. A görög ortodox egyház, mely fejének ismeri el a mi Urunkat, Jézus Krisztust, tartósan egyesült doktrinálisan a konstantinápolyi nagy egyházzal és az azzal közösségben levő más keresztény egyházakkal, megváltoztathatatlanul betartja, mint a többi egyház a szent

apostoli és zsinati egyházi törvényeket és a szent tradíciókat. Független és a Szent Zsinat irányítja, mely a hivatalban levő valamennyi püspökből áll és az állandó Szent Zsinat útján úgy áll össze, ahogy azt az egyház statútumában lefektették, összhangban az 1850. június 29-i pátriárkai rendelet és az 1928. szeptember 4-i zsinati törvény rendelkezéseivel.

2. Az egyház kormányzati rendszere az állam egyes területi egységeiben nem működhet az előbbi szakasz rendelkezéseivel ellentétesen.

3. A Szentírás szövege megváltoztathatatlan, hivatalos fordítást bármely nyelvre a független görög egyház és a konstantinápolyi nagy keresztény egyház előzetes hozzájárulása nélkül nem készíthető.”

A Görög Alkotmány 13. cikke – az előzőekkel is összefüggésben – a következőket mondja ki.^[16]

„1. A lelkiismereti szabadság vallási ügyekben sérthetetlen. A személyes és politikai jogok gyakorlása nem függhet az egyén vallási meggyőződésétől.

2. Bármely elismert vallás szabadon gyakorolható, az egyének szabadon végezhetik vallásos szertartásaikat, minden akadályoztatás nélkül a jog által védetten. A vallási szertartások elvégzése nem sértheti a közrendet vagy a közérkölcset. A hittérítés tilos.

3. Minden elismert vallás lelkészét ugyanolyan módon felügyeli az Állam és ugyanazok a kötelezettségeik, mint az uralkodó egyház lelkészei.

4. Senki sem mentesíthető az állammal szemben fennálló kötelezettségeinek teljesítése alól vagy senki sem tagadhatja meg vallási meggyőződésből, hogy engedelmeskedjék a törvénynek.

5. Csak a törvény által előírt eskü letétele követelhető meg a törvény által meghatározott formában.”

A kérelmezők elsősorban azt panaszolták, hogy a görög törvényeknek a hittérítést büntető rendelkezései nem eléggé kristálytisztan megfogalmazásúak a bűncselekmény definiálásában, és alkalmazásuk esetükben indokolatlan beavatkozást valósított meg vallásos gondolatszabadságukhoz való jogukba.

(A Bíróság kiemelte, jóllehet a vallásszabadság elsődlegesen a hazai egyházi fórumtól függ, ez magában foglalja ezen felül még különösen a vallás kifejezésre juttatását is, ide sorolva a hozzátartozók meggyőzésének jogát is. A 9. cikk mindazonáltal nem mentesít bárminemű vallás vagy hit által motivált cselekményt. Így nem védi a rosszhiszemű hittérítést, mint amely abban nyilvánul meg, hogy anyagi vagy szociális előnyt kínálnak fel, avagy önkényes nyomást gyakorlásában, annak érdekében, hogy valamely egyházhhoz csatlakozzanak.)

Az államok a Bíróság szerint megtehetik, hogy különleges rendelkezéseket léptessenek hatályba a hadsereg tekintetében, az alárendeltek jogainak és szabadságainak védelmében a zaklatók vagy hatalommal visszaélők ellen. Ennek oka, hogy a katonai hierarchikus struktúra befolyása miatt egy alárendelt hátrányt szenvedhet, ha visszautasítja feljebbvalóját, aki kvázi téríteni próbálja.

Konkrét ügyünkben a belső eljárásban előhozott bizonyítékokra alapozva a Bíróság megállapította, hogy a három katona, akikkel a kérelmezők vallásos disputát folytattak, bizonyos nyomásnak voltak kitéve, tekintettel a kérelmezők magas tiszti beosztására. A Bíróság kiemelte továbbá, hogy a kérelmezőkkel szemben meghozott intézkedések nem számítanak különösen súlyosnak; inkább megelőző, mint megtorló jellegűek voltak. Figyelemmel az eset összes körülményére, a Bíróság ezen szankciókat nem találta aránytalannak és nem ítélte meg úgy, hogy a szóban forgó intézkedések megsértették volna a 9. cikket a kérelmezőknek a katonákkal szembeni hittérítés miatti elítélésük miatt.

Eltérően ítélte meg azonban a Bíróság a polgári (tehát nem katonai) személyek tekintetében megvalósult hittérítést. Az EJB kardinális jelentőséget tulajdonított azon ténynek, miszerint a hátról két kérelmező nem gyakorolt nyomást a megtéríteni szándékozott civilekre olyan módon, miképpen azt a katonákkal szemben tette. Nem találta úgy a Bíróság, hogy e polgári személyek különös védelemre tarthatnának igényt. Ennek kapcsán megállapítást nyert, hogy a kérelmezők nem gyakoroltak önkényes nyomást rájuk. Ebből következik, hogy a két kérelmezővel szemben a polgári személyek hittérítésére hivatkozással hozott szankciók indokolatlanok voltak és ekképp megsértették a Római Egyezmény 9. cikket.

(A Bíróság szerint a 9. cikk 2. pontjában található „törvényben megfogalmazott” kifejezés arra hív fel, hogy a szóban levő törvény megfelelőképpen hozzáférhető legyen az egyének számára és igen pontosan kifejező legyen, hogy az egyének magatartásukat irányíthassák. A Bíróság, a 9. cikk esetében is úgy döntött, hogy a vitatott intézkedések „törvényben meghatározottak” voltak. Nem állapították meg továbbá a véleménynyilvánításra vonatkozó 10. cikk sérelmét.^[17])

Bibliográfia

Czigle János Tamás: *Az Európai Unió Bíróságának munkahelyi vallásszabadsággal kapcsolatos joggyakorlata*, Doktori értekezés, Budapest, PPKE, 2021.

Grád András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*, Budapest, Európa Tanács

Információs és Dokumentációs Központ, 2005.

Köbel Szilvia: A vallási közösségek működésének strukturált szabályozása az egyházügyi törvényben, *Magyar Jog*, LVIII. évf., 2021/4.

Shah, Dian A. H.: *Constitutions, Religion and Politics in Asia: Indonesia, Malaysia and Sri Lanka*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

Trócsányi László – Badó Attila (szerk.) *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, Budapest, Complex Kiadó, 2005.

Hivatkozások

1. İzzettin Doğan and Others v. Turkey, 26 April 2016; no. 62649/10; 160., 166. ↑
2. Ld. még ehhez Czigle János Tamás: *Az Európai Unió Bíróságának munkahelyi vallásszabadsággal kapcsolatos joggyakorlata*, Doktori értekezés, Budapest, PPKE, 2021. ↑
3. Vö. Shah, Dian A. H.: *Constitutions, Religion and Politics in Asia: Indonesia, Malaysia and Sri Lanka*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017. ↑
4. Köbel Szilvia: A vallási közösségek működésének strukturált szabályozása az egyházügyi törvényben, *Magyar Jog*, LVIII. évf., 2021/4, 247–255. ↑
5. Ciprusi Alkotmány 2. cikk ↑
6. Dán Királyság Alkotmánya 4. cikk ↑
7. Ld. Görögország Alkotmánya, Preambulum ↑
8. Ld. Írország Alkotmányának Preambuluma ↑
9. Ld. Lengyelország Alkotmánya, Preambulum ↑
10. Málta alkotmányának 2. cikk ↑
11. Ld. német Alaptörvény Preambuluma ↑
12. Olaszország Alkotmánya 7. cikk ↑
13. Spanyolország Alkotmánya 16. cikk ↑
14. Grád András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*, Budapest, Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, 2005. 450. ↑
15. Larissis and Others v. Greece, 24 February 1998; nos. 23372/94, 26377/94 and 26378/94 ↑
16. Trócsányi László – Badó Attila (szerk.) *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, Budapest, Complex Kiadó, 2005, 1064. ↑
17. Ld. még a fenti kérdéskörhöz Schanda Balázs: Véleményszabadság vs. vallásszabadság, *Acta Humana*, III. évf., 2015/6, 19–24. ↑

Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs

Először is tisztázandó, miért szükséges értelmezni a jogot. Főképp azért, mert eleve a szövegeket interpretálni kell, a jog pedig nyelvi egységekben manifesztálódik. Másrészt mivel a megfogalmazott jog absztrakt, a jogalkalmazás során a törvényi tényállást össze kell egyeztetni a történeti tényállással, ez pedig szintén jogértelmezést igényel.

Miképpen érvényesül az erkölcs az egyedi döntési szinteken az állampolgárok (és más személyek) tekintetében? Természetszerűleg főképp akkor, ha az arra hivatott szervek által megalkotott jogszabályok megfelelnek a legalapvetőbb erkölcsi követelményeknek. A népszuverenitást megtestesítő parlament ugyanis kvázi a társadalomban uralkodó közerkölcsöt hordozza. Amennyiben a megalkotott jogszabályok az alapjogokat (és így az abba abszorbeálódó erkölcsi elvárásokat) nem tükrözik, akkor nyitva áll azokkal szemben a normakontroll lehetősége. Ez e sorok írója későbbi külön publikációjának lesz tárgya. Azt is megállapíthatjuk, hogy a veszélyhelyzet problémái egyedi helyzetekre vetítve sok erkölcstelenséget eredményezhettek volna, ha a jogalkotó nem reagál rugalmasan számos kérdéskörre.^[1]

Hogyan érvényesül az erkölcs az előbbi szempontok szerint – vélelmezhetően – helytálló jogszabályok alkalmazása vonatkozásában?

A legnagyobb kérdés, hogy a jogszabályi helyek közötti nyitottság, a jogalkalmazói mozgástér kitöltése tekintetében melyik interpretációs megoldást választjuk. A jogelméletben, illetve ennek nyomán a joggyakorlatban egy klasszikus négyes jogalkalmazási módszertan alakult ki, melyet sokáig a jogi oktatásban szinte evidenciának tartottak. E négy interpretációs technika: a nyelvtani, logikai, rendszertani és a történeti.^[2]

Az ún. Bielefeldi-kör nyomán Magyarországon Pokol Béla teljesítette ki az addig oktatott négy helyett a jog értelmezésnek 12 módszerét, amelyet aztán Cservák Csaba és Tóth J. Zoltán^[3] vitt tovább a hazai szakirodalomban.

1. *Jogértelmezés a normában használt kifejezések hétköznapi jelentése alapján.* Tehát a szavak, szintagmák átlagos állampolgár számára valószínűleg irányadó jelentéséből indul ki ezen metódus.^[4] Már itt kiemelhetjük, hogy ennek kapcsán merülhet fel konkrét esetekben legtöbbször az erkölcsi normák megsértése.

2. *Interpretáció a jogi szövegben használt kifejezések esetleges speciális-technikai jelentése szerint.* Ez egy adott szakma gyakorlásával összefüggésben felmerülő jelentése alapján értelmezi a nyelvi elemeket, amit egy témában érintett szakember számára jelenthetnek.

3. *A kontextuális nyelvtani típus a szövegösszefüggés egésze (az adott jogszabály) alapján értelmezi a nyelvi elemeket.* (Vagy az összességében irányadó jogszabályok egészébe illesztve értelmez, de ez már átvezet bennünket a következő kategóriába.)

4. *A doktrinális-jogdogmatikai, jogirodalmi értelmezés.* Ez a metódus a jogtudomány eredményeiből, a jog ellentmondás-mentes rendszeréből indul ki, ahol elvileg minden kifejezés pontos helye megvan, az adott jogterületre különösen jellemző belső összefüggések alapján. (Tehát ez a módszer a kontextuális interpretációt bővíti, ugyanis nem az adott szövegben elfoglalt rendeltetésből, hanem mintegy az összes jogi szövegből, a jog egészének rendszeréből indul ki.) A jogdogmatika több évszázados szerves fejlődése miatt megállapítható, hogy e módszerbe is áttételesen beépülhetnek a (keresztény) erkölcsi szempontok. A római jogi gyökerű magánjogi dogmatika fejlődésére ugyanis az is ráhatást gyakorolt, amikor a Római Birodalomban a kereszténység államvallás lett.

5. *A joglogikai maximák, jogelvek mentén történő értelmezés.* Ezen típus a formállogika elvei alapján von le következtetéseket. Ezek az antik gyökerű magvas gondolatok szintén magukban hordoznak erkölcsi alapú vezérelveket. (Például *argumentum ad absurdum*, *argumentum a minore ad maius* / *a maiore ad minus*, stb.)

6. *A (bírói) precedenseken alapuló értelmezés.* A módszer a (szokásjogilag vagy írott jogi értelemben) kötelező bírói gyakorlat eredményeiből indul ki. Az angolszász igazságszolgáltatás jogalkotó precedensei helyett a kontinentális rendszer jogértelmező precedenseket használ.

7. *Az analógia révén történő értelmezés.* Amennyiben egy kérdés rendezésére – deklaráltan – nincs irányadó jogi norma, akkor egy hasonló történeti tényállásra vonatkozó törvényi tényállást kell alapul venni. (Ez a büntetőjog tekintetében tilalmazott.) Ennek erkölcsi megalapozása, hogy hasonló helyzeteket hasonlóan kell eldönteni, mert más hozzáállás diszkriminációt eredményezne, ami a legnagyobb erkölcstelenségek egyike.

8. *A jogági alapelvek mentén való jogértelmezés.* A megoldást az adott jogág saját,

belső összefüggés-rendszerét tükröző jogelvei alapján vezeti le az értelmező. (Ide tartozhat az általános jogelvek szerinti értelemezés is, de az már álláspontom szerint némileg átvezet a jogdogmatikai típusba.)

9. *A (meghatározható) jogalkotó vélelmezhető akarata szerinti interpretáció.* A konkrét jogszabályt megalkotó intézmény (pl. a magyar Országgyűlés az adott törvényhozás során) által valóban elérni kívánt célt, egy adott társadalmi probléma megoldására adott válaszát alapul véve vezeti le a lehetséges értelmet.

10. *A jogszabály elvont célja szerinti értelmezés.* Ez nem az adott jogalkotó akaratából indul ki, hanem abból, hogy vajon egy ilyen jogszabállyal egy ideális jogrendszerben mit akarhattak helyes esetben elérni.^[5]

11. *Az alkotmány (és az alapjogok) fényében való értelmezés.* Abból indul ki, hogy az adott jogszabálynak milyen értelemezése teljesítené ki legjobban az alapjogok érvényesülését és garantálását.^[6] Ez már nagyon közel áll az erkölcsi jellegű jogértelmezéshez.

12. Témánk aspektusából a legfontosabb: *A jog mögötti etikai elvek alapján való interpretáció.* Az adott társadalomban általánosan elterjedt morális szabályokat, az irányadó közerkölcs szerinti felfogást alapul véve értelmezi a kérdéses normát.^[7]

Kijelenthetjük, hogy a kontinentális – és így a magyar – jogalkalmazásban a kifejezetten erkölcsi jellegű jogalkalmazásnak nincs kultúrája. Főképp nem annak, hogy ezt (mármint az etikai interpretációt) a bíróságok még kifejezetten deklarálnák is. Inkább az az elképzelhető, hogy – legfőlőbb – az erkölcsi jellegű jogértelmezést az alkotmányt (és a benne foglalt alapjogokat) zsinórmértéknek tekintő interpretációba olvasztva használják a jogalkalmazó szervek.

Az alkotmányos alapjogok szerinti értelmezés csak az egyik módszer, de segítségünkre lehet a megfelelő interpretációban. Amennyiben minden metódus ugyanazon eredményre vezet, akkor egyértelmű az eredmény. Ám ha kétség merül fel, akkor ki kell választani adott esetre nézvést a helyes módszert. Álláspontom szerint a 12-ből a jogszabály célja szerinti kategória lehet a perdöntő, amely, ha konklúziója találkozik az alapjogi és erkölcsi módszerrel, segíthet felülbírálni a szó szerinti nyelvtani metódust. Ez akkor elfogadható, ha legalább a szövegkontextus lehetővé teszi a kompromisszumos eredményt. (További, mindezidáig egzakt módon megválaszolatlan elméleti kérdés lehet, hogy vajon az alaptörvény-ellenességet jelent-e, ha egy jogszabálynak több különböző helyes értelmezése létezik. Vagy

ez már önmagában olyan fokú jogbizonytalanság, hogy sérti az alkotmányosságot és így az alapjogokat?)

Ahogy azt már jeleztem az új Alaptörvény 28. cikke már meghatároz egyfajta kívánt sorrendet az interpretáció módszerei tekintetében: a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik.

Az Alaptörvény módosított 28. cikke a következők szerint rendelkezik. A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak. Látjuk tehát, hogy a kiindulópont a szöveg, de a jogszabály célja szerinti és az alkotmány fényében való interpretációt emeli ki még az Alaptörvény. (Viszont némileg keveredik a jogszabály célja és a jogalkotó szándéka szerinti módszer, mert a preambulum és az indokolás a konkrét jogalkotó szándékára utal – ellenben a 28. cikk szövegével, amely a „jogszabály célja” kifejezést használja.) Megjelenik a jog mögötti etikai értelmezési szempont is.

Ki kell emelnünk, hogy a jogszabályok gyakran visszautalnak erkölcsi szabályokra, jogilag kötelezővé téve az erkölcsös magatartást, vagy megtiltva az erkölcstelenséget. Előfordul, hogy (negatív) jogkövetkezményt fűznek az erkölcstelen magatartáshoz.^[8] Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik.^[9] Ki lehet tagadni az öröklésből azon személyt, aki erkölcstelen életmódot folytat.^[10] A „jó erkölcsbe ütközik” és az „erkölcstelen” fogalmakkal a jogalkotó kifejezetten etikai normarendszert illeszt be a jogba, „anélkül hogy megismételné, pontosan rögzítené azokat a szabályokat, amelyek kiváltják a jogkövetkezményt (a szerződés semmisségét, kikényszeríthetatlenné válását, illetve a remélt törvényes örökrésztől való megfosztást)”. Az erkölcsre utalás révén elkerülhetők bizonyos ismétlések, másrészt nagyobb mozgásteret adnak a jogalkalmazónak. A bíró a tényállás olyan elemeit is tekintetbe tudja venni, amelyekre a jogalkotó ad absurdum nem gondolt.^[11]

Lehetséges-e erkölcsi alapon *contra legem* jogalkalmazást végrehajtani? Úgy is kérdezhetnénk, lehetséges-e közvetlenül alkalmazni az alapjogokat? (Mert a kontinentális jogrendszerben teljességgel kizárt, hogy erkölcsi normákat szubsumáljunk alkalmazandó jogként.^[12]) E vonatkozásban is különböztetnünk kell az alapjogok közvetlen alkalmazása, illetve az Alaptörvény közvetlen alkalmazása között. Utóbbi valójában magában foglal egyéb

alkotmányos elveket és értékeket. Továbbá tételes, egzakt normákat is. Példának okáért említhetjük a köztársasági elnök megválasztásának szabályait, amelyeket csak az Alaptörvény tartalmaz. Az Alaptörvény közvetlen alkalmazhatóságának általános tilalma esetén ad absurdum nem is választhatnánk államfőt.^[13]

Kijelenthetjük, hogy a magyar (mint kontinentális) jogrendszerben nem lenne szerencsés megengedni, hogy a bírák,^[14] hovatovább az állampolgárok félretolhassák a nekik nem tetsző jogszabályt, ha az szerintük sérti az Alaptörvényt, amennyiben van az esetre alkalmazható tételes jogszabály. (Ilyenkor mód nyílik a bírói eljárás felfüggesztésére.) Azonban e mondatban is benne volt egy kiskapu: mi van, ha nem létezik ilyen norma. A textualista, túlzottan szöveghez tapadó jogértelmezést követő bírácoknak ugyanis sokszor célszerűbb, ha konkrét esetre való szubszumálhatóságot imitálnak, ahelyett, hogy belátnák: az adott kérdést egész pontosan nem rendezi tételes jogszabály.^[15]

Az alapjogok rendkívüli fontosságát senki nem vonhatja kétségbe. Azok nélkül nem képzelhető el alkotmányos jogállam^[16] és demokratikus berendezkedés. A probléma a kizárólag alapjogokra fókuszáló szemlélettel van, mert azok túlságosan absztraktak, átmoralizáltak és átpolitizáltak. Rendkívül nagy a nyitottság a megfogalmazásukban, igen szubjektív értelmezési lehetőségekre nyitnak módot. Éppen ezért, mint fentebb említettük, a gyakorlatban gondot okozhat alapjogi síkon félretolni konkrét, tételes jogszabályokat. (Főképp akkor problematikus ez, ha egyéni érdek vagy politikai befolyás vezérli a szubjektivitást.)

A valódi alkotmányjogi panasz az a jogintézmény, amely lehetőséget teremt a jogalkotás és a jogalkalmazás összetett folyamatából fakadó, erkölcstelenséget is jelentő alapjogsértés kiküszöbölésére.^[17]

Bibliográfia

Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybírósági panasz –hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.

Arató Balázs – Cservák Csaba: A német alapjogvédelem és alkotmánybíráskodás rendszeréről, *Jogelméleti Szemle* 2020/2.

Bíró György – Lenkovics Barnabás: *Magyar polgári jog – Általános tanok*. Miskolc, Novotni Kiadó, 1997.

Cservák Csaba: A jogértelmezés és az alkotmányértelmezés egyes módszerei, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, VI. évf., 2016/2.

Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2018.

Cservák Csaba: Az alapjogok (és az Alaptörvény) érvényesüléséről, alkalmazhatóságáról, *Jogelméleti szemle*, 2017/3.

Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIT, Jogtudományi Különszám*, 2021.

Juhász Imre: Alapjogok és polgári perrendtartás: A Pp. szabályainak vizsgálata az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara : a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai*, Budapest ELTE Eötvös Kiadó, 2018.

Juhász Imre: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra, in Zakariás Kinga (szerk.): *Az alkotmánybírósági törvény kommentárja*, Budapest, Pázmány Press, 2022.

Miskolczi-Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, XI. évf., 2015/4-6.

Orbán Balázs – Palkó Attila: A jogállami univerzum tágulásáról és ennek veszélyeiről, *Kommentár*, 2019/2.

Pokol Béla: *Jogelmélet*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005.

Pongrácz Alex (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 65 éves Cs. Kiss Lajos tiszteletére. Ut vocatio scientia*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

Sári János: A rendes bíróságok alapjogi bíráskodása, *Jogtudományi Közlöny*, LXI. évf., 2006/1.

Simicskó István: Veszélyhelyzet van, *KRE-DIT*, 2020/1.

Sulyok Márton: Átes(t)ünk a „law” túloldalára? – a jogállamisági kérdés margójára, *A Mathias Corvinus Collegium tudásbázisa*, 2020. október 28.,
<https://corvinak.hu/vilag/2020/10/28/ates-t-unk-a-law-tuloldalara-a-jogallamisagi-kerdes-margojara>

Tóth J. Zoltán: Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban, *Jogelméleti Szemle*, 2009/4.

Varga Zs. András: *Eszményből bálvány? – A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015.

Hivatkozások

1. Vö. Simicskó István: Veszélyhelyzet van, *KRE-DIT*, 2020/1, 8.; ill. Stumpf István: Állam és alkotmányosság a járvány hálójában, in Pongrácz Alex (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 65 éves Cs. Kiss Lajos tiszteletére. Ut vocatio scientia*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 435–452. ↑
2. Bíró György – Lenkovics Barnabás: *Magyar polgári jog – Általános tanok*. Miskolc, Novotni Kiadó, 1997, 142. ↑
3. Tóth J. Zoltán: Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban, *Jogelméleti Szemle*, 2009/4. ↑
4. A továbbiakban ld. Cservák Csaba: A jogértelmezés és az alkotmányértelmezés egyes módszerei, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, VI. évf., 2016/2, 57–59. ↑
5. Ez a felfogás közel áll az érdekkutató jogtudományhoz. Eszerint minden jogszabállyal valamilyen társadalmi érdekkonfliktust akarnak megoldani, ez a cél vezérli a megalkotását. A jogalkalmazás során meg kell találni, hogy a jogalkotó vajon kinek az érdekeit kívánta védeni, ideális esetben milyen célt akarhatott megvalósítani. Ld. Pokol Béla: *Jogelmélet*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005, 296–299. ↑
6. Uo. ↑
7. Az USA-ban egy elterjedt és neves eset volt a Holy Trinity-ügy. Az Egyesült Államokban szigorú büntetés (akár szabadságvesztés) sújtotta a munkavállalási engedély nélkül dolgozókat. Egy kisegyház pedig így foglalkoztatott lelkészeket, akik köztisztviselőre méltó karitatív munkát végeztek. A Legfelsőbb Bíróság viszont a lelkészek magasrendű értékeire hivatkozva kifejezetten erkölcsi döntést hozott *contra legem*. Ld. Pokol: *Jogelmélet*, 182. ↑
8. Ld. Miskolczi-Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, XI. évf., 2015/4-6, 27–33. ↑
9. Ld. Ptk. 6:97. §-a. ↑
10. Ptk. 7:78. § (1) bekezdés e) pont ↑

11. Ld. Miskolczi-Bodnár: *Az erkölcs és a jog*, 29–31. A devizahitel-szerződések kapcsán lefolytatott perekben az ítéletek például a jó erkölcs fogalmát értelmezték az új típusú, hosszú távra szóló és e körülményekből fakadóan fokozott kockázattal járó ügyletek esetén.
↑
12. Mint ahogy az USA-ban (ritkán) előfordul. Id. uo. ↑
13. Ld. erről még Cservák Csaba: Az alapjogok (és az Alaptörvény) érvényesüléséről, alkalmazhatóságáról, *Jogelméleti szemle*, 2017/3, 15–25. ↑
14. Sári János éles különbséget lát úgy általában a bírák és a (korábbi nevén) Legfelsőbb Bíróság alapjogi bíraskodás között, különösen a jogegységi határozatok lehetősége miatt. Példát is említ, amikor az LB a tételes jogi kizáró rendelkezések félretolásával jogorvoslati lehetőséget nyitott meg egyes államigazgatási ügyekben. (Tegyük hozzá, hogy a Kúria jogegységesítő hatáskörének bővülése tovább erősíti ezen tendenciát.) Ld.: Sári János: A rendes bíróságok alapjogi bíraskodása, *Jogtudományi Közlöny*, LXI. évf., 2006/1, 7. ↑
15. Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2018.
↑
16. Ez annak ellenére igaz, hogy egyes szerzők, közéleti gondolkodók tetszés szerint, hektikusan belemagyarázhatják saját szubjektív álláspontjukat a jogállam képlékeny fogalmába. Vö. Varga Zs. András: *Eszményből bálvány? – A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015, 228.; ill. Orbán Balázs – Palkó Attila: A jogállami univerzum tágulásáról és ennek veszélyeiről, *Kommentár*, 2019/2, 31–40.; ill. Sulyok Márton: Átes(t)ünk a „law” túloldalára? – a jogállamisági kérdés margójára, *A Mathias Corvinus Collegium tudásbázisa*, 2020. október 28.,
<https://corvinak.hu/vilag/2020/10/28/ates-t-unk-a-law-tuloldalara-a-jogallamisagi-kerdes-marg-ojara> ↑
17. Vö. Juhász Imre: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra, in Zakariás Kinga (szerk.): *Az alkotmánybírósági törvény kommentárja*, Budapest, Pázmány Press, 2022, 59–77.; Juhász Imre: Alapjogok és polgári perrendtartás: A Pp. szabályainak vizsgálata az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara : a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai*, Budapest ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 146–157.; Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybírósági panasz –hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 502–515.; ill. Arató Balázs – Cservák Csaba: A német alapjogvédelem és alkotmánybíraskodás rendszeréről, *Jogelméleti Szemle* 2020/2, 3–14.; valamint Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-Dit, Jogtudományi Különszám*, 2021. ↑

Mercz Mónika: Alkotmányos identitás a tagállamokban – és az EU-ban?

Miért fontos az ún. „alkotmányos identitás”?

Ahhoz, hogy egy állam alapvető funkcióiról folytassunk diskurzust, szükséges néhány alapfogalom meghatározása, amelyek mentén felépíthetjük ezeknek a funkcióknak koherens rendszerét, amelyek az unió hatáskörmegosztás keretei között autonóm módon érvényesülnek. Az uniós szerződések jelenleg olyan kötelezettséget rögzítenek az EU számára, amely alapján az Unió tiszteletben tartja a tagállamok

„nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.” [EUSz 4. cikk (2)]

Ez alapján tehát a tagállam alapvető politikai és alkotmányos struktúrái alkotnak egy keretet, amelyek keretek között válik értelmezhetővé az alapvető állami funkciók – szuverenitástól elválasztott – kérdése és ezen funkciók pontos mibenléte az azokhoz kapcsolódó olyan tagállami hatáskörökben, amelyekben érintett (lehet) a hatáskör-transzfer az uniós döntéshozatali folyamatok vonatkozásában.

Az alapvető állami funkciók és az alkotmányos identitás kérdésköre az Európai Unió szabályozási szintjén a Lisszaboni szerződésben, egészen pontosan az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikk (2) bekezdésében merül fel. Az EUSZ 4. Cikk (2) bek. fejlődését már többen vizsgálták történeti szempontból,^[1] és a történeti vizsgálat sokat segíthet az egyes kifejezések mögött meghúzódó jogalkotói szándék feltárásában.

A rendelkezés értelmében az Unió irányából kiemelt tiszteletet élvez mind az államok jogi, Szerződések előtti egyenlősége, mind pedig nemzeti identitásuk. Itt a szöveg a nemzeti identitás inherens részének tekinti az alapvető politikai és alkotmányos berendezkedést, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is.

De mit takar pontosan az identitás kifejezés? Fontos kiindulópont, hogy filozófiai szempontból „az a logikai törvény, amely szerint minden fogalomnak adott időben és vonatkozásban önmagával azonosnak kell lennie. Jelenti továbbá az önmagunkkal, vagy valamely csoporttal

való azonosulás érzését is”.^[2] Az identitás azonban soha nem statikus, hanem egy dinamikus, interaktív folyamat, amely teljes mértékben személyes, mivel azt mindenkinek állandóan és folyamatosan kell felépítenie.^[3] Az alkotmányos identitás természetesen szélesebb skálán való gondolkodást kíván meg az egyének identitásának vizsgálatánál. Személyek szervezett csoportja is viselkedhet egyfajta identitást felvéve, azzal összhangban és annak mentén.^[4] Mindez lehet vallási,^[5] kulturális,^[6] nemzeti,^[7] és még sok más.^[8] A kollektív identitás sajátossága, hogy bár az azt létrehozó entitások egységes akaratából jön létre, szükségszerűen formálja is az azt létrehozó entitásokat.^[9]

Mindez hasonló gondolkodási struktúrát eredményez, mint a történeti alkotmányok alkotmányjogi fogalma, amely összeforr a nemzet történelmével és azzal párhuzamosan, organikusan fejlődik. Ugyanakkor a tény, hogy egy államnak nincs kartális alkotmánya, nem befolyásolja az alkotmányos identitás természetét.^[10] Mindezt alátámasztja az is, hogy az Alkotmánybíróság a történeti alkotmány vívmányait Magyarország alkotmányos önazonossága körében nevesíti.^[11]

Egy nemzet, ország identitásának vizsgálata sokrétű kérdéseket vet fel. Az identitáson belül annak személye, azaz alanya úgy kerül meghatározásra, mint „egy személy alapvető, esszenciális lény, amely megkülönbözteti őt másoktól, különös tekintettel az önvizsgálat tárgyára, vagy visszaható cselekvésre.”^[12] Az alkotmányos identitás tárgykörében azonban nehézségeket vet fel az alany fogalmának egyértelmű lehatárolása, hiszen az többértelmű. Utalhat ez a kifejezés az alkotmányos rendszert életre hívó és meghatározó közösségre, az alkotmányozó hatalom letéteményeseire vagy az alkotmány tárgyára is.^[13] Fontos a téma szempontjából a nemzet fogalma is. A nemzet egyes érvek szerint egy olyan közösség, amelyet történelmi-kulturális kötelék köt össze, és egy területen vagy államban él, azonban a nép fogalmától el kell határolni, és több fogalmi meghatározása is lehetséges.^[14]

Az alkotmányos identitás-fogalom két komponensét külön is érdemes vizsgálat tárgyává tenni: kell beszélni az alkotmányról^[15] és az identitásról^[16] is. Ez azt is előíranyozza, hogy az identitásképzés folyamatát magát az alkotmányos közösség által létrehozott alkotmányos berendezkedés alapjául szolgáló, egyúttal azt megtestesítő alkotmány hívja életre,^[17] amely a társadalmi-politikai közösségtől elválaszthatatlan.^[18] Az alkotmány, mint a nemzeti szuverenitást megtestesítő fogalom, mindig egy adott államhoz kötődik.^[19] Miután 2018. június 20-án az Országgyűlés elfogadta az Alaptörvény 7. módosítását, Magyarország alkotmányos önazonossága, mint védendő alkotmányos érték az Alaptörvény részévé vált. Ennek megfelelően Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme immár az állam minden szervének kötelessége [Alaptörvény R) cikk (4)].

Az alkotmányos önazonosság vizsgálata körében érdemes figyelemmel lennünk az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozatára,^[20] amelyet absztrakt Alaptörvény-értelmezés hatáskörében eljárva hozott. Bár az Alkotmánybíróság három rendelkező részt fogalmazott meg,^[21] nem adott választ minden kérdésre. Sőt, az indítványozó Kormány szabad belátására bízta az uniós jogból eredő jogi kötelezettség végrehajtását,^[22] ami értelmezhető oly módon is, hogy a magyar Alkotmánybíróság a lengyelhez hasonlóan^[23] az identitás erősödését preferálja az uniós jog érvényesülésének elősegítésével szemben.^[24] Az emberi méltóság és alkotmányos identitás vizsgálata során az Alkotmánybíróság arra a kérdésre fókuszál, hogy a közös hatáskörgyakorlás, illetve annak hiányos érvényesülése felveti-e az Alaptörvényben biztosított alapvető jogok és szabadságok sérelmét. Arra a következtetésre jut, hogy a „közös hatáskörgyakorlás hiányos érvényesülése”^[25] maga után vonja a „demokratikus felhatalmazás nélküliség” állapotát, egyféle „mulasztásos ultra vires” lehetőségét. Ha tehát a mindez a magyar állampolgárok alapjogait sértő módon valósul meg a hatáskörgyakorlás, úgy a magyar állam, intézményvédelmi kötelezettségének keretében gondoskodni köteles e jog védelméről. Az alkotmánybíróság a közös hatáskör hiányos érvényesülése tekintetében az alkotmányos önazonosság tartalmát igyekezett konkretizálni, kiemelve ennek szuverenitással való kapcsolatát. A határozat elméleti különbséget tesz a nemzeti és az alkotmányos identitás fogalma között. Értelmezésében az alkotmányos önazonosság szűkebb fogalom, az alkotmány keretein kívüli nemzeti identitás jogi leképeződése, amelyet az alkotmányozó hatalom az alkotmányban rögzít. Az uniós jog körében definiált „nemzeti identitás” és az „alkotmányos önazonosság” viszonyáról elmondható, hogy ezek azonos jelentéssel bírnak, és fogalmuk folyamatosan változik. A szuverenitás és az alkotmányos identitás az AB szerint komplementer fogalmak,^[26] és csak a szuverenitás magja tekintendő az alkotmányos önazonosság részének. Az AB értelmezése szerint tehát az alkotmányos identitás védelme elsősorban szuverenitásvédelmi kérdés, amely az ország alkotmányos önrendelkezési jogának megőrzésével szoros kapcsolatban áll. Végül soron ez a határozat a nem hatékonyan vagy hiányosan érvényesülő uniós jogi aktusok esetében megalapozhatja a közös hatáskör újbóli tagállami gyakorlását, ami párhuzamosan elvezethet az uniós jogi aktus átmeneti alkalmazhatatlanságához.^[27]

A fogalom az Európai Unió szempontjából újabb jelentésrétegeket vesz fel, hiszen a tagállamok – legtöbbször alkotmánybíróságaikon keresztül – kénytelenek meghatározni alkotmányos identitásukat Európa többszintű alkotmányosságának új rendszerében, illetve a tagállami alkotmánybíróságokkal párhuzamosan az EU Bírósága is értelmezi az alkotmányos identitás fogalmát az EUSZ 4. Cikk (2) bekezdés érintettsége körében. Ez az új rendszer az Európai Uniót, mint egy jogközösség és önálló államiság között elhelyezkedő entitást jeleníti meg, ami rákényszeríti a tagállamokat, hogy pontosan meghúzzák szuverenitásuk határait (s

többek között ebben ad segítséget pl. az alapvető állami funkciókra tett utalás a Szerződés szövegében, s az e fogalom értelmezésére és meghatározására tett kísérletek a tudomány részéről).^[28] Az alkotmányos identitás egyfajta kitörési pont a tagállami alkotmányok számára az uniós jog abszolút elsőbbségéből.^[29] Azonban érdemes figyelmet szentelni arra a kérdésre is, hogy az Európai Unió és a tagállamok milyen viszonyban állnak. Az EU elsősorban gazdasági integráció,^[30] ezért is elengedhetetlen az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének értelmében a nemzeti identitás tiszteletben tartása.^[31] Egyes nézetek szerint a Lisszaboni Szerződés 'nemzeti identitás' szövegrészét talán helyesebb lenne tagállami identitásként értelmezni, hiszen a fogalom tartalmát meghatározó elemek a tagállamok államonként történő önmeghatározására utalnak.^[32] Ez a tagállami identitás az,^[33] amelynek sajátosságait az alkotmánynak azok a rendelkezései adják, amelyek alapján saját identitásuk – önazonosságuk, vagyis nem a mással való azonosságuk – feltételezhető.^[34]

Az Európai Unió alkotmányos identitása – jövőkép vagy vágyálom?

De van-e, lehet-e az Európai Uniónak – mással nem azonos – alkotmányos identitása? Ahhoz, hogy erről beszéljünk, szükséges áttekintenünk az EU integráció fejlődésének történelmi kontextusát és jelenlegi tendenciáit.

Amikor először megfogalmazásra került az európai integráció elképzelése,^[35] azt politikai és kulturális szinten szándékozták megalapozni.^[36] Természetesen számos korábbi kísérlet is volt sokszínű kontinensünk egységesítésére,^[37] azonban ezek vagy kudarcba fulladtak,^[38] vagy rövid ideig tartottak.^[39] Végül Robert Schuman 1950-es beszéde^[40] nyitotta meg az utat az integráció felé, 1957-ben pedig aláírtak a római szerződéseket,^[41] amelyek létrehozták az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia-közösséget. Az integráció története során az együttműködés egyre szorosabbá vált. Az utóbbi években elértük azt a pontot, hogy egy kollektív tudat alakult ki, amely képes azonosulni Európával, Európa értékeivel és sokszínűségével.^[42] Ma már másodlagos identitásunkként az európaiság, amely az európai polgárság eszméje miatt elsődlegesen az Európai Unió összefüggésében jelentkezik leginkább, és a fiatalok és a képzettek körében jellemző.^[43]

Amikor az alapvető állami funkciókról beszélünk, fontos rögzítenünk, hogy elkülönül egymástól az identitás külső és belső oldala, az EUSZ vizsgált rendelkezését helytállóbb pedig az alkotmányos identitás külső oldalaként felfogni.^[44] A tagállamok nemzeti identitásának védelme már a Maastrichti Szerződéssel megjelent, a tagállamok szerződések előtti egyenlősége és az alapvető állami funkciók tiszteletben tartása pedig a Lisszaboni Szerződés sajátosságai.^[45] Ezen felül az eredeti elképzelés szerint több mindennek kellett

volna bekerülnie a Szerződésbe, azonban a javaslatból kevesebb példa került felsorolásra a tényleges rendelkezésben.^[46] Több javaslatot tettek azóta a Szerződések bővítésére, amelyek az integráció mélyülésének megkönnyítését eredményeznék.^[47] Vajon a Szerződés bővítése utat nyithatna egy mélyebb európai identitás kialakítására, esetleg annak alkotmányos identitás szintjére történő emelésére?

Felmerül azonban a kérdés, hogy beszélhetünk-e az Európai Unió alkotmányos identitásáról? Mint azt már rögzítettem, az alkotmányos identáshoz kettő dolog szükséges: alkotmány és identitás. Az EU-jognak számos olyan specifikuma létezik, amely identitásképző jelentőséggel bír, pl. a közös alkotmányos örökség vagy azok a jogelvek, amelyek az EU Bírósága esetjogán keresztül váltak az Unió jellegadó ismérveivé, az egyetlen dolog, ami hiányzik ahhoz, hogy az EU esetében is a szó szoros értelmében alkotmányos identitásról beszéljünk, az – államtani szempontból – az Unió „államiságának” egy új szintre lépése, és egy ezt megalapozó alkotmány(os struktúra). Egyes európai intézményi nézőpontok szerint az EU Szerződésai, elsődleges jogforrásai kvázi alkotmányként aposztrofálhatók már az 1980-as évek közepe óta.^[48] Volt viszont már tényleges „alkotmányozási kísérlet” is a tervezett, de megbukott Alkotmányos Szerződés elfogadása idején,^[49] amely egy tényleges, kartális alkotmányos keretet akart létrehozni.^[50]

Jelenleg az Európai Unió a nemzetközi szervezetek sajátos alakzataként (máshol: nem állami szereplőként) jelenik meg, s részint ez adja identitásának specifikumát.^[51] Ha egy egységes európai alkotmány jönne létre a jövőben, amellyel kapcsolatos (föderális irányultságú) magántervezeteket már idén május óta ismerünk,^[52] akkor talán elhárulna az akadály egy önálló európai alkotmányos identitás gyökerének létrejötte elől, amely az irányíthatatlanság jelenlegi helyzetét is orvosolhatná.^[53] Ez esetben azonban az EU így létrejött alkotmányos identitása szemben erősen szembehelyezkedhetne a tagállamok alkotmányos identitásával, és ez további nehézségeket okozna a tagállamok alapvető állami funkcióinak, és ezekre épülő hatásköreinek érvényesítése szempontjából az Unió eddigi hatáskör-transzferre épülő mechanizmusaival ellentétben.

Jogi szempontból a jelenlegi keretek között a nemzetközi együttműködés eredményessége érdekében elengedhetetlen az uniós normák feltétel nélküli érvényesülése.^[54] Kérdésként fogalmazódik meg bennem, hogy az EU-jog elsődlegességének^[55] érvényesítése mellett egyre erősödő európai identitás érzése, amely alapján a fiatalok közül sokan már másodlagos identitásuk forrásaként tekintenek az EU-ra megerősödhetne-e annyira, hogy az a tagállami identitás érzésével egy szintre kerüljön? Ez vajon mennyiben nyitna utat a tagállamokhoz tartozás érzésének csökkenéséhez, és a későbbiekben akár a jogi keretek átalakításához?

Mindez egyértelműen negatívan befolyásolná a hivatkozott EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének kereteit is,^[56] hiszen az alapvető állami funkciók közül ott felsoroltak, mint például az állam területi integritásának biztosítása^[57] is érintve lennének, ha létezne egy Európai alkotmány.

Kritikák az EU alkotmányos identitásával szemben

Az alkotmányos identitás koncepciójának kritikája, hogy az euroszeptikus politikai törekvések^[58] az integrációs folyamattal szemben kívánják alkalmazni. Az alapvető állami funkciók értelmezési kérdései egyesek szerint a szuverenitás gondolatköre felé terelik a diskurzust azzal, hogy az állam egy alapvető ismervét, a szuverenitást vonják védelem alá.^[59] Fontos azonban látni, hogy ami egy államnak ismérve (ld. szuverenitás), az nem azonos az állam funkciójával. Más szóval: a szuverenitásból (mint államismerv) eredő hatáskörök kapcsolódnak az állam alapvető funkcióihoz, pl. szabályalkotás, igazságszolgáltatás, nemzeti biztonság védelme, etc., amelyekkel kapcsolatban merülnek fel a viták a közös hatáskörgyakorlás kiterjedése vonatkozásában. A jelenlegi keretek között elengedhetetlen kijelenteni, hogy a csatlakozás az Európai Unióhoz nem jelent sem asszimilációt, sem pedig azt a kötelezettséget nem rója a tagállamokra, hogy az uniós intézmények esetleges ultra vires aktusait elfogadják vagy végrehajtsák.^[60] Magukra nézve kötelezőnek fogadják el azonban az Alapító Szerződéseket, valamint azt, hogy az Európai Unió Bíróságának jogértelmezése erga omnes hatállyal bír a Szerződések hatókörén belül.^[61]

Az alkotmányos identitás pedig egyfajta védelmi funkciót tölt be a tagállamok szempontjából az Unió jog primátusával szemben, folyamatosan fejlődő organikus jellege azonban nem jelenthet korlátok nélküli változékonyságot.^[62] Például a Runevic-Vardyn (Litvánia) ügyben^[63] az Európai Unió Bírósága az állam hivatalos nyelvének védelmével kapcsolatosan hivatkozott a tagállami nemzeti identitásra,^[64] de egyre több nemzeti alkotmánybíróság igyekszik megjeleníteni az alkotmányában foglalt alkotmányos identitás elemeit.^[65] Magyarország tekintetében három határozott identitásképző és nemzeti kohéziót erősítő irány található az Alaptörvényben:^[66] a keresztény értékek, a nemzet mint közjogi fogalom, és a történelmi tradíciók.^[67] Ezeket egészítette ki az Alkotmánybíróság 22/2016. (XII. 5.) AB határozata, amely a történelmi alkotmány vívmányait^[68] nevesíti, mint identitásképző tényezőket. A 2/2019. (III. 5.) AB határozatban Varga Zs. András alkotmánybíró párhuzamos indokolásában kifejtette, hogy utólag megváltoztathatatlan része alkotmányos önazonosságunknak a török megszállás elutasítása, a küzdelem a három részre szakadt ország alkotmányos függetlenségének helyreállítására, az Ausztriával közös, utolsó szakaszában az Osztrák-Magyar és az is, hogy 2004. május 1-je óta Magyarország az Európai Unió tagja.^[69] A 32/2021. (XII. 20.) AB határozat pedig a már ismertetett körben elméleti különbséget tesz a nemzeti és az alkotmányos

identitás fogalma között, és dinamikus fogalomként értelmezi azokat.

Az Európai Unió szemszögéből nézve a kérdés az lehet, annak alkotmányos identitása tükrében, hogy az vajon a külső hatásokkal szembeni „védekezés” reflexének eredményeként fog-e létrejönni? Lehetséges, hogy az EU-t (akár az integráción kívülről, akár azon belülről) olyan támadások érik, amelyek következtében csak az integráció megújult alkotmányos identitása tudná biztosítani annak fennmaradását?

Összegzés

A fentiekben feltett kérdésekre jelenleg még nincsen válasz, azonban az Európa jövőjéről folyó párbeszéd kapcsán összehívásra kerülő Konventre tekintettel lehetséges, hogy ez a téma hamarosan igen aktuális lesz. Az Európai Unió jövőjéről szóló konferencia, valamint az ehhez kapcsolódó események eredményeinek összegzése mellett remélhetően elindulunk olyan kérdések egyértelmű megválaszolásának irányába is, mint a tagállamok hatáskörének és alapvető állami funkcióinak még pontosabb tisztázása, illetve az egyes állami funkciók gyakorlásának integrációs korlátjai. A Konvent során megvitatásra kerül majd 49 javaslat és 326 intézkedés,^[70] valamint új politikai célkitűzések, és bizonyos esetekben az EU elsődleges jogforrásainak, a Szerződéseknek módosításaira vonatkozó javaslatok is.^[71] Ennek eredményei között nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a tagállamok alkotmányos identitása és az EU esetleges hatáskörének, jelentőségének bővítése is heves vitát fog kiváltani. Tekintettel arra, hogy a tagállamok Alkotmánybíróságai egyre nagyobb számban találhatnak olyan eseteket, amikor az Európai Unió jogának implementálása a tagállami hatáskörök gyakorlása szempontjából nem megfelelő, véleményem szerint nagy esély van arra, hogy a jövőben az EU jogi keretei nagy változásokon mennek majd keresztül.

Bibliográfia

Angyal Zoltán: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója, *Sectio Juridica et Politica*, 2007/1.

Arató Krisztina – Lux Ágnes: Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete, in Jakab. András – Körösenyi András (szerk): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*, Budapest, MTA TK PTI – Új Mandátum Kiadó, 2012.

Bernal, Carlos: Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia:

An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine, *ICON*, 2013/2.

Bihari Mihály – Pokol Béla: *Politológia*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2013.

Blanke, Hermann-Josef– Mangiameli, Stelio (ed.): *The Treaty on European Union (TEU) A Commentary*, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, Springer, 2013.

Blutman László: Szuverenitás, szupranacionalitás, szubszidiaritás, in Fejes Zsuzsa – Szalai Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*, Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019, 79–90.; Bihari Mihály – Pokol Béla: *Politológia*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2013

Bodó Barna: *Az identitás egyetemessége*, Kolozsvár, Polis könyvkiadó, 2004.

Chronowski Nóra: Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése, *Közjogi Szemle*, 2020/2.

Chronowski Nóra – Vincze Attila: Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önazonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai, in Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017.

Csekey István: A magyar nemzetfogalom, *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae : sectio juridico-politica*, 1938.

Csink Lóránt: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? in Tóth Judit (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridia Et Politica, 2015.

Daniel, Krystyna – Durham, W. Cole: A vallási azonosságtudat, mint a nemzeti identitás összetevője, *FUNDAMENTUM*, 1997/2.

de Witte, Bruno: *5 Treaty Revision Procedures after Lisbon*, in Biondi, Andrea (et al.) (ed.): *EU Law after Lisbon*, Oxford, Oxford University Press, 2012.

Drinóczi Tímea: A tagállami identitás, *MTA Law Working Papers*, 2018/8

Drinóczi Tímea – Mohay Ágoston: The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review, in DUIĆ, Dunja– PETRAŠEVIĆ, Tunjica (ed.): *Procedural Aspects of EU Law: Jean Monnet*

International Scientific Conference, Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, 2017.

Dúró József: *Ellenzők, kritikusok, kétkedők – A pártalapú euroszeptizmus arcai*, Budapest, Századvég Kiadó, 2017.

Fábián Attila: *Az integráció elmélete*, Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011.

Fligstein, Neil – McAdam, Doug: *The Field of Theory, Contemporary Sociology, A Journal of Reviews*, 2014/ 3.

Göncz Borbála: *Európai identitás?!*, *Pro Minoritate*, 2013 tavasz.

Habermas, Jürgen: *Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására?* in Felkai Gábor (szerk.): *Jürgen Habermas – Válogatott tanulmányok*, ford. Felkai Gábor, Budapest, Atlantisz kiadó, 1994.

Halmi Péter: *Európai gazdasági integráció*, Budapest, Dialóg Campus, 2020.

Hornby, A. S. (et al.): *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford, Oxford University Press, 2015.

Horváth Klaudia Gabriella: *Recenzió: Halmi Péter: Európai gazdasági integráció*, *Pro Publico Bono*, 2022/2.

Jacobsohn, Gary Jeffrey: *Az alkotmányos identitás változásai*, *Fundamentum*, 2013/1.

Klinkers, Leo: *The making of the 'Federated States of Europe'*, *Iustitia Scripta – FAEF*, 2022.

Kiss Jenő: *Identitás és anyanyelv a magyarság történetében*, *Magyar Tudomány*, 2017/7.

Kruzslicz Péter Pál: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*, Szeged, Doktori értekezés, 2019.

Kürti László: *Határkutatás-a regionális tudományok új ága*, *Magyar Tudomány*, 2006/1.

László János: *Történelem, elbeszélés, identitás*, *Magyar Tudomány*, 2003/1.

Molnár Alíz: *Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe*, *Prosperitas*, 2018/1.

Möllers, Christoph: Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation, in Bodgandy, Armin von – Bast, Jürgen (ed.): *Principles of European Constitutional Law*, Oxford – München, Hart – Beck, 2009.

Orbán Endre – Szabó Patrik: A „visszafoglalás elve” Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről, *Közjogi Szemle*, 2022/2.

Pataki Ferenc: Identitás – személyiség – társadalom, in Lengyel Zsuzsanna: *Szociálpszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 1997.

Pintér Tibor: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések, *Polgári Szemle*, 2017/4-6.

Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

Rosenfeld, Michel: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, London and New York, Routledge. Taylor and Francis Group, 2010.

Saint-Pierre, Charles de: *Projet pour perfectionner l'éducation*, Paris, 1728.

Schmitt, Carl: *Constitutional Theory*, Durham – London, Duke University Press, 2008.

Simon, Denys: *Les fondements de l'autonomie du droit communautaire in acte du colloque Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles*, Bordeaux, Párizs, A Pedone, 2000.

Sulyok Márton – Tribl Norbert: „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása, *Európai Tükör*, XXIII. évf., 2020/2.

Sulyok Márton: Értelmelem és érzelem vagy büszkeség és balítélet – Alkotmányos identitás és alkotmánybíráskodás, *FONTES IURIS: Az Igazságügyi Minisztérium Szakmai Folyóirata*, 2015/1.

Sulyok Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában, in Jakó Mira Anna (szerk): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014.

Szabó Patrik: A felszín alatt. Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz, *Közjogi Szemle*, 2019/3.

Tribl Norbert: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*, Doktori (Ph.D.) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2020.

Trócsányi László: Alkotmányos identitás és európai integráció, in Jakab Éva (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, 2014.

Trócsányi László: *Az alkotmányozás dilemmái*. HVG ORAC, Budapest, 2014.

Trócsányi László: Nemzeti alkotmányok, európai integráció és alkotmányos identitás, in Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, 2015.

Vincze Attila – Chronowski Nóra: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban*, Budapest, HVG-ORAC, Budapest, 2018.

Internetes források:

A Bizottság Európa jövőjéről szóló konferencia nyomán született javaslatok elemzése, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_22_3750 (letöltés: 2022. október 10.)

A Comprehensive Federal Constitution for Europe By the Federal Alliance of European Federalists https://www.faef.eu/en_gb/federal-constitution/ (letöltés: 2022. október 20.)

Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022. <https://futureu.europa.eu/en/pages/reporting?locale=en> (letöltés: 2022. október 10.)

Monnet, Jean: *Az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu (letöltés: 2022. október. 10.)

Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan> (letöltés: 2022. október. 10.)

Churchill, Winston: Az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója,
https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu (letöltés: 2022. október. 10.)

Hivatkozások

1. Lásd: Drinóczi Tímea: A tagállami identitás, *MTA Law Working Papers*, 2018/8. ↑
2. Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014, 553. ↑
3. Bodó Barna: *Az identitás egyetemessége*, Kolozsvár, Polis könyvkiadó, 2004, 15. ↑
4. Pataki Ferenc: Identitás – személyiség – társadalom, in Lengyel Zsuzsanna: *Szociálpszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 1997, 326. ↑
5. Daniel, Krystyna – Durham, W. Cole: A vallási azonosságtudat, mint a nemzeti identitás összetevője, *FUNDAMENTUM*, 1997/2, 5–21. ↑
6. Kürti László: Határkutatás–a regionális tudományok új ága, *Magyar Tudomány*, 2006/1, 29–37. ↑
7. Kiss Jenő: Identitás és anyanyelv a magyarság történetében, *Magyar Tudomány*, 2017/7, 805–809. ↑
8. László János: Történelem, elbeszélés, identitás, *Magyar Tudomány*, 2003/1, 48–57. ↑
9. Habermas, Jürgen: Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására? in Felkai Gábor (szerk.): *Jürgen Habermas – Válogatott tanulmányok*, ford. Felkai Gábor, Budapest, Atlantisz kiadó, 1994, 145–154. ↑
10. Rosenfeld, Michel: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, London and New York, Routledge. Taylor and Francis Group, 2010, 163–169. ↑
11. Ld. 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, ABH 2016, 456, különösen 473–474. ↑
12. Hornby, A. S. (et al.): *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford, Oxford University Press, 2015, 1402. ↑
13. Uo. 1049. ↑
14. Csekey István: A magyar nemzetfogalom, *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae : sectio juridico-politica*, 1938, 107–191. ↑
15. Egyes felfogások szerint az alkotmány a szuverenitás olyan új formáját hozza létre, amit a kezdetektől korlátoznak az egyén jogai. Lásd: Möllers, Christoph: Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation, in Bodgandy, Armin von – Bast, Jürgen (ed.): *Principles of European Constitutional Law*, Oxford – München, Hart – Beck, 2009, 169–204, 186–187. ↑
16. Az alkotmánynak van egy az identitását adó magja, ami megváltoztathatatlan elvekből áll, Lásd: Schmitt, Carl: *Constitutional Theory*, Durham – London, Duke University Press, 2008, 150–155.; Bernal, Carlos: Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of

Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine, *ICON*, 2013/2. 348. ↑

17. Tribl Norbert: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*, Doktori (Ph.D.) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2020, 34. ↑
18. Csink Lóránt: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? in Tóth Judit (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica, 2015, 137. ↑
19. Trócsányi László: Alkotmányos identitás és európai integráció, in Jakab Éva (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, 2014, 473-482. ↑
20. A Kormány az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése és XIV. cikk (4) bekezdése értelmezését kérte a testülettől. A Kormány álláspontja szerint ugyanis az Európai Unió Bírósága C-808/18. számú ítéletének végrehajtása azt a konkrét alkotmányjogi problémát veti fel, hogy végrehajthat-e Magyarország olyan európai uniós jogi kötelezettséget, amely arra vezethet, hogy a Magyarország területén jogellenesen tartózkodó külföldi állampolgár a tagállam területén előre nem meghatározható ideig tartózkodik, és ezáltal ténylegesen az ország népességének részévé válik. ABH 2021, 1145, 1148. ↑
21. 1. Tekintettel arra, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése alapján az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésében meghatározott hatáskörgyakorlásnak összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá az nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát, az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének értelmezése alapján megállapítja, hogy amennyiben az e bekezdésében meghatározott közös hatáskörgyakorlás érvényesülése hiányos, Magyarország a fenntartott szuverenitás vélelmének megfelelően jogosult az adott, nem kizárólagos uniós hatáskör gyakorlására mindaddig, amíg az Európai Unió intézményei meg nem teszik a közös hatáskörgyakorlás hatékony érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket. 2. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikkének és I. cikk (1) bekezdésének együttes értelmezése során megállapítja továbbá, hogy amennyiben az 1. pontban meghatározott közös hatáskörgyakorlás hiányos érvényesülése olyan következményekre vezet, amely felveti a Magyarország államterületén élő személyek önazonossághoz való jogának sérelmét, a magyar állam, intézményvédelmi kötelezettségének keretében gondoskodni köteles e jog védelméről. 3. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésének, illetve a XIV. cikk (1) és (4) bekezdéseinek együttes értelmezése alapján megállapítja, hogy Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogának védelme az alkotmányos önazonosság részét képezi. Ld. ABH 2021, 1145, 1145-1146. ↑

22. „[...] az Alkotmánybíróság jelen határozatában foglalt megállapítások értelemszerűen csak az indítványban foglalt érvelés ténybeli helytállósága esetén lehetnek teljes mértékig irányadók, melynek megítélése elsődlegesen az indítványozó, illetőleg a magyar állam más szerveinek a feladata.” ABH 2021, 1145, 1159. ↑
23. K 3/21. sz. 2021. október 7-én született határozat ↑
24. Az identitás jelentőségét előtérbe helyező döntések még: Cseh Alkotmánybíróság: ÚS 5/12 sz. ügy a szlovák nyugdíjakról; XVII, 2012. január 31., Dán Legfelső Bíróság: 15/2014. sz. ügy, Ajos; 2016. december 6. ↑
25. Ezzel összefüggésben a testület az uniós jogi doktrínák köréből az indokolásban a hatékony érvényesülés elvét, az előfoglalás elvét, a szubszidiaritás elvét és a lojális együttműködés elvét vizsgálta. Kiemelte, hogy a hatáskör visszavételének eljárási feltétele, *„hogyan Magyarország felhívja az Európai Unió, illetőleg intézményei figyelmét a közösen gyakorolandó hatáskör gyakorlásának szükségességére, mely felhívásban foglaltaknak az Európai Unió, illetőleg intézményei nem tesznek eleget”* (ABH 2021, 1145, 1167–1168.). A nem hatékonyan érvényesülő vagy hiányos jogi aktusok legfeljebb kevesek lehetnek, nem pedig túlterjeszkedők, az Alkotmánybíróság azonban mindezt szuverenitáskérdésként kezeli. ↑
26. Ez abból következik, hogy (i) az alkotmányos identitás megőrzését a szuverenitás megőrzése teszi lehetővé, (ii) az identitás elsősorban szuverén aktuson (alkotmányozáson) keresztül nyilvánul meg, (iii) az ország szuverén döntési jogköreinek megőrzésére irányuló törekvés, és ahogy az a jelenleg vizsgált határozatból később kiderül, az ezeket megörökítő nemzeti ünnepek is az alkotmányos önazonosság részei, valamint (iv) a szuverenitás nemzetközi jogban elismert legfőbb ismérvei szorosan összekapcsolódnak az alkotmányos identitással. ↑
27. Orbán Endre – Szabó Patrik: A „visszafoglalás elve” Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről, *Közjogi Szemle*, 2022/2, 103–111. ↑
28. Sulyok Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában, in Jakó Mira Anna (szerk): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 44–62. Lásd még: Sulyok Márton: Értelmelem és érzelem vagy büszkeség és balítélet – Alkotmányos identitás és alkotmánybíráskodás, *FONTES IURIS: Az Igazságügyi Minisztérium Szakmai Folyóirata*, 2015/1, 27–40. ↑
29. Trócsányi László: Nemzeti alkotmányok, európai integráció és alkotmányos identitás, in Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, 2015, 320. ↑
30. Horváth Klaudia Gabriella: Recenzió: Halmai Péter: Európai gazdasági integráció, *Pro Publico Bono*, 2022/2, 170–178. ↑
31. Ld. Möllers: *Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation*. ↑

32. Trócsányi László: *Az alkotmányozás dilemmái*. HVG ORAC, Budapest, 2014, 77. ↑
33. Drinóczi: *Tagállami identitás* ↑
34. Drinóczi: *Tagállami identitás*, Lásd még: Drinóczi Tímea – Mohay Ágoston: The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review, in DUIĆ, Dunja– PETRAŠEVIĆ, Tunjica (ed.): *Procedural Aspects of EU Law: Jean Monnet International Scientific Conference*, Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, 2017. 192–209. ↑
35. Monnet. Jean: *Az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu (letöltés: 2022. október. 10.) ↑
36. Pintér Tibor: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések, *Polgári Szemle*, 2017/4–6, 341–364. ↑
37. 1728-ban Charles de Saint-Pierre apát 18 szuverén államból álló, határok nélküli unió létrehozását kezdeményezte, közös kincstárral, egységes gazdasággal. Saint-Pierre, Charles de: *Projet pour perfectionner l'éducation*, Paris, 1728, 170. ↑
38. Churchill, Winston: *Az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu (letöltés: 2022. október. 10.) ↑
39. Lásd. Fábrián Attila: *Az integráció elmélete*, Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011. ↑
40. Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan> (letöltés: 2022. október. 10.) ↑
41. Halmai Péter: *Európai gazdasági integráció*, Budapest, Dialóg Campus, 2020. 22. ↑
42. Göncz Borbála: Európai identitás?!, *Pro Minoritate*, 2013 tavasz, 79–95.; Molnár Alíz: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe, *Prosperitas*, 2018/1. ↑
43. Fligstein, Neil – McAdam, Doug: The Field of Theory, *Contemporary Sociology, A Journal of Reviews*, 2014/ 3. Mivel legtöbbjük az Európai Unió jogi hatásait mindennapi életük során is érzi, előszeretettel tartozik egy sokszínűséget egybefogó közösséghez, nyitott az embertársaival való közelebbi kapcsolat kialakítására, ezért önazonosságuk részévé vált, hogy nemcsak magyarnak, hanem európai embernek tartják magukat (ún. rétegzett, többszintű identitásuk alakul ki). ↑
44. Tribl: *Az alkotmányos identitás funkciója*, 104. ↑
45. A kifejezés eredetéről lásd: Angyal Zoltán: Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója, *Sectio Juridica et Politica*, 2007/1, 175–190. ↑
46. Blanke, Hermann-Josef– Mangiameli, Stelio (ed.): *The Treaty on European Union (TEU) A Commentary*, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, Springer, 2013, 195. ↑
47. Lásd: de Witte, Bruno: *5 Treaty Revision Procedures after Lisbon*, in Biondi, Andrea (et al.)

- (ed.): *EU Law after Lisbon*, Oxford, Oxford University Press, 2012. ↑
48. A Bíróság április 23.-i ítélete: 1986. Parti écologiste „Les Verts” kontra Európai Parlament. Megsemmisítés iránti kereset – Az európai parlamenti választás tájékoztató kampánya. 294/83. sz. ügy, ECLI:EU:C:1986:166 ↑
49. Lásd Szerződés Európai Alkotmány Létrehozásáról, Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2004/C 310/1.; valamint European Parliament note on the Constitution, Summary of the Constitution adopted by the European Council in Brussels on 17/18 June 2004, PE 337.106 ↑
50. Arató Krisztina – Lux Ágnes: Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete, in Jakab. András – Körösenyi András (szerk): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*, Budapest, MTA TK PTI – Új Mandátum Kiadó, 2012, 177–200. ↑
51. Simon, Denys: *Les fondements de l'autonomie du droit communautaire in acte du colloque Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles*, Bordeaux, Párizs, A Pedone, 2000, 209–249. ↑
52. Vö. Klinkers, Leo: *The making of the 'Federated States of Europe'*, Iustitia Scripta – FAEF, 2022. ↑
53. <https://www.europe-today.eu/2022/05/23/the-making-of-the-constitution-for-the-federated-states-of-europe/> ↑
54. Kruzslicz Péter Pál: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*, Szeged, Doktori értekezés, 2019, 52–53. ↑
55. Amelyeket leszögezett a Costa v. ENEL (Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano – Italy. Case 6-64.; ECLI:EU:C:1964:66) vagy az Internationale Handelsgesellschaft (A Bíróság 1970. december 17-i ítélete. Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. Előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Verwaltungsgericht Frankfurt am Main – Németország. 11-70. sz. ügy; ECLI:EU:C:1970:114) ügyekben az Európai Unió Bírósága ↑
56. Ennek értelmezése kapcsán tudományos álláspontokat lásd: Chronowski Nóra – Vincze Attila: Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önazonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai, in Chronowski Nóra (szerk.): *Szuverénitás és államiság az Európai Unióban*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017, 118–119.; Szabó Patrik: A felszín alatt. Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz, *Közjogi Szemle*, 2019/3, 43. ↑
57. Egy föderális Európa lehetséges alkotmányát dolgozta ki a Federal Alliance of European Federalists, a koncepciót lásd: A Comprehensive Federal Constitution for Europe By the Federal Alliance of European Federalists https://www.fauf.eu/en_gb/federal-constitution/ (letöltés: 2022. október 20.) ↑
58. Dúró József: *Ellenzők, kritikusok, kétkedők – A pártalapú euroszepticismus arcai*, Budapest,

Századvég Kiadó, 2017. ↑

59. Vö.: Blutman László: Szuverenitás, szupranacionalitás, szubszidiaritás, in Fejes Zsuzsa – Szalai Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*, Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2019, 79–90.; Bihari Mihály – Pokol Béla: *Politológia*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2013. ↑
60. Sulyok Márton – Tribl Norbert: „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása, *Európai Tükör*, XXIII. évf., 2020/2, 7–30. ↑
61. Vincze Attila – Chronowski Nóra: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban*, Budapest, HVG-ORAC, Budapest, 2018, 493–515. ↑
62. Jacobsohn, Gary Jeffrey: Az alkotmányos identitás változásai, *Fundamentum*, 2013/1, 7. ↑
63. Judgment of the Court (Second Chamber) of 12 May 2011., C-391/09.; ECLI:EU:C:2011:291 ↑
64. „Az EUSz. 4.cikk (2) bekezdésének megfelelően, az Unió tiszteletben tartja a tagállamai nemzeti identitását, amelynek részét képezi az állam hivatalos, nemzeti nyelvének védelme is.” (C-391/09, 86-87. pontok) ↑
65. Chronowski Nóra: Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése, *Közjogi Szemle*, 2020/2, 74–79. ↑
66. Trócsányi: *Az alkotmányozás dilemmái*, 75. ↑
67. Trócsányi: *Nemzeti alkotmányok, európai integráció*, 322. ↑
68. Példálózó jelleggel felsorol néhányat az alkotmányos önazonosság összetevői közül: a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Ld. Indokolás [65], ABH 2016, 456, 473. ↑
69. Ld. Varga Zs. András alkotmánybíró párhuzamos indokolása [73]; ABH 2019, 28, 51. ↑
70. Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022.
<https://futureu.europa.eu/en/pages/reporting?locale=en> (letöltés: 2022. október 10.) ↑
71. A Bizottság közzétette az Európa jövőjéről szóló konferencia nyomán született javaslatok első elemzését, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_22_3750 (letöltés: 2022. október 10.) ↑

Ronga Adrienn: A halálbüntetés napjaink büntetőjogi szankciórendszerében való alkalmazása nemzetközi kitekintésben

1. Bevezetés – Élethez való jog és emberi méltósághoz való jog viszonya

Az élethez való jog és az emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonyát illetően két féle felfogás ismert.

A *dualista* felfogás szerint test és lélek adja az embert. Élethez való jogból következik a kínzás, kegyetlen bánásmód tilalma, az emberi méltósághoz való jogból pedig a személyiségi jogok fakadnak.

A *monista* felfogás szerint élet és méltóság nem szétválasztható a jog által érinthetetlen, ezzel szemben más jogot mérlegelni nem lehet. Ez a magyar Alkotmánybíróság nézőpontja is egyben.

Emberi méltósághoz való jog tulajdonképpen általános személyiségi jogot jelent, amely a magában foglalja az önrendelkezés szabadságát, a magánszférához való jogot, továbbá a személyiség szabad kibontakozását, illetve az egyéni szabadságot. Szokás „anyajogként” is hívni, mivel újabb jogok vezethetők le belőle. Minden más alapjog alapfeltétele, minden emberi joggal összefüggésben és azok lényeges tartalmának része, érinthetetlen lényege. Mivel *abszolút, korlátozhatatlan, veleszületett, elidegeníthetetlen jog* – a jogrendnek nem kell beavatkoznia, magától érvényesülő alapjog, főszabályként nem igényel szabályozást.^[1]

„Ahhoz, hogy az emberi méltóságról és ezen keresztül az élethez való jogról beszélni lehessen, előjáróban szükséges tisztázni az emberi személy fogalmát, ugyanis az ember személye képezi a hozzá kapcsolódó jogok forrását így azoktól elválaszthatatlan. Az emberi személy tehát nem pusztán biológiai fogalom, amelybe bármi beleilleszthető, hanem annak ontológiai tartalma van, amit emberi természetnek hívunk. Az emberi természetről alkotott emberkép a természetjog által konkrétan meghatározott, ellentétben a posztmodern kor emberével, amely esendő és gyenge, így amíg előbbi esetben bizonyos értékek konkrétan meghatározottak és levezethetőek, utóbbi esetben már ezen értékek kikezdehetőek, egymással szembe fordíthatóak így az emberi én kiszakadva a valóságból, a természetnek már nem része többé.”^[2]

Az emberi természetből származó emberi személyiség tehát ezen személyi minőségéből

fakadó azon joga, hogy egyáltalán emberi létét, identitását és kiteljesedésétbiztosító alapvető jogai, követelhető es biztosítandó jogosultságai legyenek.^[3]

„Mészáros Ádám Zoltán meglátása szerint az Alkotmánybíróság gyakorlata és az Alaptörvény vonatkozó rendelkezése „egyértelműen amellet tesznek hitet, hogy lélek és test elválaszthatatlan egymástól, az emberi méltóság egyik megjelenési formájának tartják az élethez való jogot, így azok oszthatatlanok és korlátozhatatlanok is. Véleményem szerint főszabályként helyt álló következtetésnek tekintendő ez az álláspont, bár néhány gyakorlati eset kapcsán szükséges ez alól kivételeket is megállapítani, így nagyon szűk körben az élethez való jogot korlátozhatónak tartom. Elöljáróban megjegyezném, hogy azon okok, amik korlátozhatják az élethez való jogot, nem önkényesen, emberek által létrehozott formák, hanem a dolgok természetes rendje szerinti olyan méltányos szituációk, amelyek az emberi természettel összeegyeztethetőek. Az eddigi leggyakrabban említett problémakörök tükrében (eutanázia, halálbüntetés, abortusz) nem lehet az élethez való jog korlátozhatóságának kérdésében állást foglalni, mivel tartalmi sajátosságaik miatt önkényesek és az emberi természettel ellentétesek, így az élethez való jogot sem korlátozhatják.”^[4]

Jelen tanulmány az élethez és emberi méltósághoz való jog vizsgálata körében a halálbüntetés jelenlegi nemzetközi megítélésével és elfogadottságával foglalkozik, mely az élethez való jog, mint leglényegesebb alapjog, valamint az állam büntetőjogi igényének, társadalomvédelmi funkciójának kollízióját eredményezi. Ez az alkotmányjogi konfliktus a világ szinte mindegyik országában lényegi és kulcsfontosságú alkotmányjogi kérdésként jelentkezett és jelentkezik a mai napig is, amit országtól és korszaktól függően sokféleképpen oldottak fel akár az élethez való jog, akár az állam büntetőjogi igényének, társadalomvédelmi funkciójának javára. Jelen tanulmány célja, hogy globális kitekintést adjon a halálbüntetés büntetőjogi szankciórendszerben betöltött szerepéről.

2. A halálbüntetés pro és kontra

Ebben a fejezetben igyekszem felsorakoztatni (a teljesség igénye nélkül) a jogirodalom alapján megfogalmazott érveket és ellenérveket, illetve összefoglalni a halálbüntetést ellenzők, tehát az *abolicionisták* érveit, valamint a halálbüntetéspártiak, vagyis a *retencionisták* ellenérveit.

A halálbüntetés nem más, mint lex tálío, és összeegyeztetetlen a modern büntetőjogi elméletekkel, Hangzatos érv, ám attól függ, hogy milyen elméletet tartunk „modernnek”. Az

úgynevezett *klasszikus iskola szerint meghatározó a tett*, függetlenül a tettes személyétől. Ez messzemenően haladó vonás a feudális önkénnyel szemben, és egyértelműen érvényesíti Beccaria-i alapelveit, továbbá a büntetés a bűnösség fokát (szándékosság-gondatlanság).

A társadalomnak nincs joga más életét elvenni- ez az abolicionista érv második kifogása. A *ius puniendi* szerint az államnak nemcsak joga van, hanem egyenesen kötelessége a társadalom védelmi büntetőjogi eszközökkel.

Továbbá, a jogos védelem jogintézményét a megfelelő előfeltételek esetén alkalmazni kell. Aligha kérdőjelezhető meg, hogy amennyiben a társadalom bármely tagjának-mint megtámadottnak – elhárítási magatartása mellőzi az anyagi jogellenességet, ezért ez esetben ez büntethetőséget kizáró ok, úgy a társadalmat is meg kell, hogy illesse a védekezés joga, különös tekintetben a terrorcselekmények, légi kalózkodás, valamint a maffiabűnözés vonatkozásában, melyek nem csupán a társadalom, hanem konkrét nemzetközi viszonylatban a társadalmak összességének az érdekeit sértik vagy veszélyeztetik.^[5]

„Ha az egyénnek individuumként joga van az önvédelemre, akkor joga kell hogy legyen egy közösség, azaz a társadalom tagjaként is. A társadalomnak tehát nemcsak joga, hanem tagjaival szembeni kötelessége is, hogy megvédje őket mások jogtalan támadásával szemben. Ha pedig az életellenes támadásokat csak a támadó életének elvételével tudja megakadályozni, akkor köteles ezt megtenni.”

„Ezzel kapcsolatban az abolicionisták azt az ellenvéleményt fogalmazták meg, mely szerint különbség van a jogos védelmi szituáció és a büntetésként alkalmazott kivégzés között. Az előbbi esetben ugyanis a támadó életének kioltásával járó védekezés megelőzi az élet jogellenes elvételét, tehát olyan aktusról van szó, amely képes megakadályozni egy másik, jogtalan aktus céljának (gyilkosságnak) a realizálódását; míg az utóbbi esetben a halálbüntetés nem előzi meg és még csak nem is teszi jóvá az emberölést, hiszen az már megtörtént. Ha kivégzéssel fel lehetne támasztani az ártatlanul megöltet, akkor- vélik az abolicionisták- más lenne a helyzet, de mivel ez fizikai képtelenség, és a későbbi életkioltás (kivégzés) nem képes megváltoztatni a múltat, ezért a halálbüntetés, mint utólagos állami reakció nem lehet az önvédelemnek az eszköze.”^[6]

A kapitális szankció hívei ugyanakkor a kivégzést nem pusztán az emberölésekkel szembeni önvédelem eszközeként veszik górcső alá, hanem pár huzamba állítják más olyan állami tevékenységekkel is, amelyek – a halálbüntetéshez hasonlóan – emberi életet megsemmisítését eredményezik. Ezzel kapcsolatban pedig azzal érvelnek, hogy ha

elismerjük ezen egyéb állami aktusok jogszerűségét, akkor nincs indok arra, hogy ennek analógiájára a halálbüntetéses jogosságot ne ismerjük el ugyanígy. A gyilkosok esetében emberi jogokra hivatkoznak, amiért emberek ezreit pusztítják el. A halálbüntetés pártiak szerint tehát szükség van a legkeményebb büntetésre, hiszen ez lehet vélelmük szerint a leginkább visszatartó erő, követve Szingapúr mintáját, ahol a kábítószer-kereskedőkkel szemben a halálbüntetés következetes alkalmazása tulajdonképpen felszámolta a maffiabűnözést az országban.^[7]

A halálbüntetés ellenzői szerint minden végrehajtási mód, kegyetlen, embertelen, fogalmilag nem létezik tehát humánus kivégzés. És ez nem csak a fejlődő országok némelyikében ma is alkalmazott, a „fejlett” világ által barbárnak tekintett végrehajtási módokra, például a *megkövezésre* igaz, hanem például az USA-ban is használt akasztásra, sortűzre, villamosszékre, gázkamrára, sőt még a méreginjekcióra is. Mivel ezeket a büntetéseket sokszor problémásan, rosszul hajtják végre, ezáltal kint okoznak a halálra ítélt személynek.

A halálbüntetés továbbá azért is embertelen, mivel a halálos ítélet és annak kihirdetése között rengeteg idő telik el. Ez a demokratikus országokban szükséges ahhoz, hogy a justizmord kockázatát a minimálisra csökkentsék, illetve törvény írja elő azt, hogy lehetőség legyen biztosítva az elítélt számára, hogy minden szinten az ítélet megváltoztatását kérje, valamint, hogy kegyelemért folyamodjon. A hosszú várakozási idő az elítéltet főként mentálisan viseli meg.^[8]

Továbbá az abolicionisták egyik legfőbb érve a halálbüntetés ellen, hogy annak nincs nagyobb elrettentő hatása, mint más súlyos büntetési formáknak végső konklúzióként levonva, tehát szükségtelen. A halálbüntetés hívei ugyanakkor azt az álláspontot képviselik, hogy valamennyi embert biztosan képes visszatartani a halálbüntetés jogintézménye és ezért megéri alkalmazni ezt a büntetési nemet. Továbbá a retencionisták úgy vélik, hogy a lehetséges áldozat élete többet ér, mint a bűnöző(k) élete.

Ezen felül a halálbüntetés-pártiak véleménye szerint nem szabad több esélyt adni arra a gyilkosoknak, hogy visszatérjenek a társadalomba, emiatt a határozott ideig tartó szabadságvesztést, illetve a nem tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést sem tartják alkalmasnak arra, hiszen így meg van az esély arra, hogy a fegyházból szabaduló illető újabb emberölést kövessen el. A gonoszság életkortól nem függ állításuk szerint, ezen kívül, ha a gyilkos jó magaviseletet tanúsít fogva tartása idején ez álca is lehet, mivel feltételezhető, hogy csak arra vár, hogy bosszút állhasson azon az illetőn, aki őt rácsok mögé juttatta vagy ha ezen az illetőn nem is tudja végrehajtani tettét, mert meghalt ez a személy azóta akkor a családján, leszármazóin fogja megtorolni, levezetni a börtönben megélt sérelmeit. Ezzel

szemben a halálbüntetést ellenzők szerint az életellenes bűnözők raboskodásuk ideje alatt megbánják, ráébrednek tettük súlyosságára és megváltoznak. A hivatalos személyek szakértelmében bízva a terhelt feltételes szabadlábra helyezése esetén, ha az adott bíró úgy ítéli, hogy a terhelt a társadalomra már nem veszélyes, akkor rendjén van, hogy szabadon távozzon.

A retencionisták a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést sem tartják megfelelő büntetésnek egy gyilkos tekintetében, mivel nézetük alapján ekkor a bűnöző a börtönben bármit megtehet, nincs vesztenivalója, hiszen a vele szemben hozható legsúlyosabb büntetés akkor sem alkalmazható, így semmi sem gátolja, hogy akár megölje a rabtársát. A TÉSZ alatt teljesen hitehagyottá válhat, valamint kegyetlenné és fékezhetetlenné.^[9]

A továbbiakban justizmord esetkörét szeretném részletesebben kifejteni.

„Az abolicionisták legfőbb érve, hogy a halálbüntetés tévedés esetén jóvátehetetlen, visszafordíthatatlan. Habár a tévesen kiszabott szabadságvesztés-büntetés esetén sem lehet az időt visszafordítani és az el nem követett bűncselekmény miatt „leült” éveket meg nem történte tenni, de ekkor legalább a tévedés észrevétele után lehetőség van az élet folytatására, míg a tévesen kiszabott halálbüntetés az életet véglegesen és visszavonhatatlanul megszünteti. Az ember pedig nem tökéletes és ez alól a bíró sem kivétel: ő is bűnössé nyilváníthat olyan személyt, aki a vád tárgyává tett bűncselekményt nem követte el. A bírói hiba pedig nem feltétlenül korlátozódik az egyszerűbb bűncselekményekre, hanem bármilyen ügyben előfordulhat. A tévesen kiszabott halálbüntetésekre manapság egyre több példa felhozható, hiszen az utóbbi években sorra derülnek ki olyan esetek, amikor a bíróság kétes vagy megkérdőjelezhető bizonyítékok alapján ítélte el olyan személyeket, akikről ma – DNS-vizsgálatok vagy egyéb modern kriminalisztikai módszerek – kétséget kizáróan megállapítható, hogy semmi közük sem volt az adott bűncselekményhez. Ezen esetek száma csak az Egyesült Államokban több tucatra tehető, amelyek szenvedő alanyai szinte kivétel nélkül színesbőrűek voltak. Lehetne azt mondani, hogy ilyen esetek ma már nem történhetnének meg, ám ez nem lenne igaz. Amíg csak az ítélezést emberek végzik, addig a hiba lehetősége sem zárható ki, és nemcsak a bíró, hanem az eljárás más résztvevői is hibázhatnak.

A halálbüntetés pártolói ezzel szemben azt mondják, hogy a tévedés nem elkerülhetetlen velejárója a bírói ítélezésnek, és ha igen, akkor is a jelentéktelenebb ügyekre jellemző; azokban az ügyekben pedig, amelyekben halálbüntetést is ki lehet szabni, a tévesen kiszabott halálos ítélet lehetősége bizonyos eljárási garanciák

bevezetésével, illetve kiterjesztésével elkerülhető. Ilyen eljárási garancia lehet például az, ha halálbüntetést csak a bírói tanács összes tagjának egyetértésével lehetne kiszabni; esetleg ilyen ügyekben több tanács egyhangú határozatára lenne szükség a halálbüntetés kiszabásához; ha az ítélező bírói tanács létszámát megemelnék hét vagy akár kilenc főre és ezek mindegyikének beleegyezése szükséges lenne a halálos ítélet meghozatalához; ha csak két vagy három ügyész egymástól független, halálbüntetés kiszabását javasló indítványára volna lehetőség egyáltalán e büntetési nem bírói mérlegelésére stb.

Az abolicionisták véleménye viszont az, hogy – túl azon, hogy hibalehetőség nélküli módszerek nincsenek – a tévedés lehetősége ma is előfordul. Tehát minden perbeli biztosíték és modern kriminalisztikai vizsgálat ellenére is a Justizmord elkerülésére egyetlen biztos módszer van: a halálbüntetés kiszabásától való tartózkodás.”^[10]

Végezetül pedig a halálbüntetés témakörét gazdasági oldalról szeretném megvilágítani.

„Elsőként fontos azt leszögezni, hogy egy ember élete nem lehet pénz kérdése. Gazdasági indokok, okok alapján nem lehet életről vagy halálról dönteni. A halálbüntetéssel finansiális szempontjaival kapcsolatos érvek és ellenérvek gyakran felmerülnek. A halálbüntetés-pártiak szerint a gyilkosok halálra ítéltése és kivégzése olcsóbb, mint élethossziglani tartásuk, mégpedig két szempontból. Az egyik az, ha egy gyilkost kivégeznek, akkor ezután már több költség nem merül fel az állam számára, míg, ha életfogytiglani szabadságvesztésre ítélik, akkor évtizedeken át etetni, őrizni kell őt, fűteni, világítani kell rá stb., tehát az elítélt életben tartása jelentős többletterhet ró a társadalomra, vagyis ebben az esetben a büntetett jóval többbe kerül az államnak, mint ha kivégeznék őt.

Az abolicionisták ezzel ellentétben 2 okból sem tartják igaznak: szerintük egyrészt a szabadságvesztés azért gazdaságosabb, mert az elítélt munkaereje így még kihasználható, másrészt tényekkel és adatokkal bizonyítják, hogy egy, a tisztességhez eljáráshoz és bírósági tárgyaláshoz való jogot biztosító jogállami garanciákkal felvértezett jogrendszerben lefolytatott olyan eljárás, amelyben akár halálbüntetést is ki lehet szabni, messze költségesebb, mint egy olyan, ahol ezen szankció alkalmazására nem kerülhet sor.”^[11]

3. Halálbüntetés a világban jelenleg

A 2020-as évet egy újabb globális esemény jellemezte a halálbüntetés alkalmazásának csökkenése vonatkozásában, és miközben a Covid-19 járvány hozzájárult a csökkenésekhez a végrehajtott kivégzések és a halálesetek számában kiszabott büntetésekben, ez egyben súlyosbította a büntetés eredendő kegyetlenségét.

Az ismertté vált kivégzések száma 26%-kal csökkent a 2019-es teljeshez képest, folytatva a 2015 óta mért éves csökkenést, és ismét elérte a több mint 10 év legalacsonyabb értékét. Az ismert végrehajtó országok száma (18) 2-vel csökkent 2019-hez képest, és megerősítette, hogy a kivégzések továbbra is az országok kisebbségére korlátozódnak.

A jelentős visszaesés elsősorban a kivégzések számának számottevő csökkenésével függött össze két országban történelmileg magas kivégzési számokról számoltak be, Irakban és Szaúd-Arábiában; és kisebb mértékben néhány hiátust leszámítva, amely a Covid-19 világjárványra válaszul történt. Az USA-ban megugrott a szövetségi kivégzések száma országos számban kiegyenlített, többnyire az újabb végrehajtási felfüggesztések – vagy a végzések lassabb végrehajtása miatt – egyes amerikai államokban a Covid-19 világjárvány következményeként. Az Egyesült Államokban 2020-ban hozott bírósági halasztások közül hat kifejezetten a Covid-19 világjárványra hivatkozott. Szingapúrban a kivégzéseket perek miatt felfüggesztették, többek között a Covid-19-hez kapcsolódó korlátozások hatása miatt. Az Amnesty International által ismert újonnan kiszabott halálbüntetések száma 36%-kal csökkent 2019-hez képest, részben azért, mert a Covid-19 világjárvány fennakadásokat és késéseket okozott a büntetőeljárásokban világszerte.

Mégis, miközben a világ küzdött a vírus terjedésének megakadályozásáért és az emberek életének védelméért, egyes államokban riasztóan megnövekedett a kivégzések száma. Egyiptom több mint háromszorosára növelte éves számát, míg az Egyesült Államokban a Trump-kormányzat júliusban engedélyezte és folytatta a szövetségi kivégzések újraindítását 17 év után, végül öt és fél hónap alatt 10 embert öltek meg. India, Omán, Katar és Tajvan is folytatta az állami gyilkosságokat.

Továbbá sok országban a hatóságok felfüggesztették a börtönlátogatásokat és a személyes bírósági eljárásokat. A világjárványra adott válaszként a halálbüntetéssel sújtottakat huzamosabb ideig társadalmi érintkezés nélkül hagyták, és – kritikus módon – korlátozott hozzáféréssel rendelkeztek törvényes képviselőikhez. Mivel egyes államok bármilyen módon is a halálbüntetést választották, a világjárvány nemcsak a fogvatartottak és a folyamatban részt vevő összes érdekelt számára jelentett komoly egészségügyi kockázatot, hanem a jogi

képviselőkhöz és más tisztességes tárgyalási garanciákhoz való hozzáférést is korlátozta.

A 2020-tól kezdődő fejlődések is megerősítették az elmúlt évek tendenciáit, amelyek szerint a világ folyamatos előrelépést tett a halálbüntetés eltörlése felé. Például 2020 szeptemberében Kazahsztán aláírta, decemberben pedig lépéseket tett a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának második fakultatív jegyzőkönyvének ratifikálása érdekében, célja a halálbüntetés eltörlése volt. Nem jegyezték fel kivégzést Bahreinben, Fehéroroszországban, Japánban, Pakisztánban vagy Szudánban, tulajdonképpen minden olyan országban, ahol 2019-ben még kivégeztek embereket. Kazahsztán, az Orosz Föderáció, Tádzsikisztán, Malajzia és Gambia továbbra is betartotta a kivégzésekre vonatkozó hivatalos moratóriumot. Az USA-ban, Colorado lett az Egyesült Államok 22. abolicionista állama, továbbá a kormányzó moratóriumot adott ki Kaliforniában, Oregonban és Pennsylvániában, ami egész évben folytatódott; Ohio pedig minden tervezett kivégzését átütemezte.

A haladás további jeleként figyelhető meg, hogy Barbados januárban lezárta a kötelező halálbüntetés eltörlésére irányuló reformokat; áprilisban pedig Szaúd-Arábia hatóságai bejelentették, hogy az ország megszünteti a halálbüntetés alkalmazását a bűncselekmény elkövetésekor 18. életévét be nem töltött személyekkel szemben a terrorellenes törvényhez nem kapcsolódó ügyekben. Júliusban a szudáni hatóságok pedig eltörölték a halálbüntetés alkalmazását a hitehagyás miatt.

Decemberben az ENSZ Közgyűlésének plenáris ülésén rekordszámú, pontosan 123 állam támogatta a kivégzésekre vonatkozó moratórium bevezetését szorgalmazó kétévente szóló határozat elfogadását. A halálbüntetés teljes eltörlése érdekében – 19 szavazattal nőtt a szavazatszám 2007-hez képest, amikor elfogadták az ENSZ Közgyűlésének első határozatát ebben a kérdésben. Kongó (Köztársaság), Guinea, Nauru és a Fülöp-szigetek, amely tartózkodott a 2018-as határozat mellett, vagy ellene szavazott eddig, most szintén támogatta, míg Jemen és Zimbabwe ellenzékről tartózkodásra váltott.

A Covid-19 világjárványhoz kapcsolódó néhány kudarc és további kihívások ellenére a világ útja töretlenül folytatódott a halálbüntetés globális eltörlése felé. Most minden eddiginél fontosabb, hogy további lépéseket tegyenek minden szinten annak biztosítására, hogy 2021 ne legyen az az év, amikor mindezt az előrelépést visszavonják.^[12]

Európa és Közép-Ázsia vonatkozásában a halálbüntetés alkalmazása az alábbiak szerint alakult az elmúlt években.

Ország	2020 Rögzített kivégzések	2020 Rögzített halálos ítéletek	Emberek, akik halálos ítélet hatálya alá tartoztak 2020 végén
Fehéroroszország	0	3	4
Kazahsztán	0	0	0
Orosz Föderáció	0	0	0
Tádzsikisztán	0	0	0

A táblázat alapján látható, hogy jelentős országos fejlesztések figyelhetők meg ugyanis, Miközben Fehéroroszország továbbra is halálbüntetést szabott ki, 2020-ban nem hajtottak végre kivégzést. Kazahsztán, az Orosz Föderáció és Tádzsikisztán továbbra is betartotta a moratóriumot kivégzéseket. Kazahsztán aláírta és ratifikálta a Nemzetközi Egyezségokmány második fakultatív jegyzőkönyvét a polgári és politikai jogokról, amelynek célja a halálbüntetés eltörlése.^[13]

A világ országainak több mint kétharmada mára eltörölte a halálbüntetést a törvényeiben vagy a gyakorlatban. 2020. december 31-én a számok a következők voltak:

Abolicionizmus minden bűncselekmény tekintetében:	108
Abolicionizmus csak a köztörvényes bűncselekményének vonatkozásában:	8
Abolicionizmus a gyakorlatban:	28
Teljes abolicionizmus a gyakorlatban:	144
Halálbüntetést megtartók:	55

Abolicionizmus minden bűncselekmény tekintetében

Azok az országok, amelyek törvényei egyetlen bűncselekmény vonatkozásában sem írnak elő halálbüntetést az alábbiak:

Albánia, Andorra, Angola, Argentína, Örményország, Ausztrália, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Benin, Bhután, Bolívia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Burundi, Zöld-foki Köztársaság, Kambodzsa, Kanada, Csád, Kolumbia, Kongó (Köztársaság), Cook-szigetek, Costa Rica, Elefántcsontpart, Horvátország, Ciprus, Cseh Köztársaság, Dánia, Dzsibuti, Dominikai Köztársaság, Ecuador, Észtország, Fidzsi-szigetek, Finnország, Franciaország, Gabon, Grúzia, Németország, Görögország, Guinea, Bissau-Guinea, Haiti, Honduras, Magyarország, Izland, Írország, Olaszország, Kiribati, Koszovó, Kirgizisztán, Lettország,

Liechtenstein, Litvánia, Luxemburg, Madagaszkár, Málta, Marshall-szigetek, Mauritius, Mexikó, Mikronézia, Moldova, Monaco, Mongólia, Montenegró, Mozambik, Namíbia, Nauru, Nepál, Hollandia, Új-Zéland, Nicaragua, Niue, Észak-Macedónia, Norvégia, Palau, Panama, Paraguay, Fülöp-szigetek, Lengyelország, Portugália, Románia, Ruanda, Szamoa, San Marino, São Tome és Príncipe, Szenegál, Szerbia, Seychelle-szigetek, Szlovákia, Szlovénia, Salamon-szigetek, Dél-Afrika, Spanyolország, Suriname, Svédország, Svájc, Kelet-Timor, Togo, Törökország, Türkmenisztán, Tuvalu, Egyesült Királyság, Ukrajna, Uruguay, Üzbegisztán, Vanuatu, Vatikánváros, Venezuela.

Abolicionizmus csak a köztörvényes bűncselekményének vonatkozásában

Azok az országok, amelyek törvényei csak kivételes bűncselekmények esetén írnak elő halálbüntetést, például a katonai bűncselekmények esetében törvény vagy kivételes körülmények között elkövetett bűncselekmények esetében a következők:

Brazília, Burkina Faso, Chile, El Salvador, Guatemala, Izrael, Kazahsztán, Peru.

Abolicionizmus a gyakorlatban

Azok az országok, amelyek megtartják a halálbüntetést olyan köztörvényes bűncselekmények tekintetében, mint például az emberölés, de abolicionistáknak tekinthetők a gyakorlatban annyiban, hogy az elmúlt 10 évben nem végeztek ki senkit, és abban hisznek, az a politikájuk vagy megalapozott gyakorlatuk, hogy nem hajtják végre a kivégzéseket. Ezek az országok a következők:

Algéria, Brunei Darussalam, Kamerun, Közép-afrikai Köztársaság, Eritrea, Eswatini (volt Sváziföld), Ghána, Grenada, Kenya, Laosz, Libéria, Malawi, Maldív-szigetek, Mali, Mauritánia, Marokkó/Nyugat-Szahara, Mianmar, Niger, Pápua Új-Guinea, Orosz Föderáció, 195 Sierra Leone, Dél-Korea (Koreai Köztársaság), Sri Lanka, Tádzsikisztán, Tanzánia, Tonga, Tunézia, Zambia.

Halálbüntetést megtartók

Azok az országok, amelyek megtartják a halálbüntetést a köztörvényes bűncselekmények vonatkozásában az alábbiak:

Afganisztán, Antigua és Barbuda, Bahama-szigetek, Bahrein, Banglades, Barbados, Fehéroroszország, Belize, Botswana, Kína, Comore-szigetek, Kuba, Kongói Demokratikus

Köztársaság, Dominika, Egyiptom, Egyenlítői-Guinea, Etiópia, Gambia, Guyana, India, Indonézia, Irán, Irak, Jamaica, Japán, Jordánia, Kuvait, Libanon, Lesotho, Líbia, Malajzia, Nigéria, Észak-Korea (Koreai Népi Demokratikus Köztársaság), Omán, Pakisztán, Palesztina (állam), Katar, Saint Kitts és Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent és Grenadine-szigetek, Szaúd-Arábia, Szingapúr, Szomália, Dél-Szudán, Szudán, Szíria, Tajvan, Thaiföld, Trinidad és Tobago, Uganda, Egyesült Arab Emírségek, USA, Vietnam, Jemen, Zimbabwe.^[14]

A 2020-as évet egy újabb globális esemény jellemezte a halálbüntetés alkalmazásának visszaszorításában, és bár a Covid-19 járvány hozzájárult a végrehajtott kivégzések számának és a halálozások számának csökkenéséhez, a velejárót is súlyosbította. ennek a büntetésnek a kegyetlensége.

Az ismert kivégzések száma 26%-kal csökkent a 2019-es teljeshez képest, folytatva a 2015 óta tartó éves csökkenést, és több mint 10 éve ismét a legalacsonyabb szintet érte el. Az ismert végrehajtó országok száma (18) 2-vel csökkent 2019-hez képest, és megerősítette, hogy a kivégzések továbbra is az országok kisebbségére korlátozódnak.

Az Amnesty International által kiszabott új halálos ítéletek száma 36%-kal csökkent 2019-hez képest, részben azért, mert a Covid-19 világjárvány világszerte fennakadásokat és késéseket okozott a büntetőeljárásokban.

A Covid-19 világjárványhoz kapcsolódó néhány kudarc és további kihívások ellenére a világ útja töretlenül folytatódott a halálbüntetés globális eltörlése felé. Jelen tanulmány összefoglalja, hogy mely országokban van jelen még ezen a büntetési nem.

Bibliográfia

Amnesty International Global Report – Death sentences and executions, 2020.

Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé- a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010.

Mészáros Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1.

Pálincás György: Requiem egy jogintézményért, *Belügyi Szemle*, 2001/6.

Szabó Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*, Budapest, Patrocinium, 2018.

Tóth J. Zoltán: *Halálbüntetés pró és kontra*, Budapest HVG-ORAC, 2019.

Vigh József: A halálbüntetés eltörlésének időszerűségéről, *Belügyi Szemle*, 1995/1.

Szabó Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*, Budapest, Patrocinium, 2018, 175–176. ↑

Hivatkozások

1. Mészáros Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1, 2. ↑
2. Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé- a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *Láttelek közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010, 19. ↑
3. Mészáros: *Az élethez való jog*, 2-3. ↑
4. Pálincás György: Requiem egy jogintézményért, *Belügyi Szemle*, 2001/6, 66. ↑
5. Tóth J. Zoltán: *Halálbüntetés pró és kontra*, Budapest HVG-ORAC, 2019, 187–188. ↑
6. Lásd: Vigh József: A halálbüntetés eltörlésének időszerűségéről, *Belügyi Szemle*, 1995/1, 19. ↑
7. Tóth: *Halálbüntetés*, 190–196. ↑
8. Tóth: *Halálbüntetés*, 198–200. ↑
9. Tóth: *Halálbüntetés*, 74–77. ↑
10. Tóth: *Halálbüntetés*, 214–215. ↑
11. Amnesty International Global Report – Death sentences and executions, 2020, 7–9. ↑
12. Uo. 34. ↑
13. Uo. 57–58. ↑

Schmidt László: A hatályos magyar civilisztikai és kánonjogi jogszabályok összehasonlítása, az új Egyháztörvény és az ehhez kapcsolódó egyes alkotmánybírósági és EJB döntések bemutatása

I. A jogszabályok hatálya, megalkotása, és a jogforrások

A kánonjog szerint a jogforrások fogalmának két megfogalmazás van: A genetikus, amely szerint jogforrás az a tényező, ami a tárgyi (objektív) jog keletkezését előidézi, illetve a gnoszeológiai, mely a megismerés szempontjából nézi a problémát, és azokat a jelenségeket nevezi jogforrásnak, amikből a jogot megismerhetjük. Az egyházjog szerint mindkettő tekinthető jogforrásnak, de más és más szempontból.^[1] Szathmáry szerint a keresztyén egyházakban (római katolikus, görögkatolikus, református) egyetértés van abban, hogy az egyházjog alapját képező jogalkotó hatalom isteni eredetű, szabályai az isteni kijelentésből eredeztethetőek. Anyagi jogforrásként a római katolikus kánonjogi tudomány csupán az egyház saját törvényhozását, a tételes jog megalkotására hivatott szerveket (pápa, püspök, zsinat) ismeri el, az államnak az egyházra vonatkozó jogalkotó hatalmát nem. A római katolikus, és a görögkatolikus egyház szerint a Szentírás és a szenthagyomány alaki jogforrások.^[2] A kánonjog mögött teológiai elvek állnak. Az egyház szuverén, hatalma isten jogon független minden emberi hatalomtól.^[3] A római katolikus egyházjog- melyet írásom további részében bemutatok- szabályozása általános és mindenre kiterjedő, ugyanis az egyház alkotmányos és működési szabályain kívül rendelkezik hitéleti és liturgikus szabályokról is, de tartalmaz személyi-, házasságjogi és büntetőjogi rendelkezéseket is, valamint anyagi és eljárásjogi szabályokat is.^[4] A kánoni rendszer három fő jogi területet foglal magába: Az isteni jogot, mely minden emberre vonatkozik, az egyházjogi szabályokat melyek csak a katolikusokat kötik (vö. CIC 11k.), és bizonyos világi törvényeket is melyek az adott állam állampolgáira vonatkozik (vö. CIC 22k.).^[5]

A magyar világi jog jogforrásai a 121/2009. (XII.17.) AB határozat szerint:

„A jogforrás fogalma egyrészt magát a jogszabályt jelenti, másrészt a jogalkotó hatáskört és annak gyakorlását, a jogalkotási eljárását, a jogalkotó ténytet. A jogforrások szabályozása kizárólag az Alkotmány feladata; az Alkotmány éppen attól a jogrendszer alapja [Alkotmány 77. § (1) bekezdés], hogy a jogszabályok kötelező erejét és fajtáit maga határozza meg. Az Alkotmányban felsoroltakon kívüli jogforrás nem létezhet, ezekhez a JAt. sem hozzá nem adhat, sem el nem vehet, mert mindkét esetben

Alkotmányba ütközne. A jogszabályok kötelező erejének jogi forrása az Alkotmány. A Jat. így nem a jogforrásokat szabályozza, hanem, mint az Alkotmány mondja, a „jogalkotás rendjét”.

A jogalkotás fogalmán legáltalánosabban a jogszabályok létrejöttéhez vezető jogilag szabályozott eljárást, még tágabban a teljes társadalmi-politikai folyamatot kell érteni, így a „jogalkotási eljárás” és a „jogalkotás rendje” terminusok jelentése azonos. Az Alkotmányban említett „jogalkotás rendje” mint törvényhozási tárgykör eszerint maga a jogalkotási eljárás, illetve a jogszabályok közzététele (mint a jogalkotási eljárás része), de nem a jogforrások meghatározása.”^[6]

Magyarország Alaptörvénye a T) cikkben a következőképpen rendelkezik:

„Általánosan kötelező magatartási szabályt az Alaptörvény és az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett jogszabály állapíthat meg. Sarkalatos törvény eltérően is megállapíthatja az önkormányzati rendelet és a különleges jogrendben alkotott jogszabályok kihirdetésének szabályait.

Jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Jogszabály továbbá a Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején és a köztársasági elnök szükségállapot idején kiadott rendelete.” [Alaptörvény T) cikk]^[7]

Az Egyházi Törvénykönyv [CIC] 1. kánonja szerint ennek a törvénykönyvnek a kánonjai csak a latin egyházra vonatkoznak.^[8]

A magyar jogszabályok vonatkozásában a Jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (Jat.) 6. § (1) és (2) bekezdései akként rendelkeznek, hogy a jogszabály területi hatálya Magyarország területére, az önkormányzati rendelet területi hatálya a helyi önkormányzat közigazgatási területére terjed ki.

Az önkormányzati rendelet területi hatálya az 5. § (5) bekezdés szerinti esetben a társulásban részt vevő helyi önkormányzatok, az 5. § (6) bekezdés szerinti esetben a társult képviselő-testületben részt vevő települési önkormányzatok közigazgatási területére terjed ki.

A jogszabályok általában vett személyi hatálya Magyarország területén (önkormányzati

rendelet esetén az önkormányzat közigazgatási területén) a természetes személyekre, jogi személyekre és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekre, valamint Magyarország területén kívül a magyar állampolgárokat terjed ki.^[9]

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) a bevezető rendelkezések között kimondja, hogy e törvény a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait [Ptk. 1:1. §].

A kánonjog szerint a törvény akkor jön létre, amikor kihirdetik.

A 8. kánon szerint az egyetemes egyházi törvényeket az *Acta Apostolicae Sedis* c. hivatalos közlönyben való kiadás útján hirdetik ki, kivéve, ha egyes esetekben más kihirdetési módot írnak elő.

Ehhez hasonló rendelkezést találunk a Jat-ban is, melynek 26. § (1) bekezdése alapján a jogszabályokat – ide nem értve az önkormányzati rendeleteket – a Magyar Közlönyben kell kihirdetni. (A Jat. 25. § (1) bekezdése szerint Magyarország hivatalos lapja a Magyar Közlöny.)

A jogszabályok időbeli hatályával kapcsolatban is tulajdonképpen megegyezik a szabályozás. A kánonjog szerint a törvények általában nem visszamenő hatályúak, kivéve, ha kifejezetten rendelkeznek benne múltbeli dolgokról.^[10]

A Jat. 15. § (1) bekezdése szerint a jogszabályi rendelkezést – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a hatálybalépését követően keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint megkezdett eljárási cselekményekre kell alkalmazni.

A fentiekre tekintettel tehát láthatjuk, hogy a jogforrás tekintetében mind a magyar világi jog, mind a kánonjog ismeri a belső és külső jogforrás fogalmát, a törvények (jogszabályok) a kihirdetésükkel jönnek létre, és főszabályként tilalmazott a visszaható hatályú jogalkotás. A legfőbb különbség – értelemszerűen – a személyi hatály kapcsán látható.

II. A természetes személyek

Az egyházjog szerint az ember a keresztséggel válik Krisztus egyházának tagjává, és ezzel lesz itt személy is azokkal a kötelezettségekkel és jogokkal, melyek a keresztényeket jogállásuknak megfelelően megilletik, amennyiben közösségben vannak az egyházzal, és amennyiben ezt törvényesen hozott büntető rendelkezés nem akadályozza [CIC 96. k.]

Erdő szerint a személyiség a jogban általános képességet jelent arra, hogy valaki jogok és köteleességek alanya lehessen, ezt jogképességnek, vagy jogalanyiságnak is nevezik. Az egyházjog is a természetes személyek (*persona physica*) és jogi személyek (*persona iuridica*) között tesz különbséget. Azt a kánonjog is elismeri, hogy minden emberi személynek van bizonyos alapvető jogképessége, így elidegeníthetetlen jogai is a természetes és pozitív isteni jogrendben, de némely vonatkozásban magának az egyházi jog jogrendjében is.^[11]

A Ptk. szerint minden ember jogképes, vagyis jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis. A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg, a jogképesség a halállal szűnik meg [Ptk. 2:1, §, 2:2. §, 2:4. §]. Természetesen a magyar magánjog is ismeri és elismeri a jogi személyeket, és jogképességgel is felruházza őket.

A cselekvőképességet mind a kánonjog, mind pedig a magyar magánjog ismeri. Cselekvőképességen Erdő szerint a személyeknek azt a képességét lehet érteni, mely alapján közvetlenül, saját cselekedetei útján válthat ki jogi hatásokat, szerezhets jogokat, illetve vállalhat kötelezettségeket.^[12]

Ezzel lényegében azonos definíciót ad a Ptk. is amikor kimondja, hogy aki cselekvőképes, maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot. A Ptk. szerint minden ember cselekvőképes, akinek cselekvőképességét e törvény vagy a bíróság gondnokság alá helyezést elrendelő ítélete nem korlátozza, továbbá a cselekvőképességet korlátozó jognyilatkozat semmis [Ptk. 2:8. § (1)-(3)]. A cselekvőképesség mind a kánonjogban, mind a magyar magánjogban lehet teljes vagy korlátozott, ugyanakkor míg a Ptk. kifejezetten definiálja a cselekvőképesség fogalmát, addig a kánonjog nem használja ezt a kifejezést.

Az életkornak a kánonjogban és a magyar magánjogban is jelentősége van.

A 97. kánon szerint nagykorú az a személy, aki betöltötte tizennyolcadik életévét; ha ezt a kort még nem érte el, kiskorú. A hetedik évét be nem töltött kiskorút gyermeknek nevezzük, és úgy tekintjük, hogy nem felel magáért; hetedik életévének betöltése után pedig azt vélelmezzük, hogy esze használatával rendelkezik. A 98. kánon alapján a nagykorú személyt megilleti jogainak teljes gyakorlása. A kiskorú személy jogainak gyakorlásában a szülők vagy gyámok hatalma alatt áll, kivéve azokat a dolgokat, amelyeket illetően a kiskorúak isteni vagy kánoni jog alapján ki vannak véve hatalmuk alól. A kánonjog a gyámrendelés kapcsán a világi jog szabályainak alkalmazását írja elő [CIC 97. és 98. k.].

A fentiekhez hasonlóan rendelkezik a Ptk. is, amikor kimondja, hogy a kiskorú gyermek szülői

felügyelet vagy gyámság alatt áll [Ptk. 4:146. § (1)].

A Ptk. szerint kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A kiskorú ugyanakkor a házasságkötéssel nagykorúvá válik. Korlátozottan cselekvőképesnek kell tekinteni azt a kiskorút, aki a tizennegyedik életévét betöltötte és nem cselekvőképtelen [Ptk. 2: 10. § (1), 2:11. §].

Mint láthatjuk tehát, mindkét jogrend ismeri a természetes és a jogi személyeket, a jogképesség és a cselekvőképesség fogalmát, még ha ez utóbbiról a kánonjog kifejezetten nem is rendelkezik, valamint az életkornak is jelentőséget tulajdonít mind a kánonjog, mind a magyar polgári jog.

III. A jogi személyek

Az egyház belső joga szerint az egyházban vannak a természetes személyeken kívül jogi személyek is, amelyek a kánoni jogban jellegüknek megfelelő köteleességek és jogok alanyai [CIC 113. k.]. Erdő szerint a katolikus egyház és az Apostoli Szentszék erkölcsi személy (*persona moralis*) jelleggel rendelkezik isteni rendelkezés folytán. Az erkölcsi személy kifejezés arra utal, hogy az egyház és a Szentszék olyan valóságok, melyek nem csupán a pozitív egyházi jog alapján, hanem isteni rendelkezés folytán alanyai az embertől alkotott jogot megelőző jogoknak és köteleességeknek.^[13]

A Ptk. alapján a jogi személy jogképes, jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogi személy jogképessége kiterjed minden olyan jogra és kötelezettségre, amely jellegénél fogva nem csupán az emberhez fűződhet [Ptk. 3: (1)-(2). §].

Az egyház a jogi személy ekként való elismerését vagy magánál a jognál fogva, vagy az illetékes hatóság határozatilag adott külön intézkedése révén adja meg a személyek vagy dolgok olyan együtteseinek, melyeknek célja megfelel az egyház küldetésének, és meghaladja az egyesek célját.^[14] A 115. kánon szerint az egyházban a jogi személyek vagy személyeknek vagy dolgoknak az együttese. A 117. kánon alapján személyeknek vagy dolgoknak azok az együttese, amelyek jogi személyiség elnyeréséért folyamodnak, ezt csakis akkor kaphatják meg, ha szabályzatukat az illetékes hatóság jóváhagyja. A 118. kánon kimondja, hogy a hivatalos jogi személyt, annak nevében cselekedve azok képviselik, akiknek erre való illetékességét az egyetemes vagy a részleges jog vagy az illető jogi személy saját szabályzata elismeri; a magán jogi személyt azok képviselik, akiket erre a szabályzat felhatalmaz.

A Ptk. szerint a jogi személy létrehozásáról a személyek szerződésben, alapító okiratban vagy alapszabályban, röviden, létesítő okiratban szabadon rendelkezhetnek, a jogi személy szervezetét és működési szabályait maguk állapíthatják meg. A jogi személy a jogi személy típusnak megfelelő létesítő okirata alapján alapuló bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre. A jogi személy nyilvántartásba való bejegyzését a nyilvántartó bíróság jogszabályban meghatározott okból tagadhatja meg. A gazdasági társaságok vonatkozásában a Ptk. kimondja, hogy a gazdasági társaságok üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására, a tagok vagyoni hozzájárulásával létrehozott, jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások, amelyekben a tagok a nyereségből közösen részesednek, és a veszteséget közösen viselik. Gazdasági társaság alapítását a létesítő okirat közjegyzői okiratba foglalásától vagy ügyvédi vagy kamarai jogtanácsosi ellenjegyzésétől számított harminc napon belül be kell jelenteni a nyilvántartó bíróságnak [Ptk. 3:4. § (4), Ptk. 3:4. § (1), 3: 88. § (1), 3:100. § (1)].

A Ptk. 29. § (1)-(3) bekezdései szerint a jogi személy törvényes képviselőjét a vezető tisztségviselő látja el. A vezető tisztségviselő képviselői jogát önállóan gyakorolja. A vezető tisztségviselő köteles a jogi személy jogszabályban előírt adatait a nyilvántartó bíróságnak bejelenteni. A gazdasági társaságok képviselőjével kapcsolatban a Ptk. kimondja, hogy a társaság ügyvezetését a vezető tisztségviselő a társasággal kötött megállapodástól függően megbízási jogviszonyban vagy munkaviszonyban láthatja el. A társaság ügyvezetését a vezető tisztségviselő a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján önállóan látja el. E minőségében a jogszabályoknak, a létesítő okiratnak és a társaság legfőbb szerve határozatainak van alávetve. A vezető tisztségviselő a társaság tagja által nem utasítható, és hatáskörét a legfőbb szerv nem vonhatja el. A társaság legfőbb szerve a vezető tisztségviselők munkájának segítése érdekében egy vagy több cégvezetőt nevezhet ki. A cégvezető feladatait munkaviszonyban látja el. A cégvezető olyan munkavállaló, aki a vezető tisztségviselő rendelkezései alapján irányítja a társaság folyamatos működését [Ptk. 3: 112. § (1) - (3), Ptk. 3: 113. § (1)].

Természetesen a magyar magánjog alapján is feloszthatjuk a jogi személyeket abból a szempontból (is), hogy személyösszességről (*universitas personarum*, pl: egyesület, egyesülés, vagy vagyonösszességről (*universitas bonorum*, pl.: alapítvány) beszélünk.^[15]

Mint láthatjuk, mind a kánonjog, mind a magyar polgári jog ismeri és szabályozza a jogi személyeket, létesítésüket, szervezetüket, képviselőjüket, és megszűnésüket is. A legfőbb különbséget abban láthatjuk, hogy a polgári jog – értelemszerűen- sokkal részletesebb szabályokat tartalmaz, megkülönbözteti a jogi személyeket és a gazdasági társaságokat, és ez utóbbi különböző típusait (kkt., kft., bt., rt.) is nagyon részletesen szabályozza.

IV. Jogcselekmények, jognyilatkozatok

A katolikus egyház joga alapján a jogcselekmény érvényességéhez szükséges, hogy erre jogilag képes személy hajtsa végre, és hogy meglegyen benne mindaz, ami az illető cselekmény lényegéhez tartozik, továbbá, hogy megtartsák azokat a formaságokat és követelményeket, melyeket a jog a cselekmény érvényességéhez előír. A külső elemeit illetően szabályosan végrehajtott jogcselekményt érvényesnek vélelmezzük [CIC 124. k.].

Erdő minden olyan tényt vagy eseményt jogi ténynek nevez, melyhez a jogrend jogi hatásokat fűz. Szerinte ténylegesen csak akkor beszélhetünk jogi tényről, ha a tény vagy esemény megvalósulása nem függ az embertől, de legalábbis a törvényhozó ettől függetlenül szemléli őket (pl. halál, születés, életkor stb.). Jogcselekménynek azokat a jogi tényeket nevezi, melyek egy jogalany akaratától függenek akár úgy, hogy a jogalany akarata nélkül nem történnek meg, akár úgy, hogy a joghatások mások, vagy nem jelentkeznek, ha a tény a jogalany akaratától függetlenül történik meg. Álláspontja szerint a jogcselekmény lehet fakultatív cselekmény (amit megenged a jog); jogügylet (pl. szerződés); kormányzati hatalommal rendelkező szerv intézkedése; szükséges, vagy kötelező cselekmény; meg nem engedett vagy büntetendő cselekmény.^[16] A jogcselekmények akkor jogügyletek, ha a szándék a joghatás kiváltására irányul.^[17]

Lábady Tamás szerint azokat az élethelyzeteket, tényeket, történéseket, melyek magánjogi joghatásokat jellegzetesen idéznek elő, jogi tényeknek nevezzük a magánjogban. Lábady megkülönböztet jogügyleteket (amiknek célja valamilyen magánjogi hatás létesítése); egyszerű jogcselekményeket (olyan akarat, érzés, vagy tudományos nyilatkozatok, melyek nem irányulnak kifejezetten a hozzájuk fűzött joghatásokra); reálaktusokat (melyek nem jognyilatkozati formában jelennek meg); előírt magatartásokat (amelyekkel a jogviszonyok alanyai a jogviszonyból rájuk háruló kötelezettségüket teljesítik); és jogellenes magatartásokat (abszolút jogellenes, relatíven jogellenes, objektíve jogellenes, szubjektíven jogellenes.) Idesorolja még az utaló magatartásokat, és az önhibát is.^[18]

A Ptk. szerint a jognyilatkozat joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozat. Jognyilatkozat szóban, írásban vagy ráutaló magatartással tehető. Ha a jognyilatkozatot írásban kell megtenni, az akkor érvényes, ha legalább a lényeges tartalmát írásba foglalták [Ptk. 6:4. § (1) és (2), 6:7. § (1)].

A jogcselekmények, jognyilatkozatok kapcsán gyakran felmerül az érvényesség, hatályosság kérdésköre is.

Az egyházjog szerint ahhoz, hogy a jogcselekmény egyáltalán létrejöjjön, és érvényes is legyen szabad akarattal és értelemmel végrehajtott cselekedet szükségeltetik. Abban az esetben amikor a mérlegelés vagy a szabad döntés hiányzik vagy csorbul, maga a jogcselekmény is hiányos lesz. A különböző hiányosságok nem egyforma joghatással járnak, egyes hiányosságok természetüknél fogva, mások a jogalkotó ilyen rendelkezése alapján tesznek eleve érvénytelenné, vagy nem létezővé jogcselekményeket. Más hiányosságok nem eredményeznek önmaguktól érvénytelenséget, de megteremtik a jogalapot ahhoz, hogy a jogcselekményt utólag megsemmisítsék.^[19]

A 125. kánon szerint a személyt kívülről érő, olyan kényszer hatására végzett cselekmény, melynek az illető egyáltalán nem tudott ellenállni, meg nem történtnek számít. Az ellenállhatatlan kényszer, aminek az érintett egyáltalán nem képes ellenállni, kiiktatja az akarat működését a cselekvésből, így emberi cselekedet (*actus humanus*) létre sem jön, így a jogcselekmény meg nem történtnek számít.^[20]

A fenti kánon arról is rendelkezik, hogy a súlyos és jogtalanul okozott félelemből vagy megtévesztés hatására végzett cselekmény érvényes, hacsak a jog másként nem rendelkezik; ám bírói ítélettel érvényteleníteni lehet akár a sértett fél, illetve jogutódja kérésére, akár hivatalból [CIC 125. k.].

Itt olyan esetről van szó, amikor valamilyen választási, döntési lehetősége ugyan volt a személynek, de ezt súlyosan zavaró tényezők a cselekvő sérelmére befolyásolták. Ilyenkor alapvetően érvényes a jogcselekmény, de lehetőség van arra, hogy a bíróság megsemmisítse. Különösen fontos azonban a jog a személy cselekvési szabadságának védelmében a jogcselekmény kezdettől fogva való érvénytelenségét rendeli el.^[21]

Erdő szerint a súlyos félelemnek két fajtáját különböztethetjük meg. Objektíve súlyos félelemről akkor beszélhetünk, ha kiváltó oka az átlagos ember cselekvését jelentősen képes befolyásolni (pl. közeli hozzátartozókkal szembeni életveszélyes fenyegetés), szubjektíven súlyos a félelem akkor, ha olyan tényező váltja ki, ami az adott személyt alkatára, adottságaira tekintettel nagy mértékben befolyásol (pl. szüleitől érzelmileg erősen függő személye esetén a szülői szeretet elvesztésének veszélye.) Mindkét fajta súlyos félelemnek ugyanaz a kánonjogi hatása. A jogtalanul okozott félelem mindig embertől ered, a jogtalanság állhat a fenyegetés módjában is.^[22]

A 126. kánon szerint érvénytelen az a cselekmény, amit olyan tudatlanságból vagy tévedésből végeztek, ami a cselekmény lényegét érinti, vagy annak egy elengedhetetlen feltételére vonatkozik; egyébként — hacsak a jog másként nem rendelkezik — a cselekmény

érvényes, mégis a tudatlanságból vagy tévedésből végzett cselekménnyel kapcsolatban a jognak megfelelően megsemmisítési keresetnek lehet helye.

A tudatlanság (*ignorantia*) valamely köteles ismeret hiánya, ez nemcsak tartós, hanem pillanatnyi is lehet. Ebben az esetben feledékenységről, vagy figyelmetlenségről beszélünk (*inadvertentia*). A tévedés nem más, mint a valóságról kialakított hamis ítélet. Mind a tudatlanság, mind pedig a tévedés jogi vagy ténybeli is lehet (*ignorantia/error iuris/facti*). A jogra vonatkozó tudatlanságnak a kánonjog nagy jelentőséget tulajdonít, ugyanis az egyházi törvények isteni és egyházi, vagy legalábbis egyházi parancsok kifejezői, ezáltal a lelkiismeretet is érintik. A külső és belső fórumokat nem szabad összetéveszteni, de igen fontos a kettő harmonikus kapcsolata. A büntető törvények nem tudásának büntethetőséget csökkentő, vagy azt akár meg is szüntető hatása lehet. A jogra vonatkozó tudatlanság nem vélelmezhető. Olyan cselekmény tekintetében, mely akár ténylegesen közismert az adott közösség körében (*notorius notorietate facti*), akár pedig jogilag közismertnek minősül (*notorius notorietate iuris*), mert pl. jogerős ítéletben megállapították, a ténybeli tudás vagy tudatlanság sem vélelmezhető.^[23]

A 127. kánon alapján, amikor a jog úgy rendelkezik, hogy az előjárónak a cselekmény végrehajtásához egy testületnek vagy személyek egy csoportjának beleegyezésére vagy véleményére van szüksége, a testületet, illetve a csoportot a 166. kán. szerint kell összehívni, kivéve, ha olyan esetben, amikor a véleményt csak ki kell kérni, a részleges vagy a saját jog másként rendelkezik; a cselekmény érvényességéhez pedig az szükséges, hogy a jelenlévők abszolút többsége beleegyezését adja, vagy hogy mindenkinek kikérjék a véleményét.

A 127. kánon hozzáteszi továbbá, hogy amikor a jog úgy rendelkezik, hogy a cselekmény végrehajtásához az előjárónak egyes meghatározott személyek beleegyezésére vagy véleményére van szüksége, ha beleegyezés szükséges, érvénytelen az előjáró cselekménye, ha nem kéri ki az illető személyek beleegyezését, illetve ha mindegyikük vagy akár csak egyikük állásfoglalásával ellentétesen cselekszik, ha vélemény szükséges, érvénytelen az előjáró cselekménye, ha nem hallgatja meg az illető személyeket; noha az előjáró egyáltalán nem köteles arra, hogy állásfoglalásukat elfogadja, még akkor sem, ha az egyhangú, mégse térjen el – főként egyhangúság esetén – állásfoglalásuktól, hacsak ezt megítélése szerint erősebb érv nem indokolja. Mindazok, akiknek beleegyezése vagy véleménye szükséges, kötelesek nézetüket őszintén előadni, és ha az ügy súlyossága indokolja, a titkot gondosan meg kell tartaniuk; ennek a kötelességnek a teljesítését az előjáró megkövetelheti.

A magyar polgári jog a szerződések érvénytelenségének két típusát ismeri, a semmisséget és a megtámadhatóságot. A Ptk. szerint a semmis szerződés megkötésének időpontjától érvénytelen. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség; a szerződés semmisségét a bíróság hivatalból észleli. Ha a semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, ez utóbbi érvényes, kivéve, ha ez a felek feltehető szándékával ellentétes. Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a szerződés semmisségére az hivatkozhat és a szerződés semmisségével kapcsolatos peres eljárást az indíthat, akinek ehhez jogi érdeke fűződik vagy akit erre törvény feljogosít. Közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében és uzsorás szerződés esetén az ügyész keresetet indíthat a szerződés semmisségének megállapítása vagy a semmisség jogkövetkezményeinek alkalmazása iránt [Ptk. 6: 88. § (1) – (4)].

Láthatjuk tehát, hogy mind a kánonjog, mind pedig a magyar polgári jog ismeri a jogcselekményeknek, illetve a szerződéseknek az érvénytelenségének eseteit. Mindkét jogrendben vannak olyan esetek amikor eleve érvénytelen (semmis) a jogcselekmény (szerződés), vagy létre sem jön, de olyan esetek is, amikor a jogalkotó nem rendelkezik az érvénytelenségről, hanem azt a félnek kell kérnie.

V. A katolikus egyházra vonatkozó egyes magyar jogszabályok és az ezekhez kapcsolódó Alkotmánybírósági döntések

A korábbi magyar Alkotmány a következőképpen rendelkezett a vallásszabadságról: „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa. A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.”^[24]

Ezzel kapcsolatosan az Alkotmánybíróság a 4/1993. (II.12.) AB határozatában a következőket állapította meg:

„Az államnak vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie. A vallásszabadsághoz való jogból az államnak az a kötelessége következik, hogy az egyéni meggyőződés szabad kialakításának lehetőségét biztosítsa. Az egyház elválasztása az államtól nem jelenti azt, hogy a vallás

és az egyház sajátosságait az államnak figyelmen kívül kell hagynia. Az állami iskola nem lehet elkötelezett egyetlen vallás mellett sem. Az államnak jogi lehetőséget kell biztosítania arra, hogy egyházi iskolák jöhessenek létre, az állam maga azonban nem köteles ilyen iskolákat felállítani.^[25]

A rendszerváltozás után az első egyházakkal kapcsolatos törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény (Ltv.) volt. Ennek 1.§-a szerint a lelkiismereti és vallásszabadság mindenkit megillető alapvető emberi szabadságjog, amelynek zavartalan gyakorlását a Magyar Köztársaság biztosítja. A törvény – az abban foglalt feltételek teljesülése esetén – a megyei (Fővárosi) bíróságok hatáskörébe utalta az egyház nyilvántartásba vételét. Az Ltv. 15.§ (2) bekezdése szerint az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.

Az Alkotmánybíróság a 32/2003 (VI.4.) AB határozatában elvi érveléssel kifejtette, hogy az Ltv. 15. § (1) és (2) bekezdésének alkalmazása során alkotmányos követelmény, hogy egyház és vele jogviszonyban álló személyek közötti, állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogvitákat az állami bíróságok érdemben elbírálják. Indokolásában hangsúlyozta, hogy a bírósághoz való fordulás alapjoga szerint az egyház szolgálatában álló személynek is alkotmányos joga van arra, hogy amennyiben az állami jogszabályok szerint került sor az alkalmazására, akkor az állami bíróságok az alkalmazásával kapcsolatos jogvitát elbírálják. Az állam vallási semlegességére való hivatkozás nem eredményezheti a bírósághoz való fordulás alkotmányos jogának sérelmét.^[26]

A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény (Etv.) 1.§-a szerint e törvény hatálya kiterjed arra az egyháztól, vallásfelekezettől, vallási közösségtől, egyéb egyházi szervezettől (a továbbiakban együtt: egyház) 1948. január 1-je után kártalanítás nélkül állami tulajdonba került beépített ingatlanra, amely az állami tulajdonba kerülésekor a 2. § (2) bekezdésében meghatározott célt szolgált, feltéve, hogy az ingatlan e törvény hatálybalépésekor állami tulajdonban vagy a helyi önkormányzat tulajdonában van. A 2.§ szerint az ingatlan az egyház igénylése alapján – az e törvényben szabályozott eljárással kerül a volt tulajdonos egyház tulajdonába és használatába (a továbbiakban: ingatlanátadás) az egyház tényleges tevékenysége szerint szükséges mértékben és időben, figyelembe véve az állami, a helyi önkormányzati feladatok ellátásához nélkülözhetetlen tárgyi feltételeket és az állami, illetőleg az önkormányzati költségvetésből az ingatlanátadásra juttatott pénzügyi fedezetet. Az Etv. 2.§-a kapcsán az Alkotmánybíróság a már említett 4/1993. (II. 12.) AB határozatában kimondta, hogy az Etv. tárgyához tartozó körben elegendő garanciát nyújt arra, hogy az egyház részére történő ingatlanátadások – ha

a törvényt betartják – ne sértsék az egyházi iskolát elutasító szülők és gyermekek vallásszabadsághoz és lelkiismereti szabadsághoz való jogát. Az Alkotmánybíróság ezért a fenti rendelkezés alkotmányellenességének ez okból való megállapítására irányuló indítványt elutasította.^[27]

Magyarország Alaptörvénye VII. cikkének (1)-(3) bekezdései a következőképpen rendelkeznek a vallásszabadságról: Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa. Az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre. Az állam és a vallási közösségek különváltak működnek. A vallási közösségek önállóak.

2012. január 1-jén hatályba lépett a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (Ehtv.), melynek 1.§-a szerint a lelkiismereti és a vallásszabadság mindenkit megillető alapvető jog, amely nem köthető semmilyen jogi formához.

Az Ehtv. 7.§-a kezdetben akként rendelkezett, hogy az egyház, vallásfelekezet, vallási közösség (a továbbiakban együtt: egyház) azonos hitelveket valló természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező és az Országgyűlés által elismert autonóm szervezet, amely elsődlegesen vallási tevékenység gyakorlása céljából jön létre és működik. A 14.§ (1) bekezdése szerint az alapcélként vallási tevékenységet végző egyesület (a továbbiakban: egyesület) egyházként való elismerését legalább ezer fő aláírásával a népi kezdeményezésre vonatkozó szabályok alkalmazásával az egyesület képviselőjére jogosult személy kezdeményezheti. A (3) és (5) bekezdések alapján az Országgyűlés vallásügyekkel foglalkozó bizottsága (a továbbiakban: bizottság) a népi kezdeményezés alapján az egyesület egyházként történő elismerésére vonatkozó törvényjavaslatot terjeszt az Országgyűlés elé. Ha a (2) bekezdésben meghatározott feltételek nem állnak fenn, azt a bizottság a törvényjavaslathoz kapcsolódóan jelzi. Ha az Országgyűlés a (3) bekezdés szerinti törvényjavaslat alapján valamely egyesület egyházként történő elismerését nem támogatja, az erről szóló döntést országgyűlési határozat formájában kell közzétenni. A közzétételtől számított egy éven belül az egyesület egyházként való elismerésére irányuló ismételt népi kezdeményezés nem indítható. A 37.§ (1) bekezdése szerint az e törvény hatálybalépését

követően – a (3) bekezdésben meghatározott kivétellel – csak a mellékletben meghatározott egyháznak nyújtható egyházi célú költségvetési támogatás.^[28]

Az Alkotmánybíróság azonban a 6/2013 (III.1.) AB határozattal a fenti rendelkezések alaptörvény-ellenességét megállapította (a 7.§-nak az „Országgyűlés által elismert” szövegrészét), és azokat hatálybalépésükre, vagyis 2012. január 1. napjára visszamenőleg megsemmisített. Indokolásában rámutatott, hogy

„egy vallási közösség számára az egyházi jogállás – akkor is, ha az az egyéb társadalmi szervezetekhez képest nagyobb belső szervezetalakítási és szabályozási szabadságon kívül többletjogokat nem biztosít – olyan lényeges jogosultság, amely szorosan összefügg a vallásszabadsághoz való joggal. Ezért az egyházi jogállás megszerzésére, az egyházi elismerésre vonatkozó állami döntés tehát nem lehet önkényes, a döntés alapjául szolgáló eljárásnak meg kell felelnie a tisztességes eljáráshoz való jogból eredő követelményeknek: az ügyet részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül kell intézni, a döntést megfelelően indokolni [Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdés]; a döntéssel szemben pedig jogorvoslati lehetőséget kell biztosítani [XXVIII. cikk (7) bekezdés]. Az eljárás tisztességes volta az egyházi jogállásról való döntéssel kapcsolatban azért is különösen fontos, hogy ne merülhessen fel kétség a tekintetben, hogy az állam a világnézeti semlegesség elvének megfelelően, az érintett vallási közösség hátrányos megkülönböztetése nélkül járt el [XV. cikk (2) bekezdés].”^[29]

Hivatkozott továbbá arra is, hogy a vizsgálat során megállapította, hogy az egyházi elismerésről történő döntéssel kapcsolatos politikai mérlegelés kockázata nemcsak az Ehtv. tételes szabályai, de annak eddigi alkalmazási gyakorlata alapján sem zárható ki.

Az Ehtv.-vel a Velencei Bizottság is foglalkozott, mely kimondta, hogy az, hogy az Ehtv. az Országgyűlés általi elfogadáshoz kötötte az egyházként történő elismerést, több száz, korábban elismert egyház státuszának elvesztéséhez vezetett, mely nem felel meg a nemzetközi jogi sztenderdeknek.^[30]

Az alkotmányozó 2013. október 1-jétől hatályosan, a fenti kritikákra az Alaptörvény ötödik módosításával reagált. Eszerint az Alaptörvény VII. cikk (2)-(4) bekezdése helyébe a következő rendelkezések lépnek:

„(2) Az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre.

(3) Az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A vallási közösségek önállóak.

(4) Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.”

Az Alaptörvény VII. cikke a következő (5) bekezdéssel egészül ki:

(5) A vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, valamint az együttműködés feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”

A részletes indokolás szerint a (2) bekezdést érintő módosítás a jellemzően közösségi formában működő vallásgyakorlás szervezeti kereteinek sarkalatos törvényben való meghatározására utalással a vallási közösségek létrehozásának szabadságát biztosítja az érintettek számára, ugyanakkor az állam számára is megteremti annak az Alkotmánybíróság határozataiban is említett kötelezettségnek a külön is nevesített alkotmányos alapját, hogy a vallás szabad gyakorlására megfelelő szervezeti kereteket hozzon létre. A módosítás alapján sarkalatos törvénynek kell meghatároznia azokat a szervezeti kereteket, amelyeket az azonos hitelveket követők a vallásuk gyakorlása céljából igénybe vehetnek.

A (4) bekezdés módosítása egyértelművé teszi, hogy az Országgyűlés döntése nem a vallási közösségek teológiai értelemben vett egyházi önmeghatározását érinti, nem az egyházként való működés lehetőségének megadására vagy elutasítására irányul, hanem annak szabad mérlegelésére és eldöntésére, hogy a közösségi célok elérése érdekében az állam melyik vallási közösséggel kíván együttműködni. A közösségi célok elérése érdekében történő együttműködésre tekintettel lesz lehetséges az egyes vallási közösségek közül a feltételeknek megfelelők részére sajátos jogállás és jogosultságok biztosítása. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. A módosítás részben visszautal a (2) bekezdésre is, amikor a bevett egyházi jogállást nevesíti, és ezáltal deklarálja, hogy a sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formák között a bevett egyházi jogállást létre kell hozni az olyan vallási közösségeknek, amelyekkel az állam a közösségi célok elérése érdekében együttműködik. Az együttműködés a közösségi célok hatékony ellátása érdekében más vallási közösségekhez képest többletjogosítványok biztosítását igényli, amely megkülönböztetés alkotmányos alapjait e módosítás teremti

meg.^[31]

A jogalkotó az Ehtv.-t az AB határozat(ok)ra, a Velencei Bizottság javaslatára, és az Emberi Jogok Európai Bírósága 2014. április 8-ai döntésére^[32] is figyelemmel jelentősen módosította. Az Ehtv. jelenleg hatályos 7.§ -a szerint vallási közösség működhet jogi személyiség nélkül, valamint jogi személyiséggel rendelkező szervezeti formában.

Jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség

- a) a vallási egyesület,
- b) a nyilvántartásba vett egyház,
- c) a bejegyzett egyház és
- d) a bevett egyház.

A bevett egyház, a bejegyzett egyház, a nyilvántartásba vett egyház, illetve a vallási egyesület azonos hitelveket valló, természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet.

VI. Összegzés, konklúzió

A fenti tanulmányomban a katolikus egyház jogának és a magyar (civilisztikai) jogszabályoknak egy részét hasonlítottam össze. Látható, hogy számos esetben megegyezik, de legalábbis hasonló a két jogrend szabályozása, ugyanakkor sok esetben eltér a kettő egymástól.

A jogforrások és a jogalkotás vonatkozásában mindkét jogrendben megtalálható a legfőbb jogalkotó szerv (hatalom). Az egyházjogban a jogalkotó hatalom isteni eredetű, míg a magyar világi jogban a demokrácia és a népfelség elvéből következően a választók által megválasztott és mandátumhoz juttatott képviselőkől álló Országgyűlés a legfőbb jogalkotásra jogosult és kötelezett szerv. Hasonlóság ugyanakkor, hogy a törvényeket ki kell hirdetni és főszabályként a visszamenőleges törvénykezés is tilalmazott. A természetes személyek kapcsán inkább hasonlóságot találunk a két jogrend között: mindkettő egy bizonyos életkor eléréséhez köti a jognyilatkozatok, jogcselekmények megtételére való képességet (cselekvőképesség), és ugyancsak mindkét jog elismeri az emberek

elidegeníthetetlen jogát arra, hogy jogok és kötelezettségek alanyai lehessenek (jogképesség). A jognyilatkozatokra és jogcselekményekre, azok megtételére, érvényességére, hatályosságára ugyancsak közel azonos rendelkezéseket találunk a két jogrendben. Az is látható, hogy az Alkotmánybíróság számos alkalommal foglalkozott a lelkiismereti-, és vallásszabadsággal és az egyház(ak)ra vonatkozó jogszabályokkal. Álláspontom szerint a jogalkotó végül megnyugtatóan rendezte a vallási közösségekre vonatkozó szabályozást.

VII. Conclusion

In my study I have compared certain aspects of Catholic Ecclesiastical Law (Canon Law) with Hungarian Civil Law. The two legal traditions coincide or at least show strong similarities in many cases, yet there are also marked differences between the two.

In both legal systems there is a supreme legislative power which is the source of law and legislation. The source of legislative power in Canon Law is divine (i.e. God Himself), whereas in Hungarian Civil Law it is the democratically chosen members of Parliament, mandated by popular sovereignty, who have the supreme right and responsibility to create legislation.

A notable similarity between the two legal systems is that new legislation must in all cases be made public (promulgation) and retroactive legislation (i.e. *ex post facto* law) is forbidden. There are further similarities when it comes to the legal treatment of natural persons in the two systems: under both Canon- and Civil Law a natural person must have reached a certain age to be able to make legal declarations and perform legal acts (i.e. to have legal capacity), and both systems recognize the inalienable right of individuals to be the subjects of legal rights and duties. Concerning legal declarations and actions—and their enactment, validity, and scope—the two legal traditions examined show significant correlation.

Bibliográfia

Antalóczy Péter: *Egyházjog II*, Budapest, Patrocínium Kiadó, 2013.

Beal, John P. (et al.) (ed.): *New commentary on the code of canon law*, New York, The Canon Law Society of America, 2000.

Erdő Péter: *Egyházjog*, Budapest, Szent István társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2014.

Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, 2002

Papp Tekla: Vázlatos áttekintés a jogi személyről az új Polgári Törvénykönyv apropóján, *Pro Publico Bono*, II. évf., 2014/2.

Schanda Balázs: Az egyházjog és a világi jog viszonya, *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 2013/2.

Szathmáry Béla: *Magyar egyházjog*, Budapest, Századvég Kiadó, 2004.

Venice Commission, Opinion 664/2012, CDL-AD(2012)004

Hivatkozások

1. Erdő Péter: *Egyházjog*, Budapest, Szent István társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2014, 85. ↑
2. Szathmáry Béla: *Magyar egyházjog*, Budapest, Századvég Kiadó, 2004, 65. ↑
3. Schanda Balázs: Az egyházjog és a világi jog viszonya, *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 2013/2. 271. ↑
4. Antalóczy Péter: *Egyházjog II*, Budapest, Patrocínium Kiadó, 2013, 23. ↑
5. Beal, John P. (et al.) (ed.): *New commentary on the code of canon law*, New York, The Canon Law Society of America, 2000, 55-56. ↑
6. ABH 2009, 1013, 1023-1024. ↑
7. 2022. november 1-jétől a „Jogsabály továbbá a Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején és a köztársasági elnök szükségállapot idején kiadott rendelete.” fordulatot törölte a normaszövegből az alkotmányozó. ↑
8. Az Egyházi Törvénykönyv, I. Könyv, 1. kánon ↑
9. A Jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (Jat.) 6. §. (1)-(2) bekezdések ↑
10. Erdő: *Egyházjog*, 100. ↑
11. Uo. 134. ↑
12. Uo. 135. ↑
13. Erdő: *Egyházjog*, 144. ↑
14. Uo. ↑
15. Ld. erről bővebben Papp Tekla: Vázlatos áttekintés a jogi személyről az új Polgári Törvénykönyv apropóján, *Pro Publico Bono*, II. évf., 2014/2. ↑
16. Erdő: *Egyházjog*, 149. ↑
17. CIC. 166. oldal lábjegyzet ↑

18. Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, 2002, 297–305. ↑
19. Erdő: *Egyházjog*, 150. ↑
20. Uo. ↑
21. CIC 167. oldal lábjegyzet ↑
22. Erdő: *Egyházjog*, 151. ↑
23. CIC 99–100. oldal lábjegyzet ↑
24. 1949. évi XX. törvény, A Magyar Köztársaság Alkotmánya 60. § (1)–(3) ↑
25. ABH 1993, 48, 48. ↑
26. ABH 2003, 380, 380, valamint 390–391. ↑
27. ABH 1993, 48, 58. ↑
28. Az Ehtv. 6/2013 (III.1.) AB határozatot megelőző állapota szerint. ↑
29. ABH 2013, 194, 243. ↑
30. Venice Commission, Opinion 664/2012, CDL-AD(2012)004, 109. ↑
31. Ld. Az Alaptörvény ötödik módosításának indokolása. ↑
32. Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary, 70945/11, 23611/12, 26998/12 et al. ↑

Balogh Atilla: Harc a lángok ellen – A Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium tűzrendészeti politikája (1931–1935)

Bevezetés

A történelemtudomány eddig nem foglalkozott igazán részletesen a Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium tűzrendészeti politikájával. A hiány indokoltta tette e téma feldolgozását, a kutatási eredmények tanulmány formájában történő megjelentetését. További érvet jelentett, hogy napjainkban (2022) – ahogy az 1930-as évek első felében is – gazdasági válság sújtja hazánkat. Ily módon érdemes volt megvizsgálni, hogy a belügyi tárca akkoriban milyen válaszokat adott e szakterületen a válság kihívásaira.

Jelen tanulmányomban a korabeli – 1930-as évekbeli – belügyminisztériumi szaknyelvet alkalmazom. A szaknyelv egyébként számos esetben egyezik a 2020-as évek elején alkalmazott tűzoltósági szaknyelvvvel. Az 1930-as években leginkább a tűzrendészet kifejezést használta a szakma, a tűzvédelem kifejezést jóval kevesebbszer.

A szakterület irányítása

A belügyi tárca IX/a. Igazgatási rendészeti alosztálya irányítása alatt állt szakterület.^[3] Az alábbiak mind a tűzrendészet szakterületéhez tartoztak: Magyar Országos Tűzoltótisztképző Tanfolyam ügyei; konkrét tűzrendészeti ügyek; tűzoltói díszérem adományozása; ásványolaj, acetiléngáz gyártása, tartása, raktározása.^[4] A vizsgált időszakunkban e téren a legfőbb döntéseket Keresztes-Fischer belügyminiszter, illetve az illetékes osztályvezetők, osztályvezető-helyettesek, alosztályvezetők (Csatáry Béla, Tomcsányi Kálmán, Kontz Endre, Fiáth Miklós) hozták. A Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség pedig gyakran adott szakmai tanácsot a belügyi tárcának.

Források

A levéltári források sajnálatos módon hiányosan maradtak fenn a kutatók számára. Az iratanyag több mint 90%-a hiányzik. A levéltári források kapcsán leginkább a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának belügyminisztériumi iratait kell megemlíteni.

Igen fontos autentikus forrásnak minősülnek a szakterületen kiadott jogszabályok. Ezek a *Belügyi Közlöny*, a *Tűzrendészeti Közlöny* számaiban fellelhetők. A korabeli rendeletek általában valamilyen probléma megoldását szolgálták, így módon a szakterülettel kapcsolatos területen bőséges forrásul szolgálnak.

Megemlítendő, hogy a *Tűzrendészeti Közlöny* a szakterülettel kapcsolatos belügyminiszteri rendeleteken túl számos esetben tartalmaz szakcikkeket, amelyek technikai újításokkal, a magyar tűzrendészet állapotával, a jelentősebb tüzesetekkel stb. (is) foglalkoznak. A szerzők jelentős része a tűzoltóság szolgálatában állt. Így módon írásaik célja az (is) volt, hogy felhívják a figyelmet a szakterületükkel kapcsolatos pénzügyi, s magasabb anyagi forrásokat szerezzenek a hatóságoktól. A terjedelmi korlátok miatt csupán a korabeli cikkek egy részét emelhetem ki. Balogh Dezső tűzoltóparancsnok; Labiner Gyula tűzoltóparancsnok, Lukács Zoltán tűzrendészeti felügyelő, a csendőrségtől Toldi Árpád parancsnok (szárny) cikkek^[5] helyesen állapították meg az 1930-as évek elejéről, hogy a magyarországi tűzrendészet a közigazgatás „mostoha gyermeke”, pénzügyi sűjtött, bizonyos szempontból elmaradott terület. Rehák Tamás tűzoltóparancsnok cikkében^[6] helytállóan világított rá arra, hogy az 1930-as évek elején a vízszerezés elhanyagoltságának kérdése az egyik „legfájóbb pontja” volt a magyar vidék tűzrendészetének.

A szaksajtón túl az egyéb sajtótermékek kapcsán elmondható, hogy a jelentős tűzvészekről beszámoltak, néhol szenzációhajhász módon. Az országgyűlési felszólalások kapcsán elmondható, hogy igen ritkán került szóba a tűzrendészet és a tűzoltóság témája.^[7] A közvéleményt, a képviselőket nem igazán foglalkoztatta e terület. Az utóbbi azzal magyarázható, hogy számos olyan probléma volt a nagy gazdasági világválság éveiben, amelyek tulajdonképpen „elterelték” a közvéleményt, a sajtó figyelmét e szakterületről.

A „lángok elleni harc” köréből be kell számolnom Erdély Ernő tűzoltó-főparancsnok – a korszak egyik legjelentősebb tűzoltósági szakértője – művéről,^[8] amelyben a tűzoltóságok szervezését, felszerelését, szolgálatát, ügykezelését helytálló módon mutatja be.

A szakirodalom rövid ismertetése

A IX/a. Igazgatási rendészet alosztályhoz tartozó tűzrendészet történetében – történelmi értelemben – sok a „fehér folt”. Az említésre méltó szakirodalomra az a jellemző, hogy a tűzrendészet^[9] történetének egészét próbálják összefoglalni, vagy pedig egyes települések tűzoltóságának a történetét kívánták feldolgozni.^[10] Az előbbi csoportból Szilágyi Jánostól A *tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig*^[11] c. művet, illetve a Tarján Rezső és

Minárovics János által írt *Az önkéntes tűzoltóság történetéből*^[12] c. munkát kell megemlíteni. E munkák csupán érintőlegesen foglalkoznak az 1930-as évek elejével.

A rendszerváltás utáni időszokról elmondható, hogy számos olyan írás született, amely egy-egy település tűzoltóságának történetét dolgozta fel.^[13] Az utóbbiak azonban nem foglalkoznak részletesen az 1930-as évek első felével. Heizler Zoltán a *Magyar Tűzoltó Szövetség százötven éve (1870–2020)* c. művében arra tett kísérletet, hogy összefoglalja a szövetség életét a kezdetektől a jelenig. Az 1930-as évek első felével csupán érintőlegesen foglalkozik. A mű általánosságban véve elfogultságtól mentes. Az egyéb, rendszerváltás után született tanulmányok sem vizsgálják alaposan az 1930-as évek első felét.

Előzmények

Az I. világháború okozta problémák jelentősen nehezítették a magyar tűzrendészet fejlődését. Legfőképpen a pénzügyi források csekélyége rótt igen nagy terhet e szakterület vállára. A Horthy-korszakban nem államosították a tűzoltóságokat, az önkormányzatok (városok, községek) hatáskörébe tartoztak a helyi tűzoltóságok. Az állam legfőképpen a Belügyminisztériumon keresztül tudott hatni a tűzrendészetre.

Az 1920-as évek első feléről általánosságban elmondható, hogy a községek és városok viszonylag kevés pénzügyi forrást szántak a helyi tűzoltóságok fejlesztésére. A községek egy részében egyébként nem is létezett tűzoltóság. A Bethlen-kormány pedig nem kezelte elsődleges problémaként a kérdést, hiszen tudták, hogy a városok, de főleg a községek pénzügyi helyzete számos esetben nem engedheti meg magának azt, hogy több pénzt juttasson a tűzrendészet számára.

Az 1920-as évek második felében említendő változás történt. A Bethlen-kormány megteremtette az állam pénzügyi stabilitását, a szegényebb települések egy részének monetáris helyzete is kielégítőbbé vált, ami lehetővé tette, hogy az addig elhanyagolt tűzrendészet is nagyobb támogatásokat kapjon. A másik tényező az a számos tűzeset, amely súlyos anyagi károkat okozott a Bethlen-kormány idején. A Belügyminisztérium az addig „polcra tett” problémát megpróbálta orvosolni. Eredményként „megszületett” azon jogszabály,^[14] amely nyomán jelentős fejlesztésekre került sor. Említésre méltó még, hogy 1927-ben „született” azon törvény, amely lehetővé tette, hogy a városok és községek tűzrendészeti kiadásai fedezésére tűzvédelmi járulékok kivetésére és beszedésére jogosultak legyenek.^[15] Jellemző volt azonban, hogy a törvényhatóságok számos esetben nem hagyták jóvá a fenti járulék kivetését.^[16] Az utóbbi azzal magyarázható, hogy a

törvényhatóságok általában nem kezelték elsődleges fontosságú szakterületként a tűzrendészetet. A tűzoltóságok egy részének fenntartása és fejlesztése emiatt (is) sanyarú helyzetbe került.

Az említett fejlesztési kísérletek lángja hamar kialudni kezdett, miután a nagy gazdasági világválság hatásai hazánkat is elérték. A tűzoltószeretek szállítása jelentős mértékben csökkent. A tűzrendészetre szánt és csökkentett pénzügyi források nem voltak elegendőek arra, hogy jelentős fejlesztéseket vigyenek véghez. A tűzoltótisztek hivatalos képzése is akadozott, hiszen 1931 nyaráig mindössze – az évben – 53 tűzoltótiszt végzett sikeresen a tűzoltótiszt-tanfolyamon.^[17] Az ország tűzrendészetének hatékonyabb működéséhez a fenti szám többszörösére lett volna szükség.

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterként tehát a fenti problémákat örökölte meg Scitovszky Béla belügyminisztertől. Keresztes-Fischer tudta, hogy az állam és az önkormányzatok pénzügyi nehézségei lehetetlenné teszik, hogy e szakterület minden problémája megoldást nyerjen.

A szakterület pénzügyi keretei

Az 1930-as évek első felében évente 10 millió P alatti összegeket fordítottak e területre. A vizsgált időszakunk közepén – 1933-ban – még a 6 millió P-t sem érték el a tűzrendészetre fordított kiadások.^[18] Feltételezhető, hogy amennyiben államosították volna a tűzoltóságokat, abban az esetben sem költhettek volna sokkal magasabb mértékű összegeket – a nagy gazdasági világválság idején – a fenti célra. A tűzoltóságok több mint fele egyébként önkéntes alapon működött ekkoriban,^[19] tehát a magyar társadalom egy része sok áldozatot hozott azért, hogy valamilyen szinten biztosítsák településük, embertársaik védelmét.

Az állami költségvetésen belül a Belügyminisztériumhoz tartozó költségvetés Közbiztonsági és közrendészeti szolgálat cím alatt lévő vegyes közrendészeti kiadásokon belül szerepeltek a tűzrendészettel kapcsolatos kiadások. Idetartoztak: a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség kiadásai, a Budapesti Önkéntes Tűzoltó Testület és az 1928. évi 254.300/B. M. számú rendelettel szervezett Magyar Országos Tűzoltó Tisztképző Tanfolyam részére adott államsegélyek, a tűzrendészet fejlesztésével kapcsolatos költségek, illetve a 25 évi érdemes tűzoltói tevékenység jutalmazására alapított díszérem költségei. A költségvetések azonban nem mutatták meg, hogy pontosan mekkora részt kapott az említett vegyes közrendészeti kiadásokból a tűzrendészet területe. Annyi viszont bizonyos, hogy a vegyes közrendészeti kiadások rovatra fordított pénzösszegeket az 1931/32. költségvetési évről közel 35%-kal

csökkentették az 1934/35. költségvetési évre.^[20] Az egyéb közrendészeti kiadásokra fordított pénzösszeg pedig 20%-kal csökkent az 1931/32. költségvetési évről (26.000 P) az 1931/34. költségvetési évre 20.800 P). Sajnálatos módon az állami zárszámadásokból sem lehet megtudni, hogy a belügyi tárca pontosan mekkora pénzösszegeket költött a tűzrendészethez tartozó kiadásokra, hiszen a vegyes közrendészeti kiadásokon belüli kiadásokat már nem mutatták be. Le kell szögezni, hogy a tűzrendészettel kapcsolatos kiadások jelentős részét nem a belügyi tárca adta, hanem a községek, városok költségvetése terhelődött a fentiekkel. A helyi tűzoltóságok helyzete tulajdonképpen attól függött, hogy milyen volt az adott település pénzügyi helyzete, illetve attól, hogy volt-e rá politikai akarat, hogy erre nagyobb pénzt fordítsanak.

A belügyi tárca és a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség

Az 1930-as évek első felében is a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség volt az a szakmai szerveződés, amely a „tűzoltótársadalom” mellett teljes mellszélességgel kiállt, s hűségesen képviselte az érdekeiket. Keresztes-Fischer minisztersége kezdeti szakaszában 1931. október 1-jén találkozott először a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség elnökségével.^[21] Az esemény mindkét oldal számára fontos volt, hiszen kölcsönös érdeknek minősült a jó kapcsolat.

1931 őszen a Tűzoltó-Szövetség alighanem legfontosabb célkitűzése az volt, hogy megvédjék az állami illetménycsökkentésektől a tűzoltókat. A belügyminiszterhez küldött felterjesztést Keresztes-Fischer a pénzügyminiszterrel való egyeztetés után elutasította.^[22] E kiváltságban 1931-ben csak a fegyveres testületek altiszti és legénységi állományú tagjai részesültek. Ezen ügy kapcsán is érzékelhető, hogy a fegyveres testületek előnyt élveztek a tűzoltóságokkal szemben. A kormány – beleértve a belügyminisztert – a szűken értelmezett államrend fenntartását tartotta az elsődleges feladatnak. A tűzrendészet azonban olyan terület volt, amely elsődlegesen nem az államellenes mozgalmakkal, illetve a bűnözőkkel foglalkozott. Ezzel magyarázható, hogy a belügyminiszter – szem előtt tartva az államcsőd elkerülését – sem állt ki teljes mellszélességgel a tűzvédelem ügyéért. A Tűzoltó-Szövetség természetesen nem adta fel a tűzoltók illetményeiért folyó küzdelmet, azonban a lobbijük ideiglenes gyengesége, illetve a gazdasági válság tulajdonképpen lehetetlenné tette a célok elérését.

A Belügyminisztérium egyébként évente átlagosan néhány száz esetben fordult szakmai véleményezés, tanácskérés céljából a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetséghez. Az utóbbi pedig átlagosan havonta tett előterjesztést, javaslatot a belügyi tárcához. Az utóbbi számos esetben megfogadta a szövetség tanácsait. Legfőképpen azokat, amelyek nem jártak

nagyobb pénzügyi teherrel.^[23]

Az országos szövetség egyik nagy eredménye az időszakban azon adókedvezmény kiharcolása volt, amely azt a célt szolgálta, hogy valamilyen szinten megkönnyítsék a nehéz helyzetben lévő tűzoltóságok életét. Ugyan az adóügyek kapcsán a Pénzügyminisztérium volt illetékes, a Belügyminisztériumnak is szerepe volt abban, hogy a támogatás „megszülessen”. Egy 1934-ben kiadott jogszabály értelmében a községi tűzoltójárművek közúti járműadójuknak csupán 10%-át kellett befizetniük.^[24] Az utóbbi jelentős pozitívum. A Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség egyébként az egész Horthy-korszak alatt szinte mindent megtett, hogy támogatásokat, könnyítéseket eszközöljön ki az államtól a tűzoltóságok számára. Az efféle jelenség a vizsgált időszakunkra különösen jellemző volt., hiszen a gazdasági válság okozta problémák arra sarkallták a szövetséget, hogy még erőteljesebben „kopogtassanak” az állam ajtaján.

1933-ban már jelentőségteljes munkálatok folytak az új tűzrendészeti kormányrendelet-tervezet kapcsán.^[25] A Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség tisztán szakmai alapon kívánta megalkotni az igen fontos jogszabályt. Az említett szakmai közeg értékes tanácsokkal látta el a belügyi tárcát. A lángok elleni harc kulcskérdése volt az, hogy milyen kormányrendelet születik. Az alapos és hosszadalmas tervezgetés előnye volt, hogy minden apró részlet kidolgozása szigorúan szakmai alapon történt. A hátrányt pedig az jelentette, hogy Keresztes-Fischer minisztersége idején nem sikerült kiadni az igen fontos kormányrendeletet. Az 1936: X. tc.^[26] tulajdonképpen ezekből a tervezgetésekből (is) alakult ki. A Keresztes-Fischer vezette tárca érdeme tehát az, hogy majdnem kiváló tervezetet hagyott rá Kozma Miklós (következő) belügyminiszterre. A Belügyminisztérium tűzrendészeti politikájának egyik hibája, hogy egyes esetekben lassú volt. A bürokratikus rendszerben viszonylag sok ideig tartott, amíg egyes ügyek keresztül futottak a rendszeren. Jó példa erre, hogy a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség 1933-ban több rendelettervezetet kidolgozott, majd felterjesztett a belügyi tárcához.^[27] A rendelettervezetek azonban még 1935 elején sem kerültek elfogadásra, pedig nagy szükség lett volna rájuk.

A tűzoltóképzés

A tűzoltók képzése a magyar tűzrendészet egyik fő „építőköve” volt. A tűzoltóképzés részletes – bár nem minden részletre kiterjedő – szabályozása az 1920-as évek végén történt meg. A jogszabály a Magyar Országos Tűzoltótiszt-képző Tanfolyam és a kerületi tűzoltótanfolyamok felállításáról, szervezetéről szólt, de a szabályzatukat is tartalmazta.^[28] Pozitívum, hogy Keresztes-Fischer minisztersége idején elindult az első továbbképző tiszt

tanfolyam,^[29] amely a korszerű, szakmai tudás elmélyítését célozta meg. A tiszti állomány szaktudása ily módon emelkedést ért el.

A vizsgált időszakunkban előfordult, hogy egyesek rosszul értelmeztek egy-egy tűzrendészettel kapcsolatos jogszabályt. Ilyen ügyekben a belügyminiszter tisztázta a helyzetet. Ilyen eset volt annak tisztázása, hogy hivatásos tűzoltóság főparancsnokául kizárólag olyan személy alkalmazható, aki a Magyar Országos Tűzoltótisztképző Tanfolyam tűzoltótiszti képesítéssel rendelkezik.^[30] A szakmailag fontos döntés kiküszöbölte, hogy alkalmatlan személy kerüljön vezetői pozícióba.

A vizsgált időszakunkban számos eset tanúskodik arról a jelenségről, hogy egyes személyek – szakképzettség nélkül – tiszti, altiszti pozíciót töltöttek be. A Belügyminisztérium jogszabályt adott ki ezen ügyben. Ennek értelmében a már alkalmazásban lévő hivatásos tűzoltótisztek és altisztek a hiányzó képzettség utólagos megszerzésére rendszerint nem voltak kötelezhetők.^[31] A Belügyminisztérium attól tartott, hogy a pályaelhagyók száma emelkedett volna, ha utólag kötelezik a fenti személyeket a tanfolyam elvégzésére. Az említett személyek elbocsátásával sok esetben csak nehézséget okoztak volna, ugyanis nem mindig volt olyan személy, akivel pótolható lett volna az előző.

Az 1930-as évek első felében a tűzrendészet érdeke megkövetelte, hogy több állampolgár rendelkezzen szakszerű tűzrendészeti ismeretekkel, illetve azt, hogy több tűzoltó szakképzettségű személlyel gazdagodjon az ország. A fentiek miatt a Belügyminisztérium nyomása következtében néhol 1932-ben – vidéken – megkezdődött a levonték egy részének tűzrendészeti kiképzése.^[32] Az üdvözlendő intézkedés népszerűsítette a tűzoltói pályát, valamint olyan gyakorlati tűzoltással kapcsolatos tudást adott át a fiatalság egy részének, amely minden bizonnyal – legalább részben – megtérült. Azt is meg kell említeni azonban, hogy a fenti tudás idővel „elkophatott” idővel a fiatalok fejében, hiszen előfordulhatott, hogy valaki évekig nem alkalmazta a gyakorlatban.

Hasonló célt szolgált az is, hogy a Belügyminisztérium elrendelte a községi közigazgatási tanfolyamokon a tűzrendészet és tűzoltás elméleti és gyakorlati részének megfelelő óraszámban való taníttatását.^[33] Ily módon megnyílt a lehetőség, hogy a közigazgatás alsó szintjein lévő személyek használható tűzrendészeti tudást szerezzenek. Említést érdemel, hogy a belügyi tárca rendszeresen ajánlotta a *Tűzrendészeti Közlönyt* az önkormányzatok számára. Az utóbbi lehetőséget biztosított az önkormányzatok számára, hogy a tűzrendészet legjelentősebb hazai lapja által értékes szakmai információkhoz jussanak.

1932-ig évente – nagyságrendileg – hasonló számú személy végezte el sikeresen valamelyik

tűzoltótanfolyamot. 1933-tól jelentősen növekedett a szakképzettséget szerzők száma. Érdekesség, hogy 1933-ban rekordszámú (869 fő) állampolgár végzett sikeresen.^[34] A javulásban nagy szerepe volt a Belügyminisztériumnak. A fenti siker a nehéz körülmények, a gazdasági válság ellenére is jelentős előrehaladásnak minősül, azonban a tűzrendészet érdeke megkövetelte volna azt, hogy a fenti számok még magasabbak legyenek. Az ország pénzügyi nehézségeivel magyarázható, hogy a Belügyminisztérium nagyobb eredményt nem tudott elérni a képzés területén.

Felszerelés, egyenruházat

Említendő változások történtek a felszerelés, egyenruházat terén is. A tűzoltó technika terén az 1920-as, 1930-as évek jelentős fejlődést hoztak. A világ több pontján is megjelentek a kis súlyú, nagy munkaképességű benzinmotor-hajtású turbófecskendők; a szárazporoltók; a fojtógáz asztalkészülékek; a kézioltókészülékek; a mérgezgázok elleni védőeszközök stb.^[35] A technológiai fejlődés tehát elhozta annak lehetőségét, hogy a tűzrendészet nagy lépést tegyen előre. A problémát az jelentette, hogy a nagy gazdasági világválság okozta pénzügyi helyzet általában nem engedte meg, hogy a felszerelések területén jelentős fejlődés menjen végbe. Ki kell emelnünk a községeket, ahol gyakran lehetett hallani a vezetőktől, hogy: „Itt sosem volt tűz”. A községek vezetése azon okból kifolyólag, hogy a tűzvész valóban nem volt naponta előforduló jelenség, gyakran nem is fordított túlságosan nagy figyelmet e területre. Ahol pedig a helyi vezetőség egyet is értett a tűzrendészet fejlesztésével, hajlandók lettek volna magasabb pénzügyi forrást biztosítani a fent ügyért, ott pedig általában a pénz hiányzott hozzá. A belügyi tárca egyébként 1931 októberében elrendelte, hogy a községek nagyobb összegű tűzoltófelszerelések beszerzésére ne fordítsanak pénzt.^[36]

A tűzoltószerek beszerzése hazánkban jelentős mértékben csökkent a gazdasági világválság idejében. Beszédes, hogy hazánkban 1925-ben még 8 nagy gyár és kereskedelmi vállalat foglalkozott tűzoltószerek gyártásával és eladásával; 1935-ben már csak 4 fenti típusú gyár működött Magyarországon. Megemlítenéd az is, hogy a fentiek jelentős mértékben csökkentett munkáslétszámmal és munkaidővel dolgoztak.^[37] Az említett terület újjáélesztése nem kizárólag a magyar tűzrendészet, hanem a gazdasági élet érdeke is volt. A vizsgált időszakunkban a Belügyminisztérium egyes intézkedéseivel megpróbálta a hazai tűzoltószerek és más iparterületek élénkítését elindítani. Megemlítenéd például, hogy a Belügyminisztérium 1933-ban elérte, hogy kizárólag magyar gyártmányú, hordozható tűzfecskendőhöz használható benzinmotorokat vásároljanak a tűzoltóságok számára.^[38] A hazai ipart támogató politika a tűzrendészet kapcsán megnyilvánult abban is, hogy hazai gyártású gummirozott tömlőket vásárolták meg a tűzoltóságok számára. A kismotorfecskendők kapcsán

megemlítenő, hogy a hazai ipar műszaki használhatóság tekintetében a legjobb külföldi gyártmányokkal egyenértékű volt.^[39] A felszerelés kapcsán megemlítenő továbbá a magyar találmányú és gyártmányú szárazoltógép, amely egy univerzális oltóegység volt. A gáz-, por- és hőoltás módszereit testesítette meg. Budapest a 2. gépet is beszerezte 1931-1932-ben.^[40] A német tűzoltó szaksajtó elismeréssel nyilatkozott a magyar találmányról.^[41]

A Belügyminisztérium, illetve a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség a külföldi – leginkább német, osztrák – tűzrendészet fejlődését is figyelemmel kísérte. Az újítások egy részét átvették. Megemlítenő például a nyomótömlőkkel kapcsolatos újítás átvétele.^[42]

A vizsgált időszakunkban az országban az önkéntes tűzoltók egyenruházata, rangjelzései egységesen szabályozottak voltak, viszont a hivatásos tűzoltók rangjelzései eltérést mutathattak Budapesten és a községekben. Az utóbbi azzal magyarázható, hogy az önkéntesekkel kapcsolatban az állam volt illetékes, a hivatásosoknál pedig a helyi város, község vezetése. A Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség próbálta elérni az egységesítést, azonban a gazdasági válság következtében az utóbbi nem minősült elsődlegesen fontos feladatnak a tűzrendészet területén. A Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség – a belügyi tárca támogatásával – 1932-ben elhatározta a hivatásos tűzoltóságok egyenruhájának egységesítését,^[43] azonban az átállás – pénzügyi okok miatt is – hosszú évek alatt valósult meg. A probléma egyébként valóban nem nevezhető jelentősnek, hiszen az elsődleges feladat a tűzoltás volt, az egyenruhák különbözősége olyan hiányosság volt, amely – különösen a gazdasági világválság sújtotta Magyarországon – „elnapolható” volt.

Egyéb fejlesztések, fejlesztési kísérletek

A megelőző tűzrendészeti intézkedések, vagy azok végrehajtásnak hiánya problémát jelentett az 1930-as évek első felében.^[44] Ekkor – a vidéki területeken belül is – leginkább a kisebb települések, a községek tűzrendészeti állapota volt aggodalmat keltő. Mint említettem, számos helyen nem is létezett helyi tűzoltóság.^[45] A települések – amennyiben volt helyi tűzoltóság – általában sanyarú pénzügyi helyzetük miatt általában csak minimális összegeket költöttek a fentiekre. A felsőbb fokú közigazgatási hatóságok több alkalommal is – rendeletek formájában – próbálták rávenni a községeket az említett hiányosságok orvoslására. Az utóbbinak azonban gyakran nem volt foganatja. A belügyi tárca pedig számos esetben tehetetlen volt, mert tudták, hogy a községek egy részének vezetésében ugyan megvan a politikai akarat a tűzrendészet fejlesztésére, de a megfelelő mennyiségű pénzügyi forrás viszont hiányzik. Az egyik legerőteljesebb hangnemű rendelet 1932 októberében jelent meg. A minisztérium sürgette az érintett községeket, hogy minél hamarabb szervezzék meg

a helyi tűzoltóságokat.^[46] Az utóbbi azonban nem hozott érdemi változást.

A 230.000/1925 B. M. sz. rendeletet, illetve az egyéb tűzrendészeti jogszabályok egy részét az ország nagy részében még 1935-ben sem hajtották végre. Ráadásul számos törvényhatóságban nem alakult meg a törvényhatósági tűzoltószövetség. A válság következtében a miniszter által elrendelt állásokból számos pozíciót nem töltöttek be. Ahol nem volt tűzrendészeti felügyelői állás, sok esetben ott voltak a legpusztítóbb tűzvészek. A súlyos tűzrendészeti mulasztások tehát jellemzőek voltak a községek egy részénél.

A fent vázolt helyzetnek – a munkaerő szempontjából – nem tett jót, hogy az 1930-as évek első felében előfordult, hogy egyes tűzoltók a kötelezettségeiket nem kívánták teljesíteni. E területet úgy kívánta szabályozni a belügyi tárca, hogy abból némi pénzügyi előny is érje a tűzrendészetet. A belügyi tárca a pénzügyminiszter egyetértésével engedélyezte, hogy az olyan községekben, ahol hivatásos tűzoltóság volt, a tűzoltói szolgálatra kötelezettek egy része a kötelezettség teljesítése alól magát váltságdíj kifizetése ellenében megválthassa.^[47] Az így befolyt összegek a község tűzrendészeti kiadások fedezésére szolgáltak.

A tűzoltóság tekintélyét, érdekérvényesítő-képességét a vizsgált időszakunkban nem igazán sikerült építeni. Amennyiben a helyi önkormányzatokban a helyi tűzoltóságok parancsnokai mind képviseltethették volna magukat – ahogy ezt egyes, korabeli tűzoltótisztek szorgalmazták is^[48] –, a vidéki, községi tűzrendészet valószínűleg kissé jobb állapotban lett volna.

Le kell szögezni azt is, hogy nem minden probléma megoldása volt lehetetlen. Az 1930-as évek elején például még gyakori jelenség volt a közutakon, hogy a járművek vezetői a tűzoltók előtt nem mindig tértek ki az úttest baloldalára. Ily módon akadályozták a tűzoltók munkáját. A fővárosban a rendőrfőkapitány – a belügyi tárca egyetértésével – tett intézkedéseket arra vonatkozólag, hogy az említett jelenség megszűnjön.^[49] A 250.000/1929. B. M. rendelet 6.§-ába ütköző kihágás miatt lehetett feljelentést tenni a fenti ügyben.^[50] Az a jelenség, hogy a járművek vezetői nem mindig tértek ki a tűzoltóautók előtt, nem az erkölcs számlájára írható. Egyszerűen sokan nem ismerték a gyakorlatot.

A 230.000/1925. B. M. sz. körrendelet szerint az önkormányzati közigazgatási testületeknek a tűzrendészeti szabályrendeletüket korszerűsíteniük kellett. Nagyobb részük végrehajtotta az utóbbit, azonban 1932-re ismét módosításra szorultak a szabályrendeletek, hiszen az újabb tűzvédelmi szempontokhoz alkalmazkodni kellett. Előrelépés, hogy a Belügyminisztérium egy mintaszabály-rendeletet adott ki segítségnyújtás képpen. Ily módon az önkormányzatok egyszerűbben korszerűsíthették a fentieket.

A Belügyminisztérium a tűzrendészeti problémák egy részét úgy kívánta orvosolni a községek területén, hogy az ínségmunkák keretében a tűzrendészet fejlesztését is segítsék.

Kifejezetten a vízkészletek kialakításáról, gyűjtéséről volt szó.^[51] Az ínségmunkák a társadalom „alján” álló állampolgárok egy részének munkát tudott adni. Mint korábban említettem, a vízszerezés hiánya volt a vidéki, községi tűzrendészet egyik „legégetőbb” problémája. 1932-1933 fordulóján kezdett megindulni a fenti terv végrehajtása.

A tűzrendészet megelőzéssel kapcsolatos intézkedései kapcsán be kell számolnunk arról, hogy 1933-ig a gyakorlat szerint a tűzoltótiszteknek csak a tűzesetek színhelyén volt közvetlen intézkedési joguk. Ezen évben egy elvi jelentőségű kúriai ítélet kimondta, hogy a tűzoltótiszt intézkedési joga akkor is fennáll, ha a tűzbiztonságra veszélyessé válható szabálytalanság haladéktalan megszüntetéséről van szó.^[52] A szakmai szempontból kiváló döntés a megelőző tűzrendészet fejlődését jelentette.

A tűzrendészeti hatáskörökkel összefüggő problémák terén említésre méltó, hogy a belügyi tárca egy elvi jelentőségű határozatában tisztázta a régóta vajdó kérdést, hogy az államvasutak területén a tűzoltóság-e az illetékes tűzrendészeti ügyekben. A döntés szerint a válasz: igen.^[53] A hatásköri témában további probléma volt, hogy előfordult, hogy a hatályos jogi szabályozás helytelen értelmezéséből probléma adódott:

Ismételten előfordult (az 1930-as évek elején – B. A.), hogy a m. kir. rendőrség működési területén lévő mozgófényképüzemek tűzrendészeti vizsgálata tekintetében úgy a rendőrség mint a tűzrendészeti hatóság intézkedett s az ily módon párhuzamosan kiadott tűzrendészeti határozatok sokszor egymással ellentétes rendelkezéseket tartalmaztak.

A belügyi tárca végül jogi felvilágosítást adott a témában, hogy a jövőben ne történjenek hatásköri összeütközések.^[54]

A tűzeseteket 1933 nyarától csak a másodfokú tűzrendészeti hatósághoz kellett bejelenteni, így a Belügyminisztérium túlterheltsége csökkent.^[55] Ezen intézkedés beilleszthető Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek a közigazgatással kapcsolatos politikájába. Ennek egyik lényege az volt, hogy a kisebb jelentőségű ügyeket az alsóbb fokú közigazgatási hatóságokhoz próbálta áttenni, ily módon a tárcának több lehetősége nyílt a valódi irányításra.

Érdekesség, hogy a tűzoltóságok egy részét olyan feladatokra is felkészítették, amelyek egyébként nem kizárólag a tűzrendészethez tartoztak. A Vasvármegyei Tűzoltószövetség a

tűzoltókiképzést kibővítette lövészkiképzéssel, illetve gáz- és légvédelemmel is.^[56] A lövészkiképzés államhatalmi szempontból előnyt jelentett, ugyanis háborús helyzet, vagy hasonló vészhelyzet esetén a tűzoltók egy része ideiglenesen – jobb híján – akár más feladatokra is alkalmassá válhatott.

A tűzoltók motiválására, elismerésére kiváló eszköz volt a kitüntetés. A belügyi tárca 1932-ben a tűzoltás és mentés terén 25 éven át kifejtett érdemes tevékenység jutalmazása iránt benyújtott kérések felterjesztése tekintetében egységesítette a gyakorlatot,^[57] hiszen azelőtt tulajdonképpen káosz uralkodott ebben a témában. E racionalizáló intézkedés beilleszthető Keresztes-Fischer Ferenc közigazgatási politikájába, amely egyik lényege az észszerűtlen eljárások, gyakorlatok kiiktatása volt.

Voltak olyan területek, amelyek valamilyen szempontból kapcsolódtak a tűzrendészethez. Jó példa erre a kéményseprés. Az ilyen területeknél előfordult az 1930-as évek első felében, hogy a jogi szabályozás – tűzrendészeti szempontból – kissé hiányos volt. A fentiek mellett az is fontos megállapítás, hogy a kéményseprés ekkoriban mégis kissé szakszerűbbé vált,^[58] mint az 1920-as években.

Az egyéb fejlesztések, fejlesztési kísérletek terén az is megemlítené, hogy a kereskedelemügyi miniszter a belügyminiszter egyetértésével az acetiléngáz előállításáról és felhasználásáról szóló szabályrendeletet módosította. Az acetiléngáz készülékek legmagasabb túlnyomása kapcsán 0,15-ről 1,5-re emelték azt a légkörnyomási értéket, amelyet már tilos volt meghaladni.^[59]

A biztosítótársaságok és a tűzrendészet

A Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség megpróbálta elérni, hogy a biztosítótársaságok járuljanak hozzá pénzügyileg a tűzrendészet támogatásához.^[60] A tűzkárbiztosító-társaságok és a tűzoltóságok közötti ellentét kapcsán a Belügyminisztériumnak az lett volna az egyik feladata, hogy kompromisszumra „kényszerítse” a feleket. A vizsgált időszakunkban az utóbbi nem valósult meg. A belügyi tárca nem kívánt ellenségeket szerezni, ugyanakkor a tűzrendészet – biztosítótársaságok általi – pénzügyi támogatásához hozzájárult volna.

A biztosítóintézetek és a tűzrendészet viszonya – más okok miatt sem volt – minden szempontból felhőtlen. Megemlítené, hogy 1934-ben egyes biztosítóintézetek tűzoltók egy részét használták fel arra, hogy ily módon egyszerűbben kössenek biztosításokat. Az adott tűzoltó – csekély díjazás fejében – egyenruhában járt az ügynökkel. Az utóbbi tulajdonképpen

a hatósági támogatás látszatát keltette. A belügyi tárca elérte, hogy ilyen jelenség a jövőben ne forduljon elő.^[61] Az intézkedés hátránya az volt, hogy ily módon az említett tűzoltók egy részét megfosztották a jövedelem kiegészítésétől. A gazdasági válság idején ez nehézséget jelentett egyes személyeknek.

A biztosítótársaságok kapcsán megemlítené az is, hogy a nagy gazdasági világválság idején a szándékos tűzokozás esetei szaporodtak. a tulajdonosok egy része így kívánt pénzt szerezni a biztosítótól.^[62] A Belügyminisztérium ezen ügyben – a megelőzést tekintve – nem találhatott megoldást.

Összefoglalás

Keresztes-Fischer minisztersége idején a bejelentett tűzesetek száma évről-évre emelkedett. 1931-ben 5839-et,^[63] 1935-ben már 8558 tűzesetet jelentettek be.^[64] A rendelkezésre álló adatok^[65] szerint hozzávetőlegesen minden 2. tűzvésznél a tűzoltók – sok esetben hősieen – részt vettek a lángok elleni harcban. A fennmaradt adatok szerint a tűzvészeknél 90% feletti arányban történt tűzoltási kísérlet.^[66]

A fenti oldalakon kikristályosodik, hogy a vizsgált időszakunkban a magyar tűzrendészet legfőképpen olyan területeken fejlődött, amelyekhez nem volt szükséges igazán nagy mennyiségű pénzügyi forrás. A tűzoltóképzés érte el az egyik legnagyobb eredményt. A tűzoltóságok és egyéb hatóságok, közegek közötti hatásköri problémák megoldása kapcsán is jelentős előrelépés történt.

A tűzrendészeti igazgatás is több szempontból fejlődést mutatott, ám a tűzrendészeti jogszabályalkotás több esetben lassacskán lépegetett előre. A vizsgált években problémát jelentett, hogy nem volt igazán egységes a szabályozás. A legalább 150 jogszabály különböző helyeken volt fellelhető. A tűzrendészeti jogforrások szétszórta „hevertek”. Nem volt egy olyan egységes jogszabálygyűjtemény, amely megkönnyítette volna a magyar tűzrendészeti jog átlátását. Az utóbbi kissé átláthatatlanná tette a rendszert. Érdemes lett volna olyan jogszabálygyűjteményt kiadni, amely maradéktalanul tartalmazza jogszabályokat. A tűzrendészeti kormányrendelet-tervezettel kapcsolatos munkálatok egyébként igazolják, hogy a belügyi tárca felismerte a probléma jelentőségét. A belügyi tárca tűzrendészeti politikájának fontos eleme volt, hogy megalkossák az egységes, részletes szabályozást, amely a fő jogforrássá válhatott volna. A tervezet azonban lassan készült. Az utóbbi több okkal magyarázható. Keresztes-Fischer elvárta, hogy minden részlet tökéletes, alaposan átgondolt, sok szakértő által véleményezett legyen. Ezen módszer pozitívuma volt, hogy

szakmai szempontból magas színvonalú volt maga a tervezet. A hátrányt pedig az jelentette, hogy emiatt folyamatosan halasztották a tervezet elfogadását. További magyarázat, hogy a belügyi tárca túlterhelt volt ekkoriban. A nagy számú – viszonylag jelentéktelen – ügy elintézése megfosztotta a tárcát kapacitásának egy részétől. Ily módon a valódi irányítással, a reformtervekkel kevesebbet tudtak foglalkozzanak.

A tűzrendészeti jogszabályok egyik hiányossága volt, hogy a lakosság széles rétegeinek nem adtak módot arra, hogy a tűzvész elleni védekezésben olyan mértékű képzésben részesüljenek, ami elengedhetetlen feltétele lett volna a tűzvész elleni hatékony harcnak. Az viszont a belügyi tárca mentségére szól, hogy a nagy gazdasági világválság miatt fennálló nehézségek mellett nem volt arra lehetőség, hogy a lakosság egésze képzésben részesüljön.

A felszerelések, illetve a helyi tűzoltóságok nem megfelelő mennyisége jelentett olyan problémát, amelyet a belügyi tárca – pénzügyi forrás hiányában – nem tudott megoldani. Megemlítendő, hogy az országos tűzrendészeti felügyelő állás megléte működőképesebbé tette volna a tűzrendészet működését. Az állás felállítására nem került sok az 1930-as évek első felében.

A források tükrében elmondható, hogy a szakterület problémáinak egy részét megoldotta a belügyi tárca. A nem megoldott problémák leginkább a pénzhiány, az időhiány, a belügyi tárca munkakapacitásnak túlterheltsége miatt voltak jelen. Véleményem szerint a belügyi tárca tűzrendészeti politikájáról elmondható, hogy igazán jelentős hibát nem követtek el, leginkább a rossz körülmények miatt nem lehetett megoldani a problémák egy részét.

Keresztes-Fischer Ferenc után Kozma Miklós került a belügyminiszteri bársonyszékbe, akinek nagy érdeme, hogy minisztersége idején – 1936-ban – „megszületett” a szakterület első törvénye, amely a Horthy-korszak alighanem legjelentősebb lépése volt a „lángok elleni harc” terén jogi szempontból. A törvény megalkotása kapcsán Gömbös Gyula miniszterelnöknek is nagy szerepe volt, ugyanis szorgalmazta, hogy végre törvényben szabályozzák e szakterületet.

Bibliográfia

Levéltári források

Korabeli szakkönyv

Erdély Ernő: *Tűzrendészet, 1. köt., A tűzoltóságok szervezése, felszerelése, szolgálata, ügykezelése*, Budapest, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség, 1930.

Korabeli szakcikkek

A hivatásos tűzoltók új egyenruhája, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/10, 158–159.

Balogh Dezső: A hazai tűzoltóságok fenntartásának nehézségei, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/9, 129–130.

Benda László: Új célok felé új utakon, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/9, 129–131.

Démusz Endre: A nyomótömlőkről s azok kezeléséről, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/9, 134–136.

Erdély Ernő: Magyarország tűzrendészetének kiadása 1933. évben, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/10, 148–150.

Feuerschutz, 1930/7.

Flórián József: Akadálytalan közlekedést biztosít a rendőrség a tűzoltóknak, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/3, 43.

Labiner Gyula: A hazai tűzoltóságok fenntartásának és fejlesztésének némely módjai. *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/11, 157–158.

Lukács Zoltán: Tíz esztendő mérlege, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXIII. évf., 1935/2, 17–18.

Lukács Zoltán: Város, vidék, alapszabálmódosítás, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/2, 17–19.

Luncz Sebestyén: A fővárosi tűzoltóság új szerepei, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/1, 3–6.

Rehák Tamás: A kismotorfecskendő-építés időközi fejlődése, mai állása, fejlődési iránya itthon és külföldön, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/12, 182–186.

Rehák Tamás: Az esővíz felhasználása tűzoltásra – Víztartó medencék (ciszternák) építése, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/4, 49–53.

Roncsik Ernő: Jugoszláv törvény a tűzoltóság szervezetéről, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/9, 146–147.

Toldy Árpád: A községi tűzrendészetről, *Csendőrségi Lapok*, XXII. évf., 1932/6, 168–170.

Az Országgyűlés Nyomtatványai

Az 1931. évi július jó 18-ára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Napló I–XXIV. köt., Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat könyvnyomdája, 1931–1935.

Jegyzőkönyvek a Magyar Országos Tűzoltó-szövetség üléseiről

Jegyzőkönyv a Magyar Országos Tűzoltószövetség üléséről, Budapesten, 1931. évi október hó 3-án elnökségi ülés, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/11, 165.

Jegyzőkönyv a Magyar Országos Tűzoltószövetség üléséről, Budapesten, 1931. évi december hó 5-én elnökségi ülés, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/12, 179.

Állami költségvetések

1931/32. évi állami költségvetés. Belügyminisztérium. Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1931.

1932/33. évi állami költségvetés. Belügyminisztérium. Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1932.

Állami költségvetés az 1933/34. évre. Belügyminisztérium. Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1933.

Állami költségvetés az 1934/35. évre. Belügyminisztérium. Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1934.

Jelentések, statisztikai évkönyvek

A M. Kir. Kormány 1932. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és

Statisztikai Évkönyv, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1933.

A M. Kir. Kormány 1933. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1934.

A M. Kir. Kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1936.

Jelentés a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség elnökségének 1934. évi működéséről,
Tűzrendészeti Közlöny, XXXIII. évf., 1935/7, 97–104.

Közlönyök, jogszabályokat tartalmazó kiadványok

Belügyi Közlöny, XVI. évf, 1931, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Fővárosi Nyomda R.-T.

Belügyi Közlöny, XVII. évf, 1932, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Fővárosi Nyomda R.-T.

Belügyi Közlöny, XVIII. évf, 1933, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Fővárosi Nyomda R.-T.

Magyarországi Rendeleték Tára, LIX. évf., 1925, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1926.

Magyarországi Rendeleték Tára, LXII. évf., 1928, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1929.

Magyarországi Rendeleték Tára, LXIII. évf., 1929, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1930.

Tűzrendészeti Közlöny, XXIX. évf., 1931, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség.

Tűzrendészeti Közlöny, XXX. évf., 1932, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség.

Tűzrendészeti Közlöny, XXXI. évf., 1933, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség.

Tűzrendészeti Közlöny, XXXII. évf., 1934, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség.

Tűzrendészeti Közlöny, XXXIII. évf., 1935, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség.

Magyarország tiszti cím- és névtára, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, XLII. évf., 1932, Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda.

Szakirodalom (1945 után)

Bene János – Reszler Gábor: *A Nyíregyházi Tűzoltóság 100 éve, 1884-1984*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár megyei Tűzoltóparancsnokság, 1984.

Bene János: *125 éves a kisvárdai tűzoltóság*, Kisvárdai Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóparancsnokság, 1995.

Bilkó István: *Komárom város tűzvédelmének története*, Komárom, Komáromi Városszépítő Egyesület, 1993.

Csurgai Horváth József: *A Székesfehérvári Önkéntes Tűzoltó Egylet története*, Székesfehérvár tűzrendészete és tűzvédelme, Székesfehérvár, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Hivatásos Önkormányzati Tűzoltósága, 1998.

Füleki Sándor: *Túrkevei Önkéntes Tűzoltóság megalakulásának 100 éves története*, Túrkeve, Túrkevei Önkéntes Tűzoltó Egyesület, 1991.

Hullámos László: *A győri tűzoltóság és tűzoltás története*, Győr, Győr Megyei Jogú Város Tűzoltósága, Palatia, 2000.

Kondicsné Kovács Éva: *A szombathelyi tűzoltóság krónikája*, *Vasi szemle*, 46. évf., 1992/4., 621-622.

Szabó Károly: *Pécs tűz elleni védelmének története 1918-1948-ig, az állami tűzoltóság megalakulásáig*, Tűzoltó Múzeum évkönyve, VII. évf., 116-138.

Szilágyi János: *A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig*, Budapest, Belügyminisztérium, Országos Tűzrendészeti Parancsnokság, Zrínyi Ny., 1960. (1. kiadás.)

Takács Béla: *Száz éves a Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Egyesület: 1889-1989*, Budaörs, Budaörs Vár. Önkéntes Tűzoltó Egyesület, 1989.

Tarján Rezső – Minárovics János: *Az önkéntes tűzoltóság történetéből*, Budapest, Belügyminisztérium, Tűzrendészet Országos Parancsnoksága, Zrínyi Nyomda, 1968.

Hivatkozások

1. Balogh: A hazai tűzoltóságok fenntartásának nehézségei, 130. ↑
2. A korabeli tűzoltótársadalom jelentős személye, a budapesti hivatásos tűzoltóság főorvosa, a budapesti Önkéntes tűzoltóság alparancsnoka, a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség elnökségének tagja. ↑
3. Az 1932-es új beosztás alapján. ↑
4. *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 1932, 13. ↑
5. Balogh: A hazai tűzoltóságok fenntartásának nehézségei, 129–130.; Labiner Gyula: A hazai tűzoltóságok fenntartásának és fejlesztésének némely módjai. *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/11, 157–158.; Lukács Zoltán: Tíz esztendő mérlege, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXIII. évf., 1935/2, 17–18.; Toldy Árpád: A községi tűzrendészetről, *Csendőrségi Lapok*, XXII. évf., 1932/6, 168–170. ↑
6. Rehák Tamás: Az esővíz felhasználása tűzoltásra – Víztartó medencék (ciszternák) építése, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/4, 49–53. ↑
7. Az 1931. évi július jó 18-ára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház. Napló I–XXIV. köt., Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat könyvnyomdája, 1931–1935. ↑
8. Erdély Ernő: *Tűzrendészet*, 1. köt., *A tűzoltóságok szervezése, felszerelése, szolgálata, ügykezelése*, Budapest, Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség, 1930. ↑
9. Tűzoltással kapcsolatos ügyek. ↑
10. A teljesség igénye nélkül megemlítenéd: Bene János – Reszler Gábor: *A Nyíregyházi Tűzoltóság 100 éve, 1884–1984*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár megyei Tűzoltóparancsnokság, 1984.; Takács Béla: *Száz éves a Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Egyesület: 1889–1989*, Budaörs, Budaörs Vár. Önkéntes Tűzoltó Egyesület, 1989. stb. ↑
11. Szilágyi János: *A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig*, Budapest, Belügyminisztérium, Országos Tűzrendészeti Parancsnokság, Zrínyi Ny., 1960. (1. kiadás.) ↑
12. Tarján Rezső – Minárovics János: *Az önkéntes tűzoltóság történetéből*, Budapest, Belügyminisztérium, Tűzrendészet Országos Parancsnoksága, Zrínyi Nyomda, 1968. ↑
13. A teljesség igénye nélkül megemlítenéd: Bene János: *125 éves a kisvárdai tűzoltóság*, Kisvárd, Kisvárdai Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóparancsnokság, 1995.; Bilkó István: *Komárom város tűzvédelmének története*, Komárom, Komáromi Városszépítő Egyesület, 1993.; Csurgai Horváth József: *A Székesfehérvári Önkéntes Tűzoltó Egyesület története, Székesfehérvár tűzrendészete és tűzvédelme*, Székesfehérvár, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Hivatásos Önkormányzati Tűzoltósága, 1998.; Füleki Sándor: *Túrkevei Önkéntes Tűzoltóság megalakulásának 100 éves története*, Túrkeve, Túrkevei Önkéntes Tűzoltó Egyesület, 1991.; Hullámos László: *A győri tűzoltóság és tűzoltás története*, Győr, Győr

Megyei Jogú Város Tűzoltósága, Palatia, 2000.; Kondicsné Kovács Éva: *A szombathelyi tűzoltóság krónikája*, Vasi szemle, 46. évf., 1992/4, 621–622.; Szabó Károly: *Pécs tűz elleni védelmének története 1918-1948-ig, az állami tűzoltóság megalakulásáig*, in Tűzoltó Múzeum évkönyve, 7. évf., 116–138. stb. ↑

14. 230.000./1925. (04. 04.) BM. kr., *Magyarországi Rendeleték Tára*, LIX. évf., 1925, 249–259. ↑
15. 1927: V. tc. 45.
§.<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92700005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D40>, letöltés ideje: 2021. 07. 05.) ↑
16. Labiner Gyula: A hazai tűzoltóságok fenntartásának és fejlesztésének némely módjai, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/11. 157–158. ↑
17. Balogh Dezső: A hazai tűzoltóságok fenntartásának nehézségei, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/9, 129–130. ↑
18. Erdély Ernő: Magyarország tűzrendészetének kiadása 1933. évben, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/10, 148. ↑
19. Lukács Zoltán: Város, vidék, alapszabálymódosítás, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/2, 17–19. ↑
20. *Állami költségvetés, Belügyminisztérium*, 1931/32, 34–35.; *Állami költségvetés, Belügyminisztérium*, 1932/33, 34–35.; *Állami költségvetés, Belügyminisztérium*, 1933/34, 74–75.; *Állami költségvetés, Belügyminisztérium*, 1934/35, 69. ↑
21. Jegyzőkönyv a Magyar Országos Tűzoltószövetség üléséről. Budapesten, 1931. évi október hó 3-án elnökségi ülés, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/11, 165. ↑
22. Jegyzőkönyv a Magyar Országos Tűzoltószövetség üléséről, Budapesten, 1931. évi december hó 5-én elnökségi ülés, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/12, 179. ↑
23. A korabeli Tűzrendészeti Közlönyökből összeszámlálható. ↑
24. 104.000./1934. (06. 29.) PM. r. *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXII. évf., 1934/8, 122. ↑
25. MNL OL – BM – K 150 – 3576. cs. ↑
26. (<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93600010.TV&targetdate=&printTitle=1936.+%C3%A9vi+X.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>, letöltés ideje: 2022. 05. 30.) ↑
27. Jelentés a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség elnökségének 1934. évi működéséről, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXIII. évf., 1935/7, 98. ↑
28. 254.300/1928. (05. 30.) BM. r., *Magyarországi Rendeleték Tára*, LXII. évf., 1928, 345–356. ↑
29. Továbbképző tiszti tanfolyam, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/10, 156. ↑
30. 199.133/1931. (d. n.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/5, 73. ↑
31. 198100/1934. (07. 20.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXII. évf., 1934/8, 123. ↑
32. 25.207./1932. (06. 03.) kig. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/6, 89. ↑
33. 198.444/1931. (06. 23.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/8, 122. ↑
34. Jelentés a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség elnökségének 1934. évi működéséről,

Tűzrendészeti Közlöny, XXXIII. évf., 1935/7, 102. ↑

35. Uo., 97. ↑

36. 95.439/1931. (10. 17.) BM. kr., *Belügyi Közlöny*, XVI. évf., 1931/44, 592–593. ↑

37. Jelentés a Magyar Országos Tűzoltó-Szövetség elnökségének 1934. évi működéséről, 103. ↑

38. 161.002/1933. (09. 19.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/12, 202. ↑

39. Rehák Tamás: A kismotorfecskendő-építés időközi fejlődése, mai állása, fejlődési iránya itthon és külföldön; *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/12, 182–186. ↑

40. Luncz Sebestyén: A fővárosi tűzoltóság új szerepei, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/1. 3–6. ↑

41. *Feuerschutz*. 1930/7. ↑

42. Démusz Endre: A nyomótömlőkről s azok kezeléséről, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/9. 134. ↑

43. A hivatásos tűzoltók új egyenruhája, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/10, 158–159. ↑

44. Lukács: Város, vidék, alapszabálymódosítás, 17–19. ↑

45. Számos forrás bizonyítja az utóbbi állítást: a korabeli *Tűzrendészeti Közlöny*, a korabeli szakcikkek, a különböző rendeletek. ↑

46. 126.300/1932. (10. 12.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/11, 173. ↑

47. 125.081/1932/ (10. 24.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/11, 173–174. ↑

48. Labiner Gyula: A hazai tűzoltóságok fenntartásának és fejlesztésének némely módjai, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXIX. évf., 1931/11, 158. ↑

49. Flórián József: Akadálytalan közlekedést biztosít a rendőrség a tűzoltóknak, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/3, 43. ↑

50. 250.000/1929. (08. 08.) BM. kr. 6. §., *Magyarországi Rendeletek Tára*, LXIII. évf., 1929, 1281. ↑

51. 127.939/1932. (01. 09.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/2, 25. ↑

52. M. kir. Kúria B. I. 361/1932. sz., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/7, 98. ↑

53. 157.767/1933. IX. a. BM. határozat, *Tűzrendészeti Közlöny*. XXXI. évf., 1933/9, 131. ↑

54. 156.195/1933. (01. 12.) BM. kr., *Belügyi Közlöny*. XXXVIII. évf., 1933/4, 49–50. ↑

55. 160.557./1933. (07. 14.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/8, 122. ↑

56. Benda László: Új célok felé új utakon, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/9, 129–131. ↑

57. 126.500/1932. (10. 30.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/11, 173. ↑

58. 113.420/1932. (06. 17.) KM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXX. évf., 1932/8, 123. ↑

59. 161.449/1932. (12. 09.) KM. r., *Belügyi Közlöny*, XXXVII. évf., 1932/54, 805–806. ↑

60. Roncsik Ernő: Jugoszláv törvény a tűzoltóság szervezetéről, *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXI. évf., 1933/9, 146–147. ↑

61. 198.593/1934. (09. 05.) BM. r., *Tűzrendészeti Közlöny*, XXXII. évf., 1934/10, 155. ↑

62. Lukács: Város, vidék, alapszabálymódosítás, 17–19. ↑

63. A M. Kir. Kormány 1932. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1933, 250. (Statisztikai Évkönyv) ↑
64. A M. Kir. Kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, 285. (Statisztikai Évkönyv) ↑
65. A M. Kir. Kormány 1933. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, 274. (Statisztikai Évkönyv); A M. Kir. Kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, 286. (Statisztikai Évkönyv) ↑
66. A M. Kir. Kormány 1933. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, 274. (Statisztikai Évkönyv); A M. Kir. Kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv, 286. (Statisztikai Évkönyv) ↑

Bödő Krisztián: „Róna határja tágas és igen termékeny” – Besnyő, az ercsi uradalom egyik pusztája

Háttér

A Fejér vármegyében elterülő Szapáry-birtokot, az ercsi uradalmat a hagyomány szerint 1795-ben vette kezelésbe Joseph von Lilien báró,^[1] aki a Theresianumban elsajátított mezőgazdasági ismeretei és vállalkozói attitűdjei révén mintagazdasággá fejlesztette a 24 000 holdat kitevő majorságot.^[2] A sikert jól mutatja, hogy már a 19. század publicisztikai írásai sem mulasztották el magasztalni a Magyar Királyságban kivételesnek számító invenciózus vállalkozást.^[3]

A múlt század utolsó tizedében történt, hogy báró Lilien, a nagy mezőgazda, e megyének legszebb uradalmát, Ercsit [...] haszonbérbe vevé, s messzenéző tekintetével e megye gazdasági jobb jövődjének alapjait lerakta. Mind az, mi e megyében jelenleg fenn áll, e férfiú eszközléseire vihető vissza, s meg lehet ma is még téres legelők foglalnák el a szép rónaságok legnagyobb részét.^[4]

A fenti idézetből is kitűnik, hogy az ercsi uradalom fejlesztése – a rossz forrásadottságok ellenére – releváns téma, már csak azért is, mert e birtokracionalizáció nem állt meg a kiterjedt puszták határainál, hanem hatást gyakorolt a környező uradalmakra is, különösen igaz ez a Brunszvik Ferenc kezelése alatt álló martonvásári, illetve a József nádor birtokolta alcsúti jószágokra.^[5]

Lilien fejlesztései és céljai végső soron a neves mezőgazdász, Albrecht Thaer elveit tükrözik, melynek lényege, hogy az agrártermelésben is érvényesüljön a tőkés szemlélet, a profitorientáltság, s hogy a birtokos a megfelelő személyi apparátussal és anyagi ráfordítással nyereséget termelő mezőgazdasági üzemet hozzon létre.^[6] A földesúri és az úrbéres földek tagosítása, a legelők elkülönítése az ambiciózus báró legfontosabb feladatai közé tartozott, hiszen ezek tették lehetővé az önálló majorok létrehozását, amelyek egyaránt magukon viselték az extenzív és az intenzív gazdálkodás formáit, előbbit elsősorban azért, mert a napóleoni háborúk konjunkturális hatásai a gabonafélék kiterjedt művelését ösztönözték, ugyanakkor éppen az ebből származó bevétel biztosította a nagyobb tőke- és munkaigényű belterjes talajgazdálkodás kibontakozását.^[7] Az önálló majorok kialakítása nem történt és nem is történhetett egy időben, mivel a kiépítés, az eszközök beszerzése, a földek

előkészítése komoly anyagi ráfordítást igényelt Fejér vármegyében is, ahol „a múlt század végén még csak legelőkkal, gulyákkal s juhnyájakkal találkozhattunk. E béres pusztákat ez időben birkások birták haszonbérben, s a földesurak gazdaágaikkal mit sem törődtek.”^[8] A 18. században, amelyre az idézet utal, szintén ilyen birkás pusztá volt az ercsi uradalomhoz tartozó Besnyő is,^[9] amelynek 18-19. századi történetét, gazdasági szerepében bekövetkező változásait e tanulmány kívánja röviden nyomon követni.^[10]

A helyszín

Az ercsi uradalom Ercsi község központtal Fejér vármegyében, a legkevesebb települést magában foglaló Bicskei járásban helyezkedett el Batta község és Adony mezőváros között, két postastációra Buda városától a Duna jobb partján. Keletről a Duna partszakasza, északnyugatról a Baracskai közbirtokosság és Ráckeresztúr, nyugatról a Velencei közbirtokosság határolta. A termékeny táj nagy változatosságot mutat, hiszen löszös táblák, völgyközi platók és hordalékkúpfelszínek is megtalálhatók benne, a folyóvíz miatt pedig magaspartok is jellemzik.^[11] A víz elválaszthatatlan volt a lakosság életétől, de nemcsak a Duna, hanem egyéb vizek is befolyással voltak az uradalom életére, így például a Gerecsében eredő Váli-víz, amely Baracskán keresztül az ercsi uradalom területén áthaladva a nádas tavat táplálva, Iváncsa pusztánál torkollik a Dunába.^[12]

Az úthálózat a 18. században és a 19. század első harmadában sem volt megfelelő, hiszen a földutak egy-egy nagyobb esőzés vagy éppen a Duna kiáradása miatt könnyen járhatatlanná váltak. Az első katonai felmérés során, 1782-1785 között készített országleírás szerint a vármegye székhelyére, Székesfehérvárra Ercsiből földúton keresztül lehetett eljutni, az Adonyba vezető út pedig esőzés és áradás esetén járhatatlan volt, így az arra tartóknak a dombokon keresztül kerülőúton kellett megközelítenie a mezővárost.^[13] A vármegyében 1799-ben tizenkilenc fontosabb posta-, kereskedelmi és összekötő utat írtak össze, amelyből Ercsit a postaút Tétény és Dunaföldvár közötti szakasza érintette,^[14] amelynek legmostohább része éppen Érd és Ercsi között húzódott és az érdiek, (százhalom)battaiak, ercsiek gyakori karbantartási munkálatai ellenére sem állta ki a természet erőpróbáit.^[15]

Az uradalomhoz számos pusztá tartozott a 19. században: Göböljárás,^[16] Rácz-Szent Péter és Agg-Szent Péter, illetve a legdélebben, Adonytól északra fekvő Alsó-és Felső-Besnyő,^[17] amelyek közvetlen kapcsolatát a Dunával Iváncsa pusztá zárta el kelet felől. A terület ugyan vízhiányos, hiszen egyetlen jelentősebb folyó sem halad a földeken keresztül, a csekély talajvíz pedig a Váli-völgy felé szivárog, de a löszös mezősegi talaj és a tagolatlan felszín miatt megfelelő időjárási viszonyok mellett kiterjedt szántóföldi növénytermesztésre

igen alkalmasak e puszták.^[18]

Besnyő a 18. század első felében

Az Ercsi falut is birtokló Dombay család kihalása után elhagyatott pusztaként szállt a koronára Besnyő, amely aztán Ercsivel együtt Szapáry Péter kezére került III. Ferdinánd birtokadományozása révén 1650-ben,^[19] azonban tényleges hatalomváltás nem történt, hiszen ekkor a terület még török fennhatóság alatt állt, az elenyésző rác lakosságot pedig a roppant megterhelő kettős adóztatás sújtotta.^[20] A budai kamarai számvevőség a 17. század végén a falvak bevétele kapcsán készített egy összeírást, amely Besnyő (Besnyő) területét 26 egész-és 14 féltelkre becsüli, legelőjét pedig 600 birka legeltetésére tartotta alkalmasnak.^[21] Lakosságszámra vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre a török kiűzését, illetve a Rákóczi szabadságharcot követő időszakokból sem,^[22] azonban Besnyőnek nem sikerült falu rangjára emelkednie, a 18-19. században mindvégig jogok és privilégiumok nélküli pusztaként szerepel az összeírásokban.^[23]

A terület pontos elhelyezkedése és neve a 17. század végén és a 18. század első felében nem egyértelmű, azonban az 1750-es években lefolytatott határvizsgálatok során keletkezett tanúkihallgatások írásos iratanyaga éppen erre vonatkozóan nyújt támpontokat. A falu eredeti neve a török időkben Széplak volt, de az *Ercsi Uraság meg tiltotta volna, ne hívattassék Széplaknak, hanem Besnyőnek, mert aki Széplaknak hívja, fogja a nyelvét elmecezti az Groff eő nagysága*.^[24] A kettős adóztatás réme mellett az állandó háborúk, a forspont és a Duna áradásai miatt a lakosság elhagyta az akkor még közvetlen vízparti kapcsolattal bíró falut és nyugati irányba vándorolt tovább, ahogy azt több tanú is egyhangúlag idézte fel az 1757-es tanúkihallgatás alkalmával:

[a]z öregektől hallotta, hogy a mult török háboruban elsőben Besnyői falu volt a Duna mellett, hol most a Besnyői vendég fogado vagyon, és onnét a török és katona járás külletett Besnyeieknek ki az hegyre menni, s a kettős halomnak egyikéhez, melly föl részről vagyon szállottak, és ott meg telepedtek. Ezen kettős halomnak lévő helyről ismét túlabb mentek, hol az Ercsieknek a mostani szállásaik vagynak, azon okbul, hogy az Török és a katonaság az forspontozás miatt az utat arra csinálta [értsd követték őket – kiemelés tőlem B.K.].^[25]

A széplakiak (vagy besnyőiek) az iváncsai, szabolcsi, nyéki pusztákkal közrefogott területen vándoroltak, de a megpróbáltatások elől nem tudtak elmenekülni, amely nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy a 18. század elejére a katolikus rác lakossággal bíró település

elnéptelenedett, templom és reprezentációs épület nem állt itt, gazdasági épületei közül elhagyatott borozót, mészárszéket és egy malmot jegyeztek fel, amelynek rendes vize nem volt.^[26]

A Szapáryak hiába bírták Besnyőt a 17. század közepétől, tényleges befolyást, gazdaságra vonatkozó elképzeléseket a török kiűzéséig érvényesíteni sem tudtak volna, ráadásul a Fejér vármegyében lévő jószágok mind távol estek a família központjától, a mai Szlovénia területén található Muraszombattól.^[27] Gazdasági kontextusban kulcsfontosságú forrásunk egy 1733. évi uradalmi összeírás, amely az ercsi jószág bevételeit tartalmazza. Ebben a lajstromban szerepel Besnyő puszta is, amelyet a baracskai Szűcs család 50 forintért bérelt birkás legelőként. Korizmic László^[28] a Mezei gazdaság könyve című munkájában utal arra, hogy 1736-ból, 1737-ből és 1738-ból is látott eredeti számadást, amelyet Szapáry Péter számára készített az uradalom tisztartója, Vucskics Miklós. E számadások szerint a besnyői puszta árendája ezekben az években is 50 forintot tett ki,^[29] amely jól jelzi a föld értéktelenségét, hiszen, ha figyelembe vesszük, hogy kb. 5000-6000 hold nagyságú területről van szó, akkor az holdanként kevesebb mint egy forint bevételt jelent az uradalomnak.^[30]

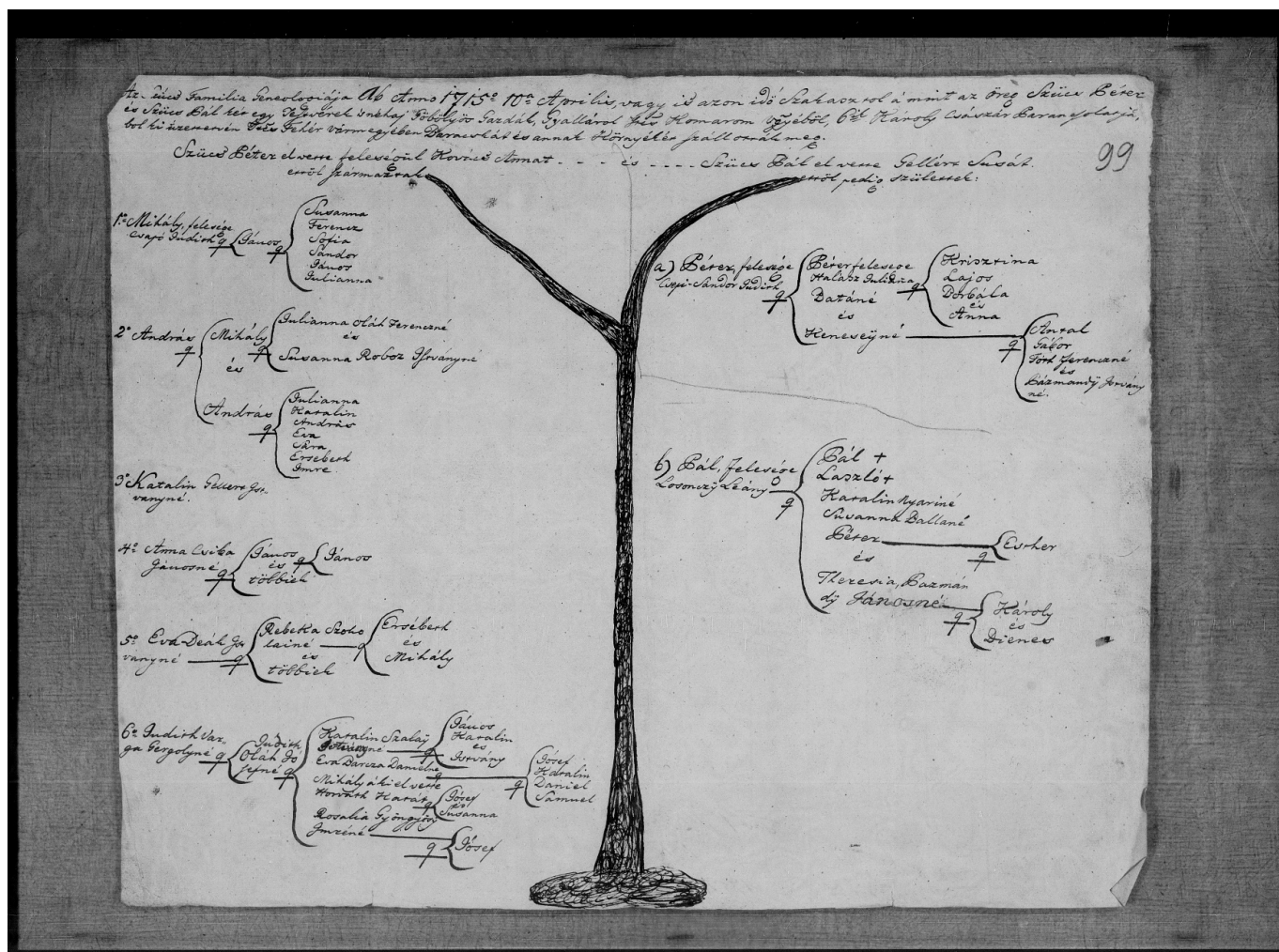
Szűcs Péter és Szűcs Pál a 18. század elején Komárom vármegyéből érkeztek Fejér vármegyébe, a család központja Baracskában volt, de a „bevált” kishemesi vagyongyarapítási stratégiát alkalmazva további földeket vettek haszonbérbe a környező uradalmakban (Baracska mellett még Iváncsa, Jégháza, Besnyő),^[31] s azokon göbolyös (marhás) és birkás gazdákként tevékenykedtek,^[32] a terület intenzív szántóművelésére ilyen keretek között természetesen nem került sor. Minthogy a földesúr és Szűcs Péter között kötött szerződés nem maradt fenn egyik család iratai között sem, így a bérbeadás további elemeit nem ismerjük.^[33]

bevétel neve	bevétel összege
A közösség adója	100 forint
A sörfőző ház haszonbérlete	20 forint
A bolt haszonbérlete	5 forint
Rácz-Szent Péteri puszta legelőként való árendálása	40 forint
A közösség árendája	27 forint 50 krajcár
Besnyői puszta legelőként való árendálása	50 forint
összesen	242 forint 50 krajcár

1. táblázat Az ercsi uradalom bevételei 1733-ban^[34]

Besnyő a 18. század második felében

Szapáry Péter a hatalmas kiterjedésű legelőterületet 1773-ban több egységre (*plaga*) osztotta Petrás Márton,^[35] Petrás Pál,^[36] Loninger Mihály,^[37] Redl Pál^[38] és Szűcs Pál^[39] között, s az uradalom számukra ugyanolyan mintát követő szerződést (*contractus*) írt. Minden területi egységet a szokásos módon tizenkét évre bocsájtotta haszonbérbe a földesúr, s ezt a tizenkét évet csupán „a jószomszédi harmónia” megszegése esetén rövidítette meg azzal, hogy más kezére juttatta a földet. A családi iratanyagokban megőrzött rövid szerződések nem térnek ki a fizetési kötelezettségekre, csupán meghatározza, hogy évente két részletben kell az összeget az ercsi uradalom kasszájába befizetni,^[40] jóllehet a Szűcs Pállal kötött szerződésnek további egy példánya is fennmaradt, amely szerint a terület éves haszonbérleti díja 1230 forint, valószínűleg a többi bérlemény esetén is hasonló összegről lehetett szó. Az egyes egységek birkás legelőként való alkalmazása mellett megjelent a nyomásos gazdálkodás is, amit kifejezetten a földesúr kötött ki a szerződésben.^[41]



1. kép A besnyői pusztán egy részén évtizedekig gazdálkodó baracskai Szűcs család genealógiája^[42]

A prédiumból 1773-ban szintén részt kapó Petrás család birtokgazdálkodásáról pontosabb képet kapunk egy 1784-ből származó inventáriumból, amelyben a „*vén bolond*” Petrás Pál ingó és ingatlan vagyonát írták össze. Intenzív gazdálkodásra és birtokszervezésre utalnak az alacsony költségigénnyel felépített, sárból (vályogból) készült épületek, úgy mint – a kétszobás lakóházat nem számítva – a sütőház, az állatállomány tartását szolgáló különböző istállók és a kétszobás, kéménnyel ellátott birkás ház, illetve a szerszámok és betakarított javak tárolására szolgáló pincék és padlások. A szántóföldi növénytermesztést nemcsak az egyszerű gépek és szerszámok, de a tárolókban felhalmozott gabonanövények (búza, rozs, árpa, kukorica stb.)^[43] és a szérűskerteken lévő kazalok is igazolják.^[44]

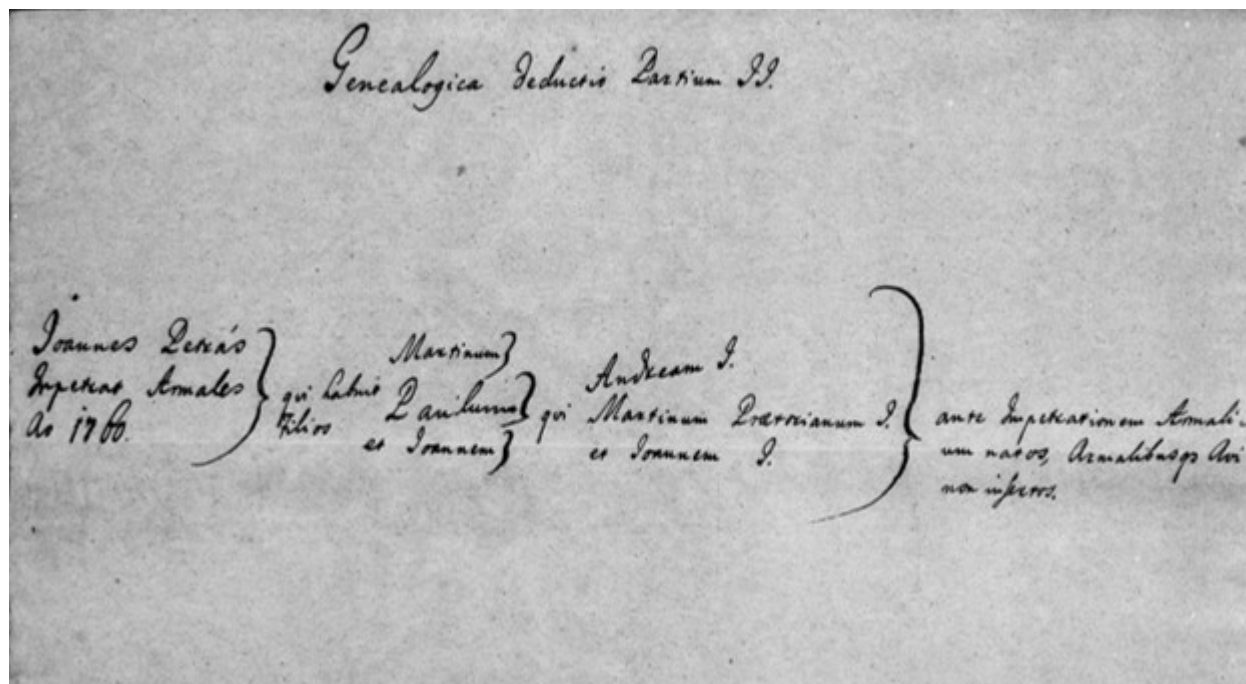
Petrás Pál ingó és ingatlan javai, 1784

pince	kilenc darab különféle edény
ház	három ruhás láda, három almárium, három szék, rézóra, két asztal, tálak és evőeszközök
lisztes kamra	három hombár, hét hordó, tányérok és edények
padlás	különféle élelmiszerek
kukoricapadlás	mezőgazdasági eszközökhöz való kerekek, rosta, csutkás kukorica, árpa, zab
faragóműhely	fúrók, vésők, fogók, fejszék, szerszám-és épületfa
udvar	deszkák, talicska, hat vasabroncsos hordó, két faabroncsos hordó, két csöbör, kapa, ásó, lapát, fejsze, ölfa
granárium	liszt, korpa, bükköny, tiszta búza, rozsos búza, rozs, árpa, két gereblye
szérűskertek	három szénaboglya, moharkazal, zaboszttag, rozsoszttag, búzaoszttag, három árpaszalma kazal, négy búzaszalma kazal
épületek	sárból épített kétszobás ház, egy kiskamra, egy nagykamra, sütőház, birkás ház két szobával, rozzant kocsmaház pincével, cselédkunyhók, sárból épített granárium két padlással, száz ökörnek való istálló, négy lóra való sárból épített istálló, egy istálló deszkapadlással, tej-és zöldségtartó kamra padlás nélkül, pince, faragóház, baromfiól, disznóól
állatállomány	2785 juh, 96 jármos ökör, 152 gulyás marha, 7 kocsis ló, 50 sertés,
szerszámok, eszközök	8 szekér, 18 eke, 4 kocsi, egy vasborona, 5 szántóvas, egy szénametsző vas

2. táblázat Petrás Pál inventáriumának kivonata

A terület sokat őrzött meg „eredeti” állattartó profiljából is, amelyre az elterülő füves pusztá

kifejezetten alkalmas volt. Legnagyobb számban juhokat tartottak, azon belül a kosok (1775 db), ürök (631 db) és az egyéves bárányok (329 darab) adták az állomány gerincét. Ezeknek gyapja számottevő bevételt hozhatott. A marhaállomány 248 darabból állt, amelynek közel 39%-át földműves munkákra használták fel jármos ökörként, míg a fennmaradó gulyás marhák közül fiatal borjú vagy üsző 46%-ot tett ki, míg az idősebb üszők 31%-ot. A fejős tehenek csupán az állomány 8%-át tették ki, így komolyabb tejgazdaságról nem lehetett szó. A sertések száma 50 darab volt, drága fenntartásuk miatt a lovakból volt a legkevesebb, hat darab a kocsisoknak rendelve.^[45]



2. kép A Petrás család nemességvizsgálatához készült genealógia^[46]

A 1773-ban bérleményi viszonyba került családok nemesi iratai között csak a Petrás családnál jelenik meg Besnyő, a Szűcs, a Redl és a Loninger család iratanyaga sem tartalmaz arra vonatkozó adalékokat, hogy a 1780-as évektől bármilyen kontextusban (gazdasági, jogi, alkalmazotti) is kapcsolódnának Besnyőhöz. A 18. század végén, II. József által elrendelt első katonai felméréshez készített térképen már Alsó-Besnyő és Felső-Besnyő van feltüntetve, de mivel falu rangjára egyik sem emelkedett, így az országleírás csupán Ercsihez tartozó prédiumpként tartja azokat számon.^[47] Feltételezhetjük, hogy mindkét területen a Petrás család vált és maradt is érdekelt. Petrás Pál fentebb részletezett vagyona és a hozzá készült testamentum körül kibontakozó jogi viták során egyes dokumentumok keltezésénél 1785-ben már Felső-Besnyő szerepel,^[48] míg egy 1813-re datált dokumentum azt jegyzi meg, hogy Petrás András immár negyven éve vezeti az alsó-besnyői gazdaságot.^[49] A hatalmas puszta kettéválásához a családi indíttatások mellett nyilvánvalóan az 1773-as évhez köthető, szerződéseken rögzített területi felosztások is hozzájárultak.



3. kép Az ercsi uradalom déli része az első katonai felmérés során készült térképen

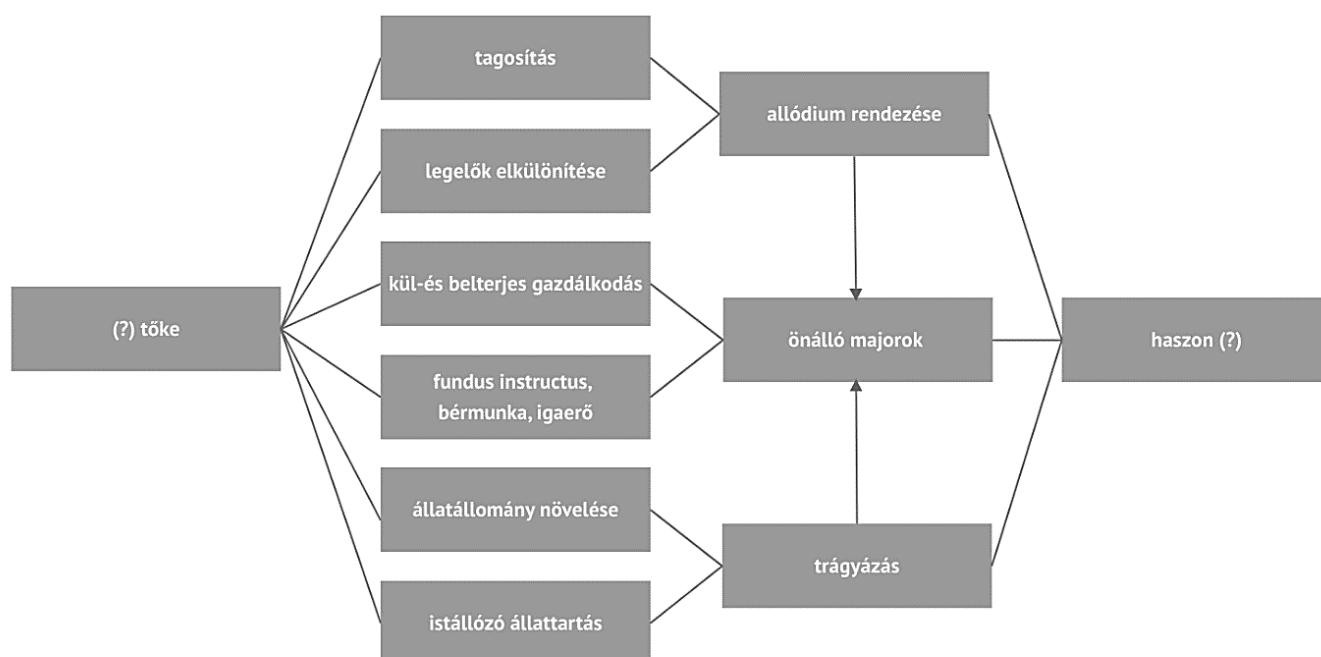
Besnyő a 19. század első harmadában

A fentebb említett Petrás András 1811 április 6-án kötött új bérleti szerződést gróf Szapáry Jánossal: „[...] a nevezett Alsó-Besnyő puszta, amit sok éve árendás címén tartottam, 1803 óta azonban már kezesként bírom, amely igazgatásom alatt fáradhatatlan szorgalmam révén gyarapszik [...]”.^[50] A megújított, tíz évre szóló haszonbérlemény éves díja 12 000 forint volt, de a szerződés kitér arra is, hogy Petrás András az elmúlt években 87 246 forint értékben végzett fejlesztéseket,^[51] de a konkrét инвестиciókat nem jegyezték le, ahogy elveszett az 1813-ban megírt testamentumhoz rendelt ingó és ingatlan vagyonok lajstroma is.^[52]

Lilien báró érkezése Ercsibe nem jelentette rögtön az összes puszta egyidejű haszonvételezését, hiszen egyrészt meg kellett várni az érvényben lévő szerződések lejártát, másrészt pedig az okszerű gazdálkodás kialakítása csupán fokozatosan volt megvalósítható.^[53] Arról, hogy Lilien mikor vette kézbe Felső-Besnyőt, nincs pontos tudomásunk, de utoljára 1798-ban szerepel az anyakönyvi kivonatokban egy bizonyos Grosi

Gáborhoz kapcsolva, akinek állapotához a pap azt jegyezte fel, hogy „Dni Arendatoris Főlső-Besnyőnsis”^[54] volt. Alsó-Besnyő ennél pontosabban határozható be. Petrás András neve utoljára 1821-ben szerepel a nemesi összeírásokban, Lilien pedig egy 1823-ban publikált írásában utal arra, hogy: „[e]gy ötödik gazdaság 2700 holdat tesz ki. Abból kifolyólag, hogy ez korábban bérbe volt adva és én személy szerint elsőként csak két éve vettem a saját kezelésembe Ez a gazdaság egészen eddig nem kerülhetett ez én elgondolásom szerinti művelésre.”^[55] Ezzel egybevág az is, hogy Szapáry János tíz évre adta bérbe Petrásnak a pusztát, ezt követően a báró vette át.

Lilien az uradalomba integrálta a pusztákat, önálló majorokká alakítva azokat. Alsó-és Felső-Besnyőt is három különálló „zónára” osztotta. A külső zónában huszonnégyszázötvenből álló váltógazdálkodást folytattak, egy-egy osztág kb. 80 holdat tett ki és itt döntően gabonaféléket termesztettek (árpa, zab, búza, kukorica), de az ugar nem szűnt meg, hiszen az uradalom nem lett volna képes ekkora területet trágyával ellátni, így egy osztág három évig birkalegelőként funkcionált. Ez a külső rész az egész pusztagazdaság (*Prädial-Wirtschaft*) 70%-át tette ki.^[56] A középső zónába eső földeket tizenhat osztágra osztotta fel a báró, mindegyik osztág kb. 12 holdat tett ki, ami a teljes majorgazdaság 7%-át jelentette, de ez jóval intenzívebb művelés alatt állt, mint a külső egység, hiszen az uradalom fokozatosan növekvő állatállománya révén az osztágok egy részét el tudták látni trágyával. Éppen a trágyázás biztosítása miatt szükségszerű volt a takarmánynövények termesztése, ami döntően ebben a „belső zónában” valósult meg: lucerna, bükköny, burgundi répa, török kukorica és burgonya (*frühe Erdäpfel, gemeine Erdäpfel*).^[57]



1. ábra Lilien reformjainak egyszerűsített ábrája

A belső majorban is érvényesült a téri központosítás elve. Bár az uradalom területén több, az úrbéres legelőktől elkülönített földesúri legelő (*pascuum dominalis*) is működött, az egyes pusztamajorok belső területén is alakítottak ki legelőket, hogy rosszabb idő esetén az akolhoz közel is lehetőség legyen a legeltetésre.^[58] Az itt felállított épületek alacsony költségvetéssel vályogból, a tetőszerkezet tűzvédelmi szempontból roppant veszélyes nádból készült, de Lilien ezeket egymástól akkora távolságra helyeztette el, hogy a tűz ne terjedjen át egyik gazdasági épületről a másikra. A tisztilakkal szemben állt a magtár (*granarium*), egyik oldalról a hajdúk és a kocsisok lakhelye, másik oldalról a lóistálló állt, ezzel mintegy tökéletes négyzetes elrendezés jött létre. Ettől távolabb volt a béresek lakrésze, az ökröistálló és a szekérszín, a juhászok lakrésze és a juhakol szintén külön egységet alkottak.^[59] Bár az épületek leírása az ercsi uradalomban évekig szolgáló Korizmics Lászlótól származik, érdemes megjegyezni, hogy a második katonai felmérés során készített térképen jól kivehetőek a lilieni rendezés alapjai.^[60]



4. kép Felső-Besnyő belmajora a második katonai felmérés során készített térképen

A besnyői puszták integrálása magával vonta az uradalmi alkalmazottak megjelenését is. A „fehérgalléros” hivatali (*officialis*) tisztektől élesen elváltak a gazdaságirányítás gyakorlati ellátói és a mezőgazdasági-üzemi egységek őrzői, felügyelői. Feladatukat és számukat illetően a báró pontos adatokat közöl. A majorrá fejlesztett pusztákon, így Felső-és Alsó-Besnyőn is egy-egy kasznár dolgozott.^[61] Alájuk tartoztak az ispánok (*spanus*), akik gyakran a parasztok közül kerültek ki, amelyet elsősorban a mezőgazdasági életben, munkában szerzett tapasztalatok indokoltak, hiszen a gazdasági munkálatokat közvetlenül ők irányították,^[62] az uradalom pedig részletes útmutatót, szabályokat fogalmazott meg, így például azt is, hogy a pusztabéli ispánok: „[a]z ökrös szekereknek kenése az Uradalom Teremesztményéből készített Kalamászal való éles megparantsoltatott.”^[63] A

pusztagazdaságokban a kiterjedt, extenzív növénytermesztés miatt három-három ispán dolgozott.^[64]

A gazdaságirányítás alatt helyezkedtek el a rendészeti feladatot ellátó szolgák, akiknek változatos elnevezései között szerepel az anyakönyvekben *hajdo*, *obequitator* (kerülő), *satrapa*, *custos campi*, *custos agror*, *csősz*. A leggyakrabban a *hajdo* vagy *hajdonis* szerepel. Minthogy az ercsi major *fundus instructus* tekintetében a leginkább felszerelt, így ott négy, míg a külső gazdaságokban két-két *kerülő* vigyázta a rendet, illetve hajtotta munkára a jobbágyokat.^[65] Egy-egy ilyen művelés alá vont praedium kiterjedése megközelítette a 2700-3000 holdat, így felmerül a kérdés, hogy elegendő-e mindösszesen két rendészeti személyt alkalmazni, hiszen racionálisnak tűnhet, hogy minél nagyobb a major, annál több felvigyázót rendel ki az uraság. De ez nem itt állja meg a helyét minden esetben, hiszen azokban az uradalmakban, ahol a tagosítás végbement, ott kevesebb konfliktusra került sor a jobbágyokkal, akik gyakran nem tartották be a kijelölt határokat.^[66]

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy kísérletet tegyen egy forráshiányos pusztá történetének és funkcióváltásainak felvázolására. Míg Besnyő a 18. század elején a török háborúk hatása miatt egy elnéptelendett terület volt, addig a század második felében a földesúr, Szapáry Péter gazdasági céljainak megfelelően birkás legelőként hasznosult kismemesi családok kezén, a század végére pedig egyértelműen kimutatható, hogy a Petrás família birtokgazdálkodása alatt egyszerű gazdasági épületek és mezőgazdasági eszközök invesztálása mellett a pusztá túllépett a legelőként való hasznosuláson és kezdetét vette a szántóföldi növénytermesztés. A 19. század első harmadában pedig a teljes uradalom egyedüli haszonbérletjévé váló Joseph von Lilien báró az okszerű gazdálkodás elvei mentén önálló majorokká fejlesztette Felső-és Alsó-Besnyőt, mely fejlesztések a későbbi évtizedekben is kimutathatóak.

Bibliográfia

Felhasznált szakirodalom

Claude André Donatello – Cseh Géza – Pozsonyi József: *A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tiszántúli Történész Társaság, 2007.

Dvorzsák János (szerk.): *Magyarország helységnévtára 1.*, Budapest, Havi Füzetek, 1885.

Eperjessy Kálmán: Fejér megye katonai leírása II. József korában, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér megyei Levéltár Évkönyve, 11.*, Székesfehérvár, 1977, 119-160.

Fényes Elek: *Magyarország, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*, Pest, Trattner-Károlyi Könyvnyomó-Intézete, 1841-1844.

Hetényi István: Besnyő, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 14.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1980, 151-168.

Hetényi István: Ercsi, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 16.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1985, 69-128.

Kállay István: *A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

Károly János: *Fejér vármegye története 1.* Székesfehérvár, 1896.

Katus László: *A modern Magyarország születése.* Pécs, Kronosz, 2012.

Korizmicz László – Benkő Dániel – Morócz István: *Mezei gazdaság könyve. I. kötet. Stephens Henry The Book of the Farm című munkája nyomán*, Pest, Nyomtatott Herz Jánosnál, 1855.

Mérei Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790-1848*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948.

Orosz István: Albrecht Thaer és a „racionális” mezőgazdaság, in, Orosz István-Tokody Gyula (szerk.): *Egyetemes történeti tanulmányok 12.*, Debrecen, 1978, 139-155.

Ráth Károly: *A Győr vármegyei hódoltságról. In: Magyar Történelmi Tár, 1. sorozat 7. kötet*, Pest, A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága, 1860.

Schneider Miklós: *Fejérmegyei nemes családok*, Székesfehérvár, Csitáry G. Jenő könyvnyomdája, 1935.

Török János: *Alcsúth gazdasági tekintetben*, Buda, A Magyar Királyi Egyetem, 1841.

Vályi András: *Magyar országnak leírása 1.*, Buda, 1796.

Felhasznált folyóiratok

André, Christian Karl (szerk.): *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*. 45. szám, 1823. 349-359.

Demeter Zsófia: Emlékezés Korizmics Lászlóra, *Honismeret*, 25. évf., 2001/5, 40-42.

Korizmics László: Kirándulás Fejérmegyébe, *Gazdasági Lapok*, V.évf., 30. szám, 1853. július 24., 351-353.

Kökényesi Zsolt: „A nemesi erények műhelye” A Collégium Theresianum mint lovagi akadémia, *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. évf., 2013/1, 134-148.

Kökényesi Zsolt: A tudomány és a nyilvánosság kapcsolata egy nemesi akadémia példáján. A bécsi Theresianum reprezentációja a 18. században, *Világtörténet*, 34. évf., 2012/1-2, 35-68.

Felhasznált levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér megyei levéltára

HU-MNL-FML-IV.A. 73. – Acta Locorum (AL) Ercsi

HU-MNL-FML-IV.A. 73. – Acta Locorum (AL) Besnyő

HU-MNL-FML-IV.A. 73. – Acta Locorum (AL) Iváncsa

HU-MNL-FML-IV.3.c – Fejér vármegye közgyűlésének iratai

HU-MNL-FML-IV.72.c – Fejér vármegye nemességének iratai

HU-MNL-FML-XII. 18. – A Petrás család iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MOL Militärische Beschreibung von Hungarn, Coll. XIII. Sect. 21-24

MNL OL A, Magyar kancelláriai levéltár

Hivatkozások

1. A szakirodalomban egyöntetűen 1795 szerepel arra vonatkozóan, hogy mikor vette át a birtokot Lilien apósától, Szapáry Péter gróftól. Ez az évszám Korizmics László révén került a köztudatba, aki fiatal korában kasznárnaként dolgozott az uradalomban. 1855-ben többedmagával adta ki a Mezei Gazdaság könyve című könyvet, amelyben kulcsfontosságú információt közöl az uradalom jellemzőiről, s köztük szerepel az 1795-ös évszám is. Ezt az évszámot nem áll módunkban forrásokkal igazolni, azonban elvetni sincs okunk. Lilien már az 1780-as évek végén levelezett apósával az uradalom fejlesztéséről, az 1790-es évek második felében pedig a keresztelési anyakönyvi kivonatok igazolják, hogy Lilien báró családja adott esetben keresztszülőséget vállalt a helyi előljárók gyermekeinél. ↑
2. Lilien 1760-tól 1771-ig élt és tanult a bécsi császári és királyi Theresianumban (*Collegium Theresianum*), ahol nemcsak a nemesi erények és különböző stúdiumok elsajátítását várták el tőle, hanem a felvilágosult abszolutizmus jegyében azt is, hogy az állam számára hasznossá váljon, az elitnek azon tagjává, aki a haza (*Vaterland*) előmozdítására törekszik. Kökényesi Zsolt: „A nemesi erények műhelye” A Collégium Theresianum mint lovagi akadémia, *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. évf., 2013/1, 135–137. Az intézet falai között az 1760-as évektől kezdett kibontakozni a mezőgazdaságtan (*Landwirtschaftslehre*), amelynek sikerességét szolgálta az ehhez létrehozott gazdasági-botanikus kert is. Feltételezhetjük, hogy ez a tudományág hatott bárónk későbbi tevékenységére. Kökényesi Zsolt: A tudomány és a nyilvánosság kapcsolata egy nemesi akadémia példáján. A bécsi Theresianum reprezentációja a 18. században, *Világtörténet*, 34. évf., 2012/1-2, 46–47. ↑
3. Az ercsi uradalom legbővebb ismertetését ld.: Mérei Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948, 50–53. ↑
4. Korizmics László: Kirándulás Fejérmegyébe, *Gazdasági Lapok*, V.évf., 30. szám, 1853. július 24., 351. ↑
5. Károly János: *Fejér vármegye története 1.*, Székesfehérvár, 1896, 521. ↑
6. Orosz István: Albrecht Thaer és a „racionális” mezőgazdaság, in, Orosz István-Tokody Gyula (szerk.): *Egyetemes történeti tanulmányok 12.*, Debrecen, 1978, 144. ↑
7. Katus László: *A modern Magyarország születése*, Pécs, Kronosz, 2012, 142–146. ↑
8. Korizmics: *Kirándulás Fejérmegyébe*, 351. ↑

9. A Magyar Királyságban több Besnyő, illetve Besenyő nevű falu és pusztá is volt a 18-19. században. Ezeket részletesen ld.: Vályi András: Magyar országnak leírása 1. Buda, 1796, 196-197. A tanulmány címében szereplő Besnyő alatt itt Felső és Alsó Besnyő pusztákat értjük, amelyek csupán részei a mai Besnyő településnek. Hetényi István: Besnyő, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 14.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1980, 151, 161. ↑
10. Fényes Elek címben megjelölt idézete Felső-Besnyőre vonatkozik. Fényes Elek: *Magyarország, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*, Pest, Trattner-Károlyi Könyvnyomó-Intézete, 1841-1844, 101. ↑
11. Hetényi István: Ercsi, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér Megyei Levéltár Évkönyve 16.*, Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1985, 69. ↑
12. Károly János: *Fejér vármegye története 1.*, Székesfehérvár, 1896, 19. ↑
13. MOL Militärische Beschreibung von Hungarn, Coll. XIII. Sect. 21-24. Az országleírásról részletesen ld.: Eperjessy Kálmán: *Fejér megye katonai leírása II. József korában*, in, Farkas Gábor (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv A Fejér megyei Levéltár Évkönyve, 11.*, Székesfehérvár, 1977, 121-162. ↑
14. HU-MNL-FML-IV.3.c 1799. feb. 16-án folyt. közgyűlés, 16. számú irat ↑
15. Például 1822-ben, amikor a hóolvadás tette járhatatlanná a Budára vezető postautat, amely azért is volt hátrány, mert az ercsi jobbágyság egyik bevételi lehetősége volt, hogy a kenyert vittek fel Budára. HU-MNL-FML-IV.3.c. 1822. júl. 8-én folyt. közgyűlés, 122. számú irat. A 1830-as évek végén a központi hatalom is felismerte, hogy a paraszti rétegek nem terhelhetők a megyei utak karbantartásával, így bizonyos távolságoként útigazgatók kirendelésére született javaslat. HU-MNL-FML-IV.3.c 1838. máj. 25-én folyt. közgyűlés, 799. számú irat. ↑
16. Fejér vármegyében az alcsúti uradalomhoz is tartozott egy szintén Göböljárás nevű pusztá. Dvorzsák János (szerk.): *Magyarország helységnévtára 1.*, Budapest, Havi Füzetek, 1885, 175. ↑
17. A puszták teljes megyei összeírását ld.: HU-MNL-FML-IV.3.c 1841. okt. 23-án folyt. közgyűlés, 4242. számú irat. Létezett az uradalomban egy Kisbesnyő nevet viselő pusztá is, azonban itt nem folytattak földművelést, hanem a közösség legelőjétől szigorúan elkülönített urasági legelő (pascuum dominalis) volt, amelyen egy 1814. évi vízrajzi térkép alapján 'L' alakú birkaakol is létesült. ld.: S12 – Div. XIII. – No.429. ↑
18. Hetényi: *Besnyő*, 152. ↑
19. OL. Kancelláriai Lt. A. 35. Conceptus exped. 1650. n. 241. ↑
20. A keresztény földesúrnak egy karmazsin színű vörös bőrből varrt csizmát kellett fizetniük, a töröknek pedig fejpénz kellett fizetniük. Besnyő pozícióját jól jelzi, hogy Ercsi falunak jóval magasabb adókötelezettsége volt mindkét fél felé, hiszen Szapáry Péternek cenzust is

fizettek, illetve a házak száma alapján és a termények után is készpénzben kellett fizetniük a törököknek. MNL OL E 156 -a. – Fasc.060. – No.059. 8-9. 1651-ben például törökkel való összeccsapás kapcsán a Szapáry testvérek az ercsi és a rácz-szent-péteri jobbágyaik marháját hajtották el, válaszul arra, hogy a lakosok nem szolgáltatták be az adót. Ráth Károly: A Győr vármegyei hódoltságról, in, Toldy Ferenc (szerk.): *Magyar Történelmi Tár 1. sorozat 7. kötet*, Pest, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, 1860, 82. ↑

21. HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 066. – No. 030. 6. ↑

22. 1699-es datálással készült egy udvari konskripció, amely a Duna menti településeket térképezte fel. Ebben az összeírásban Besnyő faluként szerepel, lakosokat azonban – Ercsivel ellentétben – nem vesz lajstromba, így feltehetőleg az összeírás idején (18. század első évei, évtizedei) elnéptelenedett területről beszélhetünk. Az összeírás készítője feljegyezte, hogy a török időszakban 140 ház állt itt. AT-OeStA/FHKA AHK HF Ungarn VUG 42A-1. Fasz. 3. Nr. 65. p. 31. ↑

23. Hetényi: *Besnyő*, 154. ↑

24. HU-MNL-FML-IV.73. Acta Locorum (AL) Besnyő p. 12. ↑

25. Hasonló álláspontot képviselt a második tanút is: „[...] hogy elsőben a Duna mellett, hol a mostani Besnyői fogadó vagyon, az után kettős Halomnál az Hegyen, a kettős Halomnak egyikénél melly föl szélrűl vagyon harmadszor pedig killebb, hol most az Ercsi Lakosoknak szállásaik vagynak, volt az Besnyői Falu, és azt ez utóbít kis Besnyőnek, a kettős Halomnál levőt pedig Nagy Besnyőnek hívták [...]” HU-MNL-FML-IV.73. Acta Locorum (AL) Besnyő, p. 5–6. 1758-ban újabb tanúkihallgatást folytattak le Besnyő kapcsán, mert a Tóttósi família Széplak helyét kereste. Összesen öt tanút hallgattak ki három kérdésről: Ahol most az ercsi lakosok besnyői szállásaik vannak, az a területi Besnyő vagy Széplak? Volt-e ott a magyar katonaságnak kvártély? Állt-e templom, ahol most ercsi lakosok besnyői szállásai vannak? Az öt tanúból egyik sem igazolta, hogy ahol az ercsi lakosok besnyői szállásai vannak, azt valaha is Széplaknak nevezték volna. Ötből mind az öt tanú azt vallotta, hogy a szállásterületek helyén régen falu volt („Új-Besnyő”), de egyik szerint sem állt ott templom, hanem a katolikus rácok temploma az ún. „Régi Besnyőnél” volt, a kettős halomnál. HU-MNL-FML-IV.73. Acta Locorum (AL) Iváncsa, p. 60–64. ↑

26. AT-OeStA/FHKA AHK HF Ungarn VUG 42A-1. Fasz. 3. Nr. 65. p. 31–32. ↑

27. A Szapáry család muraszombati kastélyáról részletesen ld.: Claude André Donatello – Cseh Géza – Pozsonyi József: *A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tiszántúli Történész Társaság, 2007, 43–48. ↑

28. Korizmics László kapcsán ld.: Demeter Zsófia: Emlékezés Korizmics Lászlóra, *Honismeret*, 25. évf., 2001/5, 40. ↑

29. Korizmics László – Benkő Dániel – Morócz István: *Mezei gazdaság könyve. I. kötet. Stephens*

Henry The Book of the Farm című munkája nyomán, Pest, Nyomtatott Herz Jánosnál, 1855, 349. ↑

30. Uo., 349. ↑

31. HU-MNL-FML-IV.72.c 43. doboz 6. számú irat ↑

32. HU-MNL-FML-IV.72.c 43. doboz 99. számú irat ↑

33. Feltehetőleg a szerződésben tizenkét éves periódusban határozták meg a bérbeadást. ↑

34. A táblázat nem tartalmazza a terményadókat. Készült az 1733. évi összeírás alapján HU-MNL-FML-IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Ercsi, p. 17. ↑

35. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 20. számú irat ↑

36. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 21. számú irat ↑

37. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 22. számú irat ↑

38. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 23. számú irat ↑

39. HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 24. számú irat. A szerződéskötés után két évvel, 1775-ben Szűcs Pál meghalt és egy évekig elhúzódó vita vette kezdetét Szűcs Pál fia, Szűcs László és Szűcs Pál húgának férje, Pázmándy János között arról, hogy kit illet a bérleti jog, az ügy kivizsgálását Mária Terézia 1777-ben rendelte el. HU-MNL-FML-IV.72.c 43. doboz 16. számú irat. Végül Szűcs Pál fia, László maradt a besnyői gazdaságban, noha a Pázmándy Jánost támogató ercsi tiszttartó nem riadt károkozástól: „[...] Blondok vattok, miért szolgállyátok a Szűcs Lászlót, mert ezután a többi Marhátokat is el hajtom, és mind az Uratokat, mind magatokat Koldussá teszek.” HU-MNL-FML-IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Besnyő, p. 42. ↑

40. „Sz. Mihály napján az másik felit pediglen jövő Sz. György napján Ercsi Cassámban bé fizetni, és azt jelentett Terminusokon hallasztás nélkül meg adni köteleztessék [...]” HU-MNL-FML-IV.72.c 42. doboz 20. számú irat ↑

41. „[...] Ercsi jószágomban jelesül penig annak Határi mellett valo Sz. Peteri és Besnyői Pusztaim egy darab marha járó plágát, mely tudni illik Baracskai Határ felül Loninger Mihály és Iváncsa felül Petrás Mártony Porciojának advicináltatik és azok között [...] adtam és engedtem arendába [...] Szűcs Pál Uramnak [...] Ezerket száz harmincs rhénus forintokért [...]” HU-MNL-FML-IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Besnyő, p. 29. ↑

42. HU-MNL-FML-IV.72.c. 43. doboz, 99. számú irat ↑

43. Összesen 5650 pozsonyi mérő gabonát tároltak ekkor a padlásokon. ↑

44. Bár a pincékben tároltak bort is, szőlőtermesztést nem folytattak Besnyőn, erre nem utalnak az eszközök sem, ellenben a Petrások Tordason is árendáltak területet, ahol szőlőművelést folytattak. „Egy régi Préss-ház dűllő félben rongos tetőre, melyben egy régi gyalog préss vagyon helyeztetve, ugyegy uj Préssház mint egy 10 öles hoszára, négy öles pedig szélességire nézve [...] alatt kettős Pincze, mint egy tizen nyolc öles hosszú, kétt öles pedig szélességű [...]” HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 31-34. számú iratok ↑

45. HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 34-35. számú iratok ↑

46. HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 100. számú irat. Petrás János címeres nemeslevelét 1760-ban hirdették ki, fiai (János, András és Márton) nemességvitató pere 1785-ben ért véget számukra kedvező ítélettel. Schneider Miklós: *Fejérmegyei nemes családok*, Székesfehérvár, Csitáry G. Jenő könyvnyomdája, 1935, 172. ↑
47. Az első katonai felmérés digitalizált térképanyaga megtalálható a www.mapire.eu weboldalon; „Fölső Besenyű és Also Besenyű” puszták jól láthatók a Duna vonalától keletre az alábbi rákereséssel:
<https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2074618.558457768%2C5964577.30957929%2C2110830.60060787%2C5976988.772047097> (Letöltés: 2022. augusztus 17.) Ha figyelembe vesszük Petrás Pál ingatlan javait és a térképen feltüntetett épületek számát, akkor valószínűbbnek tűnik, hogy Felső-Besnyőn vagy legalábbis Felső-Besnyő központtal vezette birtokát. ↑
48. HU-MNL-FML-IV.72.c. 35. doboz, 110. számú irat ↑
49. HU-MNL-FML-XII. 18., 2. számú irat ↑
50. „[...] in dicto Praedio Alsó-Besnyő quod pluribus Annis Arenda titulo tenueram, inde vero ab Anno 1803 titulo Pignoris possederam, per me proaccendente indefessa industria mea procuratam esse [...]” HU-MNL-FML-XII. 18., 2. számú irat ↑
51. HU-MNL-FML-XII. 18., 2. számú irat ↑
52. A testamentum alapján a pusztát Petrás András fia, a birtokkezelésben jártas, helyi viszonyokat jól ismerő Petrás Márton kapta árendába négy évre annak fejében, hogy édesapját idős kora miatt ellátja. Ez a szerződés nem befolyásolta a Szapáryval kötött szerződést. „Ne hogy azon arendatitius Contractus, melyet N. M. Gróf Szapáry János Ő Excellentiájával Besnyői pusztá eránt kötöttem, ezen változás által valamiben megsértődjék, akarom ugyan, hogy ezen megjedzett esztendők alatt tőlem ajánlott mód szerint Haszonvívője légyen Besnyői Pusztának Márton fiam, melyre is magamat lekötölezem, jussomnak azonban főm-tartására minden támadható ellenvetésekben engemet Márton fiam az Pusztának régi mód szerint való arendatitius birtokosának vallani, és tartani köteles légyen, mint Magam, mint Maga, 's mint többi Gyermekeim bátorságára.” HU-MNL-FML-XII. 18., 1. számú irat. Petrás András végül még 1821-ben is Alsó-Besnyő árendátoraként szerepel a nemesi összeírásokban, Márton fiával kötött további szerződések nem maradtak fenn, így feltehetőleg csupán ebben a négy évben gazdálkodott Petrás Márton. ↑
53. Érdemes itt röviden utalni József nádor alcsúti mintagazdaságára, amely a szakirodalom szerint Lilien tanácsai alapján kezdett fejlődni. Az alcsúti uradalom hat, egymástól elkülönült és önmagában működő majorságból állt, de ezek a gazdaságok több év leforgása alatt váltak ténylegesen működőképessé. József nádor már 1819-ben megkapja a birtokot, de az acsai majort csak 1825-ben kezdi fejleszteni, míg az utolsót, a hatodik gazdaságot (bányavölgyi major) pedig 1836-ban állítják fel. E példa is jól mutatja, hogy a fejlesztéseket rövidtávon

nem lehetett megvalósítani. Török János: *Alcsúth gazdasági tekintetben*, Buda, A Magyar Királyi Egyetem, 1841, 20–22. ↑

54. Az ercsi római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvi kivonata, 1792-1824, pag. 84. 1798. 10. 18., www.familysearch.org (Letöltés: 2022. október 29.) ↑
55. „Eine fünfte Wirthschaft enthält 2700 Joch. Da diese Wirthschaft früher verpachtet war, und ich selbe erst seit zwei Jahren in eigene Administration genommen habe, konnte diese Wirthschaft bis jezt noch nicht nach meinem Sinne eingetheilt werden.” Emanuel Frhr. v. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn* In: Christian Karl André (szerk.): *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*, 45. szám, 1823, 357. Fontos megjegyezni, hogy bár Bartenstein írásáról van szó, az ercsi uradalom működéséről szóló melléklet Lilien báró közlésében került a folyóiratba. ↑
56. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn*, 356. ↑
57. Uo., 357. Egy racionalizált birtok földesurának célja az volt, hogy minél magasabb hozamot érjen el a szemterméses gabonanövényekből, hiszen annak eladása a birtok egyik fő bevételi forrása volt, a napóleoni háborúk idején pedig az elsődleges. Nagyobb hozamot viszont csak akkor tudott elérni, ha növelte a takarmánynövények termesztését, ezzel pedig az állatállományt, ami lehetővé tette a szélesebb körű trágyázást, ami a föld humuszhányát pótolta. Az ún. holsteini rendszernek éppen az lényege, hogy a szemes növények rovasára történjen a takarmánynövények termesztése, de ez komoly anyagi ráfordítást és a gazdaság ideiglenes veszteségességét is jelenti. Török: *Alcsúth gazdasági tekintetben*, 24. ↑
58. Korizmicz-Benkő-Morócz: *Mezei gazdaság könyve*, 375. ↑
59. Uo., 374. ↑
60. A második katonai felmérés digitalizált térképanyaga megtalálható a www.mapire.eu weboldalon; Felső-Besnyő belmajorában elrendezett épületek jól láthatóak az alábbi rákereséssel:
<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=2085612.9753307684%2C5972427.57301931%2C2093156.3545596616%2C5975155.419466238> (Letöltés: 2022. október 30.) ↑
61. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn*, 358. ↑
62. Kállay István: *A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 121. ↑
63. Közgyűlési iratok HU-MNL-FML-IV.3.c 1823. 3. 182. ↑
64. Bartenstein: *Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn*, 358. ↑
65. Kállay: *A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848*, 126. ↑

66. Kállay: A magyarországi birtokkormányzat 1711-1848, 123-124. ↑

Juhász Eszter: Oslay József Oswald OFM, az Egri Norma és a Ferences Szegénygondozó Nővérek (Congregatio Sororum Pauperibus Succurrentium) rendjének alapítása

Bevezetés

A Katolikus Egyház két háború közötti hazai szegénygondozásának megkerülhetetlen rendszere az Egri Norma. A Norma alapítója, Oslay Oswald, ahogy a nővérek nevezték a „Főatya”, kiváló szónok, elkötelezett gyóntató, emellett igazi tudós pap volt, aki minden munkájába hatalmas lendülettel vetette bele magát. Igazi nagy lélek volt, mély spiritualitással, emberszeretettel, elfogadással. Amikor a Ferences Rend^[1] megvonta tőle a bizalmat és Szegedre internálta,^[2] némi gyötrelem után ezt is elfogadta: „[...] mint derült égből a villámcsapás ért a dolog. Két napig zúgott, dühöngött a lelkem, mint az orkán, mint a tenger. Harmadnapon, szentmise után így szóltam magamhoz: Páter Oswald, te vagy az, aki száz meg ezer léleknek oly sokszor beszéltél a Kereszt misztériumáról, a megaláztatásokról, a félreállítottságról, a lélek sötét éjszakájáról? Csak nem leszel gyáva, mikor most neked is ez jutott osztályrészül?! Lecsendesedett a lelkem.”^[3]

Elfogadta, hogy a sok munkás, aktív és nagy tettekkel teli év után egyszer csak nem rendfőnök többé, sőt, a számára oly kedves szegénygondozást is megvonták tőle. A nővérek azonban sohasem pártoltak el sem tőle, sem a ferences közösségtől. Bár a rend vezetése megszakította a kapcsolatot a nővérekkel és ezt Oslaynak is megtiltották, ők továbbra is Szent Ferenc leányaiként tekintettek magukra.^[4]

Oslay Oswald szerzetesi és papi életútja^[5]

Oslay József 1879. április 17-én született a Zala vármegyei kisközségben, Filócon.^[6] Gyermekkoráról szinte semmit nem tudunk. 1895-ben lépett be a Ferences Rendbe, a Szent László királyról elnevezett Ladislaita tartományba,^[7] Segesden. Szerzetesi nevét a VII. században élt Szent Oswaldról^[8] kapta. Noviciátusát^[9] 1895. szeptember 14-én kezdte meg és két év újoncidő után, 1896. szeptember 15-én, tett egyszerű fogadalmat. Egyszerű fogadalmasként Pécsre került, hogy 1896 szeptemberétől két évig filozófiát és egy évig teológiát tanuljon, 1899 szeptemberéig. Ekkor Bajára került, teológiát tanult. Örök fogadalmat 1900. április 22-én tett, a következő évben pedig, 1901. augusztus 24-én, pappá szentelték.^[10] Pappá szentelése után Dunaföldvárra került, ahol egészen 1911 szeptemberéig

szolgált. Filozófiatanár, vicemagiszter, novíciusmagiszter volt, majd a klerikusok magisztere^[11] lett. 1911-ben Bajára került, ahol ismét a klerikusok magisztere lett. Itt 1912-től gvardián^[12] lett, de még ugyanebben az évben Máriagyúdre került, ahol házfőnök és plébános helyettes volt. Közben tanári szakvizsgát és teológia tanári vizsgát tett. 1914–1923 között Gyöngyösön szolgált: magiszter, a dogmatika tanára és a Vincés Karitás^[13] igazgatója lett. Itt került először közeli kapcsolatba a szegénygondozás kérdésével, nehézségeivel, mely kérdések később az Egri Norma létrehozására ösztönözték. Gyöngyösön 1915–1921 között definitor,^[14] 1922-től pedig custos.^[15] 1923-ban Egerbe került és igen sokféle területen működött: házfőnök, szemináriumi és székesegyházi gyóntató, gvardián, magiszter, Szent Ferenc harmadrendjének^[16] igazgatója lett. 1925-ben kultúr- és lelkigyakorlatos házat alapított, a Szent Ferenc Otthont. Egy évvel később ő lett a provincia valamennyi intézetének prefektusa. A Kapisztránus Tartomány Gyöngyösön megtartott káptalanja, 1928. július 26-án megválasztotta a rendtartomány főnökévé. Tartományfőnökként fogott hozzá szegénygondozási rendszere, az Egri Norma elindításához. Tartományfőnöksége alatt, 1929-ben indult el a magyar ferencesek kínai missziója, melynek központja a budapesti Pasaréti Ferences Rendház lett és a fővárosba helyezte a Kapisztránus provincia központját is. Mielőtt a ferencesek 1931-ben ismét provinciálist választottak, a rend generálisa, Bonaventura Marrani (1865–1947),^[17] arról értesítette a káptalant, hogy Oslay József Oswald nem választható meg újra tartományfőnöknek, mivel figyelmét egészen a szegénygondozásnak kell szentelje, ezért a generális Szécsénybe helyezte. Itt közel volt az új ferences női közösség Ludányhalásziban levő noviciátusához, így a szegénygondozás vezetője és a nővérek lelki igazgatója lett. A következő években hitszónokként és a szegénygondozás apostolaként bejárta az egész országot. 1937-ban Szegedre helyezték és egyben felmentették a Ferences Szegénygondozó Nővérek igazgatói tisztéből. E tény országos megdöbbenést keltett, mivel ekkorra a Norma már országszerte elterjedt és működött,^[18] ám Leonardo Bello (1882–1944)^[19] generális nem adott magyarázatot.

1941-től Oslay Pasaréten élt, majd 1943–1948-ig ismét egri házfőnök lett, plébános és a ferences harmadrendiek igazgatója. 1947-ben Czapik Gyula (1887-1956)^[20] egri érsek érseki tanácsossá nevezte ki, ám 1948-ban ismét Pasarétre helyezték, ahol hivatalosan gyóntatóként működött, egészen 1959 márciusáig. Ekkor a Mártírok úti^[21] rendházba helyezték. Itt ünnepelte pappá szentelésének 60. évfordulóját, a gyémántmisét. A Széher úti kórházban halt meg 1962. szeptember 9-én. Szabó Imre (1901–1976),^[22] esztergomi segédpüspök temette 1962. szeptember 13-án, a Farkasréti temetőben. Temetésén számos egyházi előljáró, püspök vett részt és természetesen a Ferences Szegénygondozó Nővérek immár feloszlott közösségének több mint száz tagja.^[23]

Osly Oswald és a szociális igazságosság

A Magyar Ferences Levéltár anyagában Osly Oswald több írása is olvasható, ezek egyike a szociális igazságosságot boncolgatja.^[24] Ebben a rendalapító kitér a személyek eltulajdoníthatatlan jogaira, úgy mint életjog, észjogok, munkához való jog, örömjog, erkölcsjog, vallásjog, becsületjog. Az állam szociálpolitikájában, szociális tevékenységében morális és karitatív elveket lát szükségesnek. A morális elvek alapján szükséges az anyák és csecsemők, a gyermekek, ifjak és alkalmazottak, a munkanélküliek és munkaképtelenek védelme, míg a karitatív elvek a gyógyíthatatlanok életvédelmében nyilvánulnak meg.

Leszögezi, az ember társas lény,^[25] ezt a Bibliából igazolja.^[26] Az élet minden területe közösségi, az egész társadalom egymásra szorul, az egész világ egymással társul. A szociális természetet maga Isten oltotta belénk. Az ember „társasulási ösztöne” eltompíthatatlan és elpusztíthatatlan. Ezt a társasulási ösztönt a Szegénygondozó Nővérek nemhogy eltompítani, de épp kiélesíteni akarják, mindenkinek javára: Nemcsak magamnak élni, hanem másoknak javára lenni. Bár az ember társas lény, nem olvadhat fel a társadalomban, mindig egyed marad.^[27] Egyedként pedig belerögzül abba a tájba, közegbe, amelyben létrejött, ha ebből kiszakítják, megsínyli.^[28]

A személy, mint a társadalom kimagasló eleme, védelemre szorul. Ehhez pedig embervédelmi politika kell, ami már Krisztusi eszme. Megelőző, preventív, szociális védelmet és posztventív, utólagos, karitatív védelmet egyaránt adni a személynek – tulajdonképpen ez a Szegénygondozó Nővérek kettős feladata. A társadalomnak egyedi és közösségi aspektusa is van: biztosítani a testi életet, segíteni az értelem kiművelését, a megfelelő munkához jutást, az esztétikai élményeket, a vallásos viszonyt Istennel, a megbecsülést. Mindezt a szociális társadalomnak kell biztosítani, ez volna az elérendő cél, a „szociális célmagaslat.” De az önzetlen krisztusi szeretet, a karitás és az önfeláldozó hősiesség ettől még messze van. Aki szegénygondozó nővér, az minden emberrel társul, de a társadalomban sosem olvadhat fel.

Ezután értekezik a legkisebb társadalmi társaság, a család szerepéről. Eszerint a család a társadalom élő szerve, Isten-rendelte intézménye, a társadalom fennmaradására, élet születésére és az emberi személyiség kibontakoztatására. A család egyben erkölcsi testület, ahol férfi és nő „egy testté lesznek,”^[29] s amelyben a gyermek, a hűség és a személyesség alapvetések. Mivel a család ugyanakkor a társadalom szerve is, ezért a családnak, a házasságnak nagy jelentősége van a társadalmi életre nézve is.^[30] Mivel pedig pedig a társadalom alapjai és szegletei a családok, a szegénygondozó nővérek pedig a társadalom

elesettjeinek felemelésén munkálkodnak, így rendkívül jól kell ismerniük a család belső, társadalmi, vallási életét.

Oslay ezután a kor népszerű társadalompolitikai gondolata, a hivatásrendiség felé fordul. Úgy gondolja, aki a szociális munkában jót és jól akar cselekedni, annak ismernie kell a társadalmi osztályokat, az állásrendeket, s ezek közé szeretetet és békét kell vinni és mindenképp ki kell zárni az önzést. A nagy feladat, a pogány társadalmat evangéliumi eszmékkel és krisztusi elvekkel felemelni, nemesíteni, az önzés helyébe az önzetlen Isten-szeretetet tenni, mert Krisztus társadalmában nincs személyválogatás, nem az a lényeges különbség, hogy valaki szolga vagy szabad, iparos vagy tanár, görög vagy szláv. Az igazi különbség az, hogy valaki Krisztus kegyelmében vagy Krisztus kegyelme nélkül él.^[31]

Az Egri Norma alapítása és működése

A nyugat-európai szegénygondozásban a 20. század első felében nagyjából kétféle alapmodell létezett és működött. A zárt rendszerű, angol modell, amely dologházakba kényszerítette a szegényeket és a nyílt rendszerű, német modell, amelyben az esetek legnagyobb részében otthoni szegénygondozás folyt. Az angol modell gyökerei egészen az I. Erzsébet által 1601-ben kiadott Poor Relief Act-ig nyúlnak vissza.^[32] Ezen első szegénytörvény szerint a szegénygondozás a községek feladata volt. Megkülönböztették az érdemes (idősek, fogyatékkal élők, betegek, gyerekek) és érdemtelen (munkakerülők, csavargók, koldusok) szegényeket. A pénzben, élelemben, ruhában adott segélyek mellett már a XVII. század végén felállították az első dologházakat is – elsőként Bristolban – a munkaképes szegények számára. E házakra ekkor még nem volt egységes törvényi szabályozás, gyakorlatilag az a település hozta létre ezeket, amelyik akarta. 1723-ban viszont az angol parlament elfogadta a dologház törvényt, amely szerint az a szegény, aki segílyt akar kapni, köteles dologházba menni és ott dolgozni. 1723 és 1750 között mintegy 600 községi dologház épült, amelyek azonban rendkívül költségesen működtek.

1834-ben elfogadták az új szegénytörvényt, amely nevében kiegészítésként, valójában egészen új törvényként jelenik meg.^[33] E törvény értelmében létrejött a Szegényügyi Bizottság, amelynek tagjai felügyelték a szegénysegélyezést. Minden községnek dologházat kellett építenie, amely község ehhez túl kicsi volt, más községekkel közösen épített egyet. Az immár kötelező dologházakban általában nyomorúságos körülmények között éltek és dolgoztak az emberek. A dologházakba kényszerített munkaképes szegények olcsó munkaerőt jelentettek. Bár a XX. század elejére a dologházak jórészt idős és munkaképtelen szegények menedékei lettek, a szegénytörvények Angliában hivatalosan csak 1948-ban

szűntek meg.

A dologházak életéről szemléletes és fájdalmas képet festenek az angol író, Charles Dickens művei. Dickens 1838-as *Twist Olivér*-jében így ábrázolja a dologházak sivár valóságát:

Olivér, az egyházi biztatására, mély meghajlással köszönte meg az uraknak, hogy ezentúl a művelődését és a hasznos mesterséget ilyen szerencsésen egyesítő kóctépéssel foglalkozhat majd, aztán gyorsan kituszkolták; egy nagy hálóterembe vitték, ahol durva, kemény fekhelyen lassan álomba sírta magát. [...] Az egyházközségi tanács tagjai valamennyien rendkívül bölcs, komoly gondolkodású, nagy tudású férfiak voltak. [...] Meghozták tehát azt a döntést, hogy ezentúl minden szegény ember szabadon választhat (mert ők senkit nem akarnak kényszeríteni, ők aztán nem) az intézetben való lassú éhhalál és a gyorsabb között, ami az utcán várt rájuk. Evégből szerződést kötöttek a vízművekkel, hogy lássa el a dologházat korlátlan mennyiségű vízzel; meg egy malommal, hogy szállítson nekik időnként egy kevés zablisztet; s elrendeltek napi háromszori étkezésnek egy-egy tányér híg zabkását, ráadásul hetenként kétszer egy fej hagymát és vasárnaponként egy fél zsemlet.^[34]

A szegénygondozás másik pólusa a németországi nyílt szegénygondozás volt. A modell a Rajna-vidéki^[35] Elberfeld^[36] volt, ahol az 1852-ben bevezetett elberfeldi rendszer szolgált az Egri Norma egyik mintájaként. Elberfeldet szegénygondozási kerületekre osztották, a szegénygondozást pedig önkéntesek végezték. A nyílt szegénygondozás mellett a zárt rendszer intézményei is jelen voltak: szegényház, árvaház, menhely, kórházak. Hamar kiderült viszont, hogy az önkéntesek munkája nem elegendő. Az elberfeldi rendszert Rudolf Schwander, Straßburg polgármestere fejlesztette tovább. A decentralizált elberfeldi rendszert centralizálták, a segélyezés mértékét és módját központilag határozták meg és az önkéntesek mellett fizetett segítőket alkalmaztak.^[37] Végül Frankfurtban jött létre az állami/hatósági és a magánjótékonykodás olyan vegyülete, amely később az Egri Norma működésében is megjelent.

Az Egri Norma alapítója Oslay Oswald, példának tekintette a külföldi szegénygondozási modelleket – különösen a német rendszert – és mindegyikből átvette azok legjobb elemeit, hogy egyetlen rendszerré gyúrja őket össze.^[38] Oslay felismerte, hogy a szociális erők széttagoltak, így működésképtelenek. Az 1927-ben alapított Egri Normában alapvetően egy vegyes szegénygondozási modellt képzelt el, amelyben állami, helyi (városi), egyházi szervezetek és önkéntesek működnek együtt.^[39] Egy ilyen újszerű szegénygondozási elképzelés felkeltette az állam érdeklődését is.

Vass József (1877–1930)^[40] népjóléti és munkaügyi miniszter kezdeményezésére 1926. október 24–30. között ülésezett az Közegészségi és társadalompolitikai Országos Értekezlet, amely megvitatta a korszak számos fontos szociális, társadalmi, társadalombiztosítási, munkaügyi, közegészségügyi kérdését.^[41] Az értekezlet egyik kiemelt témaköre volt a Szegényügy és közjótékonyosság. E téma arra volt hivatott, hogy felmérje, miként viszonyulnának a korszak szociálpolitikai szakemberei egy újszerű, állami, társadalmi és egyházi összefogáson alapuló, preventív szegénygondozási forma bevezetéséhez.^[42] Kiderült, hogy bár az értekezleten a korszak legjelesebb szociálpolitikusiak vettek részt, a szegényügyet a legtöbben vagy egyáltalán nem ismerték, vagy pusztán szeretetházak működésével orvosolható problémaként kezelték.^[43] Talán ezen értekezlet és a szegényügy hűvös fogadtatásának következménye, hogy az új szegénygondozási modellt nem rögtön országos szinten vezették be.

Egerben Oslay elképzelése pártfogóra talált az egri érsek, Szmrecsányi Lajos (1851–1943)^[44] személyében. Oslay néhány rendtársát is beavatta szegénygondozási tervébe, majd „előkészítette” a várost: 1927 őszén konferenciabeszédek^[45] sorozatát tartotta az egri ferences templomban, melyek témája a szegény-kérdés, a szociális gondoskodás volt. E beszédekben elemezte a koldulás, a koldusok „működését” és azt az elképzelést, miszerint a koldusoknak szánt alamizsnát nem is a koldusok kezébe kell adni, hanem rendszeres adományként egy közös pénztárba befizetni,^[46] hogy onnan szervezett és különféle módon szétosszák a rászorulóknak között. Úgy gondolta, a szegénységélyezés nem pusztán a társadalom feladata, de széles társadalmi összefogás nélkülözhetetlen a megoldásához. Evvel együtt szükségesnek érezte, hogy az új szegénygondozás vezetése egyházi kézben maradjon, ezért életre hívott egy ferences női szerzetesi közösséget, akik életüket egészen a szegények szolgálatának szentelik. Ezzel létrejött a Ferences Szegénygondozó Nővérek közössége. Az alapítók Páhok Mária, Mária Franciska nővér (1909–1973)^[47] és Kroumann Mária, Mária Magdolna nővér (?–1970)^[48] voltak.^[49] A közösség tagjai Krisztust akarták szolgálni úgy, hogy felkarolják a társadalom legelesettebbjeit, a koldusokat, a hajléktalanokat, az öregeket és mindazokat, akiknek senkijük nem volt és akik senkinek sem kellett.

Az új közösséget egész Eger segítette: Oslay beszédeinek hatására az egész város megmozdult, és valamiképp mindenki bekapcsolódott a Norma működésébe. Ennek nagyszerűsége éppen abban állt, hogy bár önmagában sem az állam, sem a társadalom, sem semelyik egyház nem volt elég erős, hogy a szegénységet felszámolja, a Norma összefogta ezeket és így, közösen és szervezeten már sikeresen küzdöttek a tömeges szegénység ellen. A Norma nem pusztán szegénységélyezés, sokkal inkább szegénygondozás volt, mégpedig

egyszerre testi és lelki szegénygondozás.^[50] Trak Géza (1877–1936)^[51] egri polgármester lelkesen felkarolta Oslay kezdeményezését: már 1927 decemberében megalakult Egerben a Szegénygondozó Bizottság, melynek tagjai vallási és társadalmi hovatartozástól függetlenül vállalták a szükséges források összegyűjtését, a szegénykataszter összeállítását és elbírálását és a segélyek szétosztását.^[52] A Bizottság élén maga a polgármester állt.

Az Egri Norma hivatalosan 1928. január 2-án kezdett működni. Tulajdonképpen nyílt és zárt, vegyes, rendszeres és rendkívüli segélyezést valósított meg. Nyílt, mert az esetek legnagyobb részében otthoni szegénygondozás folyt, zárt, mert a teljesen magatehetetleneket, öregeket szeretetházakban gondozták. Vegyes segélyezés, mert a segélyezettek különféle formákban kapták az élethez szükséges javakat. Rendszeres, mert pl. a munkaképteleneket vagy a betegeket folyamatosan segélyezték és rendkívüli, mert az épp kereset nélkül lévőket is támogatták. Különféle ellátási, segélyezési formákat valósítottak meg: napi ebéd, napi kenyér, élelmiszer-adomány havonta, tüzelő, lakbérsegély, ruhaadomány, pénzbeli segély, egyéb/rendkívüli segély.^[53]

Az Egri Norma szegénygondozási rendszere három pilléren nyugodott: együttműködött benne a Szegénygondozó Hivatal és a Szegényügyi Bizottság az állam oldaláról, az Adománygyűjtő Hölgyszegélybizottságok, akik önkéntesek voltak és a Szegénygondozó Nővérek, mint egyházi közösség.

A Szegénygondozó Hivatal végezte az adminisztrációt és képviselte várost, a hatóságot.^[54] A Hivatal nyilvántartotta a város segélyre szoruló szegényeit, felvette adataikat, lakáskörülményeiket, ezek után környezettanulmányt rendelt el, elbírálta a támogatási igényt, majd évente jelentést készített az elvégzett munkáról. De ennél még többet is tett, igyekezett bizalmi kapcsolatot kiépíteni a rászorulókkal és a Hivatal között.^[55]

Az Adománygyűjtő Hölgyszegélybizottságok gyűjtötték össze a Norma működéséhez szükséges adományokat.^[56] „A koldusnak ne adakozzék senki!”^[57] – ez volt a Norma egyik alapja. Amit neki adnál, add rendszeres adomány formájában a városnak, ez majd szétosztja a rászorulóknak között. A várost 24 kerületre osztották^[58] és a Hölgyszegélybizottság tagjai gyűjtőkönyvvvel járták a számukra kijelölt területet, amely általában néhány utcát jelentett.^[59] Ám az adományok összegyűjtése nem volt egyszerű. Volt, ahol szívesen fogadták őket, mások teljesen elutasították a „koldusváltás” megfizetését. Sok alázat, türelem, empátia kellett a munkájukhoz. Az adakozók, attól függően, hogy magányszemélyek, esetleg üzletek voltak, a várostól kaptak egy táblát: „Koldusok! Alakozásunkat a városi Szegénygondozó Hivatal kezeli!” vagy „Tilos a koldulás! Az üzlet tulajdonosa a szegénysegélyezést havonként megváltja!” szöveggel. E táblákat kitették a házakra, lakások ajtóira, üzletekre, így akarván

elkerülni a koldusok kéregetését.^[60] Ha úgy hozta a szükség, a Szegénygondozó Nővérek is besegítettek az adományok összegyűjtésébe és ők maguk is járták az utcákat, akár a vidéket is, a kellő mennyiségű adomány érdekében.

A Norma működésének alapja azonban egy olyan közösség volt, amely hivatásszerűen végezte a szegénygondozást: ők a Ferences Szegénygondozó Nővérek.^[61] A Nővérek végezték a tulajdonképpeni munkát: felkutatták a szegényeket, gondosan kivizsgálták a beérkezett szegénységi jelentéseket, környezettanulmányt készítettek, majd megállapították a segélyezés mértékét és formáját, a segélyezett rászorultsági foka és szükségletei mértékében, hogy sem ellátatlanság, sem pedig túlsegélyezés ne lehessen.^[62]

A rendszert a Szegényügyi Bizottság fogta össze, amely koordinálta az adománygyűjtést és megfogalmazta a Norma működésének alapelveit, programját. Elnöke a mindenkori polgármester volt, tagjai a szegényügyi előadó, a jótékonyági egyesületek, felekezetek küldöttei, a tisztiorvosok, a rendőrkapitányság vezetője és esetleg az Adománygyűjtő Hölgybizottságok tagjai.^[63]

Az Egri Norma újszerűsége abban állt, hogy összefogta mindazokat a jótékonykodó egyesületeket, amelyek eddig egymástól függetlenül működtek és összehangolta tevékenységüket. Olyan, eddig nem létező együttműködést valósított meg, amely valódi közösségteremtő erő volt. Tulajdonképpen a város közös problémáját, a koldulást, a város közösségben akarta megoldani. A Norma személyes kapcsolatot hozott létre a rászoruló szegények és az őket segítők között. Kiemelkedő szerepe volt a nővéreknek, akik minden szegényben Krisztust látták és nemcsak testi, de lelki gondozást is végeztek. Sokféle világi és egyházi programot szerveztek, szeretetet, elfogadást adtak, emberi méltóságot építettek fel.^[64]

Bár a Norma nem tudta a koldus-kérdést teljes egészében megszüntetni, mégis, Eger sikere a szegénygondozásban hamar országos hírré tett szert és egymás után több városban is bevezették az Egri Norma rendszerét.^[65] Végül Kozma Miklós (1884–1941)^[66] belügyminiszter 1936-ban országosan kötelezővé tette a városokban (Budapesten minden kerületben) és a nagyobb községekben a Norma bevezetését; ezzel az Egri Norma *Magyar Norma*^[67] lett.

A Ferences Szegénygondozó Nővérek Kongregációja – az alapítás évei

„A Szegénygondozó Nővérek Társulata úgy jelentkezik a világ előtt, mint új evangéliumi tanács, új isteni tanács és eszme, mely szerint a Társulat tagjai minden egyes szegénykének

szolgálatába szegődnek, azokat úgy óhajtják szolgálni, mint uraikat és úrnőiket, s ezzel a szamaritánusi tevékenységet a társadalom legkisebbjei felé kiterjesztik. E kiterjesztés hármasság irgalmassági kört óhajt megindítani az Egri Normában (szegénygondozók, adománygyűjtők s adakozók körét), hogy minél többen legyenek a világon irgalmasak, hogy általa irgalmasságot, nagyobb kegyelmet, s a bűnök elengedését nyerjenek!!!! Ebben a munkában a Társulat áldozatosságra teszi a IV. fogadalmat.”^[68]

A közösség kifejezetten azért jött létre, hogy az új szegénygondozási rendszeren, az Egri Normán keresztül a társadalom elesettjeit szolgálja. Az alapítás nem ment könnyen. Bár az alapító, Oslay Oswald valószínűleg kezdettől úgy gondolta, a szegénygondozó munkát egy kifejezetten erre alapított szerzetesközösségre kellene bízni, mivel a szegénygondozást nem egyszerűen karitatív módon kívánta megszervezni, egy új szerveződő közösség nővéreinek száma egyszerűen nem lehetett elégséges egy ilyen nagy horderejű és rengeteg embert kívánó program megvalósításához.^[69]

Az első nővérek

Az új közösség első nővérei, akik főleg a Szent Ferenc Harmadik Rendjéből érkeztek, 1930. szeptember 14-én kezdték meg a noviciátust.^[70] Páhok Mária, Franciska nővér, Tóth Teréz, Heléna nővér, Bóta Rozália, Januária nővér, Pataki Erzsébet, Filippa nővér, Koblishke Aurélia, Julianna nővér, Havasi Rózsa, Kamilla nővér, Wendl Erzsébet, Márta nővér, Kósa Anna, Alexandrina nővér, Holló Matild, Flóra nővér, Vajda Ilona, Klára nővér, Hamar Erzsébet, Róza nővér, Turtsányi Edit, Marianna nővér, Győri Ilona, Grácia nővér, Lukács Paula, Alojzia nővér, Bíró Júlia, Borbála nővér, Judt Stefánia, Rozália nővér, Fedrich Teréz, Ágnes nővér, Polszki Irma, Tekla nővér, Gaál Julianna, Ambrózia nővér, Kolonits Margit, Antónia nővér, Kádár Magda, Emerika nővér, Füzesi Anna, Krescentia nővér.^[71] A noviciátusba lépő nővérek sorrendje a szegénygondozásba lépésük sorrendjét mutatja, eszerint a későbbi rendfőnök, Páhok Mária, Franciska nővér^[72] került először kapcsolatba az Egri Normával. A listát az alapító, Oslay Oswald állította össze és küldte el Szmrecsányi Lajos, egri érseknek, 1930. szeptember 9-én. Ebből kitűnik, hogy a jelöltek szinte kivétel nélkül már hosszabb-rövidebb ideje az egri szegénygondozásban dolgoztak.^[73] Oslay levelében kérte az érseket, fogadja el a leendő novíciákat, akiket ő mind személyesen ismer és „lelkismerete nyugodt szavával” ajánl.^[74] A noviciátusra Oslay szigorú klauzúrát kért. Az érsek válaszában jelezte, hogy a beöltözési szentmisét maga fogja celebrálni 1930. szeptember 14-én, vasárnap reggel 9 órakor. Egyben arról is tájékoztatta Oslayt, hogy kinevezi a Társaság igazgatójává, és rendes gyóntatójává.^[75] Bízató szavakkal bocsátotta útjára az új közösséget: „Bizton remélem, hogy Ft. Atyaságod ennek a korszerű és nagyra hivatott intézménynek további fejlesztésén és

felvirágoztatásán is az eddigi ernyedetlen buzgalmával fog fáradozni, s így a társaság nem csak székvárosomnak, hanem a szociális bajokban sínylődő egész országunknak is nagy javára fog szolgálni.”^[76]

Arról, hogy Oslay már szabályzatot is alkotott a nővérek számára, egy 1930. november 5-én kelt levélből értesülünk, melyet a rendalapító Stefánia hercegnőnek^[77] írt. A levélben Oslay tájékoztatta a királyi hercegnőt a szegénygondozó nővérek önfeláldozó munkájáról a szegények között, az egri szegénygondozás rendszeréről és működéséről, és egyben kérte a királyi hercegnő támogatását.^[78] Az egyházmegyei jogon működő Ferences Szegénygondozó Nővérek részére készült szabályzatot^[79] Szmrecsányi érsek 1931. február 3-án kelt levelében hagyta jóvá.^[80]

Az új közösség 1931-ben házat vásárolt Ludányhalásziban,^[81] ahol a rend noviciátusát készültek megnyitni.^[82] Közben az első novíciák lassan újoncévük végéhez közeledtek. Hús nővér töltötte ki az újoncét,^[83] amely 1931. szeptember 15-én járt le, ők pedig egy évre szóló egyszerű fogadalomra készültek. A fogadalom kivételével Szmrecsányi érsek Ivánovich Emil (1874-1946)^[84] apátkanonokot bízta meg. A fogadalomtétel 1931. szeptember 15-én le is zajlott. „Az a mély áhítat, s a könnyekig való meghatottság, mellyel a nővérek a szertartás alatt viselkedtek, azt a reményt nyújtják, hogy bennük az egyház a szegények gondozására hasznos munkásokat nyert.”^[85] Szmrecsányi érsek egyben kérte Serédi Jusztinián (1884-1945)^[86] bíborost, engedélyezze, hogy a Szegénygondozó Nővérek újoncházát Ludányban^[87] megnyithassa, mivel ez az Esztergomi Egyházmegyéhez tartozott.^[88]

Közben, az Egri Norma sikerét látva, elkezdtek érkezni a kérések Oslay atyához illetve Szmrecsányi érsekhez, hogy az újonnan fogadalmat tett nővérek Eger mellett más városokban is letelepedjenek, ott megvalósítva a szegénygondozás egri rendszerét.^[89] Baja,^[90] Kecskemét, Szolnok,^[91] Gyöngyös voltak az első városok, ahol az új rendszerű szegénygondozás meghonosodott. A nővérek dispositióját^[92] Oslay atya terjesztette Szmrecsányi érsek elé, 1931. szeptember 12-én, vagyis még a fogadalomtétel előtt.^[93] Eszerint az egri házfőnök Mária Flóra nővér, a ludányi újoncházat Mária Kamilla nővér vezeti, a novicmesternő^[94] pedig Mária Franciska nővér lenne. A bajai ház élére Mária Januária nővér, a gyöngyösi élére Mária Heléna nővér, a kecskeméti élére Mária Emerika, a szolnoki élére pedig Mária Márta nővér kerülne. Az érsek 1931. szeptember 15-én jóváhagyta a kért helyezéseket és buzdító szavakkal indította el a fiatal közösséget: „Mikor az új Társaság első fogadalmas tagjai a krisztusi irgalmas szeretet jegyében átveszik nagyfontosságú munkakörüket, buzgón kérem a jó Istent, hogy tegye gyümölcsözővé a Társaság áldozatos munkáját.”^[95]

Miközben az első fogadalmas nővérek kirepültek, máris újabb újoncok érkeztek. Oslay Oswald már 1931. szeptember 17-én jelezte Szmrecsányi érseknek, hogy a Nővérek újabb noviciátust indítanak, ezúttal huszonhét jelölt, kik már korábban a szegénygondozásban dolgoztak, szerzetesként folytatnák hivatásukat. Az újoncok beöltöztetésére Oslay atya ismét az érseket kérte.^[96] Az érsek azonban figyelmeztette Oslay atyát, hogy a felvétel immár a rendfőnök dolga, illetőleg felmerült a harminc évnél idősebb majdani rendtagok felvétele csakúgy, mint a megfelelő képzettség hiánya, illetve a túl hosszú jelöltség is. Bár tudomásul vette a megelőző lelkigyakorlatot, a beöltöztést csak a hiányosságok pótlása után engedélyezte.^[97] Oslay 1931. szeptember 30-án válaszolt az érseknek, mely levélben igyekezett tisztázni a korábban aggályos körülményeket^[98] és kérte az érseket, vállalná-e ismét a novíciák beöltöztetését. Az érsek megadta az engedélyt az újabb beöltöztetésre, és megbízta Ivánovich Emilt, hogy végezze el a szertartást, 1931. október 3-án, a rend egri házában kápolnájában.^[99] Ám Oslay Oswald október 4-én kelt levele szerint a beöltöztési szertartást^[100] végül ő vezette, mégpedig a ludányi templomban.^[101] A nővérek még ezévi, budapesti megtelepedését is engedélyezte mind Hanauer püspök, mind Serédi bíboros.^[102]

A következő években nem emelkedett drámaian a beöltöztő nővérek száma.^[103] Ám az ellátandó munka, amelynek elvégzésére országszerte hívták őket, folyamatosan növekedett. „A munka, amely mindannyiunk számára személyes élmény volt és részleteiben gyönyörű” írja Mária Gizella nővér visszaemlékezésében.^[104] Tulajdonképpen ez volt az Egri Norma egyik legnagyobb nehézsége: ott működött igazán jól, ahol a Szegénygondozó Nővérek közössége is részt vett benne. Ők azonban nem álltak rendelkezése korlátlan számban. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy milyen fiatal is volt ez a közösség, természetes, hogy nem volt még nagy számú rendtagság.

Az első házak

Az Egri Norma természetesen Egerben^[105] indult meg először, 1928 januárjában.^[106] A Szegénygondozó Bizottság első elnöke Trak Géza polgármester, igazgatója Roznik Rajnér (1887–1965),^[107] a ferencesek egri házfőnöke volt. A Bizottság további tíz tagja közül kiemeljük Mária Kamilla nővért,^[108] aki a Szegénygondozó Nővéreket képviselte és egyben a Bizottság jegyzője volt, dr. Petró Kálmán,^[109] országgyűlési képviselőt, dr. Czigler Henrik (?–1932),^[110] városi főorvost és Domán Béla szabómestert,^[111] így érzékelhető, milyen vegyes összetételű volt a Bizottság, hogy a város minden lakosa között működni tudjon. Az Adománygyűjtő Hölgybizottság 64 tagja járta Eger utcáit, hogy a koldusok helyett, de a koldusok számára kolduljon.^[112]

Baján^[113] már az Egri Norma megtelepedése előtt is működött szegénygondozó rendszer, így

amikor a Nővérek^[114] is megkezdték munkájukat, tulajdonképpen folytattak a korábban bejáratott rendszert és új elemekkel egészítették ki.^[115] A Szegényügyi Bizottság elnöke itt is a polgármester volt.^[116] A Gyűjtőhölgyek jóval többen voltak mint Egerben,^[117] ebből is látszik, hogy itt már jól működő szegénygondozás folyt.^[118] Néhány hónappal később, 1929 szeptemberében, Esztergomban is megindult a Norma szerinti szegénygondozás. A Szegényügyi Bizottságban itt nem volt tag a polgármester,^[119] annak egyházi elnöke, Mátéffy Viktor (1881–1948)^[120] volt. A Gyűjtőhölgyek Esztergomban csak 25-en voltak.^[121] A kecskeméti szegénygondozás, amelynek működése 1929. november 1-jén indult meg,^[122] igazán különleges volt a korszakban, valódi ökumenikus jelleggel bírt. A Szegényügyi Bizottság elnöke a polgármester, Zimay Károly (1873–1962)^[123] mellett a Bizottság tagja volt többek között, a város főrabbi, a református főgondnok és a ferences házfőnök is. A szegénygondozó munkát pedig a katolikus nővérek és a református diakonisszák együtt végezték. Munkájuk anyagi alapját 150 (!) gyűjtőhölgy igyekezett megszerezni.^[124] A hatvani szegénygondozás 1929 decemberében indult meg. A Szegénygondozó Bizottság feje, Lévy Mihály (1862–1948)^[125] prépost-plébános munkáját egy meglehetősen nagy létszámú tagság segítette, ezért is különös, hogy a gyűjtőhölgyek mindössze 25-en voltak.^[126] Szolnokon,^[127] 1930 februárjában, hosszú tanulmányozás és a város felkészítése után kezdte meg működését az Egri Norma.^[128] A polgármester, dr. Tóth Tamás (1893–1941)^[129] rendkívüli elszántsággal vetette bele magát a szervezésbe.^[130] Némi újítást is bevezetett a rendszerbe, hisz a Szegényügyi Hivatalt városi intézményként hozta létre, mivel úgy gondolta, a szegénygondozó rendszernek elsősorban hatósági, városi jellegűnek kell lennie. E munkában nagy segítségére volt a 117 tagú Hölgybizottság.^[131] Az 1930. március 1-jén Gyöngyösön megindult szegénygondozást^[132] a polgármester, dr. Puky Árpád (1877–1959)^[133] által vezetett Szegényügyi Bizottság és 46 adománygyűjtő hölgy segítette.^[134] A Sátoraljaújhelyen megindult szegénygondozás^[135] is ökumenikus jellegű volt: a Szegényügyi Bizottságban, az elnöklő polgármester^[136] mellett helyet kapott a főrabbi, az evangélikus főesperes és a görögkatolikus főesperes, csakúgy, mint Habsburg Mária Alice főhercegnő (1893–1962).^[137]

A következő években a házak, a nővérekhez hasonlóan, egyre gyarapodtak: Szombathely polgármestere már 1931 őszén Mikes János püspök engedélyét kérte, a Szegénygondozó Nővérek városba telepítésére. A püspök támogatta a kérést, egyben jelezte ezt Szmrecsányi Lajos egri érseknek.^[138] Veszprém, Vác, Salgótarján, Győr, Pécs^[139] is csatlakoztak. 1931 novemberében a budapesti, Lipótváros-Lőportárdűlő Árpádházi Boldog Margitról nevezett plébánia is nővéreket kért, a „Caritas ügyek hathatós előmozdítása tárgyában kiküldendő nővérek” kapcsán.^[140] Szinte ezzel egy időben Újpest polgármestere, Semsey Aladár (1872–1950)^[141] négy szegénygondozó nővért kért, „[...] Újpest megyei város Szeretetházában elhelyezett százhuszonöt elaggott férfi és nő gondozására.”^[142] Bár egyelőre

négy nővért kért, ám mivel „az egri norma szerint való szegénygondozást 1932. év tavaszán valósítanám meg” mivel „[...] Újpest az országnak legnagyobb vidéki gyárvárosa, ahol legtöbb a gyári munkás és az élet hajótöröttje. Ha valahol, úgy Újpesten van legelsősorban szükség a szegénygondozó nővérek áldásos, lelkes munkájára.”^[143] A kérések, hogy a nővérek menjenek és segítsék a szegénygondozó munkát, folyamatosan érkeztek. Ám, ahogy korábban is írtuk, egy ilyen fiatal közösség, noha jelöltjei, novíciái évről évre jelentős számban voltak, nem tudott minden kérésnek eleget tenni.

Bár a nővérek is, a házak is sokasodtak, az Egri Norma pedig egyre ismertebb és elterjedtebb lett, a nővéreknek egy sajátos, belső problémával kellett szembesülniük: 1937-ben Oslay atyának távoznia kellett a szegénygondozás éléről, sőt, a nővéreket a Ferences Rend is ellökte magától. „Árvák vagyunk, nagyon árvák. Elvették tőlünk az áldott Alapító Atyánkat. [...] Lássák kis nővérek, a szent kongregációnk magárahagyatottságban él... megverték a pásztort... Mi pedig rimánkodhatunk, senki meg nem hallja szavunkat [...] Mindenki elhagyott, mindenki elhagyott.”^[144] Ők mégis kitartottak és sohasem pártoltak el Szent Ferenc gondolataitól és Rendjétől.

A Norma 1944–45-ben, elsősorban anyagi források hiányában megszűnt működni, 1950-ben pedig a Szegénygondozó Nővérek közösségét is feloszlatták. Ma létezik egy Egri Norma Alapítvány, amely Eger város és a régió kulturális és történelmi örökségével, egészséges életmóddal, családsegítéssel foglalkozik és a Szegénygondozó Nővérek közössége is újjáéledt, de az Egri Norma, a régi módon, nem működik többé.

Végezetül álljanak itt a Főatya szavai arról, milyen lelkülettel akarta útjukra indítani a szegénygondozó nővéreket: „A lelki jóság az ő hivatásához tartozik a legszorosabban s Istenanyjukat csak úgy követhetik, ha tökéletesen jóságosak. Törekedjen tehát minden ferences szegénygondozó testvér arra, hogy a noviciátusi szent idő alatt a lelke teljen meg túláradásig a Szegénygondozók Társaságának szellemével. Hogy a noviciát(us) végén, mikor a munka terére lép, « körüljárván mindenütt jót cselekedjen » mint az Úr Jézus, aki a tökéletes jót tette. [Hogy] fönmaradjon mindig a ferences szegénygondozás. [Hogy] gyönyörűsége legyen a szegények testi és lelki előmenetele. [Hogy] hagyja figyelmen kívül a megátalkodottakat, a javíthatatlan rosszakat, akár a szegények között legyenek azok, akár nem. Kérje buzgón égi Atyját, legyen ő a jóknak nagy jutalma, s alázatosan esedezzen, hogy a bűnösöknek legyen irgalmas Istene.”^[145] „Minden Szegénygondozó Nővér legyen a Szentlélek temploma, amelyben nyitva áll az Atyához az ablak... ragyogó legyen [...] a templom belseje! ... Csak így lesz meg bennünk az Atya jósága, a Fiú irgalma, a Szentlélek szeretete, s az önmagunk iránti alázatosság szentsége. [...] Fölszegezve éljenek a szociális

bajok keresztfáján! Négy fogadalmuk legyen a négy szög, amelyek, ha fájnak is, de krisztusiasan vigasztaljanak is.”^[146]

Bibliográfia

Levéltári és sajtó források

Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) Szmrecsányi György Szegénygondozó Nővérek 3 doboz

Magyar Ferences Levéltár (MFL). Oslay Osvald hagyatéka. 1-4. doboz

Egri népújság, 1927. december 7.

Nyomtatott források

Balogh Andor – Kovrig Béla (szerk.): *Társadalompolitikai feladataink. Az 1926. október 24-30-ig tartott közegészségügyi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai*, Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája, 1927.

Bartal Anna Mária: Szociálpolitika és nonprofit szektor a két háború között Magyarországon, in Paksi Borbála – Hegedűs Rita – Bozsonyi Károly (szerk.): *Szociológiai műhelytanulmányok, Colloquium*, Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 1997, 23-49.

Dickens, Charles: *Twist Olivér*, ford. Bálint György, Ottlik Géza átdolgozásában, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1957. <http://mek.oszk.hu/00300/00368/00368.pdf>

Diós István (szerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, Szent István Társulat, 2004- <http://lexikon.katolikus.hu/>

Egerszegi Sándor: *Adatok a váci szegénygondozás történetéhez. Az Egri Norma Vácott 1931-1948.*, Vác, K. n., 2003.

Egerszegi Sándor: *Adatok a váci szegénygondozás történetéhez. Váci Páli Szent Vince Egylet (1888-1913) és a Váci Páli Szent Vince Szeretetegyesület (1923-1950) működése*, Vác, K. n., 2007.

Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2008.

Egy Ferences Szegénygondozó Nővér feljegyzései Balogh M. Gizella nővér visszaemlékezései, Esztergom, Ferences Szegénygondozó Nővérek Kongregációja, 2015.

Merk Zsuzsa: *Szent Ferenc leányai Baján. Háztörténet 1929–1948. A bajai Ferences Szegénygondozó Nővérek feljegyzései*, Bajai dolgozatok 14., Baja, Türr István Múzeum Múzeumbarátok Köre Alapítvány, 2003.

Pálos Károly: *Szegénység, szegénygondozás* [előszó Mikes János], Szombathely, Pálos, 1934.

Petró Kálmán: *Az Egri Norma 1927–1932*, Tanulmány, Eger, Petró Kálmán, 1932.

Vargha Dezső: A Horthy-korszak két leghíresebb ínségnyhítési rendszere, az Egri és a Pécsi Norma, in Fülöp Miklós – Vonyó József (szerk.): *Történeti tanulmányok Dél-Pannoniából: A déldunántúli történészek II. regionális konferenciájának válogatott előadásai*, Pécs, 1988. december 18–19., Pécs, Magyar Történelmi Társulat–Pannon História Alapítvány, 1994, 126–136.

Vraukó Tamás: *Az angliai szegénnytörvények, 1834–1914*, *Klió*, III. évf., 1994/1. 96–102.

Szakirodalom

Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, München, Aurora Könyvek, 2000.

Adriányi Gábor: *A katolikus Egyház története a XX. században. Kelet-, Közép- és Dél-Európában*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2005.

Beke Margit: *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*, *Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae*, München–Budapest, Aurora, 1992.

Cora Zoltán: Kovrig Béla és a produktív szociálpolitika, in Buhály Attila – Reszler Gábor–Szoboszlai György (szerk.): *Falak és választóvonalak a történelemben*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófia Intézet, 2014, 193–205.

Csepely György: *Szegénygondozás. Az egri norma*. Külön lenyomat Csepely György min. o. t. és P. Oslay Oswald O.F.M. cikkeiből. Budapest, Egri Ferences Szegénygondozó Nővérek, 1931.

- Csizmadia Andor: *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*; [a VIII. fejezet szerzője Cs. Rothermel Erika], Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1977.
- Csorna Kálmán: *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, É. n.
- Esztergár Lajos: *Gyakorlati szociálpolitika. Pécs szabad királyi város szociálpolitikai beszámolója*, Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 1933.
- Esztergár Lajos: *A szociálpolitika tételes jogi alapja*, Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 1936.
- Esztergár Lajos: *A szociális közigazgatás*, Budapest, Állami Nyomda, 1939.
- Esztergár Lajos: *A szociális munka útján*, Pécs, Kultúra Könyvnyomdai Műintézet-Mayer A. Géza és Társai, 1940.
- Esztergár Lajos – Somogyi Ferenc (közzéad.): *A magyar szociálpolitika feladatai. A vármegyei szociális tanácsadók és közjóléti előadók pécsi országos szociálpolitikai értekezletén elhangzott előadások*, Pécs, Kultúra, 1940.
- Ferge Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*, Budapest, Magvető Könyvkiadó. Gyorsuló Idő, 1986.
- Ferge Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*, Budapest, Kávé Kiadó, 1998.
- Ferge Zsuzsa: *Szociálpolitika és társadalom. Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból*, Budapest, T-Twins Kiadó, 1991.
- Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Budapest, Pannonica Kiadó, 1999.
- Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*, Budapest, Gondolat, 1984.
- Göllesz Viktor [összeáll.]: *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből 1–2.*, Budapest, Szociális Munka Alapítvány, 1993–1997.

Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Budapest, Osiris Kiadó, 1998.

Hátori Péter: „Szegények mindig lesznek veletek...”. *Tanulmányok a szociálpolitika történetéből*, Pázmány Társadalomtudomány 2., Budapest–Piliscsaba, LOISIR Kft., 2006.

Hay, J. R: *The Origins of the Liberal Welfare Reforms 1906–1914*, Studies in Economic and Social History, London, Macmillan Education, 1990.

Dr. Homolyai Rezső: *Városi önkormányzat. A városigazgatási politika vázlata*, Statisztikai Közlemények 95. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1943.

King, Steven – Tomkins, Alannah (ed.): *The Poor in England, 1700–1850: An Economy of Makeshifts*. Manchester–New York, Manchester University Press, 2003.

Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században.*, I. kötet, Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Szekszárd, Babits Kiadó, 1996.

Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században.*, II. kötet, Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság, Szekszárd, Babits Kiadó, 1997.

Kovrig Béla: *Magyar társadalompolitika (1920–1945)*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2011.

Kovrig Béla: *Szociálpolitika*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1936.

Nyilas Mihály (vál. és szerk.): *Szociálpolitika-történeti szöveggyűjtemény*, Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület–ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék, 2008.

Molnár Frigyes: *A szociális Egyház az emberért*, Budapest, Korda, 1935.

Muzslay István S. J.: *Az Egyház szociális tanítása*, Budapest, Márton Áron Kiadó, 1997.

Nagy Balázs Vince: *A veszprémi szegénygondozás az 1930-as években*, Veszprém megye Kincsestára 10.

Pik Katalin: *A szociális munka története Magyarországon*, Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 2001.

Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919-1944*, Budapest, ELTE-Eötvös Kiadó, 2003.

Puskely Mária: *Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz I-II.*, Budapest, Bencés Kiadó, 1995-1996.

Ragadics Tamás: Egyházi szociális tevékenység Magyarországon, *Szociális Szemle*, XII. évf., 2019/1-2, 77-90.

Stipta István: Adalék a Horthy-korszak szociális igazgatásának történetéhez: az Egri Norma. in Homoki-Nagy Mária – Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, 599-606.

Dr. Szántó Konrád: *A katolikus egyház története I-III.*, Budapest, Ecclesia Kiadó, 1987.

Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919-1945)*, Budapest, Gondolat Kiadó-Barankovics István Alapítvány-Faludi Ferenc Akadémia, 2008.

Tomka Béla: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*, Budapest, Századvég Kiadó, 2003.

Tomka Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

Tomka Béla: *Szociálpolitika – Fejlődés, formák, összehasonlítások*, Budapest, Osiris Kiadó, 2015.

Tomka Miklós – Goják János (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, Budapest, SzIT, 1993.

Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege – Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon, 1919-1944*, Budapest, Jelenkor Kiadó, 2016.

Varga László: *Szociális reform és hivatásrendiség*, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt., 1941.

Vargha Dezső: *Pécs thj. város szociálpolitikai tevékenysége, 1936-1944*, Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1985.

Hivatkozások

1. Ordo Fratrum Minorum, OFM. Assisi Szent Ferenc által, a XIII. században alapított koldulórend. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kisebb%20Testv%C3%A9rek%20Rendje.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
2. 1937–1941 között. ↑
3. Fehér Júlia Klotild, Vincés nővér visszaemlékezése, Oslay Oswald temetése kapcsán, 1962. október 10-én írt levélben. <http://lexikon.katolikus.hu/F/Feh%C3%A9r.html> (Letöltés: 2021. október 26.) és Magyar Ferences Levéltár (MFL). Oslay Oswald hagyatéka. 1. doboz. ↑
4. A Ferences Rend minden kapcsolatot megszakított a nővérekkel, melyet szigorúan belső ügyként kezeltek és sem az egri érseknek, sem a bíborosnak nem engedtek beleszólást. E tiltás levéltári forrásainak felkutatása még a szerzőre vár. ↑
5. Oslay szerzetesi és papi életútja követhető azon a nyomtatványon, amelyen valamennyi szolgálati helye, az ott végzett munka és az ott töltött idő olvasható. MFL. Oslay Oswald hagyatéka, 2. doboz. ↑
6. Ma Szlovénia, Filovci. ↑
7. Magyar-horvát ferences rendtartomány, amelyet a rend 1900-ban megszüntetett. Az ebbe tartozó konventek egy része a mariánus (a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére alapított), egy része a kapisztránus (Kapisztrán Szent Jánosról nevezett), egy másik része pedig a Szent Cirill és Metód tartományhoz került. <http://lexikon.katolikus.hu/L/ladiszlait%C3%A1k.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
8. Szent Oswald (604–641/42), a kora középkori angol-szász Northumbria királya volt, 633-tól haláláig. Országában a kereszténység igazi meghonosítója. <http://lexikon.katolikus.hu/O/Oszvald.html> és <http://justus.anglican.org/resources/bio/218.html> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
9. Újoncév. A szerzetesrendbe lépés utáni 1–2 év. <http://lexikon.katolikus.hu/N/nov%C3%ADci%C3%A1tus.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
10. Szerzetesrendekben a pappá szentelést megelőzi az örök fogadalom. ↑
11. A szerzetesrendekben az újoncok elöljárója. <http://lexikon.katolikus.hu/M/magiszter.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
12. Házfőnök. <http://lexikon.katolikus.hu/G/gvardi%C3%A1n.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
13. A karitás, mint mozgalom elindítójaként Páli Szent Vincét tiszteljük, aki a XVII. századi Franciaországban azokon a helyeken, ahol papként szolgált, megszervezte a szegénysorsú betegek ápolását és árva gyermekeket pártfogolt. Megalapította az Irgalmas Nővérek közösségét, szegények és betegek gondozására. Innen a Vincés Karitás név. <http://lexikon.katolikus.hu/V/Vince.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
14. Elöljáró. <http://lexikon.katolikus.hu/D/definitor.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑

15. A tartományfőnök helyettese. <http://lexikon.katolikus.hu/C/custos.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
16. Ez inkább a Ferences Világi Rendet jelentette, akik Szent Ferenc Reguláját követve, világi életükben kötődtek valamely ferences közösséghez.
<http://lexikon.katolikus.hu/F/Ferences%20Vil%C3%A1gi%20Rend.html> (Letöltés: 2021. október 26.) ↑
17. Olasz katolikus pap, ferences szerzetes, a Ferences Rend 110. általános rendfőnöke, 1927–1933 között.
https://profilbaru.com/article/List_of_Ministers_General_of_the_Order_of_Friars_Minor (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
18. Sőt, ekkor már országos szinten kötelező volt, vagyis mind Oslay, mind a rendszer nagy sikere. ↑
19. Olasz katolikus pap, ferences szerzetes, a Ferences Rend 111. általános rendfőnöke, 1933–1944 között.
https://profilbaru.com/article/List_of_Ministers_General_of_the_Order_of_Friars_Minor (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
20. Magyar katolikus pap, 1939-től veszprémi püspök, 1943-tól haláláig egri érsek.
<http://lexikon.katolikus.hu/C/Czapik.html> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
21. Ma Margit körút. ↑
22. Magyar katolikus pap. 1951-től esztergomi segédpüspök. 1969-től az esztergomi egyházmegye apostoli kormányzója (az esztergomi érsek, Mindszenty József, a budapesti amerikai nagykövetségen „tartózkodik”) <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szab%C3%B3.html> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
23. Oslay Oswald életrajzi adatairól lásd <http://lexikon.katolikus.hu/O/Oslay.html> (Letöltés: 2022. december 21.), Merk Zsuzsa: *Szent Ferenc leányai Baján. Háztörténet 1929–1948. A bajai Ferences Szegénygondozó Nővérek feljegyzései*, Bajai dolgozatok 14., Baja, Türr István Múzeum Múzeumbarátok Köre Alapítvány, 2003. ↑
24. Szociális igazságosság, Valláserkölc, Krisztusi erénytan, Ferences Szegénygondozó Testvérek vallásélete, Lelkigyakorlatos beszédek. Írásai nagy része a Szegénygondozó Nővéreknek szól. MFL. Oslay Oswald hagyatéka, 1–4. doboz. ↑
25. Eus sociale – szociális lény. ↑
26. Gen 2, 18-23. ↑
27. Ugyanígy a szegénygondozó nővér sem olvadhat fel a közösségben. ↑
28. Ezeket az elveket Oslay a szegénygondozó nővérek működésébe, az Egri norma rendszerébe is beépíti. A szegénygondozásban nem az a cél, hogy a szegényeket kiszakítsák környezetükből, hanem saját környezetükben gondozták a rászorulókat. ↑
29. Gen 2, 24. ↑

30. Nem véletlen Oslay érdeklődése a család és a házasság intézménye iránt. 1930. december 31-én jelent meg XI. Pius pápa Casti connubii kezdetű enciklikája a keresztény házasságról. Figyelemmel a család és a társadalom mai helyzetére, szükségleteire, tévedéseire és bűneire. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=123> (Letöltés: 2021. november 25.) ↑
31. Az értekezés további részében a társadalom nagyobb közületei, a községek, járások, megyék társadalmi szerepéről, az államról, mint a társadalom legnagyobb közületéről, annak eredetéről, céljáról ír. ↑
32. A törvényt Angliában és Walesben vezették be. A törvény szövegét lásd: <https://www.workhouses.org.uk/poorlaws/1601act.shtml> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
33. Poor Law Amendment Act (New Poor Law) A törvény szövegét lásd: <https://www.workhouses.org.uk/poorlaws/1834intro.shtml> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
34. Dickens, Charles: *Twist Olivér*, ford. Bálint György, Ottlik Géza átdolgozásában, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1957. <http://mek.oszk.hu/00300/00368/00368.pdf>, 18. (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
35. Ma Észak-Rajna-Westfália tartomány. ↑
36. A város ma már nem önálló település: 1929-ben 4 másik településsel együtt Wuppertal része lett. ↑
37. Bizonyos értelemben itt születik meg a modern szociális munka. ↑
38. Bartal Anna Mária: Szociálpolitika és nonprofit szektor a két háború között Magyarországon, in Paksi Borbála – Hegedűs Rita – Bozsonyi Károly (szerk.): *Szociológiai műhelytanulmányok, Colloquiumur*, Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 1997, 32. ↑
39. A Norma kidolgozásában társa Csepely György, miniszteri osztálytanácsos volt. ↑
40. Magyar katolikus pap, politikus. Teleki Pál első kormányában (1921–1921) először közéleti (tárca nélküli), majd vallás- és közoktatásügyi miniszter. Bethlen István kormányában (1921–1931) először vallás- és közoktatásügyi, majd 1922-től haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1924-től kalocsai nagyprépost. A lex Vass I. (1927) és a lex Vass II. (1928) szociálpolitikai törvények kidolgozója. <http://lexikon.katolikus.hu/V/Vass.html> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
41. Az értekezletről témáival és előadásaival kapcsolatban lásd: Balogh Andor – Kovrig Béla (szerk.): *Társadalompolitikai feladataink. Az 1926. október 24–30-ig tartott közegészségügyi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai*, Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája, 1927. ↑
42. Bartal: *Szociálpolitika*, 33. ↑
43. Egresi Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2010, 66. ↑
44. Magyar katolikus pap, egri érsek (1912–1943). <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szmrecs%C3%A1nyi.html> (Letöltés: 2021. január

10.) ↑

45. Szentmisével egybekötött lelkigyakorlatos elmélkedés; igehirdető műfaj<http://lexikon.katolikus.hu/K/konferenciabesz%C3%A9d.html> (Letöltés: 2022. január 10.)
↑
46. Petró Kálmán: *Az Egri Norma 1927–1932*, Tanulmány, Eger, Petró Kálmán, 1932, 8. ↑
47. A Ferences Szegénygondozó Nővérek közösségének egyik alapítója és első rendfőnöke. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4629/1930. ↑
48. A Ferences Szegénygondozó Nővérek közösségének egyik alapítója és helyettes rendfőnöke. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4629/1930. ↑
49. Érdekes, hogy bár mindketten pécsi származásúak, a Szegénygondozó Nővérek sosem telepedtek meg Pécsen. ↑
50. Pálos Károly: *Szegénység, szegénygondozás* [előszó Mikes János], Szombathely, Pálos, 1934, 71–73. ↑
51. Intze-Trak Géza 1924–1935 között Eger polgármestere. <http://lexikon.katolikus.hu/T/Trak.html> (Letöltés: 2021. augusztus 15.) ↑
52. *Egri népújság*, 1927. december 7., 2. ↑
53. Pl. tisztálkodási szerek, ágynemű, utazási segély illetve a téli hónapokban extra élelmiszer. ↑
54. *Egri népújság*, 1927. december 7., 76. ↑
55. Bartal: *Szociálpolitika*, 35. ↑
56. Az Adománygyűjtő Hölgyek így tulajdonképpen az Egri Norma „koldusai” lettek. ↑
57. Pálos: *Szegénység*, 84. ↑
58. Vargha Dezső: A Horthy-korszak két leghíresebb ínségnyhítési rendszere, az Egri és a Pécsi Norma, in Fülöp Miklós – Vonyó József (szerk.): *Történeti tanulmányok Dél-Pannoniából: A déldunántúli történészek II. regionális konferenciájának válogatott előadásai*, Pécs, 1988. december 18–19., Pécs, Magyar Történelmi Társulat–Pannon História Alapítvány, 1994, 127.
↑
59. Egerben 44 megbecsült, tiszteletreméltó hölgy kezdte meg e munkát. Petró: *Az Egri*, 15. ↑
60. Egerszegi Sándor: *Adatok a váci szegénygondozás történetéhez. Az Egri Norma Vácott 1931–1948*, Vác, K. n. 2003, 15. ↑
61. Sororum Pauperibus Succurrentium, SFPS. Alapításuk történetét ld. később. ↑
62. Pálos: *Szegénység*, 92. ↑
63. Bartal: *Szociálpolitika*, 35. ↑
64. Az Egri Norma. <http://www.szegenygondozo.ofm.hu/szegen2.htm> (Letöltés: 2021. 09. 15.) ↑
65. Baja – 1929. július 1., Esztergom – 1929. szeptember 1., Kecskemét – 1929. november 1., Hatvan – 1929. december 1., Szolnok – 1930. február 15., Gyöngyös – 1930. március 1., Sátoraljaújhely – 1930. december 1., Petró: *Az Egri*, 35–61. ↑
66. A Darányi-kormány belügyminisztere 1936–1937 között. ↑

67. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Magyar%20Norma.html> (Letöltés: 2021. szeptember 15.) ↑
68. Valláserkölcseletünk. Kálvária-hegyen. III. kötet. MFL. Oslay Oswald hagyatéka, 1. doboz. ↑
69. Oslay egy 1931. december 22-én kelt leveléből kiderül, hogy a rendalapításkor magáénak tudta dr. Vass József, akkori népjóléti és munkaügyi miniszter támogatását: „[...] ne félj semmit Oswald, én mögöttem vagyok, anyagilag a kezdetén mindenben megalapozlak.” EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 6822/1931. ↑
70. Erre az engedélyt Rómából a Congregatio Negotiis Religiosorum Sodalium adta meg 1930. február 27-én. ↑
71. Valamennyi nővér első neve Mária, a Szűzanya tiszteletére. Az első nővérekről létezik egy kézzel írott és egy gépelt lista. A gépelt lista egy része nem látható, így a listáról még hiányzik egy nővér. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4629/1930. ↑
72. „Máriácska,” ahogy a rendben nevezték, s ahogy a mai nővérek is emlékeznek rá, Oslay Oswaldot annak pécsi tartózkodása során ismerte meg. ↑
73. A feljegyzésben az alapító valamennyi jelöltnél feltüntette ezt az adatot is. ↑
74. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4629/1930. ↑
75. Rendkívüli gyóntatóvá pedig König Kelemen, egri ferences házfőnököt nevezte ki. ↑
76. Szmrecsányi Lajos válaszlevele Oslay Oswaldnak. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4629/1930. ↑
77. Belgiumi Stefánia Klotild Lujza Hermina Mária Sarolta hercegnő (1864–1945): belga királyi hercegnő, Ferenc József császár és király néhai fiának és trónörökösének, Rudolfnak özvegye, később herceg Lónyai Elemér Ödön, magyar arisztokrata hitvese. ↑
78. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 6066/1930. ↑
79. Nyomtatásban nem jelent meg. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 599/1931. ↑
80. Uo. ↑
81. Nógrád megye ↑
82. Erre az engedélyt Serédi Jusztinián, EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek 3790/1931. ↑
83. Eredetileg 24-en öltöztek be, közülük négyen betegség miatt kiléptek. Oslay Oswald levele Szmrecsányi Lajos egri érsekhez. 1931. augusztus 29. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek 4388/1931. ↑
84. Magyar katolikus pap, teológiai tanár, apátkanonok. ↑
85. Ivánovich Emil levele Szmrecsányi érseknek. 1931. szeptember. 21. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4388/1931. ↑
86. Eredeti neve Szapucsek György. Magyar katolikus pap, bencés szerzetes, egyházjogász, teológiai tanár, bíboros, 1927-től haláláig esztergomi érsek.
<http://lexikon.katolikus.hu/S/Ser%C3%A9di.html> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
87. Ludányhalászi. ↑

88. Serédi meg is adja az engedélyt, 1931. szeptember 9-én. ↑
89. A nővéreket a városok kérték, de megtelepedésükhöz az egri érsek és a helyi püspök/érsek engedélye kellett. ↑
90. Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek (1871–1942) engedélyével. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4388/1931. ↑
91. Hanauer Á. István (1869–1942) váci püspök engedélyével. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4388/1931. ↑
92. Helyezés; egyházi előjárótól kapott rendelkezés bizonyos egyházi beosztásra. <http://lexikon.katolikus.hu/D/dispositio.html> (Letöltés: 2022. december 21.) ↑
93. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑
94. Az újoncok, novíciák előjárója. ↑
95. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑
96. Adamcsik Izabella, Barchetty Olga, Bujdosó Borbála, Deák Katalin, Dobozi Erzsébet, Eperjesi Mária, Garbacz Jolán, Hegedüs Erzsébet, Hevér Julianna, Kovács Erzsébet, Krohmann Magdolna (neve helyesen Kroumann; hamarosan a rend egyik előjárója lett), Locker Hermína, Molnár Rozália, Molnár Ilona, Majer Matild, Matuska Mária, Pálincás Otilia, Szabó Piroska, Szabó Margit, Sipos Katalin, Schmidt Mária, Stuhl Emilia, Tamás Mária, Tótpál Margit, Witterle Mária, Wittinghof Gabriella, Zombori Mária EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4816/1931. ↑
97. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4816/1931. ↑
98. A 30 éven felüli rendtagok estében kiemelte, hogy azok azért „maradtak le” az egy évvel korábbi beöltözésről, mert az egri, a bajai és a szolnoki szegénygondozásban dolgoztak. Azaz szolgálatuk miatt lépték át a 30. életévre vonatkozó korhatárt. ↑
99. Szmrecsányi érsek levele Ivánovichnak. 1931. október 1. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4943/1931. ↑
100. Wittinghof Gabriella kivételével mind beöltöztek. Az ő esetében édesanyja betegsége támasztott akadályt. ↑
101. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4943/1931. ↑
102. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 6556a/1931. ↑
103. 1933-ban 24, 1934-ben 23. ↑
104. *Egy Ferences Szegénygondozó Nővér feljegyzései Balogh M. Gizella nővér visszaemlékezései*, Esztergom Ferences Szegénygondozó Nővérek Kongregációja, 2015, 8. ↑
105. Négy nővér maradt Egerben, a ludányhalászi noviciátusba pedig két nővér került. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑
106. Már korábban elkezdett működni, 1927 szeptemberében. Petró: *Az Egri*, 33. ↑
107. Magyar katolikus pap, ferences szerzetes, teológiai tanár. ↑
108. Havasi Rózsáról életrajzi adat nem áll rendelkezésre. ↑

109. Az Egri Norma első öt évéről írt könyve a kor kiváló kordokumentuma. ↑
110. Egri orvos, tanár, Eger ügyvezető főorvosa, tiszti főorvosa. ↑
111. Domán Béláról életrajzi adat nem áll rendelkezésre. ↑
112. Petró: *Az Egri*, 33–34. ↑
113. Az egyházi engedélyt Zichy Gyula kalocsai érsek adta meg. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4388/1931. ↑
114. Négy nővér került Bajára. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑
115. 1929. július 1-jén kezdték meg munkájukat a nővérek. ↑
116. Vojnics Ferenc (1879–1962). Nevét 1931-ben Borbíró Ferencre magyarosította. Baja polgármestere 1915–1918 és 1921–1937 között. ↑
117. 108 gyűjtőhölgy járta Baja utcáit. ↑
118. Petró: *Az Egri*, 35–38. ↑
119. Bár dr. Glatz Gyula sem elnöke, sem tagja nem volt hivatalosan a Bizottságnak, annak működését és az esztergomi szegénygondozást végig támogatta. Ezt őrzí ma a nevét viselő Komárom Esztergom Megyei Integrált Szociális Intézmény Glatz Gyula Idősek Klubja, Esztergomban. ↑
120. Magyar katolikus pap, prépost-plébános, Esztergom országgyűlési képviselője 1926–1934 között. ↑
121. Petró: *Az Egri*, 39–41. ↑
122. Három nővér kezdte meg a munkát. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑
123. Jogász, Kecskemét polgármestere 1922–1934 között.
<https://mek.oszk.hu/13100/13166/13166.pdf> 6; 29–30. (Letöltés: 2022. december 22.) ↑
124. Petró: *Az Egri*, 42–47. ↑
125. Magyar katolikus pap, hatvani prépost-plébános.
<http://lexikon.katolikus.hu/L/L%C3%A9vay.html> (Letöltés: 2022. december 22.) ↑
126. Részt vett benne a református lelkész felesége itt, vagyis itt is volt némi ökumené. ↑
127. Itt is három nővér kezdte meg a munkát. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑
128. A Nővérek kecskeméti és szolnoki megtelepedését engedélyezte Hanauer Á. István, váci püspök. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4388/1931. ↑
129. Jogász, keresztény politikus, Szolnok polgármestere 1925–1937 között.
<http://www.zounuk.hu/hu/wiki/toth-tamas-1893-1941> (Letöltés: 2022. december 22.) ↑
130. Ő lett a Szegényügyi bizottság elnöke. ↑
131. Petró: *Az Egri*, 50–58. ↑
132. Itt három nővér kezdte meg a munkát. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 4554/1931. ↑

133. Ügyvéd, Gyöngyös polgármestere 1919–1942 között. ↑
134. Petró: *Az Egri*, 59–60. ↑
135. Uo., 61–62. ↑
136. Dr. Orbán Kálmán. ↑
137. Habsburg-Tescheni Frigyes, osztrák főherceg és Isabella von Croÿ-Dülmen hercegnő lánya, báró Friedrich Heinrich Waldbott von Bassenheim felesége. ↑
138. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 1552/1931. Mikes püspök csak a szegényházban engedte a nővérek működését, városi szegénygondozásban nem. ↑
139. Bár itt, Esztergár Lajos polgármester elképzelései alapján, némileg másképp működött a rendszer, ezért is hívták Pécsi Normának. ↑
140. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 6083/1931. ↑
141. Jogász, politikus, miniszteri biztos, Újpest polgármestere 1922-1930 között.
<http://lexikon.katolikus.hu/S/Semsey.html> (Letöltés: 2022. december 22.) ↑
142. EFL Szmrecsányi. Szegénygondozó Nővérek. 6227/1931. ↑
143. Uo. ↑
144. Lelkigyakorlat a nyolcadik noviciátus számára. A lelkigyakorlatot, Oslay távollétében és a tiltásban, miszerint nem kommunikálhat a nővérekkel, a rendfőnöknő, Páhok Mária Franciska nővér, rendi előljáró vezette. MFL. Oslay Oswald hagyatéka, 1. doboz. ↑
145. Ferences Szegénygondozó Testvérek vallásélete. MFL. Oslay Oswald hagyatéka, 1. doboz. ↑
146. Valláserkölcseletünk. Kálvária-hegyen. III. kötet. MFL. Oslay Oswald hagyatéka, 1. doboz. ↑

Keller-Deák Kristóf: A rejtett katonai attasék Csehszlovákiában 1920–1928 között

Bevezetés

Az önálló magyar hírszerzés és katonai attasészolgálat 1918-ban az I. világháború végét követően alakult meg. A trianoni békeszerződés rendelkezéseinek értelmében,^[1] Magyarországnak meg volt tiltva, hogy külképviseletein az adott fogadó országba hivatalosan is katonai attasét küldhessen. A katonai attasék feladata lett volna a honvédség képviselője a célországban, valamint a hírszerzés szervezése, vezetése is helyben. Elsősorban utóbbi miatt vált szükségessé a békeszerződés tiltásának kijátszása. Ennek érdekében jött létre a rejtés, amely azt jelentette, a katonai attasékat úgy küldték ki a külképviseletre, hogy diplomáciai rangot kaptak, tehát követségi titkárként, vagy konzulként voltak bejelentve.

Ennek a rejtett időszaknak 1927-ben lett vége, amikor a Szövetségi Bizottság kivonult Magyarországról. Innentől hivatalosan is lehetett katonai attasékat küldeni külföldre. Csehszlovákia esetében ez a dátum 1928. Az addig eltelt majdnem egy évtized alatt három rejtett katonai attasé, vagy, ahogy akkor fogalmaztak, katonai szakelőadó teljesített szolgálatot Prágában. Elsődleges feladatuk a hírszerzés, a csehszlovák hadseregről bármilyen információ gyűjtése volt.

Bajnóczy József

Bajnóczy József Szinérváralján született 1888. február 27-én. A Ludovika Akadémia elvégzését követően 1908-ban avatták hadnaggyá. 1913 májusában főhadnagy lett. Az első világháború alatt, 1915 szeptemberében, századossá nevezték ki.^[2] Szolgált a cs. és kir. 72. gyalogezredben, majd ezt követően egy prágai gyalogezredhez helyezték át. Felesége cseh származású volt. A Hadügyi Népbiztosság küldte ki a leszereléssel kapcsolatos ügyek intézése végett Prágába, így került az I. világháború után újra érintkezésbe a csehekkel. Bajnóczy a Monarchia alatt szolgált Pozsonyban, majd Prágában, így elegendő tapasztalattal rendelkezett mind nyelvi, mind kulturális szempontból a térséget illetően, nyelvi szempontból is. A Hadügyminisztérium katonapolitikai osztályáról került katonai kiküldöttként 1919 áprilisában, a Tanácsköztársaság idején, Prágába. Személye kapóra jött Kun Bélák bukása után is, ezért katonai szakelőadóként, 1920 májusában kinevezték és megkezdte rejtett katonai attaséi, azaz katonai szakelőadói tevékenységét. 1922. szeptember 1-től őrnagyi

rendfokozatot kapott.^[3]

Prágai szolgálatát 1923-ban fejezte be. Ezt követően Szófiába került, ahol egy évig szintén katonai szakelőadóként működött. 1926 májusában alezredessé lépett elő. 1929 novemberétől pedig már ezredesként szolgált. Az 1930-as évek elején tanár a Hadiakadémián. 1937 májusában kinevezték vezérőrnaggyá. 1939 és 1941 között a VI. hadtest parancsnoka, 1940-től már altábornagyi rendfokozatban. 1942 májusában kapott vezérezredesi rendfokozatot.^[4] A háború alatt kettő és fél évig a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese volt. 1944 júliusában került sor nyugdíjazására.

1918-ban véget ért az I. világháború. Ezt követően megkezdődtek a béketárgyalások. Az európai politikai térképen pedig hatalmi átrendeződések folyamatai kezdődtek el, mentek végbe. Magyarországon lezajlott az őszirózsás forradalom, Károly Mihály kormányt alakított. 1919. március 21-én beköszöntött a Tanácsköztársaság időszaka. Ez az új rendszer Bajnóczy számára is feladatokat adott Prágában. 1920 elején meghívták Magyarországot a béketárgyalásokra. Alig egy hónapra voltunk a trianoni békeszerződés aláírásától.

Bajnóczy József számára – még a Monarchia idején ott töltött szolgálata alapján – nem volt ismeretlen terep a csehszlovák főváros, amikor 1920-ban megkezdte hírszerzési tevékenységét a prágai magyar külképviselet beosztottjaként.

Első jelentését 1920. január 15-én írta, amelyet még Bécsen keresztül jutatott el Budapestre. Alapvető feladata volt a csehszlovák hadsereg erejének és békeszervezésének a felderítése, vagy bármilyen más, a hadsereggel kapcsolatos információ közlése.^[5] Ez a jelentés eddig nem került elő, azonban megtalálható egy 1920. január 26-i jelentés egy bizonyos Brokk fedőnevű személytől, amelynek legelső mondata arra utal, hogy a szöveg a január 15-i jelentés folytatása.^[6] A január 26-i jelentéssel kapcsolatban két következtetést lehet levonni. Mivel Prágából érkezett és katonai tárgyú hírekről szól, lehetséges, hogy Bajnóczy a megfogalmazója. Azt is tudjuk, hogy január 15-én írta első jelentését, amelyre hivatkozik is. Az imént említett okokból kifolyólag Brokk fedőnevet Bajnóczynak tulajdonítom, amelyet csak megerősíthet az a tény, hogy az ezen az álnéven később is írt jelentéseket.

A szervezet kiépülésének kezdeti fázisára – ekkor keletkeztek az első írások a katonai attasék feladatköreiből is – mutat rá, hogy a hírszerzés vezetőjének, Sztojakovics Demeternek^[7] (aki a Tanácsköztársaság idején, majd a Nemzeti Hadseregben is a hírszerzés és kémelhárítás vezetője, később berlini követ, 1944-ben miniszterelnök; neve 1925-től Sztójay Döme) 1920-ban szabályoznia kellett, hogy egyes jelentések, ügyek kihez és milyen formában kerülhetnek, melyek a különösen fontosak, és melyek nem. Az alábbi irat^[8] szabályozta a

térképrajzoló osztály működését is. Ebből kitűnik, hogy rengeteg irat, jelentés érkezett be a hírszerzéshez, amelyeknek egy része nem is bírt jelentőséggel, így szabályozni kellett ezen anyagok befogadását.^[9]

1920 januárjában, Horthy Miklós aláírásával adtak közre egy felhívást,^[10] amely a kémkedésről és hivatalos ügyek bizalmas kezeléséről szólt. Az írás kiindulópontja az volt, hogy az ellenséges országok kémjei sok információt tudnak gyűjteni a magyar hadseregről. Ennek okai pedig visszavezethetők a „bizalmas tárgyú iratok könnyelmű kezelésére, a hadsereg tagjainak meggondolatlan fecsegéseire és elővigyázatlan megjegyzéseire”.^[11] Az irat szerint ugyanis nem elsősorban az ellenséges kémek érdeme a sok megszerzett adat, hanem a magyar katonák és hatóságok figyelmetlensége, valamint a bizalmas iratok nem megfelelő kezelése az okozója.

1921-ben IV. Károly visszatérési kísérleteiről a központ mindig tájékoztatta a katonai szakelődókat. Így Bajnóczy József is megkapta ezeket a rövid helyzetjelentéseket, amelyeket rejtjelezett táviratokként küldtek el. Bajnóczy *Prága I.*, illetve a második távirat esetében *Prága* névvel szerepel a címzettek listáján. Az ügyben írt harmadik táviratnak van külön Prágára vonatkozó része is. Sztojakovics ebben utasítja Bajnóczyt, hogy tegyen jelentést, miszerint biztosított-e a jelentéstétel távirati úton Prága és Budapest között, a bécsi hírszerző irodán keresztül. Továbbá a jelentésnek azt is tartalmaznia kell, hogy ha a katonai szakelődók „internáltatnának vagy elutaznának” akkor is biztosítva van-e a kapcsolattartás ezen módja, ha kell, akkor az ottani lengyel attasén keresztül.^[12] Ebből a kijelentésből látszik, hogy bár az ellenséges országok felé a magyar vezetés igyekezett rejtve működtetni katonai attaséit, a baráti országok irányába, mint például Lengyelország, ezt nem tartotta feltétlenül szükségesnek.

A korszakban keletkezett jelentésekből kitűnik, hogy a csehszlovákiai magyar hírszerzés egyik fontos feladata volt a csehszlovák hadseregnek, különösen a magyar irányban létező felvonulási terveivel kapcsolatos információk gyűjtése. A hírszerzési központ számára 1921. december 22-én, karácsonyi ajándékként érkezett Bajnóczyék jelentése a csehszlovák hadseregnek a *Harcászati irányelvek a határ fedezésére* elnevezést viselő dokumentumáról.^[13] Ezt követte 1922. március 23-án a *Kisentente hadműveleti terve* elnevezésű dokumentum,^[14] amelyet szintén a hírszerzés küldött Prágából.

Bajnóczy József 1922-től követségi titkári címet kapott a prágai magyar külképviseleten. Eddigre a katonai szakelődói feladatai is kibővültek. Belpolitikai téren figyelemmel kellett kísérnie a csehszlovák politikában az esetleges balratolódást, a kommunista hatalomátvétel lehetőségeit. Megfigyelés alatt kellett tartania az autonómiára törekvő szlovák politikai

tényezőket. További feladata volt a kisebbségi problémák szemmel tartása, különösképpen a magyar kisebbséget illetően. Az irredenta szervezetekről való információgyűjtés is beletartozott a megfigyelések sorába.

Külpolitikai szempontból figyelemmel kellett kísérnie az antant és a csehszlovák kapcsolat alakulását, főleg a katonai vonatkozású kérdésekben. A csehszlovákok viszonyát szemmel kellett tartania a szomszédos államaikkal. Figyelnie kellett a csehszlovák-osztrák fellépéseket a magyar monarchisztikus törekvések ellen. Jelentenie kellett a pánszlávizmus jeleiről. Továbbá adatokat kellett gyűjtenie és továbbítani a kisantant tevékenységéről. Kiemelt fontosságú feladat volt bármilyen anyag megszerzése a csehszlovák hadseregről.

1922 júliusának elején egy igen érdekes, a hírszerzés működésének néhány fontos részletére rávilágító irat készült el a hírszerzés szervezetén belül, amelyet a rejtett katonai attasék is megkaptak. Ez az írás a különböző hírszerzési jelentések küldésének módjáról, közvetítéséről ír le szabályokat, utasításokat, tanácsokat. Az irat fő témája, hogy mi történik akkor, ha a jelentés küldése során valamilyen rendkívül helyzet következik be, amely annak célba érését nehezítené. Ilyen „nem kívánatos helyzet” lehet a határzár, postazár vagy vasúti forgalom beszüntetése. Az irat szerint ezekben az esetekben szinte lehetetlenné válik az ilyen titkos iratok kézbesítése. Ezért egy bonyolultabb, de biztonságosnak ítélt módszert vázoltak fel az utasításban, amelynek alapját a fedőcímek képezik. Ezért annak érdekében, hogy a jelentések sikeresen megérkezzenek, közvetítő személyeket kell beiktatni a rendszerbe. Ők az úgynevezett fedőcímek. Két formáját különbözteti meg a szöveg. Az egyik a leadó fedőcím: tulajdonképpen az ő feladatuk volt a végső kézbesítés, hogy a hozzájuk beérkezett postát a katonai szakelőadónak vagy az arra kijelölt rendeltetési helynek átadják. A másik a közvetítő fedőcím: nekik értelemszerűen a jelentések továbbítása, közvetítése volt a feladatuk egy általuk ismert leadó fedőcím részére. A katonai szakelőadók számára előírták, hogy minden, különösen a nekik fontos fedőcímet ismerniük kell. Az írás különleges esetként kezeli, ha Magyarország körülvétele valósulna meg valamilyen formában. Az irat leszögezi, hogy nem lehet politikailag megbízhatatlan személyeket, vagy (feltehetően a csehszlovákok által) megfigyelt személyeket beszervezni a fedőcímes hálózatba. A fedőcímek nem ismerhetik a levelek tartalmát, azokat „kényesebb magánügyben tett szívességnak minősítsék”. Az összegzésben a magyar katonai szakelőadók feladatául azt szabják, hogy a fedőcím-hálózat kiépítéséhez minden rejtett katonai attasénak 2-4 leadó fedőcímet és 4-8 közvetítő fedőcímet kell szereznie. Természetesen ezeket a fedőcímeket a központ is ellenőrizni fogja úgy, hogy próbaleveleket adnak majd postára, amikről nincs tudomása a katonai szakelőadónak, és megnézik, hogy ezen esetekben is kifogástalanul működnek-e a fedőcímek és a közvetítők.^[15]

1922 júliusának elején egy Bajnóczyhoz köthető jelentésben a Népszövetségben tapasztalható cseh és ukrán ellentétekről számol be. Az információi itt a csehek belső köreiből származik, egy titkártól, akitől egy beszélgetés során tudott meg különböző adatokat. A fő téma Kárpátalja kérdése. Az informátor nem kevesebbet állít, mint Kárpátalja visszaszerzése „ügyes politikával békés úton elérhető lenne”. Indoklása szerint ugyanis a csehszlovákok ezt a területet azért kapták, hogy összeköttetésük legyen a keleti szlávssággal, valamint mert támogatják az ukránokat Kelet-Galícia megszerzésében.^[16]

A Bajnóczy lebukását előidéző eset, a különböző csehszlovák mozgósítási tervek megszerzése volt. Ezek voltak az úgynevezett „H”, „P” és „PH” tervek, ahogy a jelentésekben szerepelnek. Bár Bajnóczy neve egyik jelentésben sincs leírva, a később részletezendő újsághírek, a jelentések nyelvezete, különösen az egyik jelentés utolsó két bekezdése alapján, személyének kiléte bizonyos volt. Egy alkalommal távirati utasítást kér arra vonatkozóan, hogy a „H” tervet is beszerezze-e, másszor felhívja a figyelmet arra, forrása nagyon jó volt és szakmai, ezért kéri, hogy a szerzett anyagokat rendkívül bizalmasan kezeljék.^[17] A fennmaradt és eddig felkutatott iratok szerint a csehszlovák haditervek ügyében több alkalommal, 1922. július 10-én, 20-án, 27-én és augusztus 3-án is írt Bajnóczy jelentést. Továbbá fennmaradt a lefotózott haditervek legépelt és lefordított változata is, melyek közül az egyik, a „H” terv 140 oldal hosszúságú volt. Megszerzése is költséges volt, Bajnóczy szerint 15 000 koronáért tudta volna „megrendelni”.^[18] Ezek a felvonulási tervek, bár egy jóval korábbi, 1920. december 1-i állapotot tükröznek, Bajnóczy informátora szerint még akkor, 1922 nyarán is érvényesek voltak és csupán pár kiegészítéssel látták el őket azóta.^[19]

A *Národní Listy* című csehszlovák lap 1922. október 6-i számában számol be arról, hogy Bajnóczy József kémkedési ügyben keveredett. Az cikk címe: *A prágai magyar követség kémkedést folytat hadseregünkben.*^[20] Az újság szerint a brnói kerületi parancsnokság beszerzett katonatiszti bizalmas iratokat fényképeztek le és küldtek a magyar követségre, Prágába. A csehszlovák katonai vezetés állítólag hamis, bizalmas levelekkel buktatta le Bajnóczy beépített emberét, aki Novakovszky György hadnagy volt. Segítője pedig egy bizonyos Karl Schwabe, aki brno-i jogász. A lebukásukkor Schwabe lakásán házkutatást tartottak, amely során kiderült, hogy Schwabe testvére nemrég Prágába ment Bajnóczyhoz, hogy figyelmeztesse bátyját a veszélyre, azonban nem járt sikerrel. Az egész Schwabe családot letartóztatták. Az írás kifejti, hogy a kémkedés mögött egyértelműen Bajnóczy József áll. Továbbá beszámol arról is, hogy tevékenységét követségi alkalmazottként végezte, mivel Magyarországnak tilos lenne katonai attasékat küldenie. A cikk írója a végén bizakodva ad annak hangot, hogy a gyanúsítottakat a törvény teljes

erejével el fogják ítélni. Az esetet a *Slovenský denník* is megírta. Arról értekeznek, hogy kirobbant kémkedési botrány sokkal szerteágazóbb. Véleményük szerint az utóbbi időben több csehszlovák katonatiszt is járt Budapesten, amelyek többek voltak, mint egyszerű látogatások.^[21]

Bajnóczy esetében bár nem került sor perre, a botrány miatt 1923 februárjában visszahívták Magyarországra. Később katonai szakelőadóként (rejtett katonai attaséként) Szófiába küldték.

Bajnóczy Józsefről kémkedés gyanúja miatt – az indoklás szerint 1944-ben amerikai tisztekkel érintkezett – 1950-ben az ÁVH-nál aktát nyitottak. A róla készült jelentésekben megszólalt egy Szabó János nevű százados, aki elmondta, hogy Bajnóczy nagyon jó kapcsolatot ápolt két későbbi magyar prágai katonai attaséval, Fleischhacker Rezsővel, az utódjával és Ujszászy Istvánnal is.

vitéz dr. Fleischhacker Rezső

Későbbi nevén (1927-től) Andorka Rezső. 1891. november 8-án Sopronban született. A Ludovika Akadémián végzett 1914-ben. Szolgált Stromfeld Aurél mellett a Tanácsköztársaság hadseregében. Utána belépett a Nemzeti Hadseregbe, részt vett a szovjetek irányában tárgyaló és intézkedő hadifogolycsere-biztosság munkájában. 1923-ban került katonai szakelőadóként (rejtett katonai attaséként) a prágai magyar követségre.

Ezt követően szintén katonai attaséként működött Varsóban. 1937–1938-ban a VKF 2. osztályának vezetője volt. 1939 májusától egészen addig, amíg Németország megtámadta a Szovjetuniót, vezérőrnagyként követ volt Madridban. Teleki Pál öngyilkossága után lemondott és nyugdíjaztatta magát. A németek magyarországi megszállásának kezdetén a Gestapo letartóztatta és Mauthausenbe vitte, innen 1945-ben súlyos betegen tért haza. A háború után megjárta az Andrássy út 60-at és internálták Kistarcsára is. 1961-ben hunyt el.

Fleischhacker Rezső volt a második katonai attasé Prágában. Ő váltotta Bajnóczy Józsefet, akit haza kellett hívni, a fent leírt kémbotrány miatt. Fleischhacker tehát folytatta elődje megkezdett munkáját. Szintén rejtett katonai attaséként, úgynevezett katonai szakelőadóként irányította a hírszerzést és végezte a rá kiszabott feladatokat.

A katonai attasé által írt jelentések alapján megállapítható, hogy az 1920-as évek közepén kitüntetett figyelmet kapott magyar részről a csehszlovák-lengyel viszony alakulása.

Lengyelország, mint baráti állam közeledése az egyik legnagyobb ellenség, Csehszlovákia felé aggodalommal töltötte el a magyar vezetést, így fontos volt információkat beszerezni a két ország közötti kapcsolat formálódásáról.

A magyar katonai attasé érdeklődése a csehszlovák–lengyel viszony iránt egy beszélgetést követően alakult ki. Fleischhacker 1925 áprilisában megbeszélést tartott a prágai lengyel követség egyik követségi titkárával, egy bizonyos Scerbinskyvel. Az 1925. április 22-én kelt jelentés a lengyel követségi titkárral való beszélgetést illetően két témát érintett. Először a lengyel fél érdeklődött a magyar–oroszl viszonyról. A magyar attasé Scerbinskynek viselkedéséből megállapította, hogy a lengyel követségi titkárnak utasításba adták: tudjon meg mindent a magyar–oroszl kapcsolatról, különösen egy esetleges katonai egyezményről a két ország között. Úgy látta, hogy a lengyelt nem elégítik ki válaszlai, aki egyre behatóbban érdeklődött. Ezt követően Fleischhacker terelte át a témát a csehszlovák–lengyel viszony kérdéskörére. Scerbinsky kifejtette neki, hogy a két állam által megkötött szerződés csupán a Lengyelországba irányuló hadianyag-szállításról rendelkezik, mint politikailag meghatározó része az egyezménynek, ezen felül pedig erősen bizonygatta, hogy csupán „ártatlan kereskedelmi és arbitrage”, azaz döntőbíráskodási jellege van a többi közös szerződésüknek. Kiemelte, hogy a két ország a német törekvésekkel szemben igyekszik politikailag együttműködni, amelyet egyezmény formájában már meg is kötöttek. A magyar fél számára égető kérdés volt ebben a helyzetben, hogy megtudja, hogyan állnak a lengyelek a kisantanthoz, felmerült-e náluk a csatlakozás. Ezt a kérdést Fleischhacker is feltette. A lengyel válasza az volt, hogy számukra nincs értelme belépni abba a szövetségi tömörülésbe. Elmondása szerint abban Lengyelországnak nincs keresnivalója. A lengyeleknek az az érdekük, mondta Scerbinsky, hogy olyan blokkhoz tartozzanak, ahol támogatást kaphatnak céljaik eléréséhez.^[22]

Fleischhacker a beszélgetést követően, hogy még több információt szerezzen, felkereste az orosz követséget Prágában. Itt Kalinával, a követség első titkárával folytatott le beszélgetést, ahol kikérte az oroszok véleményét a jelenlegi csehszlovák–lengyel viszonyról. Kalina elmondása szerint az oroszokat csupán a fegyverszállítási egyezmény sérti. Fleischhacker a beszélgetés során az orosz–csehszlovák kereskedelmi kapcsolatok alakulásáról érdeklődött egy, a sajtóban megjelent hírlapsán. Az oroszok ugyanis, válaszul a csehszlovák–lengyel megegyezésre, megszüntették prágai kereskedelmi kirendeltségüket, hogy ezzel is nyomást gyakoroljanak. Bár a beszélgetés során Kalina eleinte tagadta, végül mégis bevallotta a magyar katonai attasénak a lépés szándékosságát.^[23]

Fleischhacker a Kalinával folytatott beszélgetésről szóló jelentésének összefoglalójában kettő,

korábban írott, a lengyel katonai attaséval lefolytatott beszélgetéséről írt beszámolójára hivatkozik. Ezek a jelentések a levéltári kutatás során nem kerültek elő. A hivatkozott jelentésekben az áll, hogy Durski alezredes,^[24] aki ekkor a prágai lengyel követség katonai attaséja volt, bevallotta magyar kollégájának, hogy valóban zajlanak a csehszlovákok és a lengyel között katonapolitikai jellegű tárgyalások, amelyeknek központi témája a hadianyag-szállítás. A katonai megegyezés Németország ellen irányul a két ország részéről. Ennek meglétére a magyar attasé szintén Durski alezredest hozza fel, aki többek között Jan Syrový tábornokkal^[25] is tárgyalt erről. Továbbá „egy estélyen egy őszinte pillanatban”^[26] bevallotta a katonapolitikai egyezmény létezését (a csehszlovákok és lengyelek között) Fleischhackernek is. A magyar katonai attasé végső következtetése az ebben az ügyben, hogy bár tényként lehet kezelni, hogy a csehszlovákok és a lengyelek egy katonai jellegű megállapodást kötöttek, amely magyar részről aggodalomra adhatna okot, azonban Fleischhacker szerint „a szerződésnek sok praktikus értelmet egy fegyveres konfliktus esetére, tulajdonítani nem lehet”.^[27] Egyik fő okának a csehszlovák vezetői körökből származó információira alapozza, ahol egyre inkább a németekkel való békés megegyezést hangoztatják.^[28]

Fleischhacker Rezső előbb részletezett jelentése eljutott Walko Lajos^[29] külügyminiszterig. Ez rávilágít az ügy jelentőségére magyar részről. A külügyminiszter is kifejti, hogy a magyar külpolitika számára a csehszlovákok és a lengyel közeledése, különösen katonai szempontból, létfontosságú kérdés. Walko így utasítást ad Fleischhackernek, a csehszlovák–lengyel viszony további szemmel tartását és legnagyobb figyelemmel történő kísérését kéri tőle, hiszen „Csehszlovákia és Lengyelország politikai viszonyának alakulása reánk nézve igen nagy fontossággal bír”.^[30] Továbbá meghagyta, hogy az újonnan szerzett értesülésekről a magyar katonai attasénak haladéktalanul be kell számolnia neki is.^[31]

A csehszlovákok és a lengyelek közeledésének katonai jellege nem hagyta nyugodni a magyar vezetést. A kérdés rendkívüliségét mutatja, hogy egy 1925 augusztusában Fleischhacker által írt jelentéshez csatolt megjegyzésben az olvasható, hogy az „összes külállomások utasítva lettek a cseh–lengyel közeledés megfigyelésére”.^[32] A feltárt iratok közül, két beérkezett jelentésből – amelyek az előbb említett központi utasítást követően készültek – vonhatunk le következtetéseket. Az egyik egy bizonyos „Cseh” fedőnevű, a másik egy „Orosz” fedőnevű ügynök jelentése. A fedőnevek az adott országban, tehát Csehszlovákiában és Oroszországban szolgálatot teljesítő magyar katonai attasékat jelölhetik. Ezt bizonyítja, hogy a „Cseh” fedőnevű, a már korábban elküldött jelentéseire és diplomatákkal, katonai vezetőkkel való tárgyalásaira hivatkozik jelentésének elején. A jelentések tartalma között ellentmondások vannak, amely a központ számára is feltűnik, így megjegyzésben írják le, hogy a kapott adatokat „Német” – minden bizonnyal a berlini magyar

katonai attasé – által ellenőriztetni kívánják, és miután minden jelentés beérkezett, akkor vonnak le következtetéseket. Míg Fleischhacker azt állítja, hogy létezik egy csehszlovák–lengyel katonai egyezmény német és orosz irányba, addig a másik jelentés cáfolja egy ilyen megállapodás létrejöttét.^[33]

1925-ben a frankhamisítási botrány^[34] a hírszerzés figyelmét sem kerülte el. Két olyan jelentés is készült, amely ennek az ügynek a csehszlovák vonatkozásait tárgyalja. Az egyiket maga a katonai attasé írta, azonban a végén az akkori prágai magyar követ, Dr. Masirevich Szilárd^[35] aláírása szerepel. A másik jelentést a prágai magyar követ jegyzi, amiben Fleischhackertől származó információkat közöl. Az attasé jelentése első felében a csehszlovákiai lapokra hivatkozva közli a csehszlovák álláspontot a frankhamisítás ügyével kapcsolatban. Ezt követően beszámol a cseh és német üzleti, politikai, diplomáciai körökben tapasztalható hangulatról. Végezetül pedig közli a lengyel katonai attaséval, Durski alezredessel folytatott beszélgetésének eredményét. Fleischhacker felhívja a figyelmet arra, hogy a frankhamisítási ügy kapcsán megélénkült a csehszlovák hírszerzés tevékenysége is. Elmondása szerint azon dolgoznak, hogy kompromittáló összefüggéseket találjanak a hamis pénzek és a prágai magyar követség, vagy más prágai magyar szervezetek között. A csehszlovák hírszerzés ezen tevékenységére a magyar katonai attasé abból következtet, hogy mindig látogatást tesz nála egy csehszlovák hírszerző, aki így akar a „nem létező bizonyítékok birtokába jutni”. A magyar attasé azonban ebben egy új lehetőséget lát. Szerinte ugyanis ezen az ügynökön keresztül akár megtévesztő, hamis információkat is lehetne kiadni a hamisításról, ezáltal félrevezetve a csehszlovák hírszerzést.^[36]

Az, hogy ez a jelentés biztosan Fleischhacker írása, arra bizonyíték a prágai magyar követnek szintén a frankhamisítási ügyben tett követi beszámolója. Ebben a követ Fleischhackerre a „követség egyik tagjaként” hivatkozik, aki beszélgetést „folytatott a mai napon Durski alezredessel az itteni lengyel követség katonai attaséjával”. A beszélgetés során szóba került egy találkozó, amelyen cseh és francia katonatisztek vettek részt, a fő téma pedig a frankhamisítás volt. A lengyel katonai attasétól kapott információk alapján Fleischhacker arról számol be, hogy az eseményen jelenlevők szerint ezzel az üggyel Magyarország hosszú időre megszűnt tényező lenni politikai téren, valamint „el van intézve az a nyomás, amit Csehország déli határán az örökös magyar fenyegetés váltott ki”. Szerintük ezzel sokáig képtelen lesz Magyarország a határok megváltoztatására, akár békésen, akár fegyveresen. Az esemény főszónoka Eugène Mittelhauser^[37] francia tábornok volt, aki ekkor a Francia Katonai Missziót vezette Csehszlovákiában. A magyar attasé azt is megtudta, hogy a francia katonatiszt a beszédeivel csak bizonygatni akarta nélkülözhetetlenségét a csehszlovák katonatisztek előtt.^[38]

vitéz Székely János

Székely János 1889. szeptember 30-án született Pécs városában. 1909. augusztus 18-tól hadnagy. Az I. világháború kitörése előtt, 1914. május 1-jén főhadnagy lett. 1916. augusztus elején századosi rendfokozatot kapott. 1923 szeptemberében őrnaggyá nevezték ki. Ezt követően az alezredesi kinevezésének dátuma ismeretlen. A csehszlovák hírszerzés adatai szerint Székely 1925-ig Sztojakovics munkatársa volt a hírszerzésnél.^[39] Beosztása ott eddig nem ismert. Rejtett katonai attaséként, azaz katonai szakelőadóként szolgált Prágában, 1926 júliusától 1928. május 10-ig. Visszahívása után, 1928 és 1931 között a HM VI-2. osztályába volt beosztva. 1933 februárjától ezredesi, 1938 októberétől vezérőrnagyi rendfokozatban szolgált. 1940 novemberében helyezték nyugállományba. A II. világháború után, 1945 októberében altábornaggyá nevezték ki. 92 éves korában, 1982. március 20-án hunyt el Budapesten.^[40]

Székely János a prágai katonai attaséi pozícióban Fleischhacker Rezsőt váltotta. A két világháború közötti prágai katonai attasék közül az ő szolgálati ideje a legrövidebb, a két évet sem éri el. Egy 1926. június 18-án kelt minisztertanácsi jegyzőkönyvben van arról szó, hogy Székely János lenne az új katonai szakelőadó a csehszlovák fővárosban. Elődje felváltását úgy indokolják itt, hogy „Fleischhacker Rezső II. osztályu követségi titkári címmel felruházott követségi attaché más beosztásban kívánja alkalmazni”^[41] a miniszter. Továbbá hozzájárulást kér ahhoz, hogy az altanácsnok Székely Jánost kinevezhessék erre a pozícióra. A Külügyi Közlöny az 1926. évi 6. számában közölte le a döntés eredményét, miszerint 1926. július 10-én vitéz Székely Jánost II. osztályú követségi titkárrá nevezték ki a prágai külképviseletre.^[42] Ami azt jelenti, hogy attaséi, vagy ekkor még névleg katonai szakelőadói, feladatait ilyen diplomáciai szerepkörbe ágyazva kellett végeznie. Ezért, mivel ez egy egyszerű áthelyezésnek tűnik, nem volt hírértéke, sem a magyarországi lapok, sem a *Prágai Magyar Hírlap* nem tesz róla említést.

Kinevezésének évében zajlik a frankhamisítási botrány pere, ráadásul az év végén bevezetik Magyarországon az új pénznemet, a pengőt. 1926-os hivatalba lépéséig számos esemény történt már Csehszlovákiában is: elfogadták az 1920-as nyelvtörvény módosítását, módosították a bírósági eljárások határait. Decemberre a csehszlovák véderőbizottság jóváhagyta a haderőalapról szóló költségvetési törvényjavaslatot is.^[43] Prágába érkezésének idején zajlanak a magyar-csehszlovák kereskedelmi egyezmény létrejöttének folyamatai (az 1926 júniusi tárgyalás például, nem sokkal Székely kinevezése után^[44]), amelyek először egy augusztusi megállapodáshoz vezettek a két fél között a legnagyobb kedvezmény elvére vonatkozóan, majd végül az 1927-es aláírásához az egyezménynek.^[45]

Székely János külszolgálatára alatt zajlik le a magyar katonai attaséi szolgálat két világháború történetének egyik jelentős változása is. Miután 1927-ben a Szövetségi Ellenőrző Bizottság kivonul Magyarországról, lehetőség nyílik arra, hogy a magyar vezetés immáron ne rejtve, különböző diplomáciai rangba bújtatva küldjön ki katonai attaséi feladatok ellátására katonai szakelődöket, hanem hivatalosan delegáljon katonai attasét a magyar külképviseletekre. Ez Csehszlovákia vonatkozásában 1928-ban következett be.

A frankhamisítási botrány a hírszerzés figyelmét sem kerülte el. Két olyan jelentés is készült, amely ennek az ügynek a csehszlovák vonatkozásait tárgyalta. Az egyiket maga Székely János írta, azonban a végén az akkori prágai magyar követ Dr. Masirevich Szilárd aláírása szerepelt. A másikat – az előbbtől különálló iratot – a prágai magyar követ írta meg, amelyben Székely Jánostól származó információkat közölt.

Szintén 1927-ben Székely János prágai tartózkodása alatt készült egy vélemény Budapestén arról, hogyan szabályozzák a katonai szakelődök lótarátását külszolgálatuk alatt. A szöveg lényege, hogy amikor az adott katonatiszt külszolgálatra megy, a lovát a kincstár tulajdonába veszi, és amikor majd visszatér külföldről, ismét a nevére lesz íratva a ló. Ez a szakelődökre nézve egy előnyös döntés volt a központ részéről, mert így előbbieknak joguk van ahhoz, hogy döntsenek visszatérésükkor arról: szeretnék-e korábbi lovukat vagy sem.^[46]

1927 szeptemberében egy, feltehetően Székely János által írt jelentés számolt be arról, hogy a csehszlovák nemzetvédelmi miniszter más, magasrangú katonatisztekkel együtt a Felvidéken és Kárpátalján körútra indult. Az információk „ezen utra vonatkozólag bizalmas forrásból”^[47] származnak. A meg nem nevezett, feltehetően a hírszerzői hálózathoz tartozó egyén elmondásai alapján a tanulmányút megnevezés csak fedése az útnak, valójában a helyi katonai és politikai viszonyok megismerése volt a cél.^[48]

1928. február 3-i dátummal Székely Jánoshoz köthető egy jelentés. Ez az írás egy kisantant-országok részvételével is zajló konferencia esetleges híreről számol be, ahol állítólag a közös főparancsnokság kérdését tárgyalták. Egy meg nem nevezett bizalmas forrás és az olasz katonai attasé nyomán a „Cseh” fedőnéven működő ügynök jelentése szolgáltat információkat. Ez a „Cseh” fedőnév már a korábbi katonai szakelődök esetében is előkerült. A hírekkel ellentétben, eddig nem tartottak semmilyen francia kezdeményezésű cseh-román-jugoszláv-lengyel konferenciát. Egy ekkora méretű rendezvényt nem lehetett volna titokban tartani a nyilvánosság előtt – véli az attasé. Túl feltűnő lett volna ilyen nagyszámú katonatiszt érkezése az országba. A lengyel katonai attasétól megtudta Székely, hogy a lengyel katonai körök nem hajlandóak részt venni egy ilyen megbeszélésen, mert nem látják szükségét egy szorosabb együttműködésnek a csehszlovák hadsereggel. Azonban

ez a konferencia a lengyelek nélkül is összeülne, áll a jelentésben. Az olasz katonai attasé ezt a hírt a konferenciáról Budapesten és Rómán keresztül kapta meg. Szerinte nem kizárt, hogy a francia katonai misszió fog Prágában ülésezni. A budapesti központ a jelentés kapcsán hivatkozik a „Lengyel” fedőnevű, véleményem szerint a varsói magyar katonai attasét takarható ügynök négy jelentésére is, a prágai kisantant-értekezlettel kapcsolatban. Mint kiderül, Székely János jelentésének tartalma szöges ellentéte a lengyelországi kollégája által leírtaknak. A központ által hozzáfűzöttekből az is kiderül, hogy „Cseh”, azaz Székely János utasítást kapott arra, hogy folytassa a felderítést a konferencia kapcsán.^[49]

Egy héttel később egy jelentésben arról számol be az attasé, hogy Plzeň-ben jugoszláv katonatisztek tartózkodnak, bizonyos Jaksimovics tábornok vezetésével. Ezeket az információkat az olasz katonai attasétól szerezte be, mert elmondása szerint kevés ideje volt, így folyamodott ahhoz, hogy ne maga derítse ki. Az olasz katonai attasé érdeklődött a kisantant-konferencia után, de arról továbbra sincs hír, hogy meg lenne tartva. Ennek a konferenciának a hírét egy francia tiszt is cáfolta.^[50] Az alábbi információkat Székely János központi utasításra tette. Az utasítás az volt, hogy az említett Jaksimovics tábornokot szemmel tartsa és jelentsen útjáról, úti céljairól.^[51]

Egy március elején kelt jelentésben tisztázódni látszik a kisantant-konferencia meglétének kérdése. Elképzelhető, hogy egy lehetséges főparancsnoki konferenciát tévesztettek össze az éves kisantant-összejövetellel. A jugoszlávót pedig egy tábornokuk, az iratban Jaksimovics néven szerepel, aki már februárban az országban járt, Plzeň-ben műszaki anyagok után érdeklődött.^[52]

Székely János attaséi szolgálatának utolsó hónapjaiban, 1928 januárjában és februárjában készült egy jelentés a Prágában tartott kisantant-tárgyalásokról. Az adatok forrásaként egy bizonyos „India” fedőnevű ember van megjelölve, aki „az osztály alkalmi adatszolgáltatója”.^[53] Feltételezhető, hogy Székely tudott róla, de a neve nincs említve a jelentésben. Pontosan mit jelent az, hogy alkalmi adatszolgáltató, az nem derül ki. Lehetett olyan személy, aki kint élt Prágában és időnként küldött haza jelentéseket, amikor valami fontos történt, de az is lehet, hogy olyan személyről van szó, akit a hírszerzés küldött ki meghatározott időre. Ha a második eset lenne az igaz, akkor köszönhetően a csehszlovák Nemzetvédelmi Minisztérium listájának, legalább négy főről tudunk, akik ekkor hírszerzési feladattal lettek kiküldve Csehszlovákiába.^[54] Harmadik lehetőségként még az is elképzelhető, hogy olyan csehszlovák személyről van szó, akit a magyar hírszerzés szervezett be helyben.

Ahogy a kinevezésekor, úgy a leváltása idején sem említik az újságok név szerint Székely

Jánost, hiszen ő hivatalosan csak egy volt a sok követségi alkalmazott közül. A személycseréről 1928. május 10-én számoltak be az újságok, ekkor kezdte meg hat évig tartó katonai attaséi szolgálatát vitéz lófő Lakatos Géza őrnagy (később vezérezredes és Horthy Miklós utolsó miniszterelnöke), az első hivatalos magyar katonai attasé Csehszlovákiában.

Összegzés

A rejtett magyar katonai attaséknak Csehszlovákiában az 1920-as években egy rendkívül ellenséges környezetben kellett titkos munkájukat végezniük, mely sokszor nem volt egyszerű feladat. A csehszlovák titkosszolgálat előtt nem is nagyon tudott titokban maradni a *rejtés*, akik mindent megtettek – olykor sikerrel, lásd Bajnóczy esetét –, hogy botrányba keverjék és ezzel elérjék kényszerű visszahívásukat.

A fennmaradt hírszerzési iratokat illetően, a 1930-as évekhez viszonyítva, ahol több száz ilyen dokumentum maradt ránk, jóval kevesebb jelentés maradt fent a tanulmányt által tárgyalt időszakból. E forrásbeli hiányosságot jól kiegészítik ugyanakkor a különböző újságcikkek, beszámolók. Mindezek fényében elmondható, hogy a húszas években rendkívül intenzív hírszerzési tevékenység folyt magyar részről csehszlovák területen. Ennek eredményei – többek között – azok a titkos iratok, amelyek jelen írásban megjelentek.

A téma további kutatási lehetőségeket rejt magában. Minthogy a két ország, a trianoni békeszerződés óta fennálló ellenséges viszonya miatt igyekezett egymás hadseregéről, hadiiparáról a lehető legtöbb információt összegyűjteni. Az 1920-as években nem csak a magyar hírszerzés volt tevékeny Csehszlovákiában, hanem a csehszlovák hírszerzés is rendkívüli intenzitással dolgozott Magyarországon. Így a magyar mellett a csehszlovák hírszerzés magyarországi működésének és ezáltal a magyar kémelhárítás munkájának megismerése is a kutatás további folytatására ad lehetőséget a későbbiekben.

Bibliográfia

Források

Levéltári források

HM HL II.a. osztály 1920. 202/9 sz. irat

HM HL VKF 2. oszt. 1920., 3753. sz. irat

Kémkedés elleni védekezés, hivatalos ügyek bizalmas kezelése, HM HL VKF 1920., 120/204 sz. irat

Harcászati irányelvek a határ fedezésére, HL VKF 1921., 40508 sz. irat

Közös kisentente hadműveleti terv, HL VKF 1921., 24.172 sz. irat

HM HL VKF 2. oszt. 1922., 23.387 sz. irat

HM HL VKF 2. oszt. 1922., 27744 sz. irat

Irányítás keresztülvitele a „H” – „P” és „PH” tervek értelmében. HM HL VKF 2. oszt. 1922., 29395. sz. irat

Felvonulási tervek. HM HL VKF 2. oszt. 1922., 29.208 sz. irat

HM HL VKF 2. oszt. 1925, 140/93 sz. irat

HM HL VKF 2. oszt. 1926., 18250/titk

HM HL VKF 1927. 726/B-926. Sz. n.

HM HL VKF 1927. 18350/biz. sz. irat

Konferencia a közös főpk. HM HL VKF 1928. 594B számú irat

Jaksimovics tbk és a kis entente kat. konferencia. HL VKF 1928. szám nélkül

Közös kat. konferencia. HM HL VKF 1925. 1156B sz. irat

Magyar hírszerzők I., ÁBTL 78. doboz, A-873 jelzet, “Csehszlovák Nemzetvédelmi Minisztériumtól” átvett anyagok a magyar hírszerzőkről.

Sajtó források

A csehszlovák-magyar kereskedelmi szerződési tárgyalások, *Prágai Magyar Hírlap*, V. évf., 168. szám, 1926. július 28., 9.

Az adóreform tárgyalása a jövő esztendőre marad, *Prágai Magyar Hírlap*, V. évf., 273. szám, 1926. december 1., 2.

MTI Bizalmas értesítés. 1922. október 7.

Személyi Hírek, *Külügyi Közlöny*, VI. évf., 1926/6, 27.

Internetes hivatkozások

Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1926. június 18., MNL OL W szekció, Miniszterelnökségi levéltár.

<https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=preservica&ref=preservica::b0056998-12f8-4a4f-be21-e38d0fb39f7e> (Letöltés: 2021. február 03.)

1921. évi XXXIII. törvénycikk, V. rész, Katonai, hajózási és léghajózási rendelkezések, <https://www.magyarkollegium.hu/pdf/trianon4.pdf> (Letöltés: 2022. december 19.)

Szakirodalomjegyzék

Egyszerzős kötetek

Haraszi György: *Vallomások a holtak házából – Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007.

Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*, Budapest, Ister, 2001.

Szerkesztett kötetek

Suba János: Az 1927. évi kereskedelmi egyezmény és a határszéli forgalom, in Parádi József (szerk.): *Ünnepi parergák Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2018, 115–144.

Tanulmányok

Árokey Lajos: Az önálló magyar katonai attasé szolgálat létrehozásának előzményei 1918–1919, *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX. évf., 1983/1, 73–95.

Hivatkozások

1. 1921. évi XXXIII. törvénycikk, V. rész, Katonai, hajózási és léghajózási rendelkezések, <https://www.magyarkollegium.hu/pdf/trianon4.pdf> (Letöltés: 2022. december 19.) ↑
2. Haraszti György: *Vallomások a holtak házából*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007, 616. ↑
3. Uo., 616. ↑
4. Uo., 616. ↑
5. Árokey Lajos: Az önálló magyar katonai attasé szolgálat létrehozásának előzményei 1918–1919, *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX. évf., 1983/1, 376. ↑
6. HM HL II.a. osztály 1920. 202/9 sz. irat ↑
7. Sztójay Döme (1883–1946): a hírszerző és elhárító csoport vezetője 1925-ig, ezt követően Berlinben katonai attasé, majd követ, 1944-től 5 hónapon át miniszterelnök és külügyminiszter. ↑
8. HM HL VKF 2. oszt. 1920., 3753. sz. irat ↑
9. Uo. ↑
10. *Kémkedés elleni védekezés, hivatalos ügyek bizalmas kezelése*, HM HL VKF 1920., 120/204 sz. irat ↑
11. *Kémkedés elleni védekezés, hivatalos ügyek bizalmas kezelése* HM HL VKF 1920., 120/204 sz. irat ↑
12. Uo. ↑
13. *Harcászati irányelvek a határ fedezésére*, HL VKF 1921., 40508 sz. irat ↑
14. *Közös kisentente hadműveleti terv*, HL VKF 1921., 24.172 sz. irat ↑
15. HM HL VKF 2. oszt. 1922., 23.387 sz. irat ↑
16. HM HL VKF 2. oszt. 1922., 27744 sz. irat ↑
17. *Irányítás keresztülvitele a „H” – „P” és „PH” tervek értelmében*. HM HL VKF 2. oszt. 1922., 29395. sz. irat ↑
18. Uo. ↑
19. *Felvonulási tervek*. HM HL VKF 2. oszt. 1922., 29.208 sz. irat ↑
20. MTI Bizalmas értesítés, 1922. október 7., 1. ↑
21. MTI Bizalmas értesítés, 1922. október 7., 1. ↑
22. HM HL VKF 2. oszt. 1925, 140/93 sz. irat ↑
23. Uo. ↑
24. Antoni Durski-Trzaska (1895– 1982): az I. világháborúban 1917-ig a Lengyel Légióban szolgált, utána az olasz fronton harcolt. 1923 áprilisa és 1926 áprilisa között lengyel katonai attasé volt Prágában. 1939 szeptemberében német fogságba esett. 1945-ben szabadult, haláláig Franciaországban élt. ↑

25. Jan Syrový (1888– 1970): a Csehszlovák Légión katonája. Csehszlovák vezérkari főnök 1926 és 1933 között. 1938-ban az elsőbécsei döntés idején Csehszlovákia miniszterelnöke. ↑
26. HM HL VKF 2. oszt. 1925, 140/93 sz. irat ↑
27. Uo. ↑
28. Uo. ↑
29. Walko Lajos (1880–1954): volt kereskedelmi- és pénzügyminiszter is, a Bethlen- és Károlyi-kormány alatt külügyminiszterként szolgált. ↑
30. Uo. ↑
31. Uo. ↑
32. HM HL VKF 2. oszt. 1925, 140/93 sz. irat ↑
33. Uo. ↑
34. A frankhamisítási botrány 1925. december 19-én robbant ki, amikor Hágában letartóztatták Jankovich Arisztid vezérkari ezredest. A terv az volt, hogy többmillió hamis ezerfrankost akartak beváltani egy bankban és ezzel bosszút állni Franciaországon a trianoni békeszerződésért. Lásd: Romsics Ignác: Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás, *Történelmi Szemle*, XVI. évf., 1983/1, 67–87.; Ablonczy Balázs: A frankhamisítás, *Múltunk*, LIII. évf., 2008/1, 29–56. ↑
35. dr Masiervich Szilárd (1879–1944): szerb származású magyar diplomata, aki Bécsben, Prágában, Berlinben és Londonban is volt követ a két világháború között. ↑
36. HM HL VKF 2. oszt. 1926., 18250/titk ↑
37. Eugène Mittelhauser (1873–1949): francia tábornok, a csehszlovákiai francia katonai misszió vezetője és a csehszlovák hadsereg vezérkari főnöke 1921–1925 között. ↑
38. Uo. ↑
39. *Magyar hírszerzők I.*, ÁBTL 78. doboz, A-873 jelzet, “Csehszlovák Nemzetvédelmi Minisztériumtól” átvett anyagok a magyar hírszerzőkről. ↑
40. Haraszti: *Vallomások*, 624. ↑
41. Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1926. június 18., MNL OL W szekció, Miniszterelnökségi levéltár.
<https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=preservica&ref=preservica::b0056998-12f8-4a4f-be21-e38d0fb39f7e>, (Letöltés: 2021. február 03.) ↑
42. Személyi Hírek, *Külügyi Közlöny*, VI. évf., 1926/6, 27. ↑
43. Az adóreform tárgyalása a jövő esztendőre marad, *Prágai Magyar Hírlap*, V. évf., 273. szám, 1926. december 1., 2. ↑
44. A csehszlovák–magyar kereskedelmi szerződési tárgyalások: *Prágai Magyar Hírlap*, V. évf., 168. szám, 1926. július 28., 9. ↑
45. Suba János: Az 1927. évi kereskedelmi egyezmény és a határszéli forgalom, in Parádi József (szerk.): *Ünnepi parergák Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Szemere

Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2018, 120. ↑

46. HM HL VKF 1927. 726/B-926. Sz. n. ↑

47. HM HL VKF 1927. 18350/biz. sz. irat ↑

48. Uo. ↑

49. *Konferencia a közös főpk.* HM HL VKF 1928. 594B számú irat ↑

50. *Jaksimovics tbk és a kis entente kat. konferencia.* HL VKF 1928. szám nélkül ↑

51. *Jaksimovics tbk és a kis entente kat. konferencia.* HL VKF 1928. szám nélkül ↑

52. *Közös kat. konferencia.* HM HL VKF 1925. 1156B sz. irat ↑

53. *Közös kat. konferencia.* HM HL VKF 1925. 1156B sz. irat ↑

54. *Közös kat. konferencia.* HM HL VKF 1925. 1156B sz. irat ↑

Kovács Veronika Luca: „Európé” szívének felülvizsgálata biztonságpolitikai szempontból

„Európé” szívének védelmében

Közép-Európa, mint politikai, kulturális és gazdaságföldrajzi fogalom a XIX. század közepe óta használatos, amely földrajzilag Európa keleti és nyugati része között elhelyezkedő régiót jelöli. A térség precízebb meghatározása mindig az adott kontextustól, azaz az aktuálisan uralkodó kulturális és politikai elképzelésektől függ. Történelmi perspektívából tekintve a következő két felfogás vetélkedik egymással: egyfelől az, amelyik szerint Németország befolyási övezetének tekinti Európa keleti felét, másfelől az, amelyik kulturális megfontolásból kiindulva a német és orosz hegemoniális törekvések között élő kis népek történelméből fakadó közös érdekeket hangsúlyozza. Közép-Európa közös történelmi régióként való értelmezése több pontatlanságot és túlzott egyszerűsítéseket von maga után, mert sem földrajzi értelemben, sem időtlen kontinuumnak nem lehet tekinteni, hiszen csupán egyes korszakaiban ragadható meg a térség. Az 1968-as prágai tavasztól az 1989-es bársonyos forradalomig elsősorban „metaforaként” használták Közép-Európát, míg a lokális rendszerváltoztatások után az 1991-es Visegrádi Egyezményt követően politikai szövetségről.^[1] Mindezeket figyelembe véve kijelenthető, hogy jelenleg Magyarország egy közös európai övezethez tartozik, mely múltját és hagyományait tekintve kapcsolódott a nyugathoz, de széles sávban érintkezett kelettel is, ahol az államok etnikailag vegyes területeken működtek; ezért a homogén nemzetállamiságra való törekvésük számos tragédiát szült.^[2]

A rendszerváltoztatást megelőzően is a magyar ellenzék Európa ezen köztes régiójának egyik legfontosabb szerepének azt tekintette, hogy a soknyelvű és multikulturális államok együtt tudjak működni, illetve képesek legyenek együtt felvállalni a kelet és nyugat közti közvetítő szerepet^[3]. Így jól láthatóvá válik az is, hogy az 1989-ben elindult folyamatok többek voltak erkölcsi magatartásból adódó szolidaritásnál; politikai állásfoglalásnak^[4], diplomáciai nyitásnak, azaz a kívánt biztonságpolitikai együttműködéshez vezető út alapköveinek minősültek, melyek a köztes Európa nómenklatúráját igyekezett átalakítani.^[5]

A rendszerváltoztatást megelőzően a Magyar Demokrata Fórum 1989. január 17-én angol nyelvű üzenetet küldött a véresen levert prágai emlékező tüntetést elszenvedőknek, hogy kifejezzék együttérzésüket. Bohumil Doležal^[6] magyar nyelven fejezte ki köszönetét. Az az év

január 11-én alakult meg Szlovén Demokrata Szövetség pedig az MDF szlovén paralleljeként jellemezte magát s legfőbb céljának a parlamentáris demokrácia bevezetését üzte ki célul.^[7] Március 15-én Wacław Felczak^[8] már lengyel-magyar sorsközösségről írt Kiss Gy. Csabának. Ő Szent Istvánhoz és Vitéz Boleszlávhoz vezette vissza a két ország kapcsolatát. Március 16-án Cserhalmi György a francia *Libération*^[9] címlapján helyezte a nagyközönség szívére a közép-európai fejleményeket. Maga Véronique Soulé pedig párhuzamot vont Budapest és Varsó között, azzal az apró különbséggel, hogy míg Lengyelországban már 1981 táján elkezdődött az ellenzék szerveződni, addig a Magyar Népköztársaságban ez csupán az utóbbi években volt elmondható. Március 25-én pedig Oplatka András^[10] magyarországi elemzése jelent meg a Neue Zürcher Zeitungban.^[11] Ő úgy vélte, hogy az MSZMP 700 000-es tagsága mellett az új politikai erők szabad választások esetén jó eséllyel indulhatnak 1990-ben, mert a több. mint 40 éves kommunista uralomból elege volt az ország túlnyomó részének. S pontosan ezért keresi nómenklatúra a kiegyezés lehetőségeit.^[12]

Václav Havel^[13] Jiří Dienstbierrel^[14], a későbbi szövetségi külügyminiszterrel, már az 1980-as években ellenzékként kísérletet tettek egy lehetséges csehszlovák Európa-politika alapelveinek megfogalmazására s mikor végül az 1990-es választások után pozícióba került Magyarország számára is néha hasznos politikát folytattak.^[15] Számos olyan nemzetközi rendezvényen. Ahol Václav Havel beszédet mondott, illetve segítséget kért, egyúttal hangsúlyozta azt is, hogy nem csak az ő országának, de Magyarországnak és Lengyelországnak is segítségre van szüksége, mert a három ország csak együtt folytathatja útját Európa felé.^[16]

1990. január 12-13-án Dienstbier^[17] külügyminiszter magyarországi látogatása során Horn Gyula külügyminiszterrel és Németh Miklós miniszterelnökkel arról tárgyalt, hogy a két ország kapcsolataiban nyitandó új fejezet részleteinek megvitatása előtt tisztázni kellett, hol voltak a jószomszédi kapcsolatok gátjai, miben rejlettek a problémák. Ezek között az élen szerepelt a bős-nagymarosi vízlépcső és a magyar kisebbség ügye, melyeket a szövetségi kormány folyamatosan arra hivatkozva, hogy ezek a Szlovák Köztársaság hatáskörébe tartoznak, nem kezelte. Így valódi párbeszédre nem került sor a két állam között, mert az északi szomszéd csak a két ország legáltalánosabb szintű együttműködésére vonatkozó feladatokkal foglalkozott. Pozsonyban Für Lajos^[18] és Miroslav Vacek^[19] tábornok igyekezett a két ország katonai szövetségét megoldani. Szintén a szlovák fővárosban tárgyalt a két ország központi bankjának elnöke, s arra jutottak, hogy a két ország pénznemeinek keresztaránya a dollár árfolyamának függvényében alakítják. Pontosán ezek indokok miatt is volt lényeges, hogy Jeszenszky Géza^[20] magyar külügyminiszter 1990 szeptemberében Pozsonyba látogatott. Ott a szlovák Vladimír Mečiarral^[21] a magyar-szlovák helyzet finomításán tárgyaltak.

Tisztázták, hogy a magyar parlament nem kívánt határmódosítást, valamint leszögezte, hogy elismeri az 1947-es határokat és 1975-ös Helsink-i Záróokmányának dokumentumoknak a határok sérthetetlenségére vonatkozó tételeit. Ezen felül Jeszenszky hangsúlyozta, hogy Magyarország a bős-nagymarosi vízlépcső leállítást szorgalmazta, mert az természeti károkat okozott. Az év november 29-30-án újra találkoztak, ahol Mečiar azt panaszolta, hogy a magyar fél nem kommunikált elég hathatósan velük. Tovább fokozta a feszültséget az is, hogy a magyar vezetés az osztrák határról az észak-, észak-keleti szlovák határra csoportosította hadseregét. Válaszul a szlovákok a magyar határra vonták katonáikat és ezt a szituációt csak a két védelmi miniszter pozsonyi találkozója oldotta fel, ahol arról egyeztek meg, hogy a demokratizálási folyamattal összefüggésben rendezik a két hadsereg közötti viszonyt.^[22] Így a miniszterek a már elfogadott jaltai és helsink-i dokumentumokat követve elcsendesítették a hadsereget.^[23] Mindezek mellett, 1990-től Közép-Európa új demokráciáinak egyik fő célja az volt, hogy egyikük se váljon katonai fenyegetés vagy szubverzió^[24] ugródeszkájává a Szovjetunió ellen, vagy éppen annak oldalán. A régió megszabadult a történelem egyik legnagyobb birodalmának szorításából, de az itt élő államokon is múlt, hogy új falakat emel-e maga köré vagy energikusan hozzákezd a meglévők lebontására.^[25]

A magyar védelmi politika vezetése tisztán látta, hogy a térségének többnek kell lennie, mint puffer államok egy régiójának a Nyugat és a Szovjetunió között, ezért is igyekezett többek között Antall József^[26] és Václav Havel^[27] a nyugati államoktól katonai szövetség garanciáját megkapni. Felismerték, hogy Európa epicentrumában biztos pontot az európai rend által megkövetelt gazdasági előnyök és szavatolt emberi jogok tudják nyújtani. Magyar oldalról erre azért is volt szükség, hogy a Romániában kisebbségként élő magyarokat jobb helyzetbe hozzák.^[28]

A magyar külpolitika a rendszerváltoztatás idején a Visegrádi Együttműködés^[29] nélkül nem vizsgálható. Ez utóbbi nem csak egy olyan külpolitikai regionális közös út, amelynek hátterében egymással egybevető geopolitikai érdekek álltak, s állnak, hanem (kelet-)közép-európai múlt átfogó értelmezése és egyben stratégiai célokkal rendelkező jövőépítés is. Amikor 1991. február 15-én Visegrádon újra zászlót bontottak a Visegrádi Négyek, az országoknak azt kellett elérniük, hogy a szovjet csapatok zavarok nélkül, véglegesen hagyják el térségüket. Továbbá, hogy vissza kellett térnie közéjük az elveszejtett, de hőn vágyott szabadságnak is. Már az 1989 és 1990-es évek sorsfordító pillanataiban is jól látszott, hogy a cseh, magyar, lengyel és szlovák együttműködés a kölcsönös érdekképviselés mellett egyben (kelet-)közép-európai értékörzés is, mindazé, amit meg lehetett menteni a XX. századi diktatúrák rendőrcsizmáitól. Azonban a várva várt nagy kitárulkozások után, s a térség, ma már történelminek tekinthető szükségszerűségére, amely megkívánta a legalább ezeréves

közös múlt tanulságainak is a számbavételét és értékelését. Ezt az ezer év alatt megjárta utat törte szét az, hogy a Szudétáktól a Keleti-Kárpátokig és Baltikumtól az Adriai-tengerig húzódó nagy térség a XIV. század első negyedétől 1991-ig nagyhatalmi érdekek ütközőzónája volt, amelyben az immanens közép-európai – a visegrádi – érdekrendszert felülírta a Habsburgoké és oszmánoké, valamint a Romanovoké és Hohenzollernekeké^[30]. a XX. században pedig a Harmadik Birodalomé és végül a Szovjetunióé. 1989 és 1990-es lengyel, csehszlovák és magyar belső változások, a demokratikus viszonyok helyreállítása, valamint a fenyegető szovjet haderő kivonulása tette lehetővé a Visegrádi Egység visszatértét a félévezrede félrecsúszott saját történelméhez.^[31] Lengyelek, csehek, szlovákok s magyarok végre sorsuk saját alakítói lehettek, ami lehetővé tette számukra, hogy geopolitikai és geo-stratégiai evidenciáikhoz hazatérhettek. Emiatt alapozhattak arra a sajátos tényre, hogy térségük társadalma és kultúrája, a külső beavatkozások ellenére is, megannyi politikai és társadalmi sajátosság, valamint a nemzeti tudat elsöpörhetetlen ereje miatt, regionális egységben maradt, vagy kisebb-nagyobb késésekkel párhuzamosan változott. A külső birodalmi erők ugyan el tudták torzítani (Kelet-) Közép-Európát társadalmilag, politikailag és kulturálisan, de azok lényegi elemei a társadalmi szívósságának^[32] köszönhetően konzerválódtak, s így egy egybefüggő, országokon átívelő struktúrát tudtak visszalehelni az életbe 1991-ben. S ez közös dinamikát adott mindannak, amely Budapest – Pozsony – Prága és Varsó négyszögében az elmúlt időszakban történt. Sőt, a bennük elő közös történelmi múlt, szétágazásai okán, kihatással lett a négyszögön kívüli fővárosok döntéshozóit is, amely Visegrádi Négyek^[33] együttműködésében a mai napig meg is jelenik.^[34]

Az eddigiek vizsgálatban kijelenthető, hogy a rendszerváltoztatás több évszázadra visszanyúló küzdelmek folyamatának egy részeként, az európai köztes mező népeinek az autonómiáért és az önrendelkezésért vívott harcának jelenkori folytatása volt. A magyar biztonságpolitikai vezetés igyekezett a közös történelmi alapokon nyugvó multikulturális régiót békés úton a közös érdekérvényesítések során a nyugat és kelet között közvetíteni, hogy visszafoglalhassa a két oldal közötti közvetítő kapocs szerepét.

Továbbá, az 1989 márciusában valódi többes jelöltes választásokat tartottak a törvényhozásban, a Népi Küldöttek Kongresszusában^[35]. Gorbacsov^[36] demokratizálást akart, de a pártvezető szerepét is meg akarta őrizni. 1990-ben a Népi Küldöttek Kongresszusa megválasztotta Gorbacsovot a Szovjetunió elnökének újonnan létrehozott posztjára. Az elnöki rendszer bevezetése fontos lépést jelentett a szovjet alkotmányosság történetében. A kongresszus elfogadta annak gondolatát, hogy a kormányzat élén a nép által választott elnök álljon. A rendkívüli körülményekre, valamint a kialakuló hatalmi vákuumra való tekintettel Gorbacsovot nem közvetlenül a nép, hanem a kongresszus választotta meg. Ez a döntés

Gorbacsov szempontjából tragikus volt, mert a népfelség elvének alkalmazása népszavazással megerősítette volna pozícióját, tekintélyét.^[37] A kettős elnöki hatalom 1991. december 25-én megszűnt. Gorbacsov belátta, hogy nincs mit keresnie a Kremlben, s ekkor le is mondott. Ezzel formálisan is megszűnt létezni a Szovjetunió.^[38] Az egymást gyorsan követő események divergálnak. A centrifugális és centripetális erők szinkronban működnek, jelezve a politikai állapotok átmeneti jellegét. A kohéziós erők működése több összetevőből jön létre, melyek közül a legfontosabb a centrifugális erő összetevői közül a katonai – ipari komplexum összetartó ereje voltak.^[39]

Későbbiekben, a Szovjetunió megszűnésével, melyet a globalizációs világtörténeti folyamat eredményének tekintik a történészek,^[40] mint például Fukuyama^[41], aki sajátos apoteózisként, az USA világ felett aratott győzelmeiként, az amerikai demokratikus modell világra való kiteljesedésében ezt, *hibásan*^[42] a történelem végének tartotta.^[43] A Szovjetunió felbomlására több külső indikátor volt hatással, csoportosításuk szerint kettő: politikai és morális vonatkozásúak. A szovjet birodalom, illetve a Varsói Szerződés^[44] összetartó ereje maga a szovjet pártállam volt. A magyar rendszerváltoztatással egyik legfontosabb politikai ugródeszkája az SZKP kártyavárként való összeomlása, s vele együtt a Varsói Szerződés összedőlése volt.

Összességében elmondható, hogy a magyar biztonságpolitikai gondolkodásnak^[45] és annak főszereplőinek – beleértve a Magyar Honvédséget és a katonai vezetést – a rendkívül rövid időintervallumon belül nagyon sok egymással párhuzamosan jelentkező – részben a titkosszolgálatok révén előre jelzett^[46], de döntően váratlan – feladattal és kihívással kellett megbirkóznia. Döntéseik meghozatalában szakmai felkészülésükön túl jelentős szerepet játszott felelősségvállalásuk és szerteágazó ismereteik összessége, valamint hazai és külföldi kapcsolataik minősége, melyek jelentősen befolyásolt a Visegrádi Együttműködés.

Kétségtelen, hogy a biztonságpolitikai szempontból a tárgyalt időszak legnagyobb sikerének a viszonylagos békés *rendszerátmenet* tekinthető, amely mellett ki kell hangsúlyozni, hogy ez időszakban a Magyar Néphadsereg nem csupán intakt maradt, hanem sajátos megoldásai révén jelentős szerepet játszott a törékeny politikai és katonai egyensúly fenntartásában. A további kutatási terveim a témával tovább vizsgálva az alábbiak.

Magyar szemszögből a rendszerváltoztatás és a Varsó Szerződésből való kiválás a bemutatott védelmi politikai tényezők szemszögéből kijelenthető, hogy csakis az ismerttetett komplex folyamatok hatására vállhatott 1999.03.12-én a NATO tagjává, illetve 2004.05.01-én az EU tagállamává a Magyar Köztársaság, s így aktív szereplőjévé válnia a globális, euro-transzatlanti politikai színtérnek. Az ENSZ és az EBESZ már napjaink magyar

biztonságpolitikai prioritásainak vitális tényezőivé váltak. Ezek az eredmények az általam tanulmányozott hosszú és sikeres folyamatok nem jöhettek volna létre a rendszerváltoztatás és a hidegháború utáni első magyar megválasztott kormány működése, de leginkább a szovjet csapatok kivonása (1989-1991) nélkül, mert ekkor kellett önállóan kialakítania kül- és biztonságpolitikáját.

Ezekből kifolyólag a NATO-hoz való csatlakozás biztonság-, kül- illetve energiapolitikai érdekszféráit szeretném tovább kutatni, mely túlmutatna a Visegrádi Együttműködés keretein. Az eddig birtokomba került elsődleges- és másodlagos források gyökereinek tovább kutatásával egy globális hálózatrendszerhez igazodó magyar védelmi hálózat, struktúra.

Bibliográfia

Szakirodalom

Bába, Iván: *A kommunizmus bukása Rendszerváltoztatás Közép-Európában 1989-1990-ben*. Szombathely, YeloPrint KFT, 2017.

Bertalan Péter: A GULAG-tól a szuperhatalmi státuszig – Európa és Oroszország ambivalens viszonya a vonzás és taszítás függvényében, in Kovács Emőke (szerk.): *Kényszerű rabság, Kettétört sorsok, jelöletlen sírok- A GULAG-kutatás fehér foltjai*, Budapest, OOK-Press Nyomda, 2021, 16–44.

Brix, Emil – Busek, Erhard: *Közép-Európa újragondolása: Miért Közép-Európában dől el Európa jövője?* Szombathely, Savaria University Press, 2019.

Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994.

Hamberger Judit: A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság külpolitikája, *Kelet-Európa Figyelő: „F” Sorozat: Külpolitika*, 1991/1, 53–98.

Kenéz, Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*, Budapest, Akkord Kiadó, 2006.

Kiss, Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988-1989. Személyes történelem*, Nap Kiadó, Budapest, 2019.

Kissinger, Henry: *Word Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, London, Penguin Press HC., 2014.

Kovács Veronika Luca: *Közép-európai túlélő-játzsma a magyar rendszerváltoztatás szemszögéből*, in Boros Gábor (Szerk.); Hóvári János (Szerk.); Jakubovits Edit (Szerk.); Péti Miklós (Szerk.); Sepsi Enikő (Szerk.); Szabó-Bartha Anett (Szerk.): *Non est volentis*, Budapest, L'Harmattan, 309–321.

Pethő Sándor: Tények és preferenciák, *Kelet-Európa Figyelő: „F” Sorozat: Külpolitika*, 1991/1, 181– 188.

Internetes hivatkozások

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_a_magyar_politikai_rendszer/ch14s02.html

<https://www.britannica.com/biography/Vaclav-Havel>

<https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Meciar>

<https://www.britannica.com/topic/The-Memorandum>

Hivatkozások

1. Emil Brix – Erhard Busek: *Közép-Európa újragondolása: Miért Közép-Európában dől el Európa jövője?*, Szombathely, Savaria University Press, 2019, 22–25. ↑
2. Kovács Veronika Luca: *Közép-európai túlélő-játzsma a magyar rendszerváltoztatás szemszögéből*, in Boros Gábor (Szerk.); Hóvári János (Szerk.); Jakubovits Edit (Szerk.); Péti Miklós (Szerk.); Sepsi Enikő (Szerk.); Szabó-Bartha Anett (Szerk.): *Non est volentis*, Budapest, L'Harmattan, 309–321. ↑
3. Kiss Gy. Csaba külpolitikai credója pont ezen alapult, ő a következőképpen gondolkodott: „Illúzió lenne azt hinni, hogy önmagában sikeres lehet egy magyar reform. Érdemes tekintetbe venni, hogy Magyarország milyen nagymértékben össze van kapcsolva közvetlen szomszédjaival: a nemzet számottevő része ezekben az országokban él, a természeti és gazdasági földrajz sűrű hálózata fűz egybe. Gazdasági és civilizációs szintünk viszonylag közel van egymáshoz. A közép-európai kölcsönös megértés és együttműködés külpolitikai gondolkodásunk egyik vezérelvévé kell váljon. Különösen a kölcsönös bizalom és közeledés

légkörének megteremtése fontos aktuális feladat...” Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988-1989*, Budapest, Nap Kiadó, Budapest. 2019, 120. ↑

4. Körösnéyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer-negyedszázad után*, Budapest, Osiris Kiadó, 2015.
http://real.mtak.hu/32842/7/A_magyar_politikai_rendszer_-_negyedszazad_utan_nyomdai.pdf
(Letöltés: 2022. november 4.) ↑
5. Kovács: Közép, 25. ↑
6. Bohumil Doležal (1940. január 17.-) cseh irodalomkritikus, politikus és egykori disszidens. Az 1989-es bársonyos forradalom után beválasztották a csehszlovák parlament szövetségi kamarájába. Később megválasztották a kamarába. 1992-1993 körül Václav Klaus (a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság akkori pénzügyminisztere, majd békés szétválása után a Cseh Köztársaság miniszterelnöke) politikai főtanácsadójaként dolgozott. ↑
7. Kiss: *Harminc*, 140. ↑
8. Waław Felczak (Golbice, 1916.05.29. – Varsó, 1993.10.23.) lengyel történész, egyetemi tanár, a XX. századi Közép-Európa-, magyar – lengyel kapcsolatok szakértője. ↑
9. Jean-Paul Sartre és Serge July 1973-ban alapított francia napilapja, amely az 1968-as párizsi politikai hagyomány eszméit képviselve hivatott a gazdasági- és politikai híreket olvasóival közölni. ↑
10. Oplatka András (Budapest, 1942.02.05. – Zürich, 2020.05.27.) magyar származású svájci történész, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. ↑
11. Ennél a pontnál azt is figyelembe kell venni, hogy a magyar ellenzék alapvetően más úton indult el, mint a lengyel, mert a kezdettől sokféleség és rétegesség jellemezte, míg a lengyeleknél a lakosság majdnem 9%-a tömörült a Szolidaritás alatt 1989 végén. A Magyar Demokrata Fórumon belül is létezett egymás mellett ekkor. A 30'000 ellenzéki tagnak a fele tartozott az MDF-hez. A párt megosztottságát növelte a népi-urbánus nézetkülönbség. Kiss: *Harminc*, 176-184. ↑
12. Kovács: Közép, 25. ↑
13. <https://www.britannica.com/biography/Vaclav-Havel> (Letöltés: 2021. január 10.) ↑
14. 1986-ban Dienstbier *Álmodozás Európáról* címmel kötetbe foglalta össze akkori elképzeléseit, melyeket 1990-ben jelentetett meg. Hamberger Judit: A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság külpolitikája, *Kelet-Európa Figyelő: „F” Sorozat: Külpolitika*, 1991/1, 53-98. ↑
15. Hamberger: *A Cseh*, 53-98. ↑
16. Kovács: Közép, 25. ↑
17. Jiří Dienstbier (Kladno, 1937.04.20. – Prága, 2011.01.08.) cseh politikus, újságíró. 1977-ben elsőként írta alá a Charta '77 ellenzéki felhívást, melynek hosszabb ideig a szóvivője volt. 1979-ben három év börtönbüntetésre ítélték. 1982-es szabadulása után tűzoltóként dolgozott, és folytatta ellenzéki tevékenységét is. A bársonyos forradalmat követően a

szövetségi kormány külügyminisztere lett. 1989. december 23-án Hans-Dietrich Genscher nyugat-német külügyminiszterrel jelképesen együtt számolták fel a vasfüggönyt a csehszlovák-nyugatnémet határon Rozvadovnál. ↑

18. Für Lajos (Egyházaskróda, 1930.12.21. – Budapest, 2013.10.22.) történész, a Magyar Demokrata Fórum egyik alapító tagja, illetve 1990 – 1994 között honvédelmi miniszter. ↑
19. Miroslav Vacek (Kolin, 1935.08.29. –), az 1989 novemberi bársonyos forradalom utáni első csehszlovák védelmi miniszter, aki a korábbi rendszerben a kommunista állambiztonság titkos ügynöke volt. ↑
20. Jeszenszky Géza (budapest, 1941.11.10.-) történész, az Antall-kormány külügyminisztere, később amerikai-, norvég-, illetve izlandi nagykövet volt. ↑
21. <https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Meciar> (Letöltés: 2021. január 10.) ↑
22. Hamberger: *A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság külpolitikája*, 99–106. ↑
23. Kovács: *Közép*, 25. ↑
24. A szubverzió itt a korszak társadalmának meglazításával és annak átalakulásának megsürgetésével a bizonytalan környezet megteremtését jelenti. ↑
25. Pethő Sándor: Tények és preferenciák, *Kelet-Európa Figyelő: „F” Sorozat: Külpolitika*, 1991/1, 181– 188. ↑
26. Antall József Tihamér (Pestújhely, 1932.04.08. – Budapest, 1993.12.12.) a rendszerváltoztatás utáni első szabadon választott magyar miniszterelnök. ↑
27. <https://www.britannica.com/topic/The-Memorandum> (Letöltés: 2021. január 10.) ↑
28. Kovács: *Közép*, 25–26. ↑
29. A Visegrádi Együttműködés az 1335-ös visegrádi királytalálkozó szellemiségében felújított gazdasági-politikai összefogást igyekezett serkenteni a rendszerváltoztatás idején 3, ma már 4 tagállama között. ↑
30. A Hohenzollern-ház 1415-től Brandenburgnak számos örgrófit, 1525-től a Porosz Hercegségnek és 1881-től a Román Királyságnak pedig uralkodókat adott. ↑
31. Uo. 25–26. ↑
32. Pont erre az adottságra hívta fel a figyelmet már jóval a rendszerváltoztatás előtt a magyar Bibó István,(1911-1979) aki elsősorban az eltérő fejlődésjegyeket vizsgálta és Szűcs Jenő (1928-1988), a cseh Milan ↑
33. Az 1991.02.15-én létrejött Visegrádi Együttműködés az 1993-ban két külön állammá szerveződött Cseh Köztársaság és Szlovák Köztársaság tagságával vált „négy személyessé”. ↑
34. Uo. 25–26. ↑
35. 1989. 03. 26. és 05 21. között tartották a Szovjetunió történetének első részben szabad parlamenti választását. Ez alatt az időszak alatt szavaztak az új legmagasabb szintű hatalmi szervnek, a Népi Küldöttek Kongresszusának a tagjairól. mozgósítva a szavazókat. A

részvételi arány 90% fölött volt. ↑

36. Mihail Gorbacsov (Privolnoje, 1931.03.02. – Moszkva, 2022.08.30.) 1985-től a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára, ezt követően a Szovjetunió elnöke. A reform kísérletekben gazdag tevékenységéért 1990-ben Nobel békedíjat kapott, s 1991.12.25-én pedig elnöki tisztségéről lemondva bejelentette a Szovjetunió megszűnését. ↑
37. Henry Kissinger: *Word order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, London, Pinguin Press, 2014, 210–242. ↑
38. Kenéz Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*. Budapest, Akkord Kiadó, 2006, 380–381. ↑
39. Bertalan Péter: A GULAG-tól a szuperhatalmi státuszig, Európa és Oroszország ambivalens viszonya a vonzás és taszítás függvényében in, Kovács Emőke (szerk.): *Kényszerű rabság, Kettétört sorsok, jelöletlen sírok- A GULAG-kutatás fehér foltjai*, Budapest, OOK-Press Nyomda, 2021, 16–44, 16–19. ↑
40. Bertalan: *A GULAG*, 16–19. ↑
41. Yoshihiro Francis Fukuyama (1952.11.27. –), japán származású amerikai közgazdász, filozófus és politikus. Eddigi működése alatt javarészt neokonzervatív szemlélettel alkotott. ↑
42. A cikk szerzőjének megállapítása azzal az érveléssel, mégpedig, hogy a szovjet erőpólust a kínai kezdi felváltani. ↑
43. Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994. ↑
44. 1955.05.14 és 1991.12.25.között a Szovjetunió által irányított gazdasági- és politikai szervezet, mely a szocialista- kommunista kelet- és közép-európai államokat fogta össze. ↑
45. A Visegrádi Együttműködést kulturális alapjain kihasználta, bár fegyverkezési szempontból viszont mellőzte. ↑
46. Bába Iván: *A kommunizmus bukása Rendszerváltoztatás Közép-Európában 1989-1990-ben*, Szombathely, YeloPrint KFT, 2017, 63–75. ↑

Dániel Tóth-Gyóllai: Béla Vasady: A lelkész mint... vagy: mintalelkész (review)

Vasady Béla (ed.): *A lelkész mint... (vagy: mintalelkész), harmincnégy tanulmány az egyetlen-célú és sokoldalú lelkipásztori hivatásról*, Igazság és Élet booklets, vol. 20., 1940, pp 3-172.

Review written by Dániel Tóth-Gyóllai^[1]

What is the purpose of the Church in the World? What is the purpose of the pastor in the Church? What is the purpose of the Christian wo/man, in his/her life?

These questions arose in every period of the Church history. It was the same with the Hungarian Reformed Church in the 1930's, which was an era full of tensions, but at the same time charged with vivid energies. The fundamental questions of the life of the believer were ever central in this period and essays concerning the problem of theological education were headlines on the pages of theological journals. The renewal of the theological education was of special importance for dr. Béla Vasady^[2] too. He was a faithful supporter of the educational reform^[3] of Sándor Csikesz and Imre Révész, who intended to unite the four Hungarian theological seminars in one joint programme, planning to create grounds for training pastors of different types (specialized in different pastoral activities like church organization, preaching, cura pastoralis, diakonia etc.). In 1936 Vasady launched a study series on the pages of 'Igazság és Élet' with the title "The pastor as... exegete, historian, dogmatician, church-organizer, social- and economical politician, pedagogue and psychologist etc." It was his intent to provide appropriate space for debate over the one and many-sided profession of pastoral work, therefore he equally invited professors and parish pastors to write essays on this single topic, approaching it from different angles. The elaborations of 16 theological professors, 17 parish pastors and one non-theologian church worker were first published in the periodicals of 'Igazság és Élet' between 1936 and 1940. Later, Vasady decided to publish these works in one collection, in a compilation book. This book with its plain green paperback is the one the reader holds in his/her hands.

With its 169 pages, 34 essays (with a length 3-10 pages) and 20 different titles this book resembles short-story collections. Every work has its standalone value, and they are prepared mostly without the purpose of creating a whole. A pastor may get an overwhelming sense reading them at once, since most of the titles claim to describe the essence of the life and work of a pastor in an exclusive way. Fortunately, for almost all of the authors the

fundamental governing objective is the 'ministerium verbi divini.'^[4]

It is a document of exhortation and admonition for all pastors of all ages. It encourages to strengthen our confidence in the ever-living Word of God and warns to never underestimate its necessity in our everyday life, as Vasady wrote in his essay ('The pastor as dogmatician'): "The pastor has a calling for a way of life, not for a career. A way, on which he^[5] must not stop but always walk forward."^[6]

As such this book makes a good pedagogical reading for all Christians. Most of the essays start and conclude with ontological questions like the right relation between thinking and believing^[7], the purpose of being ethical as a Christian^[8], the necessity of humility in the face of the Scriptures^[9], the irreplaceability of the communion of the faithful^[10] or the message of the Bible on the concerning question of social inequality^[11].

These works are also critical of the Hungarian Reformed Church. They promote the improvement of the weak areas of the Church's functions. Many authors emphasize the need for extending the Hungarian theological literature.^[12] Others outline the basic necessity of liturgical reform^[13], or that of the returning of theoretical subjects in theological education^[14].

Ultimately, the purpose of this book is to present that the work and life of the pastor is many-sided and single-scoped at the same time. Its single scope is the service of the Word of God, its many sides are the different activities through which the Word of God is proclaimed. The construction of the book helps the reader create their own understanding of the building of a pastor's ministry. It begins with the most evident theological aspects of it (exegesis, Church history, philosophy, dogmatics, and ethics) goes through its practical theological considerations (homiletics, liturgy, pedagogy and psychology) and finds its route all the way to the less popular subjects of ecclesiastical law, social and diakonal ministry and foreign mission. This structure is quite parallel with the outline of the unified theological education of that era.^[15]

The collection starts with the elaborations of two parish and two academic pastors in the topic of exegesis, and its role in the service and life of a pastor. The authors set off their explanation from the same perspective. They emphasize the cruciality of the Bible (in its original formula[e]) as the most valuable and only irreplaceable device of the pastor. The Old Testament and the understanding and interpretation of its verses are in the focus of Sándor Czeglédy and Kálmán Kállay. Kállay draws the reader's attention to the danger of misleading translations, stressing the importance of using the diagnostic conclusions of historical-critical method. For Czeglédy exegesis is more like close attention and connection between the

reader and the Bible. He approaches the question from the spiritual benefits of the attentive observation of the Word of God. The elaborations of Károly Erdős and János Victor treat the topic of 'The pastor as the exegete of the New Testament'. Both authors narrow their perspective by focusing on the preaching of the Word of God. Victor's writing plays a summarizing and also a widening role at the end of this section. As a good systematical theologian, he defines the exegesis as a many-step process, which ends in the ever-present Word of God as His self-revelation to the congregation.

Péter Görömbey and Imre Révész write their essays under the title: 'The pastor as a Church historian'. On the one hand they list the different aspects of the need for knowledge in church history while on the other note that there is no possible way for a parish pastor to be present in his pastoral work in the congregation and at the same time take it seriously to research in the disciplinary science of Church History. For Révész the implication, that the pastor has to be a church historian means that without knowing our history (which is our path), we are blind in the present and are running foolhardy into the unknown future.

'The pastor as a philosopher' – is the title of the works of Dezső Trócsányi and Ignác Farkas. This section brings about a historical tension and contradiction. Both authors point out that theology is always in connection with philosophy, and the latter has many lessons to teach the former. But the difference is almost as important as the similarity: theology is the science of faith, and not that of the mind.

Two systematic theologians and two parish leading pastors discuss the topic of the pastors' dogmatical and ethical responsibilities. József Kovács's work gives a general clarification about the misunderstandings surrounding dogmas. Béla Vasady completes the argument of his fellow pastor by analyzing the role of dogmas in the life of the pastor (and also in that of the Church) in detail. The same order applies to the pair of Muraközy's and Török's essays. Muraközy introduces the topic with contemplating over the question 'What does it mean for a Christian to be morally perfect?' putting the exemplary life of the pastor in the focus, while Török unfolds the question with focusing on the crisis of the preaching of the Church which lacks practicality and true desirable power. Sándor Czeglédy (jr.), Lajos Darányi, Lajos Gönczy, Sándor Benedek, Endre Tóth and Sándor Vikár carry on with the subject of the sermons and the worshipping of the community and bring the reader to the conclusion: all pastors are primarily liturgists and homilists as it is exclusively their mission to lead the community in the worshipping of God. It shakes the fundamentals of the worship of the Church if pastors cease to be priests and saints of God in this manner.

All pastors must become guide for the mind and spirit of every sheep in their flock. Sándor

Makkai and Béla Soós highlight the above implication with examples of recent challenges pastors must encounter on both scientific and pedagogical levels. In the essays of Andor Enyedy and Kálmán Maller the psychological aspect of pastoral work is underlined with the implication that there is true spirit-curing power in the glorification of the Holy Spirit, and it is of particular importance for the pastor to become a spiritual leader in the glorification of God.

Three authors discussed the role of ecclesiastical law in the life and work of reformed pastors. Elemér Győry (as parochial pastor and bishop), István Kováts J (as professor of theology and law) and Béla Szentpéteri Kun (as Church lawyer) take a similar position on the problematic issue of the ecclesiastical law by articulating the biblical grounds for paying special attention to organizing the life of the people of God.

This section is followed by five essays concerning the outward and worldly service of pastors. Reading Béla Pap's and János Domján's papers the reader's attention turns toward some recent subjects^[16] like social-politics, social misery, starvation, poverty, unemployment and other social phenomena. In Pap's and Domján's view the pastor needs to be aware of general as well as locally specified social circumstances to become ever more sensible in his 'social' preaching. In the essays of Sándor Joó, Lajos Szabó and Jenő Horváth more of the pastor's outward activities are discussed. They expose the biblical background for diakonia and foreign mission as basic responsibilities of the Church and outline the pastor's specified work in it as to promote and organize them among the members of their congregation.

The book ends with the subject of 'The pastor as shepherd'. The length of Lajos Imre's and Imre Szabó's essays (both cover ten pages adding up to more than eleven percent of the book) indicate the superior importance^[17] of the topic. These works are the opposite of the first ones in the sense that they put more weight on the proclamation of the Gospel outside the Church walls.^[18] It was a special re-recognition^[19] of that certain age that preaching without pastoral care is similar to a flower cut from its stem.

This compilation book gives abundant material for today's Christian readers struggling with the everyday questions of Christian life. One (especially one with Church historian sensibility) can gain a wide insight to the spirituality and intellectuality of that era through the lines of these essays. The book's pages are full of vigorous thoughts of theologians willing to act today. Therefore, it could make one of the most encouraging readings for theological students fighting with the decreasing of their own readiness to serve the Word of God and to serve others. Every single writing has something more to say about the profession of pastors, and although not all of them are of the same quality, there is not a single essay that lacks attention to the Word of God and its outstanding priority among all other remarkable things

in the work of pastors.

References

1. PhD Student, Doctoral School – Faculty of Theology of Károli Gáspár University, PhD Supervisor: Prof. Dr. Gergely Hanula. ↑
2. Professor of dogmatics in the theological faculty of Tisza István Hungarian Royal University of Debrecen ([1932–]1934–1949), founder and chief editor of the 'Igazság és Élet' theological periodical for pastoral work (1935). ↑
3. See, Vasady Béla: *A lelkészképzés reformja, különlenyomat a Lelkészegyesület 1939. évf. 50., továbbá 1940. évf. 1–6. számából*, Debrecen, Városi Nyomda, 1940. ↑
4. Ministering the Divine Word. ↑
5. Note that there were no female pastors in that era. ↑
6. Vasady 41. Or elsewhere: „The pastor can never agree with being one-sided, his work and profession cannot be limited to one specific activity, because he’s called for a job covering his whole life-span.” Vasady 3. ↑
7. See Trócsányi, 28. ↑
8. See Muraközy, 45. ↑
9. See Kállay 10–13; Farkas 31; Soós 82. ↑
10. See Vasady 45; Czeglédy jr. 53; Gönczy 64–66; Benedek 68; Vikár 138. ↑
11. See Pap 123; Domján 125; Joó 152; Szabó 156; Horváth 158. ↑
12. See Czeglédy 7; Kállay 12; Erdős 17; Görömbey 24; Kovács 37–38; etc. ↑
13. See Darányi 59; Gönczi 57; Tóth 135; etc. ↑
14. See Czeglédy 7; Révész 24; Vasady 40. ↑
15. See the Curriculum of the General Convent 1924. ↑
16. Inward and outward mission, diakonia and sociology were each frequently debated topics in the 1930’s. The curriculum of the theological education was extended in 1911 and 1924 in the direction of these subjects. ↑
17. I mean Vasady’s and some of the authors’ personal priority by that. ↑
18. See Károly Erdős’s comment on this matter: „Today’s Church work is leaning toward pastoral and spiritual care. The influence of the intellectual development of this era contributed to the fact that in our most recent Synod articles, the name of the leader of a congregation became the pastor (note the difference between Hungarian words: ‘lelkész’ or ‘pap’ and ‘lelkipásztor’). And while pastors used to preach the Holy Scriptures, they are now only contemplating or conversing about it.” Erdős 14. ↑
19. See Szabó 168. ↑

Timári Krisztián: James Falkner: Prince Eugene of Savoy- A Genius for War Against Louis XIV and the Ottoman Empire (recenzió)

James Falkner: Prince Eugene of Savoy- A Genius for War Against Louis XIV and the Ottoman Empire, Philadelphia, Pen and Sword Books Ltd, 2022. 214.p.

James Falkner történész új könyve egyfajta ötvözet a régebben megjelent műveinek és Savoyai Jenő herceg katonai karrierjének. Az író a spanyol örökösödési háborúról (1701-1714) már több könyvet is készített, ahol a megjelent művekben a nagyobb ütközetek és hadvezérek kaptak főbb szerepet. Az életmű írásban a szerző a tapasztalatát és jól megfontolt felépítését alkalmazza. Savoyai Jenő életének is kiemelkedő szakasza volt a spanyol örökösödési háború, így az újonnan megjelent mű javarészt már az író korábbi éveiben kutatott eseményeket is bemutatja.

A kötet forrásbázisából kiemelkednek a bécsi Udvari Haditanács levéltárában (ÖstA-Kriegsarchiv) őrzött katonai jelentések, beszámolók, térképek, amelyek a tábornagy katonai múltját mutatják be. Az iratanyag vizsgálata kiegészül a korszakban a herceg életében vagy halála után megjelent művekkel. A korabeli művek felhasználása kiindulópontként szolgált Falkner számára. Ezeknek a használata bizonyítja, hogy Savoyai Jenő már életében nemzetközi elismerésnek örvendett, amit a szerző többször is kiemel. A szakirodalom között a hadtörténeti munkák alkotják a mű szinte egészét. A kötetben időrendi sorrendben haladunk végig Savoyai Jenő korai éveitől kezdve. A lineáris haladás a fejezeteknél a könnyebb átszellemülést segíti elő. A bőséges bevezetés és a történeti-földrajzi kontextus bemutatása mellett az író a gyakran átláthatatlan diplomácia történettel is sikeresen megküzd.

Falkner az első fejezetekben részletes leírást ad az Oszmán Birodalom, a Francia Királyság és a Habsburg Birodalom haderejéről, annak katonai hierarchiájáról és egyes egységek harcértékéről egyaránt. A hadseregek összehasonlítása kiemelt státuszt kap végig a műben. Az író világosan bemutatja és alátámasztja, hogy a herceg egész életében, néhány békésebb évet leszámítva állandóan mozgásban volt az adott katonai kötelékben Nyugat-Európától egészen a balkáni területekig. A francia és oszmán területeken zajló háború diplomáciai okok miatt gyakran egy időbe esett, így a politikatörténet a hadtörténet mellé elengedhetetlennek bizonyul a szerző meglátása szerint.

A könyv célja a címben is helyet kapott. A korszak egyik legkiválóbb hadvezérének stratégiai,

hadászati zsenialitását kívánja bemutatni, de olvasmányosabban és lényegretörőbben, az eddig megjelent szakirodalomhoz képest. Ezt a megállapítást a könyv hossza is bizonyítja, mivel az alig több mint 150 oldal. A hangsúly azokon a főbb összecsapásokon volt, ahol a herceg katonai képessége a lehető legjobban a felszínre tört. Így például a zentai csata is külön fejezetet kapott, ezenfelül ez az első rész, ahol az író bővebben kifejti a herceg taktikai érzékét és stratégiai elképzeléseit, mindezt szerzői kommentárral. A zentai csatához hasonlóan a későbbi fejezetekben lévő Turini csatával vagy a Blenheimi ütközetrel szintén ugyanezeket az álláspontokat és irányvonalakat figyelhetjük meg.

Az innentől következő hét fejezet fókuszál a spanyol örökösödési háború eseményeire. A megüresedett spanyol trónra a Francia Királyság és a Habsburg Birodalom is egyaránt igényt tartott. A Habsburgok spanyol férfi ágának kihalása után az osztrák Habsburg ág családi és dinasztikus kapcsolatok révén akarta a trónutódlás kérdését rendezni, míg a Francia Királyság szintén dinasztikus kapcsolatok útján tartott igényt a trónra. Végül XIV. Lajos (1643-1714) unokáját Anjou hercegét, a későbbi V. Fülöpöt (1683-1746) még II. Károly (1665-1700) spanyol király utolsó éveiben megválasztották örökösnek. A diplomáciai bonyodalmat végül a hadszíntereken kívánták rendezni.

A könyvben jól érezhető, hogy ezek a fejezetek a legkidolgozottabbak és a legjobban felépített fejezetek, utalva az író több évtizedes ismereteire a témáról. A fókusz részleges áthelyezése az ellenséges vezérkari, politikai szereplőkre tudatos volt, hogy a herceg gondolkodásmódja és értékrendje jobban elhelyezhető legyen térben és időben. Megismerhetjük Savoyai Jenő kevésbé ismert és közölt magánéletét, szokásait, esetleges felmerülő problémákra adott reakcióit, így még komplexebb képet kaphatunk róla. Külön fejezetet kapott a tábornagy életében döntő fontosságú megbízatása, amikor a császár kinevezte az Udvari Haditanács élére. Falkner nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a Habsburg Birodalom legmagasabb katonai pozíciójának betöltése, amit egészen haláláig viselt, óriási elvárásokat is jelentett. A herceg felé támasztott elvárások már a harctereken bőven túlmutattak és a politika területén is jelentkeztek. Mindemellett a pozíció előnyeként szolgált a nagyobb stratégiai szabadság a harcterületeken.

A diplomáciai kapcsolatok és összefüggések kiemelése Falkner számára ugyanannyira fontos volt, mint az ütközetek katonai leírása, így az eseményeket nem csak a tábornagy, hanem akár egyes országok szemszögéből is láthatjuk. A Francia Királyság kiemelése a legerősebb bár XIV. Lajos érdekei átfomálták a herceg előzetes elképzeléseit. Innentől fogva válik egyre gyakoribbá, hogy a szerző beemel hosszabb idézeteket. Az idézetek szorosan kapcsolódnak a szöveghez és megfelelő kohéziót is alkotnak azzal. Az író szorosan épít a hangulatvilágra, így

a kommentárjaival, illetve a Blenheimi fejezetnél elsőként megjelent képi illusztrációkkal próbálja az olvasót magával ragadni. A színes festmények, portrék kiváló vizuális anyagként hatnak.

A spanyol örökösödési háború második felében a Habsburg Birodalom kétfrontos háborúra kényszerült II. Rákóczi Ferenc felkelése miatt. A szerző többször is kiemelte azt a problémakört, hogy Savoyai Jenő hozzáértése mindkét harctéren szükséges lett volna, de az elmozdítása a fontosabb nyugati harctérről nem volt lehetséges. A tábornagy felértékelődése folyamatosan növekedett a fejezetek alatt. Az elismerések ellenére Falkner megpróbál objektív maradni és igyekszik kiemelni a herceg hibáit, gyengeségeit is. Az író még nagyobb hangsúlyt fektet ezekben a fejezetekben az ellenséges haderő és taktika megismerésére, illetve a tábornagy személyes kapcsolataira a hadseregben. Marlborough herceggel való kapcsolatának bemutatása talán az egyik legmélyebb szál a történetben.

Az objektivitás kérdésköre már szóba került, sőt végig szerepet kapott a műben, mivel az író kitért a tábornagyot is sújtó vereségekre, rossz diplomáciai döntésekre is. A csalódottság és egy vesztes háború képe Savoyai Jenő életében és a műben is egyaránt nyomatékosan lett kiemelve. A tizedik fejezetben került központba a Malplaquet-i összecsapás, ami súlyos árat követelt mindkét fél részéről, de az egyik legmeghatározóbb katonai győzelme volt a hercegnek. Falkner hangsúlyozza, hogy a csata után következő diplomáciai és politikai folyamatok, amiben bár maga a herceg is próbált részt venni, végül beárnyalták ezt a győzelmet.

Összeségében a mű több aspektust tartalmaz, mindamellett számos újdonságot kiegészítő információt közöl mind a korszak gazdasága, kultúrája és egyéb érdekességei iránt, ami megkülönbözteti sok hasonló műtől. A hadvezér katonai zsenialitásán túl a szerző megpróbálja az embert is bemutatni, amihez korabeli forrásokat és visszaemlékezéseket is felhasznál. A fejezetek közötti idő és térbeli ugrások, viszont néhol zavaróak tudnak lenni, még akkor is, ha azok kihagyása, amiatt történt, hogy azok az évek kevésbé voltak eseménydúsak és a herceg sem tartózkodott a csatatereken. A könyv erőssége, hogy a gyakran nehezen értelmezhető hadmozdulatokat és taktikákat is jól értelmezhetően, de nem korlátolt módon adja át az olvasónak.